UDC 39 YU ISSN 398.8 (497.11—3)

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА, књ. 30, св. 1

Др Радослав — Раде Позновић

ТРАДИЦИОНАЛНО УСМЕНО НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО УЖИЧКОГ КРАЈА

Београд 1988.

ТРАДИЦИОНАЛНО УСМЕНО НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО УЖИЧКОГ КРАЈА

Књ. 30, св. 1

UDC 39 YU ISSN 398.8 (497. 11—3)

INSTITUT ETHNOGRAPHIQUE DE L' ACADEMIE SERBE
DES SCIENCES ET DES ARTS

ÈDITIONS PARTICULIÉRES
LIVRES 30, tome 1

Dr RADOSLAV — RADE POZNANOVIĆ

LA CRÉATION TRADITIONELLE POPULAIRE ORALE DE LA RÉGION DE UŽICE

Rédacteur:

Dr Petar Vlahović
professeur d'université

Secrétaire de la rédaction:
Marija Đokić

Accepté, á la IIe réunion de la section des sciences humaines, à l'Académie serbe des sciences et des arts, le 9 février 1988, se basant sur la dissertation de l'académicien Dr Obren Blagojević, prof. d'université.

BELGRADE 1988.

UDC 39 YU ISSN 398.8 (497. 11—3)

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ
НАУКА И УМЕТНОСТИ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

књ. 30, св. 1

Др РАДОСЛАВ — РАДЕ ПОЗНАНОВИЋ

ТРАДИЦИОНАЛНО УСМЕНО НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО УЖИЧКОГ КРАЈА

Уредник:
Др Петар Влаховић, професор Универзитета

Секретар редакције:
Марија Бокић, етнолог

Примљено на Другом скупу Одељења друштвених наука Српске академије наука и уметности 9. фебруара 1988., на основу реферата академика Др Обрена Благојевића, професора Универзитета.

БЕОГРАД 1988.

Éditeurs:

Institut ethnographique de l'Académie serbe des sciences et des arts
Musée originaire de Titovo Užice

Commentateurs:

Prof. Dr Petar Vlahović, Prof. Dr Dušan Bandić,
Prof. Dr Nada Milošević, Prof. Dr Srebrica
Knežević, Dr Dragoslav Antonijević, Mr Bruno
Ravnikar, Prof. Dragoslav Dević, et l'ethnologue
et ethno-muséologue Andrijana Gojković.

Lecteur:

Leposava Žunić

Traduction:

Miloš Prajzović

Tirage: 1000 exemplaires

Imprimerie: »MILEŠEVO« — Prijepolje

Impression aidée par la communauté de la culture, le musée originaire de Titovo Užice, et la RZN de la Serbie.

Publication exemptée d'impôt direct.

Издавачи:

Етнографски институт Српске академије наука и уметности и Завичајни музеј Титово Ужице

Рецензенти:

Проф. Др Петар Влаховић, Проф. Др Душан Бандић, Проф. Др Нада Милошевић-Борђевић, Проф. Др Сребрица Кнежевић, научни саветник Др Драгослав Антонијевић, Мр Бруно Равникар, етнолог и етномузиколог Андријана Гојковић и Проф. Драгослав Девић

Лектор:

Лепосава Жунић

Превод на француски језик:

Милош Прајзовић

Тираж: 1.000 примерака

Штампа: „МИЛЕШЕВО“ Пријепоље

Штампано уз учешће средстава Републичке заједнице науке Србије, Самоуправне интересне заједнице културе Титово Ужице и Завичајног музеја Титово Ужице

Публикација ослобођена пореза на промет

Идеја о пројекту: **Етничке и етнолошке одлике становништва Србије,** прихваћена је у Етнографском институту САНУ као дугогодишњи програм рада етнолога Србије још 1979. године. Циљ је био да се у одговарајућим етапама систематски проучи етнолошка проблематика западне, централне и источне Србије. Садржај проучавања груписан је у одговарајуће тематске целине. Истраживања су обухватила: антропогеографске одлике и етничку историју, материјалну народну културу, обичаје и веровања, друштвени живот и традиционално народно стваралаштво. На овом послу радило је преко 30 етнолога из Србије. Истраживања су отпочела (1980.) у десет општина данашњег Титовоужичког региона. Материјална средства за проучавање у периоду 1980 — 1985., обезбедили су, преко Етнографског института САНУ, Републичка заједница науке Србије и Основна регионална заједница науке Титовоужичког региона.

Пројекат предвиђа да се након појединих фаза истраживања објаве одговарајуће комплексне монографије. Припремљена је прва за штампу (у две свеске) синтеза о традиционалном народном стваралаштву ужичког краја. Надамо се да ће ово бити подстицај да и остали истраживачи, сарадници Етнографског института САНУ, успешно обаве свој део преузетих обавеза.

Речи дубоке захвалности руководилац пројекта и на овом месту упућује свима који су допринели да се истраживања успешно обаве. Ипак, мора се посебно истаћи помоћ у организацији теренских истраживања, одржавању саветовања и обезбеђењу финансијских средства, коју су пружили Др Живота Марковић, директор Народног музеја и Ангелина-Гила Станимировић, директор Завичајног музеја у Титовом Ужицу.

Београд, марта 1988. П. Влаховић

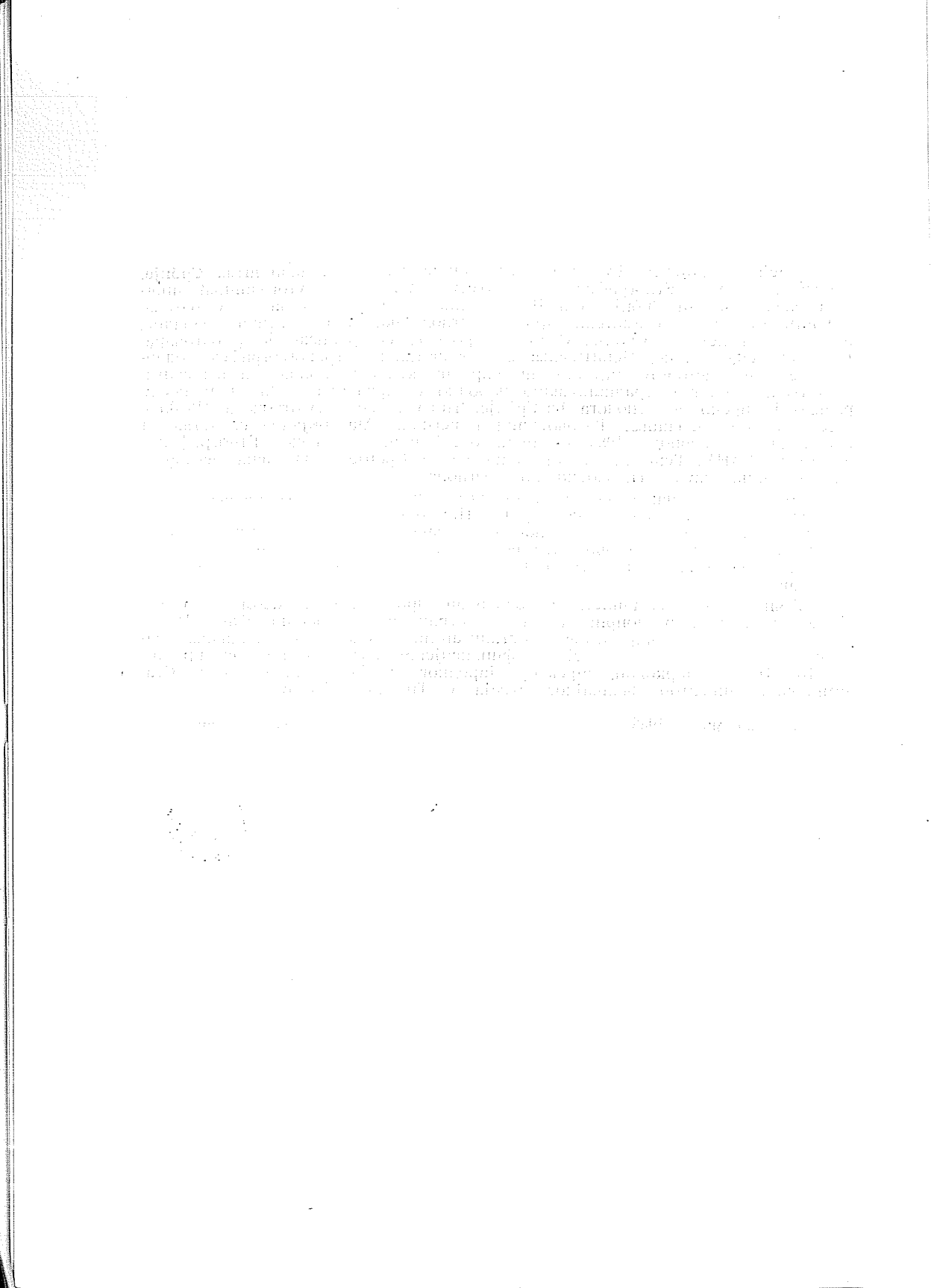

У В О Д

Од како постоје људи, постојало је и постојаће њихово умно стварање. Без тога људи не би били људи. То умно стварање увек је било нераскидиво повезано са њиховом основном праксом, са материјалном делатношћу, а почетни слој умног стварања је онај који се одржао под називом народно стваралаштво. Оно што се у историји свих етничких заједница као једна од њених одлика одржало, чувало и неговало у облику песме, приповетке, легенде, анегдоте, пословице, загонетке, игре или свирке, негде у најдубљим деловима свог корена сеже у време кад људски умни и физички рад нису строго раздвојени, кад чине неподељен комплекс знања, искуства, поимања и схватања, укључујући ту и представе о лепом, складном и пријатном. Зато у сваком облику народног стваралаштва, непосредно или посредно, стоји нешто обредно нешто што је истовремено и пракса и мишљење, и стварност и реч, и овоземаљско и трансцедентно, и реално и фантастично.

У средишту пажње овог рада је исконска народна уметност, народна мудрост, једноставно али истанчано народно осећање за лепо, поштено, хумано, складно. Симпатије за народни израз о животу и свету, без обзира на његову простоту и једноставност и његову честу нестварност, овде се не скривају. Управо у тој једноставности, која понекад добија призвук наивног или фантастичног, и јесте огромна вредност народног стваралаштва. Дијалектику развоја људске мисли и људских схватања одиста је веома тешко пратити ако се занемари ризница народног стваралаштва. Само тако може се разумети због чега су највећи мислиоци и уметници често и чврсто узимали као ослонац оно што је неизмерно богат народни дух пре њих и у њихово време сабрао и сабира у тој својој ризници.

Циљ је, дакле, да се, у нешто ширем обиму, прикаже богатство и разноврсност усменог народног стваралаштва у ужичком крају, везујући га, колико се то у овој прилици могло, са стваралаштвом ширег подручја. Разуме се, то није могло, остати само на бележењу усмених народних умотворина. Већ сама грађа, која је сакупљана више од 40 година, тражи да се детаљније објасни: да се укаже на њено порекло, на њено друштвено значење, да се она доведе у везу са реалним етничким одликама и практичним животом, да се укаже на тешко видљиве, веома суптилне карактеристике унутрашњег садржаја, на оно што чини етничке одлике Ужичанина, становника подручја које се овде назива ужичким крајем. Ваља покушати да се утврде и неке опште законитости у развитку овог дела културно-историјске баштине, да се неке недоумице бар унеколико отклоне.

Овде су обухваћене лирске и епске народне песме, кратке шаљиве приче, анегдоте и зврчке, пословице, загонетке и легенде. Где је то било потреб-

но, дати су и краћи описи других видова народног духовног наслеђа (обичаји, обреди, веровања, варовања, игре, лексичке особине и сл.).

Обухваћени су облици усменог народног стваралаштва који су сачувани, а настајали су почев од живота предака данашњег становништва у пределима из којих су овде досељени (Херцеговина, Црна Гора, Санџак, Босна), све до најновијих дана.

Разуме се, великом броју тих творевина тешко је одредити старост. То се може само наслућивати. Многе су се песме, приче, пословице, загонетке и анегдоте током времена мењале. Овде су бележене и посматране у оном облику и са оним садржајем какви су се до данас сачували. Из понеког архаичног детаља наслућује се време настанка, али се то не може прецизно одредити.

Као просторни оквир, овде је означен ужички крај. У ствари, појам ужичког краја изједначен је са данашњим подручјем региона Титово Ужице. По етничким и другим друштвеним карактеристикама појединих делова данашњег региона постоји доста сличности, али постоје и видљиве разлике. Највеће разлике запажају се између оног дела који је некад сачињавао ужичку нахију, касније ужички округ, и оног на јужном крају, у Средњем Полимљу (Санџаку), који се ужичком крају придружио после балканских ратова.

☆ □ ☆

Усменим народним стваралаштвом у ужичком крају бавили су се многи ранији истраживачи. Резултати њихових истраживања значили су велику помоћ и оријентацију за овај рад.

Пре свих осталих, ваљало је консултовати Вукове збирке [1]). У првој књизи **Српских народних пјесама у којој су различне женске пјесме** [2]), нађени су многи примери и мотиви који потврђују да је лирска песма преношена, преправљана и прилагођавана различитим пределима у којима је живело и живи српско становништво. Мотиви које је Вук забележио могу се и данас наћи у ужичком крају у нешто измењеном облику. Неколико таквих сличности нађено је и у другој књизи **Српских народних пјесама у којој су пјесме јуначке најстарије** [3]). Истина, овде су нађени само неки мотиви, који су се временом из епских песама преточили у ужичком крају у краће лирске песме, а понекад и у пословице. Мање таквих примера нађено је у трећој и четвртој књизи **Српских народних пјесама.** Из четврте књиге Вукових **Пјесама** посебну пажњу заслужују песме које се односе на „новија времена о бојевању за слободу" у ужичком крају. Такве су: **Почетак буне против дахија, Узимање Ужица, Скопљак војшти на Шумадију, Устанак кнеза Милоша на Турке, Спомен од боја на Кукутници** и још неке. Уочава се да су неки стихови из четврте књиге у ужичком крају више познати као пословице и изреке него као делови песама, па се поставља питање да ли је таква пословица постојала пре песме, или је стих из песме створио пословицу.

---

[1]) Коришћена су Сабрана дела Вука Стеф. Караџића, у десет књига, издање „Нолит", Београд 1975.

[2]) Издата у Бечу 1841. године.

[3]) Издата у Бечу 1845. године.

У Вуковој збирци **Српске народне приповјетке** [4]) налазе се и неке подуже приче које, у нешто измењеним варијантама, живе и у ужичком крају (**Усуд, Правда и кривда, Зла маћеха, Зла жена, Јарац Живодерац**), а у групи шаљивих прича из ове збирке налази се и неколико сличних онима које и данас живе у ужичком крају (**Утопио се поп, Ђаволска сланина, Циганче па Циганче**). Неке приче из групе шаљивих прича у Вуковој збирци директно се односе на Еру (**Ero с онога свијета, Ero и Турчин, Ero и кадија**).

Вукове **Српске народне пословице и друге различне као и оне у обичај узете ријечи** [5]) најсигурнија су потврда да су данашње пословице и изреке у ужичком крају неизмерна скала народног изражавања о животу и приликама, како у старој тако и у новој постојбини. Кад се пословице из Вукове збирке пореде са пословицама које се и данас чувају у усменој традицији ужичког краја, види се да се усмено стваралаштво непрекидно обнавља, да живи својим животом, на свом тлу и свом поднебљу, стално се прилагођавајући одређеним условима стварности. У многим пословицама које су забележене у ужичком крају лако ће се препознати шире распрострањени мотив из Вукове збирке.

Сакупљањем и објављивањем фолклора у ужичком крају бавио се у своје време и Драгиша Лапчевић [6]). Он, истина, није у томе градио посебан и чврст метод, већ је усмено народно стваралаштво записивао углавном узгредно и објавио га у неколико својих радова, чешће као илустрацију уз неке друге појаве које је описивао или објашњавао, а неке и под посебним насловима, као што су: **Народне пјесме, Ритам и рад, Музика и Пољопривредне пословице** у књизи **Из ужичког краја** [7]).

У посебној збирци Лапчевић је објавио **Пословице из Моравице** [8]). Неколико народних умотворина забележено је и у Лапчевићевој књижици **Наша стара трговина,** а нешто и у књизи **Из моје постојбине** [9]).

Изузетну вредност за уобличавање садржине овог рада имају зборници са конгреса Савеза удружења фолклориста Југославије, а међу њима посебно зборник са Осмог конгреса, који је одржан у Титовом Ужицу 1961. године. Радови са тог конгреса објављени су исте године у Београду под насловом **Рад VIII конгреса Савеза фолклориста Југославије у Титовом Ужицу 1961.**

---

[4]) Издата у Бечу 1853. године.

[5]) Издата у Бечу 1849. године.

[6]) На научном скупу о Драгиши Лапчевићу и његовом делу, одржаном у Пожеги 13. и 14. октобра 1983. године, поред осталог поднето је и неколико саопштења о Лапчевићевом раду на етнографији и фолклористици: др Видосава Стојанчевић **Драгиша Лапчевић о сеоској породици;** др Никола Цветковић **Књижевно-фолклористичка интересовања Драгише Лапчевића,** а аутор овог рада Радослав Позналовић поднео је саопштење **Фолклорни записи Драгише Лапчевића.** Радови са овог скупа објављени су у посебном зборнику у Титовом Ужицу, 1984. године.

[7]) **Из ужичког краја. Прилози историски и етнографски,** од Драгише Лапчевића, Београд 1926, стр. 63-83; 121-123; 127; 132.

[8]) Књижица издата у Београду 1925. године.

[9]) **Наша стара трговина,** прилози културно-историски и етнографски, Београд 1926; Драгиша Лапчевић **Из моје постојбине,** Београд 1930. У овој књизи (стр. 5) Лапчевић објашњава да све чини једноставно зато што му је „постојбина била мила".

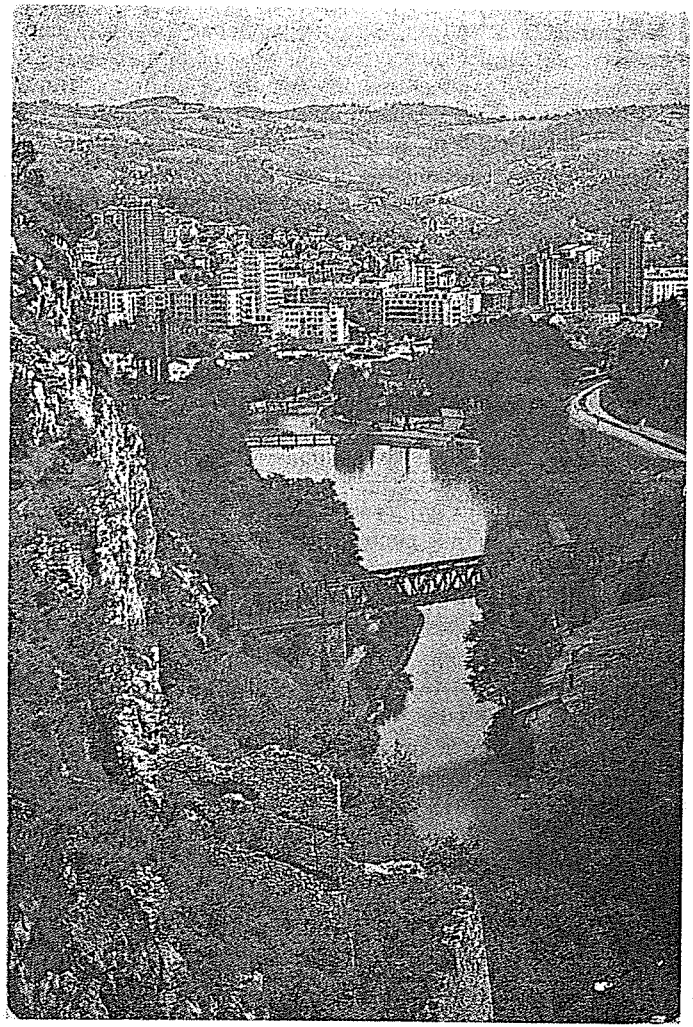

Титово Ужице

Прва тема Осмог конгреса фолклориста била је **Развитак народног стваралаштва области Титовог Ужица.** У оквиру ове теме поднето је и објављено 17 радова, од којих су за овај рад значајни нарочито:

1) Др Милисав Лутовац **Привредно географске карактеристике ужичке области;**

2) Др Мирко Р. Барјактаровић, **Етнолошки поглед на област Титовог Ужица;**

3) Др Душан Недељковић, **Развитак ужичког народног стваралаштва;**

4) Радмила Петровић, **Народни мелос у области Титовог Ужица;**

5) Милица Илијин, **Народна орска уметност у области Титовог Ужица;**

6) Др Слободан Зечевић, **Преглед народних игара ужичког дела Санџака;**

7) Рада Борели, **Лирске песме области Титовог Ужица;**

8) Лепосава Жунић, **Песме Ужичког партизанског одреда;**

9) Миливоје В. Кнежевић, **Ужичка народна беседничка проза-здравица;**

10) Радосав Меденица, **Кратка ерска прича као карактеролошка грађа.**

У оквиру осталих тема Осмог конгреса за овај рад вредна су још саопштења: Драгослава Антонијевића (**Народна песма позива на устанак**), Сава Ј. Оровића (**Народне песме о ослободилачком рату и револуцији**), Ђурђице Петровић (**Пут песме Крајинске чете , Крајински смо млади партизани**), Драгослава Девића (**Народна мелодија из периода ослободилачког рата**), Николе Кнежевића (**Партизани у анегдотама**), Петра Влаховића (**Рад у народном уметничком стваралаштву**) и Стевана Роце (**Ужичка народна песма и песма Јунаштво Јанковић Стојана**).

У зборнику Осмог конгреса фолклориста објављен је и детаљан програм фестивалског приказа народног уметничког стваралаштва ужичког краја, који је организован у току трајања конгреса.

О усменом народном стваралаштву ужичког краја често је било помена и на другим конгресима Савеза удружења фолклориста Југославије. За ову прилику неопходно је издвојити следеће прилоге од значаја за овај рад:

1) Др Душан Недељковић, **Комедија зврчке и ерска народна приповетка** (X), **Народно стваралаштво у условима развитка савременог друштва** (XIII), **Епохе и периоди развоја народне пословице** (XVI), **Међународно и општенародно у развоју народног стваралаштва** (XX) [10])

2) Радмила Петровић, **Народне мелодије у пролећним обичајима** (IX), **Двоглас у музичкој традицији Србије** (XVII).

3) Милица Илијин, **Обредно љуљање у пролеће** (IX), **Деца чувари орске традиције** (XVII).

4) Др Слободан Зечевић, **Улога смотри и фестивала у развитку нашег народног стваралаштва** (XIII).

5) Никола Кнежевић, **Пословице, наздравице и загонетке у Херцеговини** (IX), **Народна радиност и индустрија као услов развитка народног стваралаштва** (XIII).

6) Миодраг С. Лалевић, **Пословица као доказ** (XVI).

7) Љуба Симић, **Неки архаични елементи у сватовским песмама Босне и Херцеговине** (XII).

8) Радосав Меденица, **Прилог питању класификације и терминологије народних песама** (XII), **Облици казивања наших епских песама испред другог светског рата** (XV).

---

[10]) Римским бројевима у загради означен је конгрес фолклориста по реду. Детаљнији подаци су на одговарајућим местима, где се обрађују поједини облици усменог народног стваралаштва.

9) Драгослав Девић, **Нове „народне" песме — композиције „златне плоче"** (XIII).

10) Др Драгослав Антонијевић, **Дискусија о проблему фолклоризма и фолклора у нашој штампи** (XIII).

11) Твртко Чубелић, **Компаратистички аспект и компаратистичке концепције у проучавању усмене народне књижевности** (XVII).

Аутор овог рада такође је учествовао на неколико конгреса Савеза удружења фолклориста Југославије и поднео следећа саопштења:

1) **Савремена ужичка анегдота — природни наставак старе ерске приче,** XIII конгрес у Дојрану, објављено у Скопју 1968, стр. 239—243;

2) **Паљке и паљкари у ужичком крају,** XV конгрес у Јајцу 1968, објављено у „Ужичком зборнику" број 5, Титово Ужице 1976, стр. 407—419;

3) **Обичаји и песме уз жетелачке мобе у ужичком крају,** XVI конгрес у Игалу 1969, објављено на Цетињу 1978, стр. 173—183 и у „Ужичком зборнику" број 7, Титово Ужице 1978, стр. 405—414;

4) **Терзић и Милекић — творци ужичке зврчке,** XVII конгрес у Поречу 1970, објављено у Загребу 1972, стр. 529—537;

5) **Кратак народни стих у ужичком крају и његова актуелизација,** XX конгрес у Новом Саду, објављено у Београду 1978, стр. 479—485;

6) **Златиборска чобанска кајда,** XXI конгрес у Чапљини 1974, из непознатих разлога није објављено.

На симпозијуму **Изворни фолклор данас,** одржаном у Загребу 1971. године, аутор овог рада поднео је саопштење **Где се данас чува изворни фолклор у ужичком крају.** Рад је објављен у пригодној публикацији **VIII међународна смотра фолклора** у Загребу 1973. године, под стручним уредништвом Милована Гавазија.

Стална годишња публикација **Ужички зборник** — прилози за политичку, културну и економску историју Титовог Ужица и околине, који излази у Титовом Ужицу од 1972. године, у досадашњих једанаест бројева објавио је и известан број прилога о народном уметничком стваралаштву ужичког краја [11]). Прилоге ове врсте писали су: Наталија Благојевић, Љубиша Ћенић, Благоје Живковић, др Слободан Зечевић, др Мирко Барјактаровић, Драгољуб Јовашевић, Ђорђе Караклајић, Ана Матовић, Миленко Мисаиловић, Ђорђе Перић, Будимир Поточан, мр Слободан Радовић, Милун Раонић, Момчило Тешић, др Штефка Цобељ, као и аутор овог рада.

Велики посао је планирао и око 1949. године започео Миодраг Васиљевић [12]) „...Видим пуно изгледа за радну акцију у томе крају и за реализовање посебног Ужичког зборника, који сам почео још пре седам година"— писао је професор Васиљевић [13]).

Неколико старијих песама из пожешке котлине објављено је у збирци Владимира Ђорђевића [14]).

---

[11]) У Ужичком зборнику број 11 за 1982. годину, на странама 563—592, објављена је библиографија свих радова у првих десет бројева, међу којима и радова из етнологије, етнографије и фолклора. Аутор овог рада био је у свих досадашњих 11 бројева у редакцији те публикације.

[12]) Видети: Р. В. Познановић, **Мој учитељ Миодраг Васиљевић,** Народно стваралаштво, бр. 47—48, Београд 1973, стр. 34—36.

[13]) Писмо је у поседу аутора, ФГ, I, 1.

[14]) В. Ђорђевић, **Народне мелодије предратне Србије,** Београд 1931.

Од старијих истраживача потребно је споменути још и следеће: Стојан Новаковић издао је збирку народних загонетки[15]). Љубомир Мићић је записао и објавио доста занимљивих података о карактеристикама, говору, писмености и песмама на Златибору, а посебно су вредни његови записи беседничких текстова који се говоре уз приказивање дарова („прилога“) на свадби, као и не-

УЖИЧКИ КРАЈ - ТРАДИЦИОНАЛНА ПОДЕЛА

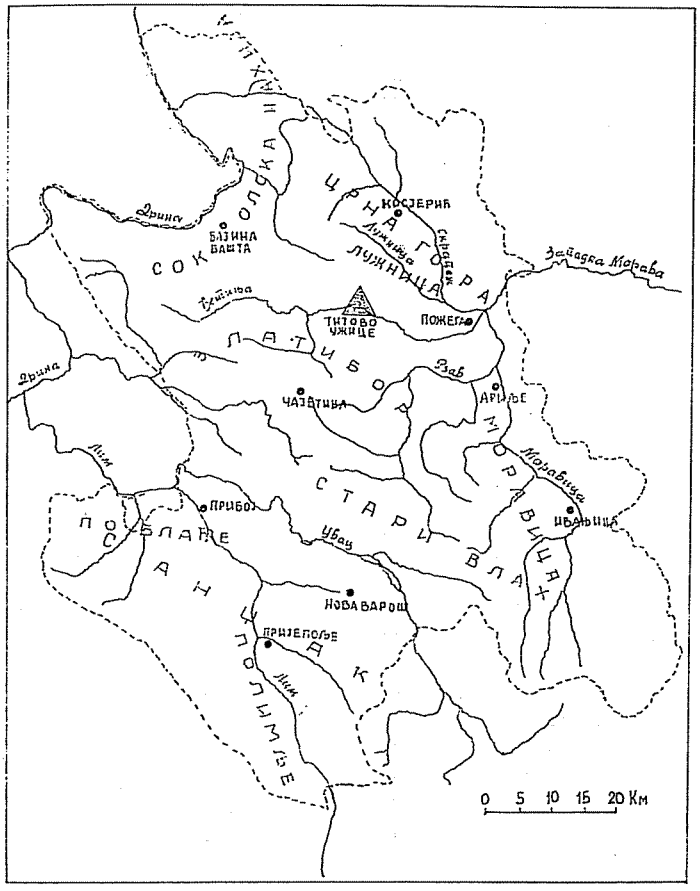

колико здравица. Описујући Златибор, Мићић је забележио и велики број легенди о местима овог подручја[16]). У два већа рада Љ. Павловића[17]) може се такође наћи записа о етничким карактеристикама и занимању становништва и

[15]) С. Новаковић, **Српске народне загонетке**, Београд 1877.
[16]) Љ. Мићић, **Златибор**, Насеља и порекло становништва, књ, 19, Београд 1925.
[17]) Љ. Павловић, **Соколска нахија**, Насеља, књ. 26, Београд 1930; Љ. Павловић, **Ужичка Црна гора**, Насеља, књ. 19, Београд 1925.

неколико легенди о местима и породицама на подручју старе Ужичке Црне Горе и некадашње Рачанске кнежине у Соколској нахији. За овај рад занимљиви су и неки детаљи у делима М. Ђ. Милићевића, нарочито нека запажања о богатству пословичког говора, песмама, играма и легендама из овог краја [18]). Један од оснивача наше етнологије, С. Тројановић, у неким својим радовима(**Старинска српска јела и пића**, 1896, **Главни српски жртвени обичаји**, 1911, **Наше кириџије**, 1909. и др.) нема посебних одељака о усменом народном стваралаштву, али је оставио драгоцене опште закључке којима се усмено стваралаштво може потпуније објашњавати и међусобно повезивати.

Сакупљањем и објављивањем усменог народног стваралаштва бавила су се најзад, и тројица млађих сакупљача, који живе на подручју ужичког региона. Пре свих, појавио се Љубиша Р. Ђенић из Чајетине [19]), затим Милисав Ђенић, такође из Чајетине [20]) и Урош Ђурчић из Ивањице [21]).

☆ □ ☆

Користећи богата искуства ранијих истраживача (др Душан Недељковић, Радмила Петровић, др Слободан Зечевић, Милица Илијин, др Драгослав Антонијевић и др.), затим објављене резултате и упутства (проф. Миодраг Васиљевић, Сима Тројановић, Јован Ердељановић, Боривоје Дробњаковић и др.), у прикупљању и сређивању грађе за овај рад ишло се углавном уходаним стазама.

Први кораци, додуше, учињени су без плана и одређене намере. У данима другог светског рата, негде у току 1942. године, направљени су први записи лирских песама, које су тада, на скромним и, због ратних прилика, доста тихим сеоским скуповима певале девојке, жене и понеки мушкарци. Једноставно, неке кратке песмице са прела, свадби или комишања учиниле су се некако непознатим, далеким, а у исто време чудно свежим и привлачним. Тако су настали први записи.

Касније, још дуго, прикупљање ове грађе текло је углавном узгредно. У време учитељевања по селима у ужичком крају првих послератних година, у време изузетног заноса обновљене слободе, певало се на сеоским скуповима, прелима, акцијама, омладинским састанцима, такмичењима, прославама и приредбама аматерских сеоских група. Збирка записа се повећавала. Истина, још није било никаквог система у сређивању записаног. После извесног времена направљена је нека врста инвентара [22]).

Преломна тачка у сакупљачком и записивачком раду пада у време припрема и одржавања Осмог конгреса Савеза удружења фолклориста Југослави-

---

[18]) М. Ђ. Милићевић, **Кнежевина Србија**, Београд 1876. Извесних детаља Милићевић је оставио и у својој књизи **Зимње вечери**, а свакако је занимљива и његова књига **Кнез Милош у причама.**

[19]) Објавио је у сопственом издању збирку шаљивих причица о Ерама — **Ерске мудролије.** До сада су изашла три издања.

[20]) У сопственом издању објавио је 1977. књижицу са анегдотама из ужичког краја **Нови ерски хумор.** Предговор написао Р. Познановић.

[21]) Издао збирку народног хумора моравичког краја под насловом **Неко је рен.** Издавач је Културни центар, Ивањица 1981. Предговор Р. Познановић.

[22]) Књижица формата речника названа је **Регистар народних песама.** Нешто касније у истој књижици започет је и регистар народних игара. Текстови песама бележени су у посебној већој свесци.

је, који је одржан у Титовом Ужицу 1961. године. Од тада се у овај посао уноси више плана. Настаје прва збирка фолклорних записа[23]). Рад на терену и даље се обавља од случаја до случаја. Знатно убрзаније сакупљање свих облика народног уметничког стваралаштва почело је, у ствари, после конгреса фолклориста у Титовом Ужицу, када су у ову акцију, после брижљиве припреме, укључени најпре ученици Основне школе „Андрија Ђуровић" у Титовом Ужицу, а касније, постепено, све већи број ученика и наставника основних школа у Косјерићу, Јасенову, Радоињи, Злодолу, Рогачици, Штиткову, Љубишу, Новој Вароши, а затим ученика и професора средњих школа у Прибоју, Ариљу и Бајиној Башти.

Даљи рад на терену текао је упоредо у два смера: Један је текао одласком на терен и бележењем података од певача и казивача. Други се остваривао сарадњом са ученицима и наставницима основних и средњих школа [24]).

У неколико случајева, у теренском раду обављена су и накнадна истраживања. Ако је запажено да у неком селу има лепих примера који у првој посети нису довољно јасно или потпуно забележени, онда се накнадно одлазило у та села, налажени су стари или, понекад, и нови казивачи, па је раније забележени материјал допуњаван, дотериван и детаљније објашњаван. Такве накнадне посете уследиле су у Буару, Гостиници, Сечој Реци, Јабланици, Доброселици, Брезови, Братљеву, Приликама, Ариљу, Кремнима, Равнима, Крвавцима, Рибашевини, Високој, Латвици, Вранама, Трнави, Сирогојну, Љубањама и Рожанству.

У записивачком поступку задржан је углавном исти принцип: записивано је онако како се чује. До мањих проблема долазило је касније, кад је прикупљену грађу требало средити. У певању и говору неке речи се скраћују или продужују па у запису могу да имају доста друкчије значење него што је изворно. Понекад певач или казивач, по свом нахођењу и осећању, скраћује или проширује број слогова у песми, јер сматра да се тако одржава ритам. Тада се морало инсистирати на понављању како би се утврдило оно што је важно у том поступку. Некад певач у певању неприметно спаја по два сродна самогласника па се стиче утисак као да једног слога и нема. У пословицама, изрекама и неким песмама казивачи мењају ред речи па се за тренутак може стећи утисак да је говорни ефекат окрњен, а некад и смисао измењен. Свему томе морало се посветити пажње. До извесне мере то се отклањало дужим разговорима и накнадним питањима, а још чешће бележењем истог мотива од већег броја различитих казивача.

Доста рано се могло запазити да из разних делова региона стижу врло сличне или незнатно различите варијанте исте песме, пословице или легенде. Поставио се проблем у вези с тим коју варијанту прихватити у репрезентативном избору. У рукописне збирке варијанте су унесене онако како су на терену записиване. У сређивању се од тога, из разумљивих разлога, унеколико

---

[23]) Аутор је до сада прикупио и средио 25 рукописних књига са око 4.100 страница, под називом **Фолклорна грађа** (ФГ).

[24]) Од 1979. године у основним школама почело се са увођењем тзв. школских, „допунских" или „комуналних" програма. Школски органи могли су један део годишњег фонда часова да усмере на специфичности своје средине. Неке школе тада су у ове програме унеле упознавање са народним умотворинама, њиховим чувањем и записивањем. У изради програмских концепција учествовао је и аутор овог рада.

морало одступити. Некад је за тај преглед узета најлепша, најбоља или најпотпунија варијанта, али је при том постојала опасност да се погреши због субјективне процене. Зато се у случајевима где су мотиви исти, а варијанте различите, поготову ако су долазиле из различитих предеоних целина, поступало по Вуковом обрасцу „Исто то само мало другчије". Тако је добијена збирка лирских и епских песама из ужичког краја која је у рукопису посебно сређена под насловом **Без извора нема воде**, а овде су те песме распоређене по одговарајућим одељцима. Неке песме и овде су морале да се понове у две па и више варијанти, чиме је обим нешто проширен, али се добила доста јаснија представа о распрострањености и локалним модалитетима лирских напева.

☆ □ ☆

Села су свакако већа ризница и бољи чувар народног стваралаштва, али се у неким приликама веома лепих примера могло наћи и код градских становника, нарочито код оних сеоског порекла и код старијих, пензионисаних учитеља и учитељица, који су радни век провели у сеоским срединама.

Више изворне грађе могло се наћи код старијих људи и жена, мада су у неким селима веома поуздани казивачи били и средовечни. Млади сеоски становници, рођени у послератном периоду, сасвим ретко су могли да послуже као певачи и казивачи изворног стваралаштва што је и разумљиво.

☆ □ ☆

За записивање свих облика усменог стваралаштва, неопходно је да се између казивача и записивача успостави претходно поверење. Основни услов за то је да се они макар мало познају. Пошто је то немогуће у свим случајевима, почетно поверење може се стећи и преко погодне „везе". У том смислу деца — ученици који живе у истој кући с казивачем најбоља су и најприроднија „веза". Дете је у тој кући сваки дан. Оно стално слуша говор, пословице, узречице, песме, приче, легенде. Његови деда и баба од њега не зазиру. Они му свакодневно понављају понешто од народног стваралаштва. Кад дете дође из школе и каже да је наставник рекао да треба записати старинске песме, приче или пословице, онда код старијих у кући нема много дилема. Једноставно, детету треба помоћи. Тада се то ради озбиљно. Ако у такву кућу касније стигне организатор истраживања и тражи накнадна објашњења, нема више отпора. Наилази се на природан и озбиљан тон.

Разуме се, улогу „везе" између казивача и истраживача може преузети и нека друга погодна личност, неки заједнички познаник, сродник, пријатељ. У сваком случају, изгледи да се постигне успех мањи су ако истраживач непосредно ступа у контакт с непознатим казивачем.

Традиционални народни скупови су најпогоднија прилика да се нађе и запише од усменог стваралаштва. Ситуација је ту најприроднија. Што је скуп мањи и што су учесници међу собом интимнији, то је клима природнија. Такве прилике су свадбе (особито женске), прела, комишања, славе, жетелачке мобе, разни женски радни скупови и преславе (приславе, годети, завјетине). Вашари су за тај посао много непогоднији.

Ма колико ситуација на традиционалним скуповима била природна, за истраживача и овде постоји неколико проблема. Пре свега, такви скупови су

ретки и истраживач их не може „наручити", не може удесити да се ти скупови одрже увек кад је истраживачу погодно. Осим тога, појава некога ко на таквом скупу „нешто записује", поготову ако то чини с магнетофоном, знатно ремети природност ситуације. Тешко је у таквим приликама некога убедити да је реч о стручном интересовању или истраживању. Ако је у употреби магнетофон, многи мисле да се снима нека емисија и питају кад ће то бити „преко радија". Неки иду и даље да питају да ли ће то што се снима бити на плочи и хоће ли они добити какав хонорар. Најбоље је, ако се може, на таквим скуповима слушати и памтити па после бележити и, ако има могућности, неке детаље накнадно с певачима или казивачима допуњавати.

Регион Титово Ужице — административна подела

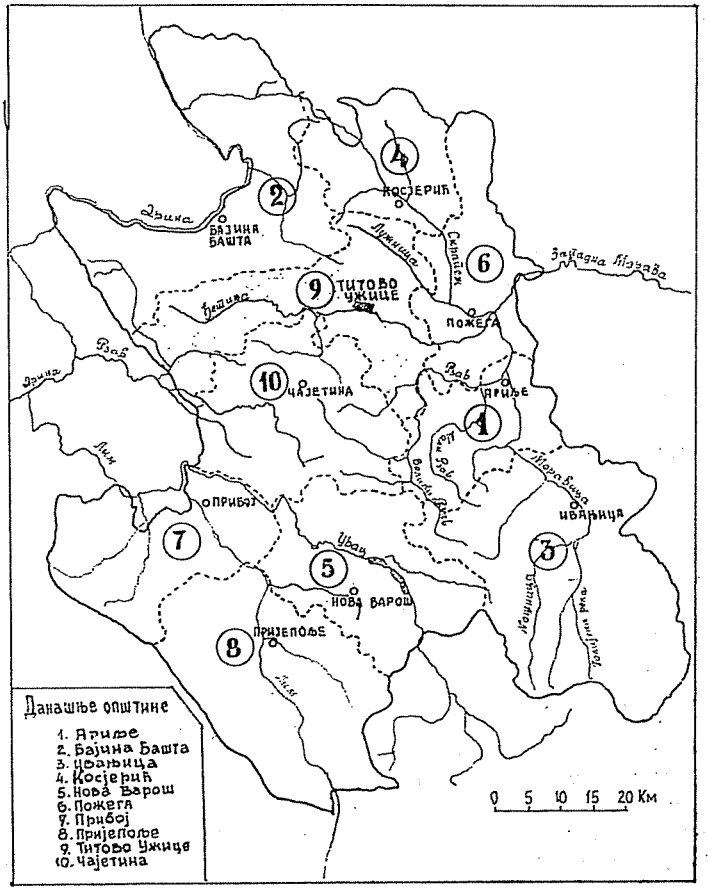

Највише и најбољих записа направи се кад се наиђе на добре певаче или казиваче па се с њима договори о посебној посети на погодном месту, рецимо у њиховој кући. Под претпоставком да је казивачу унапред јасно шта

записивач жели и шта хоће да постигне (то се мора раније „трасирати"), тада се постиже висок степен природности. Осим тога, постиже се нешто што је на традиционалним скуповима немогуће: казивач или певач се може подстицати, подсећати, тражити да објасни како то што казује или пева изгледа на свадби, жетви, прелу, комишању, косидби или код казана. На истинском скупу пева се само оно што „приличи". Било би, на пример, смешно да се на жетви пева „свадбарски", или да се на свадби пева „жалостива" песма. Та препрека отпада при сусрету казивача и записивача на заказаном „неутралном" месту.

У неким случајевима, нарочито код епских песама, могућно је да казивач сам запише и скупљачу преда текст песме коју је до тада памтио. Такав запис може имати граматичких и ортографских недостатака, али се они могу лако отклонити. Готово сваки казивач који сам записује неку од умотворина жели да му се после прекуцавања остави један примерак. Неки потписују такав запис као аутори (уместо „певао" — „спевао"), што касније може да изазове недоумице.

Као изванредне прилике за откривање и записивање народног стваралаштва последњих десетак година биле су разне културно-уметничке манифестације. Њих је у овом периоду у ужичком крају било доста и, на срећу, све више су оријентисане на неговање аутентичног народног стваралаштва. Коришћење таквих скупова за аутора овог рада било је утолико погодније што је непосредно учествовао у организовању, почев од проналажења изворних група, избора садржаја, до сценског остваривања. На тај начин створиле су се нове, веома широке и богате могућности да се зађе у мање познате крајеве и да се тамо, уз помоћ познавалаца месних прилика, пронађу врсни певачи, казивачи, свирачи, играчи и други носиоци усменог народног стваралаштва. Све те манифестације и групе које су у тим манифестацијама учествовале не само што су помогле да се богатство народног стваралаштва открије, забележи и оживи него су својим примером дале снажан подстрек да се то културно-историјско наслеђе брижљивије негује, чува и почне проучавати, да се у њему открију велике аутентичне моралне и естетске вредности.

☆ □ ☆

Прикупљена грађа омогућава да се у овом раду распореди и прикаже на више начина. За ову прилику одабран је распоред који се чинио једноставним и прикладним. Најпре је у кратким цртама изложено основно о носиоцима народног стваралаштва — о становништву ужичког краја, његовој композицији, пореклу и етничким специфичностима. После тога, у централном у највећем делу рада, описани су они облици усменог народног стваралаштва који су у ужичком крају највише распрострањени. Уз њих је дата и одговарајућа анализа, са поређењима и још неким објашњењима. Затим су одабрани примери забележени на терену. У посебном одељку обрађени су неки видови актуелизације народних умотворина у данашње време. Из свега тога на крају је изведен закључак, у коме је додирнута и перспектива даљег развоја усменог стваралаштва. Учињен је покушај да се, као што пише Д. Недељковић [25]) ,открију општи услови и закони,

---

[25]) Д. Недељковић, **Неки основни методолошки проблеми фолклористике,** Рад XV конгреса Савеза удружења фолклориста Југославије, Сарајево 1971. стр. 247 — 249.

јер се „за духовне народне производе одавно уочило“ да је у њима „одлучујући и сам стваралачки субјективни фактор етничких колектива“, да је реч о нечему „што је индивидуално, јединствено, непоновљиво у кретању народног стваралаштва, у појединачном његовом носиоцу и творитељу“.

☆ □ ☆

Ужички крај је познато и признато жариште усменог народног стваралаштва и пружа велике могућности за истраживање. Тај крај има своје специфичности у народном стваралаштву, које се, за ову прилику, могу сажети у следећих неколико одлика.

1. Овде је сачуван древни начин дијафоног певања, поникао у дубокој прошлости на основу кратког и једноставног лирског двостиха или сасвим кратке песме.

2. Са истом жилавошћу, као и кратка лирска песма, овде се чува и на свој начин обнавља кратка шаљива прича, најчешће анегдота, у ужичком крају позната као зврчка.

3. Свакодневни говор становника овог краја препун је узречица, пословица и загонетки, које се изговарају на тако природан начин да се њихова употреба готово и не примећује.

4. Традиција епског певања некад је у овом крају била много јача него данас. Сачувано је и живи својим животом нешто старијих епских песама, од којих неке до сада нигде нису записане, али упоредо с тим у појединим предеоним целинама ужичког краја јавља се талас нових, млађих гуслара, који претежно негују епску песму новијег периода. Неки од њих јављају се и као аутори нових епских песама. Епска песма се ипак губи брже него остали видови усменог народног стваралаштва.

5. У ужичком крају, најзад, чува се и доста легенди, нарочито о појединим местима.

Покушај да се што више од овог богатства забележи и сачува а затим на одређени начин среди и бар донекле објасни, представља крајњу сврху овог рада.

НОСИОЦИ НАРОДНОГ УСМЕНОГ СТВАРАЛАШТВА

Становништво ужичког краја

У погледу композиције становништва, на подручју данашњег региона Титово Ужице постоје две предеоне целине.

Прва целина је део региона који је некад сачињавао стари ужички округ То је територија која се данас углавном поклапа са територијама општина Ариље, Бајина Башта, Ивањица, Косјерић, Пожега, Титово Ужице и Чајетина. На тој територији живи становништво претежно српске народности.

Другу целину чини такозвани ужички део Санџака, а у њој су општине Нова Варош, Прибој и Пријепоље. На тој територији постоји мешавина српског и досељеног муслиманског (мухаџирског) становништва, а у једном делу данашње општине Прибој има трагова етничког амалгама који је настао мешањем старог словенског становништва са потиснутим Кричима.

Српско становништво обе предеоне целине међусобно је доста сродно. Већину чини струја динарских досељеника, чија је постојбина Црна Гора, источна Херцеговина и југоисточни делови Босне. Струје које су овај крај населиле долазећи из Црне Горе и Херцеговине текле су преко данашњег Санџака и на својим метанастазичким стазама и застојима формирале састав становништва у чијим се карактеристикама и данас примећује доста заједничког, без обзира на то што су се једни задржали у данашњем Санџаку а други продирали даље на север.

Мухаџирско муслиманско становништво, као и становништво настало мешавином са Кричима, живећи дуже на заједничкој територији са становништвом словенског порекла, такође има елемената сродних и заједничких са српским становништвом. То заједништво почиње од истог језика и продужава се у сродним обичајима, песмама, играма, пословицама, легендама и другим облицима духовне културе.

Крупније етничке промене, које су утицале на формирање данашње структуре становништва ужичког краја, почеле су у првој половини XVIII века. После ратова између Аустрије и Турске, у којима је учествовало и становништво овог подручја, територија ужичког краја, као и многи други делови Србије, нагло се испразнила. „Један део становништва страдао је у рату, други се иселио, а трећи, бројно незнатнији, овде-онде се задржао“[1]).

---

[1]) Др Милисав Лутовац, **Привредногеографске карактеристике ужичке области**, Рад VIII-ог конгреса Савеза фолклориста Југославије у Титовом Ужицу 1961 (у даљем тексту: Осми конгрес фолклориста), Београд 1961. стр. 28.

Из статистичких података из времена аустријске окупације 1718 — 1739. године види се да у Србији има веома мало становника. Тада су 343 села у Србији била пуста[2]). Године 1721. у свих 15 нахија у Србији било је свега 50 до 60 хиљада становника. Земља је била пуста[3]).

После аустро-турских ратова и две познате велике сеобе српског становништва према северу, 1690. и 1737. године[4]), после наглог пражњења, наступа период постепеног попуњавања овог краја новим становништвом, углавном са запада, из динарских области — Херцеговине, Босне и Црне Горе. Познато је да су постојале две главне „капије" којима је ново становништво улазило у ужичку област. „Прва струја прелазила је преко Кокиног Брода на Увцу и

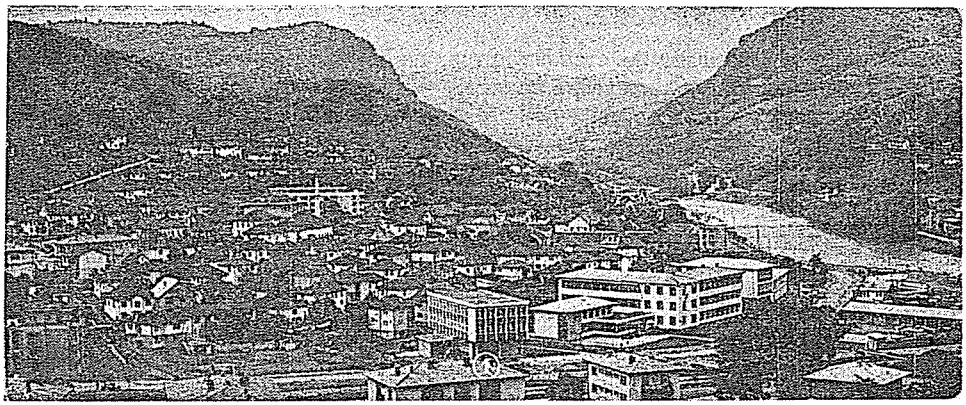

Приј е пољ е

хватала се Златибора, а друга преко Јавора силазила у долину Моравице. И једна и друга су се мешале и узгред захватале становништво Полимља и Пештера, а које је било делом стариначко, а делом ранији досељеници из поменутих области . . ."[5]). Тако су некадашњи Херцеговци, Црногорци и Санџаклије мешањем у овом крају створили „познати тип Ере, који ће после коначног изласка Турака из Ужица убрзо целом овом подручју дати нов изглед и домаћу словенску боју"[6]).

На тај начин формирана је област која се назива ужичким крајем, а у којој су некадашње, традиционалне предеоне целине (Златибор, Ужичка Црна гора, Стари Влах, Соко, Пожешка котлина, Моравица, Полимље, Поблаће) у почетку међусобно различите, а касније „скупа узети чине једну област с неким

---

[2]) Мита Петровић, **Финансије и установе обновљене Србије**, књ. I. Београд 1897, стр. 40.

[3]) Др Драг. М. Павловић, **Финансије и привреда за време окупационе владавине у Србији 1718—1739**, Глас СКА, с. 64, Београд.

[4]) В. Вук Ст. Караџић, **Српска историја нашега времена**, Нолит, Београд 1975, стр. 43

[5]) Др Милисав Лутовац, наведени рад, стр. 28.

[6]) Др Мирко Р. Барјактаровић, **Етнолошки поглед на област Титовог Ужица**, Осми конгрес фолклориста, стр. 37.

посебним географским, а донекле и етнографским одликама у оквиру Србије. Ово је област где преовлађује етнопсихички тип Ера — Срба динараца . . . [7]).

Досељени из сточарских предела, становници ужичког краја су још дуго остали пре свега сточари, јер су у новом крају нашли доста паше за стоку, а стока је у тадашњим феудалним условима имала бољу прођу на тржишту и била мање оптерећена дажбинама него пољопривредни производи. Планински крајеви су тада управо због стоке и сточарства били на одређени начин „богатији од равница поред река“[8]). Стварана су села са врло растуреним кућама, јер је такав тип насеља одговарао сточарској привреди[9]).

Овде свакако треба имати на уму још једну околност. Почетно занимање новодосељених становника је екстензивно сточарство, а у екстензивном сточарству мање се ради, „рад никад није убрзан и напоран“[10]) . . . Читаве буџице досељеника са својом стоком долазе из планинских предела и у новом насељу траже планинске пределе по могућству сличне онима у старој постојбини[11]). Овде је тада било крајње беспуће. Турска управа никад није много марила за путеве, осим за оне главне, војничке. На пустом земљишту и у беспућу заузимани су најпре брдски предели[12]) и докле год је могућно, при умножавању нове породице се расељавају навише, стварајући постепено од испаша њиве и улазећи постепено у мешовиту сточарско-земљорадничку привреду. У праву је свакако М. Бревинац кад пише да „сточарство не стоји само за себе“, да тај наш сељак „никад не ради један посао . . . Он на свом имању стално ради као и сваки надничар . . . Он зна све и не зна ништа . . . Тај сељак стално тражи још неког посла осим посла на својој њиви . . .“ [13]).

Све је то, разуме се, остављало несумњиве трагове у облицима народног уметничког стваралаштва, посебно у усменом народном стваралаштву. Овде се није певало само о овцама, ливадама и пашњацима, већ и о орању, копању, рабацијању, жетви, предењу, ткању — о свему што тај сељак ради.

Имао је основа Јован Цвијић кад је запазио да на овим просторима „живе људи изузетне и велике даровитости, људи огромне моралне и интелектуалне смелости и иницијативе“. Тако се лакше може разумети што је и ужички крај, некадашњи „Истар Ифлак“[14]) спадао у пределе са најврснијим представницима овог соја. Тај човек, тај Ера „не припада ни становништву ни крају са одређеним границама, него му одговара психички тип који се срета у динарским, нарочито висинским планинским областима, специјално у Старом Влаху . . .“[15])

---

[7]) Др Милисав Лутовац, наведени рад, стр. 27.

[8]) Исто, стр. 29.

[9]) Тих. Р. Ђорђевић, **Збијање кућа и ушоравање села под кнезом Милошем,** Гласник Српског географског друштва, св. 3, стр. 249.

[10]) Др Милорад Милошевић Бревинац, **Социологија сеоског саобраћаја,** „Вук Караџић“, Београд, 1975, стр. 41.

[11]) Ову појаву, као и многе друге занимљиве моменте који настају као видови прилагођавања у миграционим кретањима, веома сликовито је описао Јован Цвијић у **Балканском полуострву** књига прва, Београд 1922, стр. 204—222.

[12]) „Православнима су стајале на расположењу брда и долине“ — пише Љуба Павловић, Соколска нахија, Насеља 26, стр. 355.

[13]) М. Милошевић Бревинац, наведено дело стр. 321-325.

[14]) Старих Влах из турског периода. Видети о томе: Стојан Новаковић, Хаџи Калфа или Ћатиб Челебија турски географ XVII века о **Балканском полуострву**, Споменик САН, XVII, Београд 1882. стр. 72—92.

[15]) Јован Цвијић, **Балканско полуострво,** II, Београд 1931, стр. 45.

По Цвијићу, Ере су, дакле, најтипичнији представници динарских особина и патријархалног живота. Психолошки и карактеролошки тип Ере може се разумети само ако се имају на уму географски и историјски услови", ако се под тим подразумева живот у планинском и брдском крају, у коме је одувек постојала висока плодност, где се досељавало и одсељавало, где су раштркане куће стварале навике усамљености, а суровост живота истовремено градила смисао за зближавање и дружење. На таквом рељефу живот је захтевао сталне физичке напоре. Зато је Ера мршав, витак, кошчат, живог духа, бистар, кад треба и препреден, дорастао свакој животној ситуацији, човек који „уме да се игра целом скалом људских особина, да се прави наиван и недужан, да се претвара као прост, неук и неискусан, а у ствари да буде духом и бистрином супериоран, готов да подвали, да насамари, да збија шалу и шеретлук и на свој и на туђ рачун, да се прави да не разуме оно што му се не допада, да заплиће и да зановета док не смисли излаз из ситуације . . ."[16]) Ера је само наизглед тром, комотан и смирен, а испод тога се прикрива еруптивна снага која избија само кад се мера преврши. Све до крајње критичне тачке тај Ера може да тактизира, као да оклева, покушава да избегне отворен судар, али кад се критична тачка пређе, тад избије вулканска сила. То је потпун Ера. Тада настаје и основ оног духовног продукта, који ће се касније, постепено, као кад се из мутне бујице таложи најфинија родна земља, формирати у стих, пословицу, изреку, легенду, здравицу . . .

Описујући Златиборце, Љубомир Мићић запажа да су они „већином црне масти, стасити, крупни, особито развијени у обиму, дежмекасти. Женске су им здраве и једре . . . Разборити су, бистри, речити, шаљиви, досетљиви и врло морални . . . Говор Златибораца је јужног дијалекта, врло звучан, отегнут и крупан . . . Писменост на Златибору је врло слаба, јер су школе ретке. Њих замењују гусле и јако очувана традиција. Самоука је врло много. . ."[17] А Милићевић томе додаје: „Колико су ови људи бистри, колико су лаки да схвате што виде и чују показује појав који досад није објелодањен ни у једном крају нашијех земаља. Тако има села у којима мало које чељаде не зна читати (много и писати) а ни једно није ишло у школу . . ."[18])

У Соколској нахији, односно на подручју данашње општине Бајина Башта, процес формирања данашњег становништва почео је нешто касније и текао друкчије. Овде је све до 1834. године у скоро свим селима било турског — — муслиманског становништва. Тек 1834. године кнез Милош је силом успео да муслиманске становнике истера из овог предела. Муслимани су тада прешли у Босну, највише у Зворник, осим мањег броја који се до 1862. године задржао око града Сокола. Имања одсељених муслимана држава је откупила и у време од 1834. до 1838. године власти Кнежевине Србије населиле су та села досељеницима из Црне Горе, Санџака, Старог Влаха и Босне[19]).

Тада овде, у подринским селима око Бајине Баште, настаје занимљив, процес, чији се трагови и данас препознају. Стариначко српско становништво

---

[16]) Радосав Меденица, **Кратка ерска прича као карактеролошка грађа**, Осми конгрес фолклориста, стр. 163.

[17]) Љубомир Мићић, **Златибор, СЕЗ**, Насеља и порекло становништва, књ. 19, Београд 1925, стр. 424—425.

[18]) Милан Ђ. Милићевић, **Зимње вечери**, Београд 1879, стр. 174.

[19]) Љуба Павловић, **Соколска нахија**, СЕЗ, Насеља и порекло становништва, књ. 26, Београд 1930, стр. 340.

тада се „спушта у врх поља", а новодосељени претежно заузимају њихова места у брдским деловима села[20]). И данас се лепо виде низови кућа „по врху поља". Та појава да се куће граде „на граници двеју привреда" примећује се и у неким другим селима ужичког краја (Севојно, Горјани, Горобиље, Милићево Село, Брајковићи и др.), али је најизразитија у околини Бајине Баште. То потврђује раније изнето становиште да је сељак ове области врло рано кренуо у мешовито привређивање, за које је заиста велика погодност да испаше за стоку буду изнад куће, воћњаци око куће, а њиве за земљорадњу испод куће.

Стариначко становништво соколских села, и онако малобројно, брзо се утопило међу досељенике и примиле њихове етничке карактеристике.

За Соколску нахију, како тврди Љ. Павловић, карактеристично је још и то да се један део становништва доселио овде још у првој половини XVII века чак из Далмације, што је оставило трагова у говору. И данас се у неколико села општине Бајина Башта (Оклетац, Овчиња, Зарожје) осећа доста икавског у говору[21]).

Осим метанастазичких вратница на Кокином Броду и Јавору, којима је текло усељавање у ужички крај, треба поменути и пут који је из долине Дрине водио на Мокру Гору, преко Таре и Шаргана. Тим правцем се у ужички крај уселило доста становника из Херцеговине, Црне Горе и југоисточне Босне. Околина Фоче, Горажда и Чајнича[22]) била је прва етапна станица у досељавању црногорског и херцеговачког становништва у ужички и рачански крај. Један део тих досељеника ишао је преко Вишеграда и Мокре Горе, а други део преко Осата у Босни.Пут преко Осата у оно време био је много слободнији него да се непосредно из Горњег Подриња прелази у ужички крај. „Осат или **Мала Србија**, како га зову сељаци овог краја, сав, од дна до врха насељен је чистим херцеговачко-црногорским, око Сребрнице и далматинским породицама и верна копија соколске нахије, давао је овој области (рачанском крају, прим. РВП) такве породице које су се најлакше прилагођавале херцеговачким породицама као да су с једног истог места. . ."[23])

Занимљиво је да се у усменом стваралаштву икавски говор данас нигде не примећује.

Кад су у питању трагови старих Крича у Поблаћу и троуглу између Прибоја, Пријепоља и Пљеваља, они су бледи и доста несигурни. Из до сада објављених радова[24]) зна се да су Кричи старо племе, настало у пределу леве обале реке Таре, око Дурмитора и у доњем Колашину, мешањем српског и староседелачког балканског становништва. Из тих предела прогнали су их средином XVII века Дробњаци. Кричи су тада прешли на десну обалу Таре, али су их и одатле касније прогонили досељени муслимани. За Криче је карак-

---

[20]) Исто, стр. 344.

[21]) Исто, стр. 346. и 347. Љ. Павловић за икавски изговор употребљава назив „западни дијалекат".

[22]) Код Љ. Павловића у **Соколској нахији**, стр. 351, тај предео назива се Горње Подриње.

[23]) Љ. Павловић, **Соколска нахија**, стр. 351.

[24]) В. Митар Влаховић, **Кричи**, Енциклопедија Југославије, Лексикографски завод, Загреб 1962, књ. 395—396; С. Томић, **Дробњак**, СЕЗ, СА 1902, IV стр. 452—454; Петар Мркоњић, **Средње Полимље и Потарје**, СЕЗ, СА, 1902, IV, стр. 284. и 322; Петар Шобајић, **Кричи**, Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка, II, стр. 463; П. Влаховић, **Кричи и зачеци њиховог етничког раслојавања**, Гласник Етнографског музеја у Београду XXXIII, Београд 1970, стр. 93—108.

ристично да су прави сточари, да не маре много за земљорадњу. Нашавши се у етапној станици миграција према северу, у планинским пределима између Пљеваља, Прибоја и Пријепоља, Кричи су вероватно и сами захваћени сеобом и даљим мешањем са српским становништвом па им се посебне одлике данас много и не примећују. Ипак је карактеристично да у ужичком крају постоје и данас неке породице за које се зна да су досељене из предела где је било Крича, а које су задржале симптоматичне карактеристике које би могле бити кричке. Осим онога што помиње Љ. Павловић о Шепцима у Маковишту[25]), таквих симптома има и код Папића у Глувањима, Радојичића у Гостиници и Стапарима и још неких. За све њих је карактеристично да су изразити сточари, да се тешко и споро одлучују на земљорадњу, а поготову на воћарство, по чему се највише и разликују од осталих. Са својом стоком они олако оштете вртове, њиве и воћњаке и остају равнодушни чак и кад су их они неговали.

Ако су се као етничка група асимиловали и нестали, Кричи су, судећи по неким мотивима нађеним у брдским селима на превоју између Прибоја, Руда и Пљеваља, ипак оставили неких трагова у мотивима чобанских песама, љубавним и шаљивим напевима и легендама.

Композиција становништва ужичког краја мењала се и касније, делимично у време Кочине крајине, доста више у периоду првог и другог српског устанка и после њих, а последња масовна сеоба била је после српско-турских ратова 1875 — 1878. године.

Досељавања и одсељавања текла су и после тога, трају и данас, али се задржава један слој који чува успомену на старије становништво наших планинских крајева[26]) и, захваљујући том слоју, старо, изворно усмено стваралаштво није изгубљено.

Једно време чинило се да ће масовни прелазак радне снаге из села у градове испразнити села и тиме угасити жаришта народног стваралаштва. Све до завршетка другог светског рата и победе социјалистичке револуције читав ужички крај спадао је у изразито неразвијена подручја, са наглашено великим процентом пољопривредног и сеоског становништва, са земљорадњом и сточарством као владајућим гранама привређивања. Село је тада живело архаичним животом. Народно стваралаштво било је тада сва његова култура, све његове приредбе, фестивали, смотре, дискотеке. На сеоски фолклор тада овде нико није обраћао посебну пажњу, јер је то било нешто што се сретало свуда и увек и што је било толико обично и свакодневно, као јело, вода или ваздух.

По завршетку народноослободилачког рата и народне револуције, нарочито у периоду интензивне индустријализације, која у овом крају почиње између 1950. и 1960. године, настају веома крупне промене. Село, тај некад непресушни извор усменог стваралаштва и чувар традиције, постало је сасвим друкчије. Нека села су већ сасвим изумрла, нека убрзано изумиру, а она која постоје, која су „жива" толико су се преобразила да све више личе на градове. У многим селима ужичког краја отворене су и раде мале фабрике. Око њих настаје „сеоска радничка класа" (Кремна, Каран, Рибашевина, Бродарево, Девићи, Кушићи, Катићи, Буковица, Церова, Брековo, Рогачица, Перућац, Бист-

---

[25]) Љ. Павловић

[26]) Др Мирко Р. Барјактаровић **Етнолошки поглед на област Титовог Ужица**, Осми конгрес фолклориста, стр. 37.

рица, Равни, Сирогојно, Шљивовица). У селима живи све више ђака, студената, интелигенције. Становници села су постали озбиљни потрошачи. Разне околности утицале су да се у оваквој ситуацији увелико променио и систем вредности. Сељак се некад поносио својим занимањем — данас га се све више стиди. Младић у селу све теже може да се ожени. Влада осећање привремености. Нема праве предузимљивости. „Село је осакаћено!" — каже Радомир Лукић[27]). Тада изгледа сасвим природно што становник села брзо напушта своју традиционалну културу која му је некад обезбеђивала одређен склад у друштвеном животу. Он сад покушава да то нечим замени. Прихвата ново и калеми га на своје традиционално наслеђе. Разуме се, тада често долази до накарадног спајања. То се доста јасно види у „обожавању" кафанских певачица по друмским крчмама, по наручивању „модерних" песама преко локалних радио станица[28]) и многим другим облицима кича и шунда, све до неукусног и накарадног одевања, извештаченог говора, напуштања народних имена[29]), па, најзад, и по нестанку играња у колу на традиционалним сеоским саборима и многим другим појавама у понашању и трошењу.

Колико су промене у структури становништва велике показују и статистички подаци[30]). На пример, стари ужички округ (без данашњих општина Нова Варош, Прибој и Пријепоље) имао је у другој половини XIX века следећу структуру становништва (проценти у свим прегледима су заокружени):

Година пописа	Укупно становника	Од тога у процентима сеоско	градско
1866	104.377	94	6
1874	120.072	97	3
1884	134.570	94	6
1890	137.542	92	8
1895	152.877	93	7
1900	154.018	93	7

Иако постоје нека нелогична одступања, вероватно због различите методологије пописа, јасно је колико је сеоско становништво било бројно надмоћније, што, без сумње, има последица на развитак усменог народног стваралаштва.

Стање се није много изменило ни између два светска рата, што се такође може видети из резултата два међуратна пописа. Овде је обухваћена територија свих данашњих десет општина ужичког краја (региона).

Година пописа	Укупно становника	Од тога у процентима сеоско	градско
1921	174.762	96	3
1931	225.729	92	7

[27]) Др Радомир Д. Лукић, **Сеоски живот**, Политика, Београд, 31. децембар 1983, 1. и 2. јануар 1984, стр. 6.

[28]) Неки озбиљнији свирачи и певачи у ужичком крају неке нове песме погрдно називају „песме крмећуше"

[29]) Међу новорођеним Ерама сад има доста Татјана, Игора, Маја, Марина, Сандри, Горана, а у Санџаку и Индира.

[30]) В. Раде В. Познановић, **Становништво ужичког краја у пописима 1866—1981,** Ужички зборник број 12/1983, у штампи.

Крупне промене у структури становништва ужичког краја настале су после другог светског рата, у периоду интезивне индустријализације, коју је пратила и одговарајућа урбанизација. То показује следећи преглед:

Година пописа	Укупно становника	Од тога у процентима пољопривредно	непољопривредно
1948	276.741	82	18
1953	298.718	80	20
1961	310.858	68	32
1971	326.046	48	52
1981	337.887	35	65

У прегледу за послератни период (1948 — 1981) подаци о структури нису дати по месту становања, већ по основном занимању. У ранијим подацима било је могућно сеоско становништво приближно једначити са пољопривредним, а градско са непољопривредним становништвом. У новијим прегледима то би дало погрешну слику због комплексних појава које су захватиле сеоска насеља.

Промене које су овде дате показују следеће:

1. Пораст укупног броја становника у ужичком крају текао је доста умерено, али такав крајњи исход није последица умерености популације, већ снажног исељавања у друге крајеве и индустријске центре.

2. Нагло је повећан број становника градских насеља. Садашње најмање градско насеље у региону, Косјерић, само мало је мање него некадашње Ужице, Прибој је данас 12 пута већи него што је био 1948. године, а у Ужицу је за 120 година број становника повећан 15 пута.

3. Из темеља се изменила основна економска структура становништва. Пољопривредно, односно сеоско, становништво пре 120 година чинило је више од 94%, а данас је опало на 35% укупног броја становника. У неким општинама удео пољопривредног становништва, по попису 1981. године, износио је и знатно мање: Титово Ужице 17%, Прибој 22%, итд. Највећи проценат пољопривредног становништва задржао се у општини Косјерић — 57%.

4. Писменост и образовна структура становништва такође су видно измењени. У старом ужичком округу 1866. године ни пуна три процента одраслих становника није ушло у ону категорију коју тадашња статистика означава са „знаду писати", а 1981. године у попису је забележено свега око 10 процената неписмених, основну школу (непотпуну и потпуну - осмогодишњу) имало је око 44%, са средњом школом регион је имао 52.550, са вишом 5.100, а са високом (факултетском) спремом 4.110 становника.

Несумњиво је да су тако крупне промене морале изазвати последице у развоју усменог народног стваралаштва, али би било погрешно закључити да је усмено народно стваралаштво тим процесом прекинуто, још мање да је неповратно пропало. Тачније је да се то стваралаштво мењало, прилагођавало и модификовало онако како су нови економски и друштвени услови захтевали. Остали су многи облици и многи садржаји онакви какви су били у време свог настанка, у древним данима сеоске патријархалне културе, кад су прихваћени као трајан израз о лепом, складном и хуманом. Остало је помало романтичног, али ведрог, чедног, на неки особит начин осећајног и зато — лепог. Понекад се заиста учини да живот тече неким другим током и да немилосрдно брише

оно што је било јуче, па је зато изворног стваралаштва све мање. Заиста је данас теже него јуче пронаћи изворну песму, причу, пословицу, анегдоту или легенду [31]). Због тога је посао сакупљача и истраживача данас на одређен начин тежи, сложенији, али и значајнији и одговорнији. Изворно стваралаштво ипак се највише зачиње и најбоље чува у селима, а село се баш данас брзо раслојава и мења.

Истина је, дакле, да се резерват некадашњег богатства у фолклору ужичког краја у периоду данашње индустријске експанзије сужава и осиромашује, али је неоснована бојазан да ће се столећима стварана баштина одједном изгубити и заборавити. Усмено стваралаштво је преживело ову фазу друштвених промена, живи и данас својим особеним током и стално се освежава и актуелизује. У том стваралаштву неке форме и неки садржаји су толико очврсли да не могу тако лако бити изгубљени.

---

[31]) О томе је аутор поднео обимније саопштење на симпозијуму **Изворни фолклор данас** у Загребу, јула 1971. године. Саопштење је објављено у публикацији **Осма међународна смотра фолклора**, Загреб 1973.

О Б Л И Ц И И С А Д Р Ж А Ј И
УСМЕНОГ НАРОДНОГ СТВАРАЛАШТВА У УЖИЧКОМ КРАЈУ

Одређени услови утицали су да се у ужичком крају од усменог народног стваралаштва највише развију:

1) народне песме;
2) кратке, претежно шаљиве приче;
3) пословице и изреке;
4) загонетке;
5) легенде.

Сваки од тих облика биће овде посебно обрађен.

НАРОДНЕ ПЕСМЕ

Све песме које су сачуване у ужичком крају овде су подељене на две основне групе:

1) лирске песме и

2) епске песме

Сигурно је да се таквој подели могу ставити замерке, јер, као што наводи Т. Чубелић објашњавајући Геземанов поступак стручне обраде народне књижевности, песма се може разумети „само из низа сродних или ближих пјесама које треба исцрпно и брижно међусобно изједначити, упоредити..."[1]) Потребно је много дуже проучавати, упоређивати, налазити сличности и разлике у текстовима песама сакупљеним у ужичком крају па, можда, дати неку бољу основну поделу. У овом крају заиста има доста песама које су на граници овакве поделе. Неке су, на пример, по облику епске, а по садржини су митске, љубавне или шаљиве. За баладе се већ зна да су на прелазу између лирског и епског израза. Питање је да ли здравице, на пример, треба сврставати у народну поезију. У ужичком крају оне су и у стиховима и у прози, често измешано. Најчешће се јављају у облику песме у прози. Оне су овде ипак сврстане међу песме, јер се јављају у функцији која је слична неким другим творевинама из лирске групе. И народ овог краја их сматра неком врстом песме. Зато су оне овде стављене иза свих осталих лирских песама.

У свим овим и другим дилемама преовладало је опредељење да се сакупљене песме поделе на лирске и епске, а да се за будуће истраживање остави могућност и за евентуалну друкчију основну класификацију.

Подстицај за овакву основну поделу дали су и неки ранији истраживачи усменог народног стваралаштва. Љуба Симић саопштава да су у досадашњој пракси најчешће примењивани принципи које је у свом раду примењивао Вук Ст. Караџић. Он се одлучивао најчешће онако како сам народ разврстава своје песме, на јуначке (епске) и женске (лирске). Помиње се и разврставање које примењује Никола Андрић код „Хрватских народних пјесама". Могуће су и класификације по почетном стиху, по начину и месту певања, али оне само увећавају недоумице[2]). Р. Меденица такође полази од Вукове поделе на женске (лирске) и јуначке (епске) песме и наглашава да је и Вук запазио да су „неке пјесме тако на међи између женскије и јуначкије да човек не зна међу које би и узео..." Меденица сматра да је касније усвојен назив за **баладе**

---

[1]) Твртко Чубелић, **Компаратистичк$_{и}$ аспект и компаратистичке концепције у проучавању усмене народне књижевности**, Рад XVII конгреса Савеза удружења фолклориста Југославије Пореч 1970, Загреб 1972, стр. 240.

[2]) Љуба Симић, **Класификација народних песама**, Рад X конгреса Савеза фолклориста Југославије на Цетињу 1963. године, Цетиње 1964, стр. 463-465.

позајмљен из уметничког песништва и предлаже да се као погоднији усвоји назив: **„баладичне народне песме"**. Помиње се и драгоцен прилог том питању који је на конгресу фолклориста у Зајечару 1958. године дао Валенс Водушек [3]).

Примери песама које су забележене на терену дати су овде као додатак уз одговарајућу групу Разумљиво је што има највише лирских мотива, јер је њихово богатство у ужичком крају највеће. Од епских песама уврштене су само неке за које се сматрало да су посебно карактеристичне за ову област.

Известан број песама записан је у више варијанти, које се међу собом незнатно разликују. Тиме се хтело указати на распрострањеност сличних мотива у различитим деловима региона и на разноликост израза у садржају, али истовремено и на тематску повезаност. Један број песама веома је сличан песмама које су раније записали и објавили познати сакупљачи (Вук Караџић, Душан Недељковић, Радмила Петровић, Ђорђе Караклајић, Иван Ценерић и др.), али су и оне уврштене међу записане примере, уз измене које су на овом терену запажене.

Песме су записиване онако како се у народу овог краја говоре или певају. Вршене су само најнужније интервенције на оним местима где се певач или казивач колебао или био несигуран.

Настојало се да се што више сачува локална боја говора, уз поштовање карактеристичних израза краја у коме је песма записана. У том смислу су и граматичке интервенције на тексту сведене само на најнужније.

У оквиру једне лирске групе, песме су сређене по азбучном реду свог почетка, без обзира на тему и садржај. Епске песме сређене су по приближном реду старости. Код лирских песама нису истицани називи, јер их и народ у овом крају обично именује по првом стиху, а код епских песама истакнути су наслови онако како су их дали казивачи.

Код сваке песме назначен је извор: место (или предеона целина) где је песма записана и година записивања. Где се поуздано знао казивач и записивач — то је такође назначено, а код песама за које тих назнака нема, записивање је увек обављао аутор овог рада.

---

[3]) Радосав Меденица, **Прилог питању класификације и терминологије народних песама,** Зборник XII конгреса југословенских фолклориста Цеље 1965, Љубљана 1968, стр. 347—348.

ЛИРСКЕ НАРОДНЕ ПЕСМЕ

За песме које Вук сврстава у групу женских песама и за које је касније усвојен назив „лирске песме", у ужичком крају би се могло наћи још неколико пригодних одредница: песме за разне прилике, песме за младеж, песме за свакога, итд. Сва та одређења, у ствари, своде се на исто: то су песме које се певају или бар на особит начин говоре у одређеним приликама.

„...Свако ко данас наиђе на ову област — пише др Душан Недељковић — биће пре свега задивљен древном дијафоном песмом **на глас** или **на вик**, којом одјекују ужичке планине и у којој се двостиховима разговарају чобани, косачи или жетеоци с једне планине на другу, као и сватови на свадби, свечари и гости на слави и омладина уопште на саборима, мобама, митинзима, радним акцијама и приликом сваког скупа. Кад је пре више година у свету чувени музиколог и познавалац светског фолклора Браилоу први пут у Етнографском институту Српске академије наука чуо магнетофонски забележено ово дијафоно певање, са усхићењем је скочио и рекао: „Ово је постало кад је бог свет стварао!" Ово древно дијафоно певање се на Затибору обично, као са неком ритуалном тачношћу почиње такође древним двостихом примитивног тотемског обожавања самог Златибора (златног бора):

Златиборе, шта по теби расте?
— Зеленкаде и девојке младе!..." [1])

Осим др Душана Недељковића, у раду који је овде цитиран и многим другим радовима, и раније наведених зборника Владимира Ђорђевића и проф. Миодрага Васиљевића, проблемима народних песама и певања у ужичком крају бавили су се још Радмила Петровић [2]) и, нешто касније, Ана Матовић [3]). Записивањем и објављивањем народних песама из ужичког краја бавио се и Ђорђе Караклајић [4]). Доста песама сличних онима у ужичком крају има и у

---

[1]) Др Душан Недељковић, **Развитак ужичког народног стваралаштва**, Осми конгрес фолклориста, стр. 47. Анализу дијафоног певања читаве Југославије дао је проф. Миодраг Васиљевић у свом зборнику **Народне мелодије из Санџака**, Београд 1953.

[2]) Радмила Петровић, **Народни мелос у области Титовог Ужица** (Осми конгрес фолклориста); **Народне мелодије у пролећним обичајима** (Девети конгрес фолклориста); **Двоглас у музичкој традицији Србије** (Седамнаести конгрес фолклориста).

[3]) Ана Матовић, **Последњи резултати етномузиколошких истраживања у ужичком крају**, Ужички зборник број 4, Титово Ужице 1975.

[4]) Објављивао је прилоге о томе у Ужичком зборнику бр. 2 и 4, а у више његових збирки народних песама, издатих у Београду и Књажевцу, заступљене су и песме из ужичког краја.

Великој народној лири Ивана Ценерића[5]). Известан број лирских песама из ужичког краја објавили су у разним листовима, пригодним публикацијама и зборницима Момчило Тешић, Љубиша Р. Ђенић и Будимир Поточан. Најзад, аутор овог рада поднео је на XXI конгресу Савеза удружења фолклориста Југославије у Чапљини 1974. године саопштење под насловом **Златиборска чобанска кајда,** које је овде доста коришћено, иако (из непознатих разлога) није уврштено у зборник радова са тог конгреса.

Радмила Петровић у својим истраживањима поставила је више важних етномузиколошких проблема и утврдила неколико значајних карактеристика песме и певања у ужичком крају. На основу грађе коју је прикупила у Сирогојну, Севојну, Забучју, Карану, Рибашевини, Кремнима, Чајетини, Очкој Гори, Доброселици, Радоињи, Рожанству, Арильу и Брекову, она је јасно и зналачки запазила и формулисала неке законитости ужичког двогласа [6]), који, без икакве сумње, спада у најстарије лирске изразе и најстарије певање код нас.

Ана Матовић прикупљала је грађу у Буару, Гостиници, Дубоком, Крвавцима, Равнима, Љубишу, Сирогојну и Белој Реци. У резултатима својих истраживања она је истакла значај географских и економских чинилаца у настанку појединих врста песама и приметила да је ужички крај особито богат чобанским и рабацијским песмама.

Права ужичка лирска песма по правилу је кратка. Најчешће је то песма од два стиха — двостих. Готово сваки двостих је заокружена лирска мисао. Она је кратка, али потпуна и снажна. У својој унутрашњости садржи нешто што је као говорни израз истовремено и лепота и истина. То може бити израз љубави, младости, слободе, лепоте природе и завичаја, економске беде, хумора, али је то једноставно, природно, чедно, осећајно и увек на неки начин усађено у стварни свет и стварни живот, поникло из тог света и живота. Чак и кад је сасвим јасно да је настала у давна времена феудалних односа, ропства или првобитне заједнице, ова песма задржала је у себи нешто актуелно, слободарско, нешто што тежи да важи за сва времена, нешто што човека стално изнова подсећа да је највећа вредност сам човек.

Првобитни двостих очевидно се временом проширивао и добијао трећи и четврти стих и више стихова, све док није настала данашња лирска песма развијенијег облика. Добри певачи у ужичком крају и данас строго пазе на целовитост и заокруженост мисли која се песмом казује. Додавање нових стихова прихвата се само ако се тиме не ремети природност започете мисли. Док се тако поступа, песма делује природно и снажно, као да се саопштава изузетно важно искуство, као да се преноси судбоносна порука, као да се наглашава особито важна морална вредност, као да се слика сам живот. Чим се додавањем стихова поремети та мисао, песма и певање губе у својој снази и лепоти.

Тај почетни, најстарији и основни слој народног певања, који представља једну од карактеристичних црта људи у ужичком крају, навикнутих да живе с песмом и уз песму, јесте оно што Д. Недељковић означава као „увек

---

[5]) **Велика народна лира. Хиљаду песама народа Југославије.** Приредио Иван Ценерић. Народна књига, Београд 1953. Ценерић у овој збирци не означава порекло песама.

[6]) У разним изворима и радовима овај начин певања се различито назива: дијафоно певање, извика, утлас, наглас, изгласа, удвоје, итд.

живо лирско народно стваралаштво", као „изванредно богато и безмерно разнолико лирско народно стваралаштво" [7]).

Песма и певање у ужичком крају исто су што и разговор. Певати на древни дијафони начин овде значи разговарати с брда на брдо, разговарати о раду уз рад, разговарати на заједничком послу, натпевавати се и припевавати се. Теме тог разговора су теме из свакодневног живота, а пошто је то вековима био живот у сиромаштву и оскудици, то су и песма и певање израз сталне борбе за бољи и човека достојнији живот, за људску слободу. Све се то чудесно природним током слаже у једноставну, дискретну, дубоко чулну и лирски снажну песму, која се саопштава двогласом пуним даха, двогласом који јечи као планина, јеца као гусле, подрхтава као тужбалица, вине се у висину као слободна птица и траје дуго, као да извор тог заноса никад неће пресушити, као да песма баш тог тренутка избија снажним врелом, као да сад настаје, као да се говори, а не пева.

Тај разговор кроз песму често почиње древним двостихом који има значење као кад би се обичан разговор започео: „Хоћу нешто да вам кажем!" Тај двостих је увод који на самом почетку хоће да истакне да су песма, певање и човек исто:

Запевај де, моје грло бело,
Нек се чује у девето село!. . .

Или на свадби:

Што је нама те ми не пјевамо!. .

Праве теме песме почињу тек после тог увода, који понекад оставља утисак уштимавања гласова. Тема песме готово увек извире из самог живота, из непосредног расположења, из претходног разговора, из сасвим конкретног рада или тренутног занимања.

Разуме се да ће избор теме за песму зависити од старости, брачног стања и пола певача.

Данас у ужичком крају живе напоредо три начина или три стила певања:

1) **Певање „извика"**, у коме се песма најчешће изводи у паровима, по двоје, понекад у групи од више певача, а ретко појединачно.

2) **Певање „на бас"** у сеоским срединама је новији начин певања. Такво певање је на известан начин прелаз од старијег певања „извика" ка савременијем певању.

3) **Савремено певање** је прихватио млађи свет. Ту се локална боја готово потпуно губи. Оно обухвата песме готово читавог југословенског подручја. Основна карактеристика му је строгост темпериране скале, којој се певачи у два старија стила само донекле приближавају.

За певање „извика" у највећем броју насеља ужичког краја употребљава се израз **„кајда"**, а за песме које се певају „на бас" често се каже **„арија"**, док су савремене песме само једноставно **песме**, у градовима **„мелодије"**.

Сва три начина певања у ужичком крају данас живе истовремено. У многим срединама има певача који на истом скупу успешно запевају „извика", мало затим такође успешно се укључе у групу која пева „на бас" па, најзад,

---

[7]) Др Душан Недељковић, наведени рад, стр. 58.

као солисти или у другој групи, често и уз пратњу оркестра, успешно певају босанску севдалинку, славонску поскочицу, војвођански бећарац, руску романсу или албанску шоту.

Ипак се зна који су најбољи певачи за поједине стилове певања.

Кајде се у народу деле још на оне које се певају „на дугачки глас" и оне „на кратки глас". Сви бољи певачи разумеју ту поделу. Песма „на дугачки глас" је отегнута, сваки самогласник се испевава у дужем трајању. Текст такве песме не мора бити дугачак. Дужина се изражава временом певања, а не у дужини текста.

У свим деловима ужичког краја влада мишљење да песму „на дугачки глас" знају да запевају само врсни певачи, јер извођење такве песме захтева доста вештине, снаге и издржљивости.

Народ више цени певаче који знају да запевају „на дугачки глас" и, по народном схватању, песме те врсте су лепше. Обично се сматра да песме „на кратки глас" певају само почетници и слабији певачи[8]).

Постоје извесне разлике међу кајдама за мушке и женске певаче. Већ по тексту песме може се наслутити да ли је то песма за девојке, средовечне или старије жене или је то мушка песма. Постоји известан број песама које „приличе" за свакога, без обзира на године и пол. Има и песама чији се стихови у току певања без штете измене, зависно од тога да ли их певају жене или мушкарци. У таквим стиховима „миле" постане „мала", „ружа" се пева као „невен" и слично. Добри певачки парови мењају и прилагођавају поједине изразе, зависно од времена, места, прилике или расположења, али основну лирску поруку, основну боју и уобичајену симболику добри певачи увек задржавају.

НЕКЕ СПЕЦИФИЧНОСТИ УЖИЧКЕ КАЈДЕ

Због своје велике распрострањености и изворности, ужичка кајда, или песма „извика", заслужује да се детаљније објасни.

Дијафоно певани стихови су, како каже Д. Недељковић, почетни и основни слој народног певања у ужичком крају. То су они стихови којима се људи овог поднебља натпевају, припевају, којима разговарају чобани с планине на планину, свадбари и сватови, играчи у колу и око кола, они који некуд полазе са онима који остају, жетеоци на двема мобама, косци са косцима из друге ливаде, рабације с чобаницама око пута... [9])

Та и таква кајда у ужичком крају има дубоке друштвене и историјске корене и зато се и одржава у чистом и изворном облику. Зато представља неизмерно богатство за свакога ко истражује народни живот. Често је једним стихом, испеваним у облику кајде, изражена велика мудрост, која није дошла изненада, већ се вековима таложила у том стиху. Овај „древни дијафони мелос, са оваквим двостихом и оваквом тотемском сим-

[8]) На једној проби сеоских аматера у селу Косјерићу у децембру 1979. године могло се запазити како се певачи договарају да ли ће певати „на дугачки" или „кратки" глас.

[9]) Др Душан Недељковић, наведени рад, стр. 51.

боликом потиче још из старих златиборских родовских заједница и очувао се захваљујући његовим преображеним заостацима“[10]). Линија се не прекида потпуно чак ни онда кад се Златиборци „најпре спуштају у Пожешку котлину и друга плодна проширења око Бетиње и Моравице“ и ту „прво закупе нешто земље ради жита, ту бораве повремено за време обраде а затим се после деобе задруга и стално насељавају“[11]). Кајда се преноси из планине и у равнице, где, истина, некад добија доста измењене облике и садржаје, а често се и сасвим изгуби.

Амблем „Сусрета аматерских група“ са мотивом „Извика“, рад Николе Петронијевића, теракота

Снимио Р. Познановић

Старост ужичке кајде не може се прецизно одредити, али се пагански елементи који у том певању постоје могу узети као сигуран знак да је то певање веома старо, архаично. „Песме које делују као магија свакако припадају далекој прошлости“[12]). Песме које жене певају уз неке женске послове, песме уз љуљашке, неке успаванке, сватовски напеви и многе дру-

[10]) Др Душан Недељковић, наведени рад, стр. 47—48.

[11]) Др Милисав М. Лутовац, **Привредногеографске карактеристике ужичке области**, Осми конгрес фолклориста, стр. 30.

[12]) Радмила Петровић, **Народни мелос у области Титовог Ужица**, Осми конгерс фолклориста, стр. 95.

ге, које се и данас могу чути, служе и као доказ сопствене дубоке старости, чак и онда кад је у данашњим облицима остало само неких детаља.

Израз „кајда" у ужичком крају подразумева и лирски текст и мелодију, мада овде, како пише Радмила Петровић, има много више текстова него мелодија па се на исту мелодију могу певати и различити текстови[13]). Ипак ће скоро сви певачи кад се договарају да запевају рећи: „Коју ћемо кајду?", што подразумева и текст и мелодију. У ствари, кад се у народу овог краја говори о певању, мисли се пре свега на текст који се у певању казује, а тек потом на мелодију. У томе овде и јесте разлика између израза „кајда" и „мелодија". У народу се мелодија може мењати чешће него текст. И данас се овде на мелодију песме **Са Овчара и Каблара** пева на десетине других текстова. Има села у Санџаку где се скоро свака песма пева на мелодију песме **Ој, ђевојко Васојевко,** а у многим селима око Пожеге и Титовог Ужица данас се стари текстови певају на мелодију влашке песме **Ој, овчаре, млади јагањчаре.** По народном схватању,дакле, песма је овде више књижевни него музички род народног стваралаштва. Али, чим се дубље заће у певање „извика", приметиће се да су текст и мелодија исто, да чине јединство које се не може кидати, јер је такав начин певања једно особито казивање. Кад у том смислу употребљава израз „кајда", народ подразумева и текст и мелодију. Истина, Вук Караџић за женске (лирске) песме каже да их „певају не само жене и ђевојке, него и мушкарци, особито момчад, и то највише по двоје у један глас" и додаје да се „у пјевању женски пјесама више гледа на **певање** него на **пјесму".**

Стара песма овде је очевидно настала као део неког ритуала при заједничком раду. Она је првобитно морала бити један од видова споразумевања, разговора, дијалога, јер се управо у најстаријим напевима примећује да је први стих питање, а други одговор на то питање.

За певање „извика" Радмила Петровић каже: „Овај термин свуда значи веома отегнуто, ритмички слободно, веома гласно „старовремско" певање које изводе два или три певача у двогласу или два певача једногласно или у извођењу само једног певача... У Србији се, пише даље Р. Петровић, разликује седам типова двогласног певања. Један од њих је двогласно певање у Златиборској области „из вика"[14]).

Раније се понегде могло чути да је старинско певање „извика" у околини Титовог Ужица традиција настала у доба робовања под Турцима. Данас је то мишљење напуштено. Турски период могао је оставити неких трагова једино у градском певању, па и то у овом крају сасвим ретко. Села су увек певала на свој начин, изворно, аутохтоно. Тај начин је песма на високом и снажном тону, песма у којој се и данас назире ритам рада или неког ритуалног чина, што значи да је тако и настала.

Ономе ко први пут слуша песму „извика" може да се учини да је то певање грубо, примитивно, да вређа слух, да је једнолично, монотоно, сувише развучено и да ништа не изражава. Временом се утисак мења. Кај-

---

[13]) Исто, стр. 99.

[14]) Радмила Петровић, **Двоглас у музичкој традицији Србије,** Рад XVII конгреса Савеза удружења фолклориста Југославије Пореч 1970, Загреб 1972, стр. 333—336.

де се почну разликовати, памтити па и волети. „У овом двогласју, пише Радмила Петровић[15]), наилазимо само на приме и секунде као једине хармонске интервале. Секунда је главни елемент ове хармонске концепције па јој је проф. Миодраг Васиљевић дао назив **секундна дијафонија.**

Карактеристична одлика овог стила певања је **усјецање.** Ову одлику није лако потпуно и јасно одредити и објаснити. У њеној основи је певачки поступак, којим се водећи глас, онај који почиње и води песму, у одређеним временским размацима и на одређеним местима спушта испод оног гласа који прати („вози") за неки интервал који се колеба око секунде. То дистанцирање гласова двојице певача траје само тренутак, да би се непосредно после тога оба певача нашла на истом тону. Један певач, наиме, почне, други после неколико тренутака прихвати исти тон, затим оба гласа иду истом линијом, а онда, на одређеним местима водећи певач се гласом за тренутак одвоји, пада на први нижи интервал — то је **Усјецање** — и одмах затим се враћа гласу свог партнера, певајући тако док се не заврши мелострофа. Усјецање је истовремено и предах да би се узео ваздух, да би се дисало. То је доста давно запазио и на свој начин описао и Љубомир Мићић: „Песме певају женскиње и мушкиње, поједино или више њих заједно. Особито се певају песме „из вика" по двоје... Ове се песме разлежу по целој околини отегнуто и ова се једна врста (мисли на стих) пева неколико минута, нарочито се за дуго отеже претпоследње самогласно слово у последњем слогу... Један се од певача на смену одмара док други пева и обратно па тек уједине обојица..."[16]).

Ко се навикне да слуша песму „извика" убрзо ће запазити да се, већ по трајању појединих вокала и по наглашавању појединих деоница, веома природно одсликава расположење певача и наглашава карактер тренутка у коме се песма изводи. Кад се, на пример, на слави запева древна славска песма **Ко подиже славу божју,** сви присутни устају. Кад јенђе певају девојци која се удаје, на дан свадбе док се очекују сватови, присутни често заплачу. Кад косци цео дан косе и певају, с другог брда јављају им се песмом други косци и честитају им рад. Ако се негде сакупе млади жетеоци па раде ћутећи, не певају, то је знак да у домаћиновој кући нешто није у реду. Верује се да та кућа неће имати беричета од пожњевеног жита. Песма, дакле има функцију која није само забавна. Она је, чак, много чешће обредна.

Доста истраживача за певање у стилу „извика" пише да је то **златиборско певање.** То би могло значити да се тако пева само у једном пределу ужичког региона, на Златибору, а то не би било тачно. Додуше, не постоје јасне и чврсте границе Златибора, као што се ни за Стари Влах не може прецизно рећи коју територију захвата. По једнима, Златибор је планина која обухвата висове Чиготу и Торник. Други узимају да је Златибор планинска површ од Шаргана до Мучња. Постоје мишљења да је Златибор целокупан простор између Бетиње, Увца, Дрине и Моравице. Сами Златиборци, међутим, веле да је Златибор само онај предео са чувеним су-

---

[15]) Радмила Петровић, **Народни мелос у области Титовог Ужица,** Осми конгрес фолклориста, стр. 105.

[16]) Љубомир Мићић, **Златибор,** СЕЗ, Насеља и порекло становништва, књ. 19, Београд 1925, стр. 427.

ватима између Торника и Чиготе[17]). Певање „извика" простире се на много ширем подручју него што је ма које од наведених граница Златибора. Отуда се овај стил певања данас не би могао називати искључиво златиборским певањем. Певање „извика" распрострањено је чак много више у гушће насељеним местима него у најужем пределу златиборске висоравни, где су само велики сувати, где се увек беле стада оваца и где сталних насеља и нема[18]).

Најближе истини је ако се каже да се певање „извика" простире у читавом данашњем ужичком крају, укључујући ту и српска насеља у Санџаку. Исти начин певања и данас се може чути у Страњанима, Бабинама Штиткову, Буковику, Радоињи, Бањи, Кратову, Бучју, Крњачи, као и у свим селима ивањичке општине, свим селима око Ариља, селима у долини Дрине и селима старе Ужичке Црне горе. Зато неће бити погрешно ако се златиборска кајда изједначи са ужичком кајдом. На Златибору се, истина највише тако пева и Златиборци су заиста врсни певачи кајде, али је сада готово сигурно да она није пореклом са Златибора па се одатле преносила у друге делове региона, већ је настала много раније, у заједничкој постојбини, црногорским и херцеговачким брдима, па су је одатле донели и сачували и Златиборци, и Нововарошани, Прибојци, Ивањичани, Ужичани, Косјерци, Пријепољци, Ариљци, Пожежани и Рачани. Таква кајда ће се наћи и у драгачевским селима. Није се изгубила ни у планинским пределима старе Рудничке нахије ни у брдима Ваљевске Подгорине. Златибор се само географски нашао у центру тог простора, а, осим тога, преко Златибора су стотинама година текле велике реке сеоба, из којих се тек понека струја овде трајно зауставила, да би на месту некадашње етапне станице никло стално насеље, које ће још дуго служити као прихватна станица за нове миграционе токове. Др Душан Недељковић је вероватно први запазио да се у свим облицима народне уметности, почев од грнчарства до мелоса, на овом подручју најбоље сачувала целовитост и поступност развитка. „Ужички крај, са својим дивним Златибором, спада у оне истакнуте области наше земље које ништа не заборављају и све преживљено у својим песмама пословички чувају..."[19]). А Радмила Петровић сматра готово сигурним да се та врста певања врло мало мењала, јер она „тематиком, нетемперираношћу и специфичном техником певања сведочи о свом прастаром пореклу"[20]).

Друга је ствар што та иста кајда има своје уже локалне одлике. Разни делови ужичког краја имају у певању кајде неке уже особености. Познато је, на пример, како певају они из Љубања изнад Ужица, како они из Буара, Сече Реке, Рожанства, Сирогојна, Гостинице, Трнаве, Стапара, Кремана или Шљивовице. Искуснији познаваоци овог краја умеју то непогре-

---

[17]) Тако је просторни појам Златибора објашњавао стари Маринко Ковачевић из села Доброселице на Златибору у разговору 6. маја 1962. године.

[18]) Последњих година у подножју Чиготе и Торника ничу низови викендица, али то нема никаквог утицаја на песму околних чобана.

[19]) Др Душан Недељковић, **Развитак ужичког народног стваралаштва.** Осми конгрес фолклориста, стр. 47.

[20]) Радмила Петровић, **Народни мелос у области Титовог Ужица,** Осми конгрес фолклориста, стр. 96.

шиво да одреде. Они могу слушати певаче чак с другог брда, уопште их не видети нити познавати, али ће увек моћи тачно да кажу: „То певају Буарци", „То је љубањска кајда" или „Пропеваше путем рабације Сокољани". На великим скуповима, вашарима и понеким свадбама састану се певачи из разних предела ужичког региона. Ту се пева, али свак пева у стилу свог ужег предела. Такмиче се у певању, натпевавају се, али је утакмица баш у томе да се не „препочиње" кајда оних других.

Занимљиво је да се данас старинске кајде боље чувају у селима која се налазе непосредно око градских насеља. Данас су врснији певачи из Буара, Гостинице, Љубања, Забучја, Висибабе, Врана, Радоиње, села Косјерића и других сеоских насеља која се непосредно наслањају на градска језгра него из типично планинских села у истој општини. Али, то важи само за сеоска побрђа. У изразито равничарским деловима ових истих и свих других села око Моравице, Бетиње и Дрине старинска кајда се готово сасвим изгубила. Можда је та појава и новијег датума, јер се удаљена села у планинама нагло гасе, расељавају, остају без подмлатка, па због тога и без песме. Данашње становништво у изразито равничарским пределима око река формирало се тек последњих година. Можда још није успело да се „слегне", да почне живети као компактна целина, да обичаје, културу и песме донесене из планинских крајева „сложи" у нешто заједничко. Због тога се овде уопште мање пева, мање је изворног, све је ново, почев од нових кућа до ношње и песме. Ако се у тим селима и нађе бољих певача старинске кајде, онда су то певачки парови „који су се нашли" раније, који су почели певати „још код оваца", кад су заједно живели на Тари, Златибору, Златару или Јадовнику, одакле су се овде само неколико година раније доселили.[21]).

Често се чује питање: да ли старинску кајду у ужичком крају преузима и негује и млађи свет или је то одлика само старијих?

У једном периоду после другог светског рата, отприлике оном који се приближно поклапа са годинама интензивне електрификације села, продора радија и телевизије, заиста се чинило да је певање старинске кајде „почело да чили", да нестаје. Неколико година затим, пошто се свет мало заситио програма са радија, као да се нешто слегло и смирило у схватањима људи овог краја. Наилази талас враћања старим кајдама.

Буђење интереса за традиционално певање доста су помогле разне манифестације које је организовала Културно-просветна заједница, а затим и Савез аматера, нарочито оне које су захватале већи број општина. У новије време велики подстицај за чување и неговање изворног певања дају Радио-Београд, особито у емисијама **Село весело** и **Од бисера песмарица,** затим Телевизија Београд у емисијама **Знање имање, Коловођо ногом крени, Зелени кабаре** и, раније, **Село моје.** Изворно певање добило је велико признање и знатан подстицај и у неким манифестацијама естрадног карактера, као што су Такмичења села Србије **Од маја до маја,** сабори народног стваралаштва Србије, Смотра фолклора у Загребу, сусрети аматерских група у

---

[21]) Примера за то и данас има у Здравчићима и Висибаби код Пожеге, Севојну и Крвавцима код Титовог Ужица, Богојевићима код Ариља,Лугу код Бајине Баште и др.

оквиру манифестације **Мермер и звуци** у Аранђеловцу, ваљевски сусрети „Абрашевића“, а од манифестација у ужичком крају: **Звуци Голије, Мучња и Јавора** у Ивањици, сусрети аматерских група у Равнима **Лимске вечери** у Прибоју, **Чобански дани** на Граду изнад Косјерића и др. Све то добило је много већи значај откако су се у акцију реафирмације традиционалног фолклора укључили стручни посленици и прави познаваоци овог дела нашег културног наслеђа, међу којима посебно ваља поменути Радмилу Петровић, Слободана Зечевића, Драгослава Антонијевића, Драгослава Девића, Љубинка Миљковића и др. Њихова реч приликом избора фолклорних елемената за поменуте манифестације и друге разне приредбе, њихова оцена у разним листовима и публикацијама охрабрила је певаче и то је било довољно да се и млађи певачи почну занимати за старинску кајду, да је почну учити и на тај начин чувати за будуће нараштаје.

Ужичка кајда пева се, по правилу, јаким и високим тоновима. Изузетак су прељске песме и успаванке, које се изводе тише.

Док се кајда пева, нарочито ако је она некад била обредног карактера, има се утисак одређене озбиљности. Зато кајде некад звуче као фанфаре на великим свечаностима. Певање кајде овде је, у већини прилика, на известан начин, пригодно певање. Добри певачи тачно знају кад коју кајду ваља запевати, кад која песма „приличи“ и зато пазе да речи песме буду у складу с послом који се обавља, са тренутком, са расположењем свих присутних. Не може се, кажу овде, код оваца певати бекријска песма. Зато што се одређена кајда пева на одређеном месту и у одређеном расположењу, она оставља утисак нечега истовремено обредног, обичајног, ритуалног па тек на крају забавног. Код оваца се пева о овцама, јагањцима, ливади и трави. Ма колико стихови песме изгледали наивни и случајно комбинованих рима, песма је ипак подређена жељи да се стадо сачува и да напредује, да има хране, да буде мирно. Стадо је симбол богатства и обиља. Ко то богатство има и чува, он је срећан и весео и зато пева. Једноставно, обичај је да чобани певају — никад да кукају. Људи верују да стадо воли кад чобани певају, да боље пасе и мирује, боље се гоји — стадо је весело кад су чобани весели. Чобани не певају само да се забављају да им брже прође време, већ им песма помаже да успоставе везу са другим чобанима на околним бреговима и пашњацима. Кроз песму се младић и девојка једно другом јављају на велику даљину, саопштавају једно другом да ипак нису далеко.

Кајда се изводи озбиљно чак и кад је шаљиве садржине. Та озбиљност код многих певача прелази у свечаност као код молитве. Ко не уме — неће ни певати. Добри певачи тачно знају своје деонице и у току извођења нема импровизација као што би се у први мах могло помислити. Озбиљност се види и у појави да нема прекидања тона док се песма не испева. Понекад певачка мелострофа траје веома дуго[22]). Предах за дисање узима један по један певач наизменично и тако настаје утисак непрекидног трајања мелодијске линије. За такво певање неопходна је посебна вештина дисања.

---

[22]) На првом сабору народног стваралаштва Србије у Лесковцу 1972. године певачи Обрад Миливојевић и Благоје Буричић из Гостинице певали су без предаха песму која је трајала равно шест минута.

Због доследног стила певања кајде, текст песме извесног броја певача тешко се разуме. Неки пут се има утисак да певачи намерно певају тако да се речи одмах не разумеју, као да желе да слушаоце извесно време држе у неизвесности. Али, то није појава код свих певача и свих врста кајди у ужичком крају. Нејасно изговарање текста чешће је код митских, обредних и неких љубавних песама. Најчешће се тако поступа кад су у питању бројенице и шаљиве песме, поготову ако у њима има и слободнијих израза. Код сватовских и свадбарских песама, чак и кад су шаљиве садржине, текст у певању казује се увек јасно и разговетно.

У ужичком крају постоји и појава да се отворени и тешко певни вокали замењују у певању кајде другим, који су по осећању певача најсроднији. У песми се то чује, на пример, овако:

О, мој меле, моја рожо,
Јесе л' ме се наорожо...

Код ужичког певања „извика" пажњу привлачи и врло необична појава која се запажа само код жена у изразито планинским пределима Златибора и на обронцима Златара. Неке певачице, наиме, започну певачку мелострофу тоном осредње висине, али затим при сваком усјецању (предаху) водећи глас, а за њим и глас који „вози", крене за делић интервала навише. Тако се основни тон стално лагано повишава и на крају мелострофе пење се чак и за велику терцу више него што је био на почетку. Исте певачице певају затим другу строфу, али се враћају на нижи тон, исти онај којим су песму започеле у првој строфи. Постепено повишавање основног тона при сваком предаху тако се непрекидно понавља.

Та појава вероватно је у вези са дисањем. Остаје нејасно зашто се она не примећује код мушких, па чак ни код свих женских певача у истом селу. Мало је вероватно да је у питању слух певачица. Пре ће бити у питању неки певачки манир, који тек треба испитати.

Уосталом, кад је реч о слуху код ужичког певања „извика", треба напоменути и сасвим погрешно мишљење да овај стил певања не захтева много слуха. Напротив, певачи који певају „извика" морају имати и имају веома развијен слух. Никад се не догоди да озбиљни певачи почну песму у различитим интонацијама. При појави постепеног подизања основног тона у певању жена из Гостиља и Врана (код Равни) обе певачице иду навише потпуно истом линијом. Њихови гласови се не разилазе ни за делић секунде.

Да певачи песме „извика" улазе у песму са неопходним нивоом слуха може се утврдити још на многим примерима.

Пре двадесетак година, приликом пријема ученика у Учитељску школу у Титовом Ужицу, на пријемном испиту провераване су и музичке способности. Многа деца са села, где се претежно пева „извика", збуњивала су се пред клавиром или хармонијумом и на тон са инструмента реаговала су толико дисонантно да се у први мах добијао утисак потпуног одсуства осећања за висину тона. Утисак се мења чим неко од познавалаца менталитета овог становништва људским гласом започне кајду „извика", тражећи да се кандидат придружи. Сеоско дете тада непогрешиво прихвата прави тон. Певачи Перо Перишић и Миљко Мијатовић из Буара скоро цео је-

дан дан су провели у разговору са истраживачем. Ту се јело, пило, ћаскало и с времена на време њих двојица су запевали „извика", а истраживач је снимао магнетофоном. Чак и после дугих пауза, кад је певачки тон морао нестати у ушима певача, они су увек почињали истим тоном. То је после потврдио сваки магнетофонски снимак.

ПРЕЛАЗАК НА НОВИЈИ СТИЛ ПЕВАЊА

После првог светског рата, у селима ужичког краја, поред традиционалног певања „извика", јавља се још један начин певања. То је певање „на бас".

Певање „на бас" непосредно се наставља на старији начин певања „извика". Постоје села у којима је певање „на бас" потпуно превладало над певањем „извика", али се и ту осећа да је нови стил певања поникао из старог. За разлику од певања „извика", за које се као термин истог значења у народу чује „кајда", за певање „на бас" у народу је уобичајен назив **„арија"**.

У већини села ужичког краја данас се певају и „кајда" и „арија". Не постоји данас ниједно село у овој области у коме се пева само старински „извика". У неким селима на крајњем југу Златиборске површи (Бела Река, Јасеново, Ојковица, Бураћа, Кућани, Негбина, Сеништа) може се стећи утисак да је певање „на бас" непознато. Изгледа да то ипак важи само за старије становништво. Млађи се мешају с певачима из других крајева и од њих преузимају нови начин певања. Нове песме млађи певају само на својим скуповима и кад се нађу у другом селу. Њихове нове песме за старије становништво још дуго су „дошљачке", дакле туђе. Они и даље певају само „извика".

У селима у којима се данас напоредо пева на оба начина лако је приметити да стари стил певања знатно утиче на мелодијску линију и технику певања „на бас". Доста често се може чути да певач почне песму „извика", одступајући само на неким карактеристичним местима да би се приближио наученој арији, чак наставља стил „усјецања", а остали певачи га прихватају певајући „на бас".

Веома много текстова лирских песама пева се данас у ужичком крају и „извика" и „на бас". Певачи се унапред договоре на који начин ће певати. Ако кажу: „На коју ћемо арију", то значи да ће певати „на бас".

Певање „на бас" карактеристично је по несигурности основне мелодијске линије, док се певање „извика" увек изводи по чврстим мелодијским моделима. Код певања „на бас" многе познате мелодије, поготову „новокомпоноване", толико се измене да се понекад једва препознају. Готово редовно се бежи од молске скале у дурску. Део мелодије који залази у нови тоналитет прилагођава се мањем тонском опсегу и баш се ту лепо осети колико певачка традиција „извика" има дубоке корене.

Нови начин певања је привлачнији за млађи свет. Могућно је да до тога долази и због већег броја извођача који се у такву песму укључују. Старији још дуго сматрају да је песма „извика" озбиљнија и прикладнија за одређене прилике. Песма „на бас" може се изводити у свакој при-

лици. Млађи не одбацују старинску кајду, али је ипак ређе уче. Зато се у неким селима старији стил певања брзо губи. Срећом, постоје извесне оазе где се, по неким тешко видљивим мотивима, старинска кајда пажљиво негује и преноси на млађе као део важне традиције, готово као неки завет, као што отац учи сина да оре или мајка ћерку да плете и преде. У Кремнима, на пример, на приредбама се често појављују као врсни певачи старинске кајде мајка и кћи, Милена и Ковина Богосављевић. У Гостиници често запевају мајка и син, Јулка и Момчило Радојичић. На једној смотри фолклора у Загребу учествовали су као певачи старе ужичке кајде муж и жена, Александар и Милијана Ковачевић из Шљивовице на Златибору. Старинске кајде „извика" последњих година могле су се чути и на приредбама ученика основних школа у Биоски, Кремнима и Равнима. Одрасла публика на тим приредбама показује да још високо цени овај стил певања, искрено бодри младе певаче, аплаудира им и после приредбе многи детаљно распитују чија су то деца, ко их је научио да „тако лијепо пјевају", колико је коме година, итд.

Занимљиво је да у многим селима старински стил певања негују још само мушкарци. Жене су много раније престале да певају „извика". Девојке поготову. Та појава запажена је у Љубањама, Кривој Реци, Карану, Добродолу и још неким селима.

ПЕВАЊЕ „НА БАС" У УЖИЧКОМ КРАЈУ

Прва видљива разлика између старијег и новог начина певања је у броју певача. Старинске кајде „извика" најчешће су изводила двојица певача. Код певања „на бас" број певача се повећава. Никад група која пева „на бас" нема мање од три певача, а може их имати и знатно више; у неким селима данас те групе броје и по десетак певача.

Песму „на бас" може изводити мушка група или женска група, а данас, све чешће, и мешовите групе певача. Без обзира на то како је певачка група састављена, певачки манир је исти: један певач који има звонкији глас[23]) и који зна „арију" почиње песму и води је, а сви остали певачи „басују", то јест прате основну мелодију доњом терцом спуштајући се на крају мелодије за квинту.

За разлику од песме „извика" која се тешко може подвести под темперирану скалу, песма „на бас" је много ближа темперираној музичкој скали.

У певању „на бас" често се задржавају исти текстови који су некад певани „извика". Чак и у мелодији остају елементи старинске кајде. То се, како време одмиче, постепено чисти и тако данас у свим селима млади певају групно, „на бас", у чистим интервалима, делећи се, понекад, на крају мелодије у три гласа, правећи дурски трозвук[24])

[23]) У народу се каже; „коме је глас јасан".

[24]) Ова појава могла се приметити око 1943. године у селима Лужничке котлине, најпре у Рибашевини. Убрзо се она тамо изгубила, али се послератних година појава трозвука на крају мелодије веома јасно могла чути у неким селима око Ариља, да би се и тамо брзо изгубила. Изгледа да је ово настајало у вези са укључивањем хармонике као пратње уз песму „на бас".

Стил певања „на бас“ у ужичком крају настао је под утицајем два карактеристична момента. У неким селима у доњем току Бетине певање „на бас“ донеле су „пекмезарке“. То су жене из Срема, које су за време аустроугарске окупације у првом светском рату доведене у села око Ужица, Пожеге и Ариља да кувају пекмез за аустријску војску. У Крвавцима и још неким селима низводно од Титовог Ужица, према Пожеги, има још људи који се сећају како су девојке и млађе жене из Срема у току првог светског рата довођене да, као принудна радна снага, припремају пекмез од шљива. Радећи тај посао у великим групама, те жене су певале. Једна је почињала мелодију, а друге су је пратиле. Мештани су их слушали и касније „препочињали“ песму на сличан начин, прилагођавајући то певање својој старијој певачкој традицији.

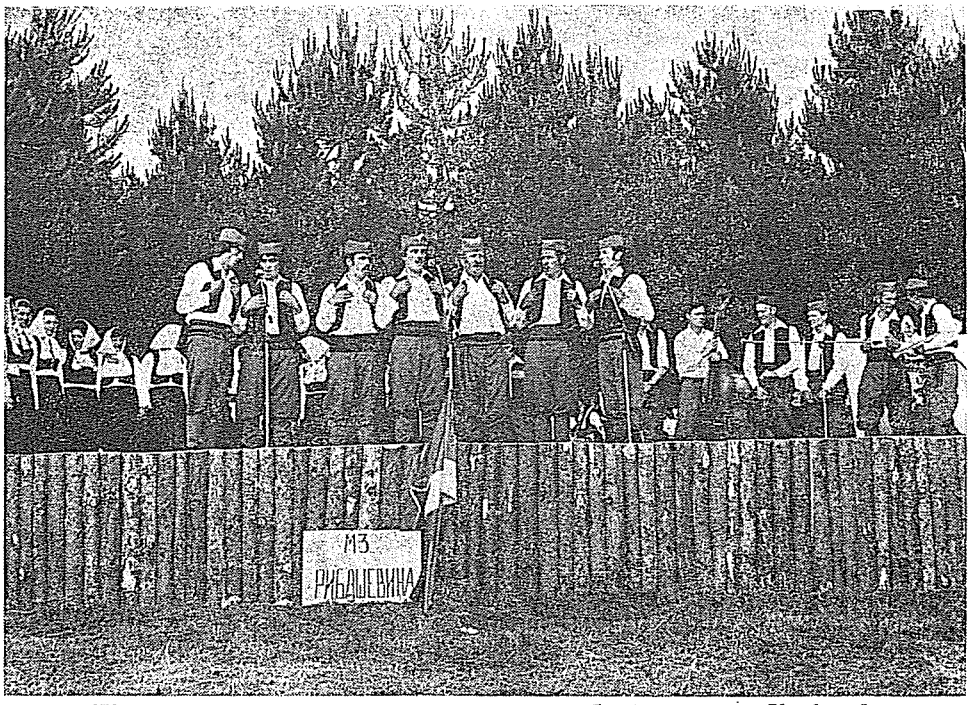

Женска и мушка група певача „на бас“ из села Косјерића на приредби „Чобански дани“ на Граду, јула 1980.
Снимио Р. Познановић

Други утицај у годинама после првог светског рата извршили су Личани, Далматинци и Босанци, који су у великим групама неколико година радили на изградњи пруге узаног колосека од Ужица до Вардишта. Ти млађи људи долазили су у раније формираним групама и донели свој стил певања. Околно становништво се с њима мешало, слушало њихове песме и постепено из прихватало. Зато се у неким мелодијама и текстовима и данас осећа утицај личког и крајишничког певања.

Сигурно је да су на појаву певања „на бас" утицала и друга мешања становништва овог краја са становницима осталих крајева. За многе песме, на пример, зна се да су их „донели" војници који су служили војни рок у другим крајевима земље, где је негован друкчији стил певања него што је стара ужичка кајда. Неке песме „на бас" пренесене су из Посавине и ваљевског краја, где су још многи Ужичани одлазили на сезонске радове, најчешће на косидбу, печење ракије и сушење шљива.

Ваља напоменути да се уз појаву певања „на бас" у ужичком крају скоро истовремено јављају и новији музички инструменти. Тако је почело да „пролази време" старим гајдама, дугачким старинским свиралама и шаргијама, а све чешће у селима су се јављале трубе и хармонике.

Нови инструменти могли су да се придруже певању „на бас" па је и то утицало на даљи развој овог стила певања [25]).

Данас је певање „на бас" веома распрострањено и има тенденцију све веће експанзије. Ипак је још немогуће одредити сасвим јасне границе у којима је тај стил певања постао владајући. Зна се једино да је певање „на бас" у равничарским крајевима распрострањеније него у брдским и планинским деловима региона.

Као и кад се пева старинска кајда тако и певање „на бас" има своје уже локалне стилове. Вероватно зато што су настале под различитим утицајима, у песмама „на бас" постоје и различити локални стилови. То се, на пример, веома лепо могло запазити на приредби коју су извели припадници из седам села Месне заједнице Брезова код Ивањице у мају 1979. године [26]).

Разлике које се односе на новији стил певања не настају толико због различитих мелодија (разлике у тексту готово и не постоје) колико због различитих односа између мелодијске линије водећег певача и оних који прате песму. Водећи певач може унеколико да одступи од стандардне мелодије, али не толико да се она сасвим изгуби. У народу се за тај поступак у певању каже да „различито извија арију". У ствари, певачи се раз-

---

[25]) Најпер су донесене троредне хармонике, „дијатонке". Касније су се појавиле и хармонике са хроматском скалом, које су свирачи звали „хроматична хармоника", а сеоско становништво је то на свој начин изговарало: „граматична армуника". У неким деловима ужичког краја уместо „хармоника" употребљавани су и изрази: музике, ремуника, румуника, јармунике. . .

[26]) Најлепши избор из старинског и новијег певања са те приредбе приказан је на завршној манифестацији у оквиру акције **Такмичење села Србије од маја до маја** у Зајечару, јуна 1979. године. Ту се могло видети да поједина села ове, иначе велике и типично планинске месне заједнице, песме „на бас" изводе у неколико стилова. Један од њих је најближи личком или босанском стилу, јер је имао карактеристичан пад водећег гласа на крају мелостофе. Други се у овом крају зове „драгачевска арија", а карактеристичан је по богатим импровизацијама које први глас изводи и по тешком, спором и на неки начин укоченом тону оних који басују. Тај начин, који се овде зове „драгачевска кајда", карактеристична је и по изразито дужем трајању у певању последњег вокала мелостофе, а нарочито по маниру водећег певача, који држи завршни тон и неколико секунди после престанка оних што „басују". У народу се може чути да се разликују још: пожешка арија, добрињска арија, каранска арија, рибашевска арија, сечоречка арија, итд.

личито задржавају на неким слоговима, различито наглашавају неке деонице у песми и додају неке тонове на основни тон, којим се арија украшава. Све то улази у уже локалне карактеристике певања појединих делова ужичког краја.

У новије време све се чешће комбинује певање група „на бас" и неког оркестра, најчешће оркестра трубача. Управо тада се најјасније покаже да постоје локални стилови овог певања. Док су оркестри навикнути на одређено ритмичко трајање деонице, групе певача „на бас" улазе у комбинацију са веома слободним ритмичким стилом, због чега им треба дуго увежбавање да се једни на друге навикну [27]).

САВРЕМЕНО ПЕВАЊЕ У УЖИЧКОМ КРАЈУ

После другог светског рата разлике између села и града брзо су се смањивале па су се и разлике у песмама и певању све мање осећале. Многе песме постале су заједничке и за сеоска и за градска насеља. Партизанска песма подједнако се развијала и у градским и у сеоским срединама. Под утицајем радија, касније и телевизије, затим грамофона, магнетофона и других техничких средстава, брзо су се преносили разни стилови певања. Данас се на обичној сеоској свадби пева и свира уз појачала огромне снаге. На истом скупу певају се старе народне, варошке, новокомпоноване и друге песме. Час то изводи солиста уз оркестар, час мушка или женска група певача „на бас", а час опет по два певача „извика". У најбучнијем делу весеља често се сви присутни претворе у огромне хорове, који на свој народни начин певају шумадијске, босанске, војвођанске, македонске затим старе градске, чак и грчке или шпанске песме.

За старо Ужице карактеристична је још и стара варошка песма. Она и данас живи и најмање се мења. Њено порекло је доста друкчије. Доносили су је људи са стране, најчешће Ђаци, студенти, чиновници, официри, а доста често и Роми свирачи. Ту се, у извесном смислу, убрајају и старије радничке песме.

ПЕВАЧИ И ГРУПЕ ПЕВАЧА У УЖИЧКОМ КРАЈУ

У време прикупљања грађе за овај рад, своју вештину традиционалног певања показали су многи певачи у ужичком крају. Неки од њих више нису у животу. Били су у одмаклим годинама још кад су показивали своје певачке вештине. Већина их и данас живи, али један део међу њима због старости и болести више не пева.

---

[27]) Веома добра женска група певача из Рибашевине ни после више покушаја није успела да своје певање ритмички усклади са ритмом на који се навикао ма који оркестар који је покушавао да их прати.

Сви певачи од којих су песме сакупљане и записиване могли би се поделити на:

1) певаче појединце;
2) певачке парове за песме „извика";
3) мушке, женске и мешовите групе певача „на бас".

Певачи појединци песму изводе сами, без икакве и ичије пратње. У неким селима такав начин певања назива се „самачки", а певач који тако пева је „самац". Појединац обично пева само одређену врсту песама, најчешће рабацијску, бројеницу или успаванку.

Запаженији певачи појединци у ужичком крају у периоду сакупљања грађе за овај рад били су: Борђе Жиравац из Ариља, Раде Вучковић из Забучја, Јулка Радојичић, Здравко Миловановић, Миодраг В. Шишић и Драгоје Познановић из Гостинице и Гвозденија Дубљанин из Рибашевине.

Парови певача „извика" свакако су најбројнији. Пар певача најчешће чине два мушкарца или две жене. Певачки пар ређе чине један мушкарац и једна жена, али ту постоје нека неписана правила по којима мешовити пар могу чинити брат и сестра, муж и жена, мајка и син, али никад младић и девојка, свекар и снаха или отац и ћерка. Ако песму „извика" певају у пару мушкарац и жена, онда увек мушкарац почиње и „усјеца". Ту се крши правило које важи ако исту песму певају два мушкарца или две жене, јер у том случају почиње и „усјеца" певач са лепшим, пријатнијим и звонкијим гласом. У мешовитом певању, пошто песму почиње мушкарац, увек се пева у тоналитету који је негде између тенора и алта. Једино се на свадбама, кад после завршеног обреда настане опште весеље, одступа од тих правила. Тада песму почиње ко стигне и пева се у много слободнијим варијантама.

Овде ћемо поменути само најврсније парове певача по селима:

Буар код Титовог Ужица:	Перо Перишић и Миљко Мијатовић
	Роса Гмизовић и Милена Басуровић
	Јелена Перишић и Даница Стефановић
Гостиница код Титовог Ужица:	
	Јулка Радојичић и Станојка Гајић
	Стојанка Газдић и Роса Пауновић
	Матије Петровић и Живко Кондић
	Обрад Миливојевић и Благоје Буричић
	Момчило Познановић и Владан Савић
Забучје код Титовог Ужица:	Милош и Раде Вучковић
	Саво Николић и Милутин Вучковић
Доброселица на Златибору:	Миљанка и Јока Ковачевић
	Мићо Ковачевић и Мишо Синђелић
Љубање код Титовог Ужица:	Трипко Ђитић и Миленко Јокић
Шљивовица на Златибору:	Александар и Милијана Ковачевић
Сињевац код Титовог Ужица:	Милијана и Милена Радојичић
Кремна код Титовог Ужица:	Милена и Ковина Богосављевић
Рибашевина код Титовог Ужица:	
	Ната Дубљанин и Живана Миловановић

Љубиш на Златибору: Љубивоје Смиљанић и Дамљан Кукаљац
Владе и Драгољуб Смиљанићи

Врсних парова певача старе кајде има још у селима: Никојевићи, Равни, Сирогојно, Шљивовица, Доброселица, Биоска, Сеча Река, Церје, Варда, Брезова, Мочиоци, Шареник, Брековo, Висока, Средња Река , Ерчеге, Заовине, Крива Река, Мачкат и др.

Певачки парови за кајде „извика" обично не настају случајно. Певачи у пару нису сарадници само у песми већ, најчешће, блиски сродници, пријатељи, другови. Најчувенији пар певача у Буару, Миљко Мијатовић и Перо Перишић, блиски су суседи, заједно су учили школу, заједно чували стоку и касније заједнички предузимали многе друге послове. Њих двојица певали су на многим приредбама и учествовали у телевизијским емисијама. Јулка Радојичић и Станојка Гајић у Гостиници такође су блиске сусетке и од детињства се добро слажу. Милена и Милијана Радојичић у

Женска група певача „на глас" из Ерчега, на приредби у Ивањици, марта 1981.

Снимио Р. Познановић

Сињевцу удате су за два рођена брата и дуго живе у истој кући, а почеле су заједно да певају још као девојчице у истом родном селу. Њихови гласови су изузетне лепоте, звонки, снажни, али пријатни, што им је донело неподељена признања на многим приредбама ,поред старог и на двема великим приредбама на Тргу партизана у Титовом Ужицу поводом дана ослобођења тог града. Оне су снимиле и плочу са песмом **Без извора нема воде.**

На Забучју код Титовог Ужица некад су старинске кајде особито лепо певали браћа Милош, Милутин и Раде Вучковић и са њима њихов сродник и сусед Саво Николић. Данас је у животу једино Николић. Њих четворица правили су у певању различите комбинације, али је најчешће

у певачком пару био Милутин Вучковић. Њихова кајда је специфична. Стари познаваоци је јасно разликују од кајди које се певају у другим селима. Зову је „забучанска кајда". Њих четворица знали су мноштво веома различитим песмама, а певали су их изузетно осећајно, никад превише снажно, али су се речи и мелодија њихове песме одмах урезивали и дуго памтили. Свака испевана фраза звучи ванредно складно, а певање ствара утисак неке древне свечаности.[28])

Групе певача такође су веома бројне. Посебног помена вреде: мушка група из Рибашевине, мушка група из Буара, женска група из Рибашевине, женска група из Висибабе, женска група из Узића, женска група из Равни, женска група из села Косјерића, женска група из Росића, женска група из Ерчега, женска група из Братљева, мушка група из Прилика, мушка група из Кушића, мешовита група из Брезове, женска група из Девића, мушка група из Трнаве (каранске), женска група из Севојна и др. Мушка група певача из Рибашевине, са песмом **Расте трава, расте шљива плава** постала је веома популарна. Тражили су је организатори многих приредби и смотри, а после сусрета с председником Титом на Златибору и мноштва колорисаних фотографија по дневним и илустрованим листовима, група из Рибашевине постала је најтраженија дружина у овом крају. Нешто касније постала је популарна и тражена мушка група певача из Буара. Успела је да сними и једну плочу. Женска група из Рибашевине, у којој језгро чине сестре Јоксимовић родом из Сече Реке, прочула су по неговању дивних, веома нежних лирских песама, које се и данас изводе са приметним утицајем старијег певања „извика". У њиховом репертоару, са којим су се последњих година појављивале на многим приредбама, смотрама и телевизијским емисијама, има веома лепих комбинација старијег и новијег стила певања из овог краја.

ВРСТЕ ЛИРСКИХ ПЕСАМА У УЖИЧКОМ КРАЈУ

(класификација)

Разноликост песама које се певају древном дијафоном „кајдом" или „на бас" у ужичком крају захтева да се посебно размотри и проблем њихове класификације. О томе је већ било речи на почетку овог одељка, али само онолико колико се односи на основну поделу. О врстама лирских песама које су записане у ужичком крају вреди посебно расправљати.

Ко год је у народу у овој области покушао да сазна којој врсти припада која песма, увек је могао наићи на исте принципе класификације: песма казује нешто што одговара некој прилици, неком послу или неком расположењу, и по томе их народ дели. Оне које највише певају чобани су чобанске песме, рабације певају рабацијске песме, момци и девојке љубавне песме, итд. То је захтевало да се размишља о најбољој класификацији која би важила за песме сакупљене у овом крају. Класификација ко-

---

[28]) Учествовали су на фестивалском приказу у оквиру Осмог конгреса Савеза фолклориста у Титовом Ужицу 1961. године, стр. 177—178.

јом се служио наш добар познавалац усменог народног стваралаштва Војислав Ђурић [29]), као и она у Вуковој првој књизи **Српских народних пјесама,** чиниле су се за почетак као добар оквир да се разврстају песме забележене у ужичком крају. Како се са прикупљањем одмицало и како су се збирке прикупљене грађе повећавале, све више се наметала потреба да се лирске песме у ужичком крају класификују на нешто друкчији начин.

Тако је за ову прилику прихваћена следећа класификација лирских текстова сакупљених у ужичком крају:

1) митске (најстарије);
2) баладе (жалостиве);
3) обредне;
4) песме уз рад;
   а) прељске,
   б) песме уз остали женски и мушки рад,
   в) жетелачке,
   г) косачке,
   д) рабацијске;
5) чобанске;
6) свадбарске (и сватовске);
7) песме о завичају;
8) ратне;
9) славске;
10) успаванке;
11) породичне и социјалне;
12) љубавне;
13) бројенице;
14) бекријске;
15) песме уз игру;
16) шаљиве;
17) здравице.

Детаљнија образложења за сваку од тих врста песама наћи ће се у одговарајућим одељцима. Овде је потребно истаћи само да је за утврђивање редоследа примењена комбинација старости и тематике, која свакако није ни сасвим сигурна ни потпуно образложена. Таква класификација, разуме се, нема претензија да стекне општију важност. Она се учинила најприкладнијом за оно што се нашло у ужичком крају **и,вероватно, не би могло да важи за друге крајеве.** Други истраживачи народних песама у ужичком крају приступали су класификацији на различите начине. Неки сматрају да је највише песама везаних за једну прилику и то су оне песме које се певају у строго одређеним тренуцима, песме које имају одређену функцију. Све друге песме су за сваку прилику и могу се певати „кад год хоћеш", „кад се људи скупе" или „кад си весео" [30]).

---

[29]) В. Ђурић, Предговор за књигу **Лирске народне песме,** Рад, Београд 1974, стр. 7.

[30]) Тако лирске песме у ужичком крају дели и Ана Матовић у раду **Последњи резултати етномузиколошких истраживања у титовоужичком крају,** Ужички зборник број 4, Титово Ужице 1975, стр. 395—413.

Занимљиво је да у ужичком крају нема песама о лову и ловцима, за шта свакако постоје неки разлози које би тек требало утврдити.

Класификацији каква је овде дата сигурно се могу ставити примедбе, али се она ипак чинила најпогоднијом за грађу која је сакупљена у ужичком крају.

Иста класификација примењена је и у збирци која представља додатак овом раду под насловом **Народне песме ужичког краја, Без извора нема воде.**

Ради лакшег сналажења, песме у оквиру једне класификационе групе у додатку поређане су азбучним редом према почетном стиху. Песмама нису давани наслови. Свака песма је обележена само редним бројем у оквиру своје групе. У одељцима у којима се расправља о појединим врстама песама примери песама из додатка означавани су само бројем у загради. На пример, ако се у одељку о чобанским песмама наће (18), значи да је тај пример у додатку у групи чобанских песама под редним бројем 18.

1. Митске или најстарије песме

Митске песме свакако су најстарије песме у ужичком крају. Оне се певају искључиво у стилу „извика". У народу се за такве песме нигде неће чути израз „митске", већ се обично каже: „старинске", „најстарије", „песме од давнина", „давнашње" или „праве старинске". То је, углавном, иста она врста песама коју Вук у својој збирци назива „пјесме особито митологичне [31]).

Текст тих песама по садржају је митски, односно то је „митолошка мисао коју је Маркс означио као родно тло усменог стваралаштва" [32]).

Таквих песама има доста у ужичком крају, у готово свим селима у којима се негује старински начин певања „извика". Изгледа да се више и боље чувају у планинским насељима, тамо где је сточарство некад било једино занимање. Више таквих песама забележено је од жена него од мушкараца, а кад је реч о њиховом певању „извика", као извођачи се јављају искључиво жене. Није забележен пример да су такве песме певали мушки парови певача.

Митске песме најчешће певају средовечне жене на мањим радним скуповима, прелу, комишању, на мањој жетви, али не на великој моби. Ако се пева на жетви, митска песма се не пева у току рада, већ за време кратких одмора, кад се жетеоци повуку у хладовину. Певају их и чобанице. Неке од митских песама могу се запевати и на свадби, али само на женској свадби, код девојачке куће, и то кад сватови оду, кад је девојка одведена. На мушкој свадби митске песме се не певају.

У ужичком крају записано је 46 варијанти разних песама митског садржаја. Од тога су 22 песме уврштене у додатак.

---

[31]) Вук Стеф. Караџић, **Српске народне пјесме,** I, Београд 1975.
[32]) В. Бурић, наведени рад, стр. 6.

Једна од најлепших песама те врсте у ужичком крају је она која почиње речима „Змај пролеће с мора на Дунаво“ (6). Једна варијанта те песме забележена је у мају 1962. године у кући Ковачевића у Доброселици на Златибору. Другу је записала Драгица Ристић у Титовом Ужицу 1960. године, а трећу, која је дата у додатку, певале су Јулка Радојичић и Станојка Гајић у Гостиници. Слична тој песми је песма објављена у првој књизи Вукових **Српских народних пјесама,** објављена под насловом **Љуба змаја огњенога**[33]). За њу је Вук у загради испод наслова записао да је „од Дубровника“. У Вуковој варијанти садржај песме после првих стихова доста је другчији од оног који се чује у ужичком крају. Код Вука у варијанти „од Дубровника“ девојка коју је змај испустио испод крила казује тројици младих бећара да је она царска кћи, да је сестра босанског паше и „вјерна љуба змаја огњенога“. У свим ужичким варијантама, међутим, девојка пишти испод змајевих крила и тугује за остављеним стадом и недовезеним јаглуком.

Необичан је мотив у песми **Вила вилу напремас дозива** (4), јер већ први стих о дозивању „напремас“ сведочи да је реч о песми планинског подручја, где се и данас људи дозивају „напремас“, с брда на брдо. Вила је митско биће. Она живи у облацима, али се у песми планинаца спушта на брегове и одатле зове другу вилу која се налази на другом брегу. „Син Радован“ који се у овој песми помиње тешко би могао бити случајно узето име. У овом крају има још доста старијих песама и народних прича у којима се помиње „син Радован“. Ујамци и урезници су оно што остаје по завршеном ткању, што се одсеца и баца уз ритуал веровања, односно уз веровање да тај материјал у себи има негативну магијску моћ.

У песми **Бога моли лијепа ђевојка** (2), коју су такође певале старије жене у Гостиници испод Јелове горе, наслућује се само почетак неке дуже митске песме, која није цела сачувана. Песма је у десетерцу и почетак јој је веома сличан почетку песме **Смрт мајке Југовића.** Лазарева војска која се на крају сачуваног дела песме помиње, могла би да буде знак да је песма настала у време косовског боја, али сигурне потврде за такав закључак нема. Занимљиво је, међутим, да се у истом селу, у Гостиници, јавља један сасвим нов и по карактеру сасвим другчији наставак ове песме. Иза последњег стиха који је забележен у додатку (2), у песми се поручује како ће се Лазаревој војсци пренети да су власт преузели они који ништа не раде, „не боје се владе“, „искрећу полиће“ и „по селу поклаше пилиће“. Можда то показује да је песма у старијем облику имала неки други садржај, али је он временом изгубљен и замењен новим.

Неке песме митског садржаја везане су за тачно одређене појмове у ужичком крају. Таква је песма **Испод Мучња крај извора** (8). Њу су маја 1979. године, певали певачи из Катића на једној приредби у Титовом Ужицу, а неколико година раније на једној приредби у Ивањици готово исти текст певала су два певача из Мочиоца. Садржај песме делује и стварно и фантастично. Певачи из Катића живе с једне, а певачи из Мочиоца с друге стране планине Мучња. При врху Мучња заиста постоји јак извор

---

[33]) Вук Стеф. Караџић, **Српске народне пјесме,** књига I, Нолит, Београд 1975, стр. 120.

пијаће воде, око кога се окупљају чобани. С тог места лепо се види суседна планина Јавор. Док се слуша ова песма, однекуд се јавља помисао да је змај који је заграбио Зору с Мучња неки обесни турски паша, који се из Сјенице или Кладнице, преко Јавора, привукао пашњацима на Мучњу, отео девојку и побегао пут Јавора.

Нема готово ни једног села у ужичком крају у коме се не јавља нека од варијанти са почетком **Осу се небо звездама** (12, 16). Код Вука[34]), у групи митологичких песама, има песма **Изједен овчар**, која садржи у основи исти мотив, само се овде сестра која буди брата зове Јања, а крај песме завршава се речима детета Радоја да не може да устане јер су га вештице изеле. Чудно је што се у Вуковој варијанти мајка и стрина јављају као негативне личности. У ужичким песмама тај детаљ је непознат. У свим ужичким варијантама личности песме су дете Радоје и сестра му Јелена или Јелица. Почетак песме **Осу се небо звездама**, или, још чешће, **Кићено небо звездама**, премешта догађај међу свет митских бића. Овде су митски појмови звезде, а међу њима посебно звезда Даница („Звездама нема Данице"). Међу појединим селима у ужичком крају у овој песми има још неких разлика. У селима Лужице, селима око Косјерића и Пожеге често се чује варијанта са трагичним завршетком: будећи брата, сестра га је заклала белим зубима испод врата, одлила се крвца до мора и чула се жалост до бога. Ту се, дакле, као нови митски мотиви јављају море (вода) и крв. У Гостиници, међутим, записана је и једна ведрија варијанта (16), јер се пробуђени брат само опомиње да су овце зашле за брег и дошле до сувог врела. Али, стиче се утисак да песма тиме није завршена, јер суво врело као да такође има неко злослутно митско значење.

Несумњиво је митског садржаја и песма записана у Љубишу на Златибору **Јере Петре има џевердара** (11). Док је записивана и магнетофонски снимана, певачима Владу и Драгољубу Смиљанићу скренута је пажња на познате Његошеве стихове сличног значења, али су они[35]) категорично рекли да је то народна песма „од старине" и да нема везе с Његошевим стиховима. Певачи нису знали да објасне смисао речи „јере", осим што је старији Драгољуб наговестио да би то могло бити „нешто о црногорском владици светом Петру". Одатле би „јере Петре" могло да има значење „свети Петар", што није далеко од израза „јереј" — на грчком језику — свештеник. Други и трећи стих те песме такође упућују на њено црногорско порекло, а у Љубишу је доста становника пореклом из Црне Горе.

У више песама ове групе митског карактера су воде: море, Дунаво, извори (2, 6, 14, 17). Негде су море и Дунаво само увод у песму, на пример у песми **Полећело јато голубова** (17), али су у другима та два митска појма битна обележја: змај носи под крилом девојку с мора на Дунаво, бан је удао једну ћерку преко сињег мора, итд. Море и Дунав овде се очевидно јављају као несавладива природна сила и зато им се приписује митска снага. Иначе, песма **Полећело јато голубова** у неким варијантама у ужичком крају и нема карактер митске песме, осим ако се сами голубови не узимају као митска бића. Таква је и варијанта у Ценерићe-

---

[34]) **Српске народне пјесме**, I, стр. 119.
[35]) Обојица су школовани и прилично познају књижевност.

вој **Великој народној лири**[35]), само што је овде текст у изразито ијекавском наречју (полетјело, дјевојко, нигдје, остарјела...)

У неколико песама митског садржаја у ужичком крају лирски мотив је отета девојка, коју змај или нека друга сила носи у облаке, у висине, а девојка кроз песму јадикује за стварним животом на земљи, при чему се меша реалност с фантазијом (песме 6, 8, 13, 17).

Има песама у којима се реално и нестварно мешају на необичан начин: девојка плете златним иглама, наилази делија фантастичног изгледа и нуди јој помоћ, али се тада све распрши као сан и наилази стварност. Тако се догађа у песми **Овце чува Јагода** (15). Завршетак песме звучи као морална поука. Слично је и у песми **Чувам овце, уз поље погледам** (22), само што су овде митска бића виле, а девојкин брат који се с њима ухватио у коло жали сестру која је остала код оваца, не може му напојити коња и сузама ће замутити воду.

Бројне су варијанте и песме **Синот ово доба** (21), али у свакој су јунака Марка заробиле виле и он из неке велике даљине дозива, молећи да га спасу. Као откуп за спасење у песми се набрајају овоземаљска добра, људске вредности и снаге, а спасење коначно доносе сестрине очи.

Змија се такође јавља у неким песмама као митско биће. У песми **Јеремија у поље** (10) има несумњиво и обредног певања, везаног за празник Јеремијевдан (14. маја). Тај текст се у ствари никад и не пева, већ се на особит начин говори („броји") тога дана. Као појмови митског карактера, у тој песми се опет помиње море, затим глогов и шипов трн. Глогов трн у овом крају иначе има магијско значење.

Међу веома лепе песме ове врсте убраја се и песма **Вила бана са планине звала** (3). Митског карактера у овој песми су вила, море и титула бана. Овде пада у очи да се удаја једне кћери, „у село Бугаре" сматра упадањем у власт фантастичних сила, али се под појмом „Бугари" вероватно подразумева нешто друго, а не бугарски народ. То донекле објашњава и стих у коме се каже да у том селу има урочљивих девојака.

Забележено је и доста песама митске садржине у којима се снажно истиче страх од казне невидљивих сила за онога ко је грешан, чија је душа грешна. Такве мотиве имају песме: **Зелени се ливада** (5), **Иде јесен да с' удам** (7), **Лети соко високо** (13) и **Ој, Иване, Иване** (14). Све оне наглашавају да је велики грех говорити неистину и наносити лагу другом човеку — „скудити момку ђевојку", исто толико велики грех као украсти јагње од овце, што фигуративно значи што и отети дете од мајке. Текст испред те поруке у неким песмама овог мотива звучи као узгредан увод.

Вреди се посебно задржати на песми **Полетило јато голубова** (20), која је записана у малом селу Церју, на западној страни Јелове горе. Сватове који воде девојку пресретне хајдучка дружина харамбаше Мија; у истом моменту јављају се и Турци; сви сватови изгину, а хајдуци поведу само девојку. Девојка жали све сватове, иде од мртвог девера до кума и ђувегије и свакоме упућује по неку поруку, па се најпосле и сама убије. У тој песми има неких мотива **Косовке девојке,** али је њен завршетак

---

[35]) И. Ценерић, **Велика народна лира,** Народна књига, Београд 1953, стр 271.

доста друкчији него у другим сличним песмама. Песма је занимљива и по томе што је сачувана у облику развијене митске песме са карактеристикама баладе. Само јато голубова на почетку песме, који пролазе „кроз дућане мимо варошане" — у ствари сватови који путују „кроз гору зелену" — наводе на мисао о нечему нестварном и митском. Све остало је у знаку баладе.

Митска песма, дакле, још живи у ужичком крају, пева се и чува, баш као да намерно чува „родно тло усменог стваралаштва". Она се јавља у различитим варијантама, али су готово све оне снажне, хуманог садржаја, наглашених естетских и моралних вредности.

Иако сличне варијанте постоје у неким већ објављеним збиркама, митске песме забележене у ужичком крају могу бити лепа допуна и подстицај за даље истраживање ове врсте стваралаштва.

2. Баладе или жалостиве песме

У ужичком крају има доста песама типа баладе. Народ не зна за такав назив песме, већ за баладу најчешће употребљава израз „жалостива песма". Тиме изражава оно што је за баладу карактеристично — песма са трагичним завршетком. Балада ће овде бити употребљена у истом значењу у коме то предлаже и Р. Меденица: баладична народна песма [37]).

За разлику од чобанске или љубавне песме, која је обично кратка и сажета мисао, баладе су увек дуже, имају више нарације и по томе и јесу на прелазу између лирске и епске песме. Али у многим баладичним песмама у ужичком крају као да се осећа некадашња кратка и једноставна лирска мисао, која је у своје време морала деловати као згуснута порука, а касније проширивана, баш као да је хтела да нагласи да је „у току тамних векова створен златни век наше књижевности" [38]).

До сада је у ужичком крају забележено 68 песама баладичног садржаја, од којих је 29 одабрано за збирку у додатку.

Жалостиве песме у овој области певају се искључиво на старински начин, „извика", а понека, ако је у десетерцу, пева се и уз гусле. Није забележено да се жалостива песма у овом крају пева у групи „на бас".

Својом лепотом и концизним садржајем, међу баладама записаним у ужичком крају посебно се истиче **Полеће соко са вите јеле** (23). Варијанту која је овде записана певали су Обрад Миливојевић и Благоје Ђуричић на вашару код Јованове воде у Јеловој гори, на празник Усјековање (Сјековање) 11. септембра 1971. године. Они су то певали „на душак", то јест без прекида су испе-

---

[37]) Р. Меденица, **Прилог проучавању класификације и терминологије народних песама**, Зборник XII конгреса југословенских фолклориста Цеље 1965, Љубљана 1968, стр. 347—348.

[38]) В. Попа, **Од злата јабука**. Руковет народних умотворина, Нолит, Београд 1979, стр. 7.

вали целу песму од почетка до краја[39]). Само месец дана касније потпуно исти садржај, али на доста друкчију кајду, певали су браћа Владе и Љубивоје Смиљанићи у Љубишу испод Муртенице. Неколико пута они су је понављали на завршетку свадбе у Прентовићима у овом селу. Чим та песма започне, присутни се некако укоче, уозбиље, као да није весеље, и као да преживљавају већ познату трагедију.

Лепа је и балада коју је записала Миљанка Ковачевић у Доброселици на Златибору, а почиње речима **Једно јутро, баш у рану зору** (7). Као у библијској причи о Самсону и Далили, двоје младих, Иван и Марија, смрћу прекидају препреке својој љубави.

У ужичком крају забележено је десетак песама које почињу стихом **Ој, ливадо, зелена ливадо.** Неке од њих су кратке чобанске или љубавне песме, а овде је у облику баладе под тим називом (20) песма коју је у Биоски код Титовог Ужица, пред Осми конгрес фолклориста, записао др Душан Недељковић[40]). Откуд је ова песма доспела до Биоске, зашто је у овом крају познат напев о Јову и Ружи преправљен у Јова и Мериму, откуд уопште Мерима у песмама овог краја — све је то веома занимљиво и свакако би требало још доста истраживања да се на та питања одговори. Не може се једноставно рећи да је мотив однекуд пренесен и тако сачуван. Мотив о верности до гроба, и после смрти, у овом крају иначе је познат. Овде је занимљиво да се љубав двоје младих ставља изнад верских и других обзира.

Песма **Овце чува Цмиљаница** (18) забележена је у Ојковици код Кокиног Брода на Увцу. По неким деловима садржаја, она не би строго ни спадала међу баладе, али се у крају где је забележена убраја међу „жалостиве" песме и то се објашњава кобним стицајем околности. Браћа су имала сестру, коју је неко заробио и одвео преко мора. После много година најмлађи брат појавио се и запросио „Цмиљаницу, војводину чобаницу", не знајући да му је она сестра.

У Добрачама код Ариља записана је још једна песма која по неким обележјима не би спадала међу баладе, али коју народ сматра „жалостивом". То је песма која почиње стихом: „Дурмиторе, висока планино" (3). Међу „три синџира робља" нашла се и лепотица Роксанда, којој Турчин Мујо Царевић предлаже да се потурчи и потом је обасипа богатим понудама. Роксанда гордо све одбија. На крају, на превару убије Турчина, пусти робље и оде својој мајци. Трагедију је доживео Турчин Мујо Царевић. Занимљиво је да се Дурмитор на почетку песме помиње зато што се с њега види Београд, у коме се продаје робље. То наводи на закључак да је песма из доба турске владавине.

---

[39]) Њих двојица су усред столетних букових стабала седели, одмарали се и певали. С времена на време обређивали су се флашицом ракије, коју су донели од својих кућа. Нису ни приметили да их неко снима магнетофоном. Понашали су се сасвим природно. У непосредној близини је „шупља стијена". Око ње се окупљају жене, захватају капи воде из удубљења у камену и додирују лице, очи и чело. Очевидно, то је неки фетиш око кога се врше обреди. Пошто се „умију" водом из „шупље стијене", жене то место „дарују" — бацају металне новчиће око удубљења и са приметном озбиљношћу се удаљавају. После прилазе певачима и пажљиво слушају њихову песму.

[40]) Д. Недељковић, **Развитак ужичког народног стваралаштва,** Осми конгрес фолклориста, стр. 61—62.

Песма **Будила Брена Обрена** (1) по основном мотиву иста је као и песма **Кићено небо звездама**, која је сврстана међу митске песме, али је разлика што се у овој иде на почетак трагедије и не помињу се звезде као митска обележја.

У Љубањама код Титовог Ужица записана је песма **Игра коло на росној ливади** (4), у којој „Никола из кола" поручује Дамљановој љуби да ће јој Дамљан погинути. Дамљан заиста погине и љуба за њим тужи. Све много подсећа на детаљ из песме **Смрт мајке Југовића**[41]), само је овде тај мотив дат у облику посебне целине.

Није права балада ни песма **Илија се превија** (6), која је записана у Титовом Ужицу 1961. године по казивању Стојке Линдић, али и за њу кажу да је „жалостива". Илија жуди за девојком Инђијом, али му је не дају. Илија покушава да је „премами". Чак се направи и мртвим. Инђија тада дође умотана у црнину, расплетене косе и стане плакати. Тек тада се Илија јави да је жив. Читав ток песме дотле незадрживо иде у трагедију, али се на крају одједном окреће на шалу. Све наводи на закључак да је песма у некој старијој варијанти певала о истинској трагедији, јер таквих примера у другим песмама већ има.

Песма **Пошла Јулка у госте код ујка** (24), која је записана у Титовом Ужицу, већ после неколико стихова саопштава трагедију. Јулка је скочила у мутно језеро. Остатак песме је испуњен митским елементима језера, мутне воде и свега што из језера као станишта тајанствених сила по веровању настаје.

Чудни обрти су у песми **Кад Пашићи секу удаваше** (9), записаној у Забрњици код Прибоја, јединој балади која се до сада могла наћи код муслиманског становништва, што се одмах запажа и по лексичким елементима на почетку песме. Пашићева сестра се удаје, воде је сватови, али она слути да у новом дому неће живети. Чим је стигла новом дому, одмах је умрла. Такав крај песме није мотивисан ничим осим слутњом. Али, откуд слутња? У некој детаљној анализи ваљало би ипак сагледати смисао речи које су јој, при уласку у нови дом, упутили свекрва, заова и девер. Можда се у тим речима скрива неко тајанствено зло, слично оном преношењу зла код Фрезера[42]), али то би тек требало истражити. Сигурно је да се таква трагедија нигде, па ни у песми, не догађа сасвим случајно и без узрока.

У Растишту на Тари записана је песма **Кад се жени нежењен Драгојле** (11). Трагичан завршетак овде као да је настао због тога што је Драгојле дуго оклевао да доведе девојку коју је волео. Име Драгојле у другим песмама се не помиње. Овде то име као да садржи ознаку за неког ко се споро одлучује: једне године набавља прстење, друге скупља сватове и тек треће полази за девојку. Занимљиво је да се скоро иста песма јавља и у Сечој Реци код Косјерића, где се као личност такође помиње „нежењен Драгојле". Жене из Сече Реке, које су ту некад певале на прелима, изричито напомињу да се таква песма „пришивала" старијим момцима који су годинама имали девојку, али се нису одлучивали на женидбу.

---

[41]) Вук Стеф. Караџић, **Српске народне пјесме**, књига друга, Нолит, Београд 1975, стр. 193.

[42]) Џемс Џорџ Фрезер, **Златна грана**, **Космос**, Београд 1937. стр. 658.

☆ □ ☆

Доста „жалостивих“ песама и данас се пева у селима ужичког краја. Неке од тих су праве и лепо развијене баладе, неке су на прелазу баладе и неких сличних песама, многе се мешају са митским песмама, али су углавном по садржини трагичне.

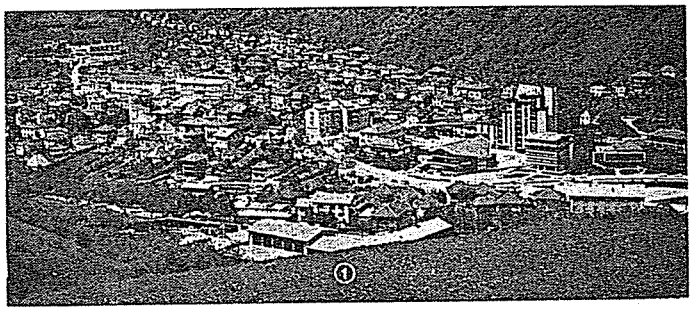

Нова Варош

И у овој врсти песама има моралних поука трајног значења, понегде индиректне осуде неке непожељне људске особине, има нејасно мотивисаних трагедија, необичних обрта, занимљивих елемената лексике и естетски обликованих стихова, који се у народу лако памте, урезују у схватање и тако преносе на нове генерације.

3. Обредне песме

У ужичком крају појам обреда ретко се употребљава, а ако се понегде може и чути овај израз има доста сужено значење. За неке обичајне радње друштвеног карактера (венчање, крштење, сахрана) каже се „обред“, али се при том увек мисли на онај део обичаја у коме учествује свештеник, кум или нека друга личност без које се таква радња не чини.

Из истих разлога у народу не постоји ни посебна песма која се назива обредном песмом. У ствари, многе песме које су по карактеру обредне, по народном схватању су разврстане у друге групе песама. Тако се, на пример, за песму **Ко подиже славу божју**, која се изводи на слави (никад и нигде у другим приликама) каже једноставно: „славка песма“. Та песма, међутим, изводи

се као део једног ритуала чији корени несумњиво залазе у доба паганства и по свему је обредна. Многе дечје песмице, успаванке, свадбене, жетелачке, прељске, чак и чобанске песме садрже елементе обредног, јер се из самог садржаја наслућује да су оне некад биле саставни део радње или веровања по коме се подразумева да све око човека има душу, да је све живо, да може учинити добро или зло и треба нешто чинити: молити, клањати, метанисати, изговарати неке табуисане речи или певати неке табуисане стихове.

Држећи се унапред утврђене класификације, већина песама са елементима обредног карактера разврстана је тамо где их и народ разврстава, а од десетак забележених песама изразито обредног садржаја, у додатку су издвојене само три, које се нису могле разврстати у друге групе.

Песма **Волике конопље** (1) забележена је у Гостиници и неким златиборским селима. Свуда кажу да се она изводи искључиво „уз љуљашке", односно уз љуљање на специјалним направама које се учврсте на грани великог храста или неког другог дрвета. То љуљање изводи се само на Покладе, то јест уочи поста пред ускршње празнике[43]). Љуљашка се не ставља на било које дрво, већ само на одређено и зна се да то дрво служи за љуљашку. То дрво обично се налази на истакнутом месту[44]) и оно се посебно чува, нико га не сме посећи, нити са његове круне кресати лисник. По томе би се рекло да је реч о схватању из времена кад су шуме биле светилишта и кад је храст или неко друго стабло дрвета сматрано за место становања шумских духова[45]). Није случајно што се уз то свето и тајанствено дрво пева о другој биљци, о конопљи, која је важна сировина за одећу и неке друге човекове потребе, о конопљи за коју у овом крају има још доста веровања и варовања. Дрвету на које се ставља љуљашка и том месту где се дрво налази придају се и друга тајанствена својства[46]).

У Заостру код Прибоја забележена је песма **Нема бољих у години дана** (2). Данас се она пева као и свака друга песма, истина ретко, али се њено право значење тек наслућује. Можда је она неки избледели израз људског радовања што ће се борба између зиме и лета завршити скорим призором великих промена, које се сваке године понављају, буде успавано биље и доносе зеленило, плодност и радост[47]).

Трећа обредна песма која је забележена у додатку у ствари је бајалица, коју само упућени људи и жене изговарају кад бају од уједа змије. Стари Маринко Ковачевић из Доброселице, који је ову песмицу казивао, посебно

---

[43]) У ужичком крају се зна за два значајна поста. Пост пред Ускрс траје седам недеља и у народу се назива „часни пост". Други пост је онај пред Божић. Он је краћи од ускршњег поста, али га народ назива „велики пост". Љуљашке се праве само на Покладе пред часни пост.

[44]) У Гостиници се и данас једно место назива Љуљашка. Некад је ту растао велики и гранат храст и на његове гране вешала се љуљашка од рачвастог дрвета или конопца. Око храста се на Покладе окупљала младеж, свако се бар по једном заљуљао, а остали су около певали и играли. Стари храст се осушио и пао, али место се и данас зове Љуљашка.

[45]) **Ц. Ц. Фрезер, Златна грана, стр. 150.**

[46]) Старији свет прича како у одређене дане у години нипошто не треба ноћу наилазити преко тог места где су некад стајале љуљашке, јер се може „нагазити", то јест може се наићи на извор опаке болести (помиње се падавица). Други кажу да се на том месту ноћу привиђа: виле играју коло, јуре бели коњи, гори ватра, певају сватови, итд.

[47]) Ц. Ц. Фрезер, **Златна грана**, стр. 398.

наглашава да се њен текст чува као велика тајна. Она се, објашњава стари Ковачевић, не пева, него се тихо „броји", што значи да се изговара монотоним тихим гласом, који сме чути „само она нечастива сила" због које се све то говори.

Обредних песама те врсте било је некад вероватно више, али су се оне изгубиле. На постојање још неких обредних песама указују и неки „записи" које су „састављали" стари чаробњаци, вилењаци и вјетрењаци. Запис је нека врста песме која се на посебан начин испише на комаду папира и затим убаци у платнену кесицу намочену воском. Све то привеже се крави око рогова или неком болеснику „испод леве сисе" [48]).

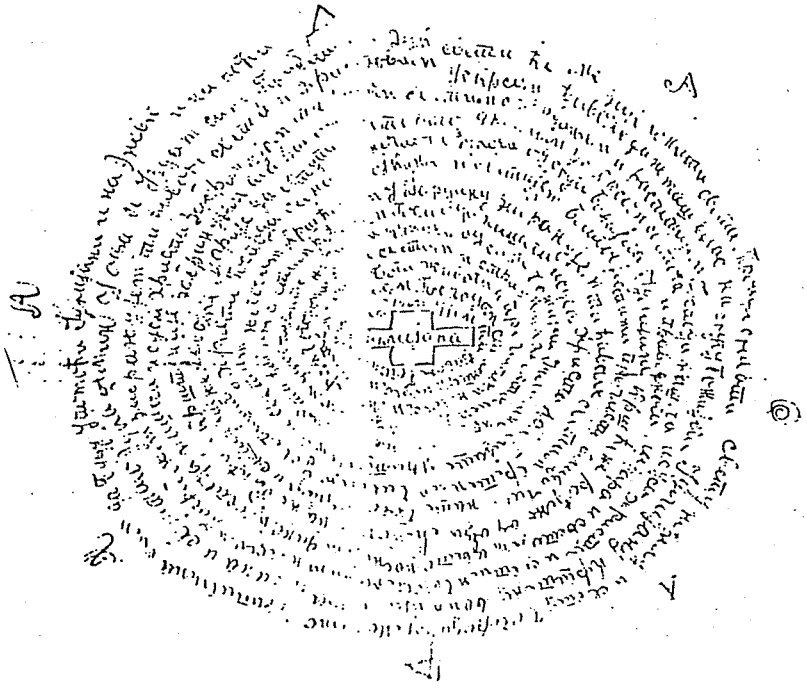

„Запис" Гаја Кондића из Гостинице
— око 1925. године —
(оригинал у збирци Р. Познановића)

[48]) Такве записе састављао је давно Гајо Кондић из Гостинице. За себе је причао да се дружи са ветровима и зато су га звали „Гајо Вјетрењак". Неколико његових записа аутор овог рада успео је да пронађе и сачува у својим збиркама (в. факсимил у прилогу).

4. Песме уз рад

„Рад је први основни услов свега људског живота, и то у толикој мери да у извесном смислу морамо рећи: рад је створио самог човека" — писао је Енгелс [49]). Према томе, све што је специфично људско, што припада само човековој врсти, што га одваја од осталих живих бића, на одређен начин производ је рада. Певање и песма такође су део човекове суштине, човековог рада. Јер само човек зна да пева, да створи песму о себи, свом животу, свом месту у природи, песму по мери и укусу своје врсте, песму о човеку и за човека. А тада је сасвим природно што је „почев од игре, музике, песме, обичаја... све настајало уз рад." [50]).

Без обзира на то какав облик данас има, без обзира каква јој је данашња функција, песма — нарочито народна песма — у свом почетку, на зачетној тачки свог настанка, нешто је што прати човеков рад, пре свега ритам тог битног човековог својства. У многим старијим народним песмама ужичког краја то се и данас лепо осећа. У своје време на то је обратио пажњу и Драгиша Лапчевић. Мисао о томе он, истина, преузима од Бихера, али та мисао делује убедљиво и природно. Лапчевић, наиме, тврди да „равномерност у кретању руке, ноге или целог тела у току рада изазива одређене ритмичке појаве у песми, игри, говору..." [51]). Као пример Лапчевић умешно наводи рад копача, прела, кулучара на путу и жетелаца.

Није само то доказ да су многе старе и до данас очуване народне песме у ужичком крају настале уз рад, у ритму рада и на тему рада. Треба нагласити да је увек реч о раду који се обавља у друштву: на прелу, жетви, косидби. Рад у групи доживљава се као радост и задовољство и зато су мотиви рада увек некако природно измешани са мотивима песме, односно песма је овде израз те радости. Ако су три ђевојке бостан посијале, долом диње, брдом лубенице, онда онај наставак у песми — по средини питоме ружице — долази као украс оном корисном раду, као израз задовољства што се нешто ради.

Тешко је отети се утиску да су многи карактеристични двостихови који се певају у ужичком крају настали у заједничком раду „још у току првобитне родовске заједнице" [52]). Отуда је умесна и тврдња да народно певање ужичке области „носи у себи ретко богато, кумулативно и целовито лирску успомену на сву своју специфично мучну и борбену прошлост и свест о својој светлој и ослобођеној људској градитељској садашњости" [53]). То живо лирско народно стваралаштво, изникло из мукотрпног рада и уткано у рад, данас се из сачуване песме чита као етнопсихичка слика човека ове области, као слика менталитета људи овог краја. Ужичанин је у својој дубокој бити „човек од рада", вредан, предузимљив, личност којој је одавно као дан јасно да само рад доноси праву срећу и богатство. Понекад изгледа као да његов рад тече

---

[49]) Ф. Енгелс, **Улога рада у претварању мајмуна у човека**, Изабрана дела, књ. II, Култура, Београд 1950, стр. 73.

[50]) П. Влаховић, **Рад у народном уметничком стваралаштву**, Осми конгрес фолклориста, стр. 353.

[51]) Д. Лапчевић, **Из ужичког краја**, Београд 1926, стр. 121; Наша стара трговина. Београд 1926, стр. 79—82.

[52]) Д. Недељковић, **Развитак ужичког народног стваралаштва**, Осми конгрес фолклориста, стр. 53.

[53]) Исто, стр. 58.

тромо, сувише лагано. Тај утисак је варљив. Њега је љута невоља научила да покрети у раду буду умерени, прорачунати, али да не застаје и не заостаје. Потребно је, каже тај човек, издржати од звезде до звезде, по сунцу и киши сваког дана, осванути и омркнути на послу, урадити али не уништити снагу, бити способан и сутра, и догодине, јер ни живот не траје само данас и само ове године... Треба застати и дуго гледати како тај кошчати човек „залаже косом", како жање, товари дрва на брдског коњића, оре плитку, посну и камениту њиву, како жена на прелу, прамичак по прамичак, од грубог конопљаног влакна формира на вретену „једначиту" жицу, од које ће изаткати и данима стрпљиво белити платно („без"). Треба то дуго гледати и, опет, једва мало схватити да у том наизглед спором раду, без застанка и без мерења времена, ипак настаје она права, нова материјална вредност. Том човеку и не треба никаква посебна мудрост да објасни како и зашто ради. Он је одавно, на неки свој начин, рад као нужду помирио са задовољством рада. Ако он то не каже речима, то каже његова песма уз рад.

Разуме се, овим запажањима не треба приписати апсолутно значење, јер и међу Ужичанима, као и међу људима из других крајева, има и оних који са задовољством раде и уз рад певају, као и оних који о раду само говоре и певају. Овде је реч о типичном човеку ужичке области, који уз рад пева.

Садржина песме која се изводи уз рад не мора бити непосредно везана за сам рад и предмет рада. Постоје неке врсте послова уз које „пристају" скоро све песме. Али, многе песме које се певају уз рад у овом крају истовремено су обредног карактера, неке су шаљиве, а друге, опет, деловима садржаја залазе у подручје митске песме или баладе. Изгледа да ту и не треба тражити чврсте границе. Зато се и овде поступило онако како народ поступа кад разврстава и назива поједине своје песме. Тако су све песме које су у ужичком крају забележене на тему рада, које се певају уз ма коју врсту рада, песме које се у неким уџбеницима народне књижевности називају посленичким песмама, разврстане у пет подгрупа: прељске, песме уз остали женски и мушки рад, жетелачке, косачке и рабацијске песме.

а) Прељске песме

Овде су песме које певају жене и девојке док су окупљене на заједничком раду опредања конопље или вуне. Такав рад по природи је спор, тражи много времена и стрпљења, обавља се уз монотоне покрете који се бесконачно дуго понављају, али омогућава да се уз њега може бескрајно дуго разговарати и певати.

Прело је у овом крају обичајни радни скуп, сазван ради обављања одређеног посла — ради опредања влакна које ће се употребити као материјал за израду одевних предмета. Прело може имати карактер мобе. Тада се преље окупљају да би једној својој сусетки помогле да опреде вуну или „кучине" (конопљано влакно, тежина, тежињава пређа). Такав скуп се сазива најчешће ако нека жури да својој кћери спреми „руво" за удају. Али, разлог за сазивање прела, не мора бити само такав. Прело у виду мобе често се сазива и кад у некој кући има више мушкараца, а нема

довољно женске радне снаге. Ипак је важно нагласити да прело сазива само она кућа која је довољно имућна па има доста вуне и тежине и има чиме да почасти прење кад се окупе. Важно је још да та кућа има и погодне просторије за прело. Има и случајева да се прело сазива само због тога да би се младеж окупила и забавила. На прелу сазваном у виду мобе углавном се преде оно што „газдарица" прењама раздели као посао.

Доста је честа и друга врста прела у овом крају. Тада свака прења доноси свој материјал, своју вуну или тежину, и обрађује је на скупу који је заједнички само по томе што се користи једна просторија. На таквом прелу не морају све прење радити исте послове. Нека ће уместо преслице и вретена донети игле и плести чарапе, друга ће препредати раније опредено влакно, итд. У неким селима такав скуп се назива „сјело", „сијело", у неким селима Лужнице „сјећање", а негде и „чешљање". Има и крајева у којима се такви скупови једноставно зову „игра" или „забава", што указује и на основну сврху окупљања. Прела на којима свака жена ради свој посао обично су мањег обима, интимнија и мање бучна, за разлику од „великог прела", на коме се моби и на коме се често сакупља и по стотинак прења и мушке младежи. „Велико прело" готово увек подразумева игранку после обавезног посла. Зато се за „велико прело" обезбеде и свирачи, који ће свирати за игру а у току рада повремено ће забављати прење.

За прело као радни скуп и песме које се на прелу изводе важно је нагласити да је све то везано за ноћно време. Изузетно су ретка прела у поподневним часовима. Прело се најчешће обавља у време дугих зимских ноћи[54]). Нико неће звати прело кад су дани дуги, а ноћи кратке. Тај детаљ је важан и због посебне атмосфере ноћног рада, који се у старије време обављао уз светлост ватре на огњишту, а касније уз оскудну светлост петролејске лампе и, коначно, уз нешто јачу светлост „карбитне лампе". У таквој атмосфери приче, песме и све друго што прати прело има призвук нечег тајанственог, далеког, древног, нечега из давне родовске организације. Нема сумње да су тиме добрим делом одређени и садржаји песме која се ту пева — прељске песме.

У ужичком крају записано је око 70 варијанти прељских песама. Многе су међусобно веома сличне и по садржају и по ритму у коме су сачуване. Од тога је у додатку само 17 песама те врсте, које су се учиниле као најбоља илустрација свог рода.

Прељску песму доста често прати утакмица у прељском раду. Највећи број текстова прељских песама управо као да је и стваран да би подстакао на рад. То се доста јасно види из садржаја песама: **Преле су прење до зоре** (10), **Пред'те прење танко и једнако** (11), **Пред'те прење, не гледајте на ме** (12). Понекад се у песми утакмица окреће на шалу, као у песмама **Пред'те, прење, како која знате** (17) или у другој варијанти песме **Пред'те прење, не гледајте на ме** (13). У некима се такмичарски мотив

---

[54]) Најчешће се прела сазивају у току „великог" (божићњег' поста, у децембру. То се поклапа с временом зимског солстиција (краткодневнице), али је тешко утврдити да ли у томе има елемената давнашњих ватри радосница и других детаља о којима пише Фрезер (**Златна грана**, стр. 752).

комбинује са припевавањем одређене девојке и одређеног момка, као песмама **Пред'те, преље, до зоре** (14) или **Попреле преље с вечера** (16).

Велики број прељских песама у ствари су љубавне песме, које се неким узгредним детаљима везују за прело и на прелу чешће изводе. Такве су песме **Да сам знала ја за ово прело** (3), **Залуд прело да је још волико** (5) и **Месечина, а ја зовем прело** (9).

На присуство мушкараца на прелу, који обично у неком делу просторије или посебној просторији чекају да се заврши прело и почне игранка, указује и песма **Газдарице, истерај те прелце** (1), која је и по мотиву враголаста и јасно упућена момцима.

Песму као што је **Ја сам била код цара на прелу** (7) ретко ће запевати девојке. Њоме ће се огласити старије преље, као да тиме хоће да скрену пажњу на неки обичај из далеке прошлости. Исто тако је песма **Запевај де, грло моје бело** (6) свакодневна песма младих, која се на прелу само једним стихом прилагоди за ту прилику. Посебно су занимљиве, али доста ретке у овом крају песме у којима се жене натпевавају с мушкарцима („прелцима"). Леп пример овог стила нађен је у Катићима код Ивањице у песми **Предем, канурам** (15).

На прелу се не певају само прељске песме. То је прилика да се певају и све друге песме које уз такав рад „пристају", али никад оне строго обредне (славске, бајалице, свадбарске и др.). На прелу се између два светска рата често певало и „на бас". Била је то добра прилика да се та песма „препочне" и научи. Многи данас добри певачи, особито певачице, кажу да су певање и песму „на бас" учили на прелима.

Мушкарци окупљени на прелу, с намером да се по завршеном раду забаве, обично у некој посебној просторији певају своје песме. То нису прељске песме. Они у својој просторији могу певати љубавне, чобанске, шаљиве, бројенице и све друге песме, али опет не оне које су строго везане за неки други обредни ритуал. Мушкарци на прелу никад неће запевати на сватовски, ни славски, ретко и рабацијски. Једино кад имају прилику да се натпевају са женама и девојкама, они ће прихватити неки мотив прељског рада, али ће и тада настојати да јасно ставе до знања онима што песму слушају да они не раде тај „женски посао".

Понегде се међу преље умеша и мушкарац који зна да преде. Њега жене и девојке примају у просторију у којој се преде, дају му материјал за рад, али све време с њим збијају шалу, добацују, завирују у вретено, гледају какву је преслицу донео и на разне друге начине исказују своје схватање о мешању мушкараца у женске послове, зову га „женски Петко", изазивају га да с њима пева „танким" женским гласом, итд. Ако се томе придруже и мушкарци из суседне просторије, настаје прави карневал смеха; о коме се после прела данима прича.

На крају треба додати да су прела и прељске песме у ужичком крају већ прошлост. Данас се овце мање гаје, вуна се шиша и на индустријски начин прерађује, конопља се одавно више не сеје и с тим постепено нестаје и прела и прељских песама. Ово што је забележено само су остаци неког у раније времена много већег лирског богатства, које у садашњим условима може да се чува као лепа традиција, али без изгледа да се даље развија. Захваљујући старијим певачима, пре свега старијим женама са села (од којих многе данас живе у граду), успело се записати понешто, а

некадашњи смисао тих песама само до извесне границе могао се видети на приредбама ретких сеоских изворних група које покушавају да то на сцени оживе и тако сачувају.

б) Песме уз остали женски и мушки рад

Постоји у ужичком крају известан број песама које су по садржају песме уз рад, али се не могу разврстати ни у једну подгрупу ове класификације. Такве су четири песме записане у додатку. Две од њих су песме које певају жене уз навијање — једна сплаварска, а једна се пева уз копање.

Песме **Кона кони навијала** (1) и **Сретно наше навијање** (4) спадају у изразито женске обредне песме. Изводе се уз сасвим одређен рад — навијање.

Навијање је део припремне радње за ткање у коме се опредена и на сноваљкама специјално припремљена основа навија, то јест распоређује и тврдо намотава на вратило, које ће се после тога наместити на задњи део „натре" (разбоја) и потком израђивати тканина. Посао се обавља под ведрим небом, напољу. Бира се лепо време и пази се на „варовни дан". За навијање се бира нарочити нагиб земљишта. Припремљена основа се учврсти на тешко рачвасто дрво, које се назива „воза". Преко „возе" се стави тежак камен да би се основа боље затезала. На друга два рачваста дрвета побијена у земљу („сошице") намести се вратило и на њега постепено и равномерно намотава се основа. Сви концы основе треба да буду веома затегнути, али једнако, да се основа после тога не „осипа" и не грбави. Посао морају заједно радити најмање три жене. Једна окреће вратило, друга прати „возу" и гледа како се основа одмотава, а трећа распоређује нити да равномерно падају на вратило. Тај посао је не само физички тежак већ захтева доста вештине и стрпљења. Ако се основа на вратилу не распореди тврдо и равномерно, не може се обавити ткање како треба и тада се читав посао често мора враћати на почетак. Зато свака ткаља с посебном пажњом бира још две жене које ће јој помагати у навијању. То су најчешће најбоље суседке, комшинице, „коне". С њима се тај посао ради и с њима се ове песме певају. Певање, разуме се, не тече напоредо с радом, већ у застанцима, између два напорна радна одсека. Кад почне да се окреће вратило и „воза" са спремљеном киком од основе крене уз падину онда се сва пажња усмерава на посао и тада не може да се пева.

Песма **Ој, облаче, немој на копаче** (3) је женска песма која се, у дане окопавања кукуруза или неких других усева, може запевати на различитим скуповима и у различитим приликама, али се најчешће запева баш уз копање. Могу је запевати и чобанице кад у суседној њиви виде копаче, исто као и жене које се већ налазе на копању. И та песма се не изводи док се ради, већ у кратким застанцима, некад кад се заврши „врста", а некад и усред „врсте".

За песму **Лети, зими ја низ Дрину бродим** (2) тешко је рећи да ли је изворна или је њен текст саставио неко од савремених сплавара из села око Дрине. Њен казивач, Богдан Баштовановић из Бесеровине код Бајине Баште, једноставно каже: „То смо ми сами испјевали кад смо спуш-

тали сплави низ Дрину". Баштовановић је некад био чувен сплавар, а данас га знају као врсног гуслара и творца неколико епских песама савремене садржине па би могло бити да је он или аутор или један од аутора ове песме.

Док у песмама које се певају уз навијање и копање има елемената обредног карактера, сплаварска песма која је овде записана делује непосредније, на земљи, око Дрине и уз Дрину.

Потребно је још додати да навијање и песма уз навијање код старијих жена има смисао нечег врло озбиљног и тајанственог у исто време. Примитивна опрема која се за тај посао употребљава (воза, сошице и вратило) сматра се нечим изузетно важним. Старија жена никада неће дозволити да се нешто од тога баци на ватру, чак и кад сасвим дотраје, а вратило на које се сакупља основа често служи као средство за неке мађијске радње око стоке на Бадњи дан или на Божић пре изласка сунца.

Ручно опредање влакна, снованье, навијање и ткање на једноставном домаћем разбоју данас је све ређе. У неким селима та врста женских послова је сасвим нестала. Преслице, сновањке, вратила и возе одавно су побацани као непотребне ствари. С њима је нестало и песама које су се изводиле уз навијање. Дрином се више не „спуштају сплави", па нема ни сплаварске песме. Копаче све више замењују машине, па је и копачка песма утихла. Оно што је записано, данас звучи као успомена на минуло време и мало је изгледа да се даље развија.

в) Жетелачке песме

Ужички крај не спада у изразито житарска подручја, али на оно мало сетвених површина колико се засејава стрним житом некад се развио обичај жетелачких моба са многим пригодним песмама. Кад се говори о жетелачким песмама, овде се пре свега, мисли на песме које се изводе на жетелачким мобама[55]). Истина, жетелачке песме певају се и на обичним жетвама, на које се жетеоци окупљају путем позајмице.

Постоје неке специфичности жетелачких моба у ужичком крају. Пре свега, тај обичај није подједнако распрострањен у свим деловима ове области. У планинским пределима жетелачке мобе су веома ретке, једноставно зато што овде жито и не успева. Најчешће су мобе за жетву сазиване у плоднијим котлинама Моравице, Скрапежа, Лужнице и Бетиње.

Жетве у ужичком крају почињу обично средином јула и трају до пред крај августа. У оно време кад су мобе сазиване жито се жело искључиво српом[56]). За такву жетву било је потребно много радника. Жетва по својој при-

---

[55]) Обимнији рад под насловом **Жетелачке мобе у ужичком крају,** поднет на Шеснаестом конгресу Савеза удружења фолклориста Југославије у Игалу 1969, године, објављен је у зборнику радова са овог конгреса, Цетиње 1978, стр. 178 и у Ужичком зборнику број 7, Титово Ужице 1978, стр. 405—414.

[56]) Српови су могли да се купе у трговинама, али су много више цењени српови које су правили сеоски ковачи. Данас нико више у овом крају не кује српове, а и у трговинама их је тешко наћи.

роди спада у послове који се морају обавити у одређено време. Отуда првенствена потреба да се жетва обавља мобом. Разуме се, мобу за жетву зваће онај ко има доста жита, чија је њива велика. Моба за жетву се најчешће сазива кад је „празничак" (није прави радни дан, али није ни празник).

На жетелачкој моби жање се пшеница или овас. Нико не сазива мобу за жетву ражи или јечма.

На мобу се окупљају суседи, пријатељи и сродници са доста ширег подручја него што је уобичајени „узов" насеља у коме живи сазивач мобе [57]). Учесници мобе су различите старости, али већину сачињава младеж, јер се, поред рада, моба окупља и ради песме, игре и забаве. Док се жање, међу учесницима мобе постоји доста чврста подела рада. Сви млађи жању срповима,

Жетелачка моба на Дрмановини код Косјерића, око 1948.
Снимио М. Илић

снажнији мушкарци везују сноп̀ље, старци плету ужад, старије жене спремају храну, итд. Међу онима који жању, почасно место има жетелац који је „на зажњу". Он води правац од дна према врху њиве и од њега зависи темпо рада.

На сваку већу жетелачку мобу позивају се и свирачи. У старије време то су били гајдаши, а између два светска рата свирачи на хармоникама и трубама. Свирачи свирају и док се жање жито, али је најважније да они буду кад се жетва заврши и почне игранка.

---

[57]) У ужичком крају „узов" је скуп кућа једног насеља које се међу собом позивају на све врсте радних и традиционалних скупова. У неким случајевима „узов" је исто што и заселак или цемат.

На жетелачкој моби учесници се такмиче ко ће више пожњети, ко ће више нажњети, ко ће просути мање класја, чији ће руковети бити лепше и уредније, итд. Такмиче се међу собом групе девојака, жене и девојке или младић и девојка.

Жетеоци на мобу долазе обучени у новије, али не најсвечаније одело. Ако се на моби појави неко у свечаном оделу, сматра се да није дошао да ради, већ да се забавља.

Жетелачка моба увек подразумева певање и весеље. Зато домаћинство које је у жалости због смрти никад и не зове мобу. Песма на моби траје непрекидно: при доласку, на почетку рада, у току рада, за време одмора, при поласку на вечеру, после вечере док се игра и при поласку кући. Најчешће певају девојке и млађе жене, ређе младићи и млађи ожењени мушкарци, док старији мушкарци ретко певају на моби. Млађи свет обично пева на краћим застанцама, пошто се „истера једна постат". Неки певају у паровима „извика", други заузму „постат" тако да се један до другог нађу добри певачи „на бас" и обично се смењују старинске песме „извика" са песмама које изводе групе „на бас".

На жетелачкој моби певају се веома различите песме, али само оне које „пристају", које „приличе": љубавне, жетелачке, шаљиве, бројенице, понекад митске и баладе, али се на моби никад неће запевати славска, рабацијска, бекријска или свадбена песма.

Од око 50 жетелачких песама записаних у разним деловима ужичке области, у додатку је одабрано 20 песама.

Највише жетелачких песама има функцију да подстиче утакмицу у раду. Садржај таквих песама сам за себе говори: **Де, пожури, наша мобо** (2), **Крају, мобо, на крају је добро** (7), **На крај, мобо, на крају је торба** (12), **На крај, на крај, моја силна мобо** (13), **Пожурите, жетеоци** (15), **Прионн, прикидиши, мобо за лада** (16) или **Салети, салети, мобо за лада** (17). Речи песме, дакле, саме за себе говоре. Треба пожурити, салетети, прикидисати, док је хладовина, док сунце није упекло или док се није сасвим смркло, да се што пре дође до краја њиве, макар на крају била торба са „паучљивом" пројом, како каже једна песма.

Неколико жетелачких песама у додатку указује на много старије радне обичаје, можда чак из времена кад је феудалац под видом мобе окупљао кметовско становништво да му бесплатно ради. На то указују песме **Краљица се с краљем разговара** (8) и **Царица се с царем договара** (20). Без обзира на то што се у обема овим песмама садржај при крају окреће на шалу, у њима се назиру елементи феудалних односа. Слична њима, али у неком смислу ипак друкчија је песма **Жеље мобе код два господара** (3). Она би по старости могла залазити чак у „тамне вилајете митологије. Два господара, који се у песми помињу, могу бити феудалци или робовласници, али су они овде уједно и митске личности: Илија и Пантелија. То су имена двојице календарских светаца (Илиндан и Пантелијевдан). У првој књизи Вукових **Пјесама**[58]) налази се слична песма под насловом **Кад жању Турцима у недјељу.** Овде се помиње „трећи облак свети Пантелија", који позива громовитог Илију да удари громом, а

[58]) Вук Стеф. Караџић, **Српске народне пјесме,** књига прва стр. 124

Огњену Марију да удари огњем. Сима Тројановић [59]) пише о веровању у народној песми **Свеци благо дијеле** да је Илија добио „муње и громове", а Пантелија „велике врућине". Жетве се управо обављају око Илиндана и Пантелијевдана. Тада су могуће велике врућине и велике грмљавине. Спасити жито од тих непогода збиља је велика жеља и није случајно што се та два имена и у песми помињу [60]).

Неке песме које на почетку истичу такмичарски дух, касније се настављају као песме у којима се припевају девојке за младиће. Припевање је певачки манир који се на жетвама често чује, а сврха му је да се стави до знања како се Мара и Јово пазе, како су се загледали једно у друго, како су „прилика једно другоме". Имена момка и девојке у припевалицама увек су права, истинска. Бар једно од оних чија се имена у припевалицама помињу мора бити присутно међу жетеоцима. У припевалицама се не помињу они за које село зна „да се воле" ако ни једно није присутно на жетви.

Песма **Напред, мобо ,ја и моја жена** (11) у ствари је пошалица за неуспелу мобу. Јер, моба на којој су само муж и жена и није моба. Песма је, дакле, израз радне инокоштине, која се даље развејава смехом на сопствени рачун, пошто су ту само муж и жена, па још жена спава, а муж воду носи — значи, нико не ради, нико не жање [61]).

О договарању краља и краљице, односно цара и царице, како ће погостити мобу (8, 20) тешко је дати потпуно објашњење на овом месту [62]). На почетку песме краљ или цар су апсолутни господари а мобари су њихова готово ропска радна снага. Нејасно је откуд подругљивост у народном певању, осим ако се на тај начин није прикривено осуђивао нечовечан поступак према обесправљеним. Заклати „мрава дебелога брава" и тиме нахранити целу мобу, више је ругање него проста шала. Разуме се, она је у песму која се до данас сачувала дошла многим кривудавим стазама, преправљана је, дотеривана и, вероватно, задржала само неке детаље од првобитног.

Посебно је занимљива песма **Јањин бабо мобу намобио** (6). Она најпотпуније слика мобу као радни обичај. У њој се помињу „српови" (жетеоци), везиоци, водоноше. Каже се, даље, да је „ваздан моба жела и пјевала", али се убрзо затим моба као миље напушта и прелази се у мотив забрањене љубави која се ипак ведро завршава.

---

[59]) С. Тројановић, **Главни српски жртвени обичаји**, Просвета, Београд 1983, стр. 118—121.

[60]) Тројановић на истом месту описује и занимљиву народну представу да свети Илија има две сестре и једног брата. Старија сестра је Огњена Марија (у календару Српске православне цркве бележи се: Мученица Марина — Огњена Марија, 30. јула). Млађа Илијина сестра Марија Магдалена (у календару 4. августа). Она је мање сурова од Илије и Огњене Марије. Илијин млађи брат је Пантелија (по календару 9. августа: св. Пантелеј). Суровост којом се представљају Илија и Огњена Марија у ствари је „најстарији степен митолошког поимања" — вели С. Тројановић. Др Петар Влаховић у Поговору тој књизи (стр. 385) додаје да „први степен у настанку религиозних схватања, у развоју веровања, стварању култова обликовању хришћанске религије по Тројановићу представља „оваплоћена сурова природа... без моралних обзира на људе..."

[61]) Слична у Вуковој првој књизи **Народних пјесама**, стр. 125.

[62]) У првој књизи Вукових **Пјесама** слична под насловом **Зло по јунаке** стр. 341.

Све је то било некада и данас припада прошлости. Већ пред почетак другог светског рата жетелачке мобе и масовне жетве у ужичком крају биле су све ређе. Било их је у ратним годинама од 1942. до 1944, а сасвим ретко у неколико послератних година, а тада су нагло нестале. Томе је највише допринео брзи продор механизације у обраду земље. У котлинама око Пожеге, Бајине Баште, Ариља, Ивањице, Косјерића жито се увелико сабира комбајнима, а испод Јелове горе, Поникава, Маљена и у свим другим иоле приступачним пределима по њивама брује мале моторне жетелице и замењују на стотине жетелаца са срповима.

Жетва се сада обавља за веома кратко време. Више се не стрепи ни од Илије, ни од Пантелије, ни од Огњене Марије и свих других умишљених сила. Машина целокупан посао завршава брже, боље, чак и јевтиније. Потреба за мобом тиме је престала. Брзо се губе и сви остали трагови тог давнашњег радног обичаја. Песме са жетве и жетелачке мобе су остале само као успомена и, за дивно чудо, многи и данас воле да их чују, ако не уз буку жетелачке машине, а оно кад се окупе око гувна на коме су сложени стогови снопова зрелог жита. Жетелачку песму радо слушају и на приредбама изворних фолклорних група. Многи кажу да слушајући те песме, макар и на приредби, далеко од плодних њива, доживљавају неке чари и лепоте једноставних друштвених облика сарадње на важном и временом ограниченом послу, лепоте природних облика људске солидарности и узајамне помоћи. Баш зато што се ту помињу неки елементи израбљивања у давној прошлости, кроз ту песму људи као да се радују што је наступило време укидања тог израбљивања. Сигурно је, међутим, да у тој чежњи за нечим што је прохујало и што се никад више неће повратити има и негодовања против отуђености која се развија уз механизацију, уз усамљен рад и инокоштину. Уз комбајн и жетелицу се не пева. Човек уз њих може бити весео, можда се радовати, али сад место њега пева машина. Зато, ваљда, толико сетне чежње да се стара жетелачка песма чује и сачува.

г) Косачке песме

Да не би долазило до неспоразума, најпре треба објаснити да у ужичком крају у вези са овом врстом рада постоје извесне специфичности у изразима. Пре свега, овај рад се у ужичком крају назива „косидба" или „кошење" (нигде: „кошња"). Радници који косе свуда се зову „косци" (појединац је „косац"), а никад косачи", односно „косач". За песме које се уз овај рад певају свуда се каже „косачке песме".

Није случајно што се у некад изразито сточарском крају кошење траве сматрало важним послом. И данас се велика пространства пољопривредног земљишта налазе под ливадама, а ливаде треба косити. Истина, у новије време и за тај посао све чешће се користе машине, косачице на моторни погон, а некадашњих косаца, који су тај посао обављали ручно, све је мање, па је много мање и песме и певања уз овај рад. Као и приликом других пољопривредних радова, уз које се развијала посебна врста песме и певања, традиционална косидба, поготову она која се обављала у великим групама, све више припада прошлости. Зато је и косачка песма врста усменог стваралаштва која се чува још једино као успомена.

У традиционалном начину сеоског привређивања у ужичком крају, косидба је сматрана једним од најтежих послова. Тај посао могли су да обављају само снажни и вешти мушкарци. У сваком селу се тачно знало ко је добар косац, ко може цео дан да „залаже" једнаке откосе, а да „не посустане", да се не умори. Косидба се увек обавља по сунчаном времену. Само велика нужда може натерати некога да коси ливаду кад је време облачно, а никад се не коси кад пада киша. Незгода је у томе што се трава без влаге много теже сече него кад је бар мало влажна. Зато сваки косац граби да што више покоси у јутарњим часовима, док још има росе, или одмах после кише, али само под условом да је у изгледу сунчано време.

Ужичани се од старине сматрају добрим косцима. Многи од њих одлазили су летњих дана у „аргатлук", да за новац или одређене намирнице косе ливаде по Посавини, Колубари или Шумадији. Одлазили су најчешће у групама и тамо певали, преносећи своје косачке песме у друге крајеве, али и доносећи нове мотиве и нове садржаје у свој крај.

Кад се коси, не може да се пева. Косац може запевати тек кад застане, кад заврши један откос и стане да предахне, кад се повуче у хлад да откује косу. Косачку песму не певају само косци. Често песме косачке садржине певају девојке које у близини косаца чувају овце или раде неки други посао.

Од око 30 разних косачких песама које су забележене у ужичком крају, у додатку је одабрано свега 15 песама. Шест косачких песама које се овде налазе су са љубавним мотивима, сличним многим другим љубавним напевима, али повезани са косачким послом. Такве су песме: **Миле коси, а ја пластим сено** (10), **Коси поље, мило драго моје** (4), **Коси Раде зелене ливаде** (5), **Коси Раде ливаду крај паде** (6), **Ој, ливадо, ево ти косаца** (13), **Косци косе, а откоса нема** (7) и др. У песми **Косци косе зелену ливаду** (8) наглашена је љубав сестре према брату, а у песми **Ој, ливадо, ој зелена** (14) љубавни мотив се преплиће с мотивом тешког рада. Песма **Косиле се зелене ливаде** (3), уз љубавни садржај, лепо наглашава и доба године кад се косидба обавља.

Косидба, као врста посла, доминира у песмама **Љето прође, почиње кошење** (9) и **Откуј косе,драгане, за росе** (15). У овој другој на леп начин изражен је тежак косачки посао, али је то још снажније изражено у песми **Ој, Иване, не коси ливаде** (12).

У песмама **Кад је киша да сам дете** (2) и **Кад се једе да сам код косаца** (1) на шаљив начин се пореди посао косидбе са другим лакшим пословима.

Песма **Ој, Иване, Иване** (11) по садржају би могла да се распореди у митске песме, али где год је забележена свуда су сами певачи рекли да је то косачка песма.

д) Рабацијске песме

Сигурно постоје неки посебни разлози што се у ужичком крају као посебна врста лирске песме развила рабацијска песма. Готово у свим деловима области за стил певања уз рад са сточном запрегом — рабацијање — употребљава се израз: рабацијско певање.

Ужички крај раније је био познат по кирицијању и кирицијама. О томе је посебно писао С. Тројановић[63]). Песама из тог старог, данас већ изгубљеног занимања, нема, осим неколико у записима Љубише Ђенића[64]). Услед изградње бољих путева и усавршавања запрежних кола, постепено је пренос робе са кирицију пренесен на рабацију. Тако је рабацијање неки природан наставак кирицијања, а рабације су морале наследити и неке одлике старијих кирицију. У том смислу свакако је у праву С. Тројановић кад пише да је кирицијање и код нас, као и свуда, „производ исте невоље", а из данашњег времена то исто се може рећи и за рабацијање.

Израз „рабација" несумњиво је настао из турског „араба" (врста кола), који се у ужичком крају изговара: „раба" („Дотерао рабу дрва"). Одатле је дошло да је онај који иде уз „рабу" — рабација, дакле возач „рабе".

Најстарија запрежна возила у овом крају вукли су волови. Презање коња у кола новијег је датума и, по народном схватању, тај посао није рабацијање. Рабацијање је, према томе, рад са колима које вуку волови. То се сасвим јасно види у свакој рабацијској песми.

Дрвена волујска кола на путу у Бабинама октобра 1969.

Снимио М. Раонић

За оцену настанка рабацијања као врсте посла треба имати на уму да оно подразумева одређен напредак у техници грађења запрежних кола. Најстарија запрежна кола, каква се још може видети у неким забаченим селима[65]),

---

[63]) С. Тројановић, **Наше кирицију,** Српски етнографски зборник, све. XIII — 7, Београд 1909.

[64]) Љ. Ђенић, **Кирицију и катранџије са Златибора,** Вести, локални лист Титово Ужице, 30. децембар 1954.

[65]) На шумским путевима код Ковиља, у иванићкој општини, у Штиткову код Нове Вароши и селима испод Јадовника у пријепољској општини још се могу наћи у употреби таква кола. Снимак једних таквих кола направљен је у шуми изнад Ковиља (в. прилог).

тешка су, незграпна, сва од дрвета, без иједног металног дела, са точковима од простих букових облица и с њима се није могло ићи на дуже путеве. Рабацијање с таквим колима било је немогуће. Тек кад су на точкове кола почеле да се стављају металне шине („гвоздена обућа"), могло се кренути на дуже путовање. Тако је поникло рабацијање.

Рабације су искључиво мушкарци и зато су рабацијске песме искључиво мушке песме.

Већина рабацијских песама пева се „насамо", „самачки", то јест песму изводи само један човек, онај који иде уз кола и волове, који рабација. Нешто ређе такве песме певају двојица рабација „извика", али никад се неће рећи да је нека песма која се изводи „на бас" рабацијска, макар је певало више удружених рабација, макар се и тада певало о рабацијању. Рабацијска песма је, дакле, поглавито песма „извика", било да је пева „самац" или двојица рабација дијафоно.

Рабацијска песма пева се увек снажно, пуним гласом, изразито отегнуто, на „дуги глас". Кола у покрету већ праве одређену буку, обично шкрипе, точкови лупају по коловозу, на једном или оба вола звече „бронзе" (звона,

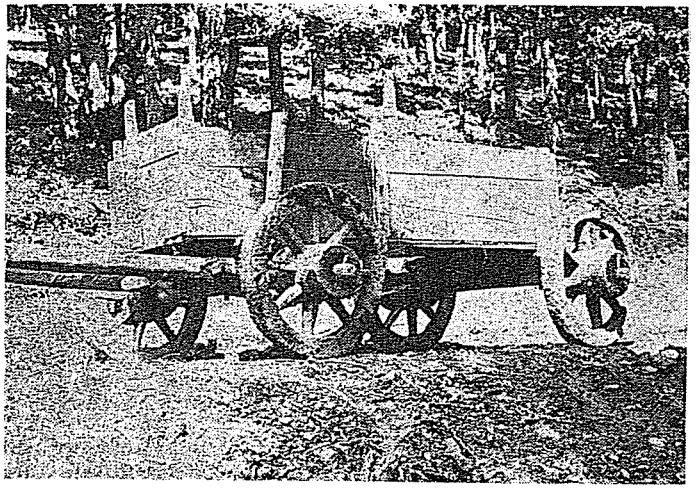

Дрвена кола на путу у Ковиљу код Ивањице, јуна 1966.
Снимио: Р. Познановић

меденице) и рабација својом песмом мора све то да надјача. Зато је његова песма изразито снажна. Народ овде каже: „Затегао к'о рабација!", што значи: запевао пуним гласом, у преносном смислу: надјачао гласом све остале.

Лирски текстови које певају рабације не морају бити само о колима, воловима и рабацијању. Постоје и многе песме у којима се уопште не помиње тај посао, али по народном схватању оне су ипак рабацијске, јер их, кажу, једино рабације певају.

Рабацијских песама највише има око Бајине Баште, затим око Косјерића и Ужица, мање око Пожеге, Ариља и Ивањице, а на Златибору и у са-

њачким селима сасвим су ретке. У разним варијантама забележено је око 50 песама ове врсте, а у збирку у додатку уврштено је само 16, које се чине као најлепши примери.

Типичне рабацијске песме, са мотивом рабацијања као главним садржајем су: **ИДу путем волови** (3) и **Рабацијо, волове одмори** (13). Остале песме су рабацијске поруке љубавне садржине упућене чобаницама поред пута, некој девојци, неком крају кроз који путује. Љубавна порука у тој песми није директна: **Мало село, пуно ђевојака** (10), **Каравиље, име моје** (6), **Која ли је оно ђевојка** (8), **Ој, Јело, моја горо зелена** (11), итд. Рабација своје расположење може у песми изражавати и слободније — **Која би се сеја смиловала да би са мном зиму зимовала** (7). Нико му неће пребацити да је тиме рекао нешто недозвољено. Чак ни кад у песми врло прозирно каже: „**Ајд, уз гору, јаранице моја, ајд уз гору да тражимо лада** (1) — неће се сматрати да је прешао меру пристојности. Има нечега посебно сликовитог у песми кад рабација каже: **Врати овце од горе, ђевојко, страшиво је од горе овцама** (2). Таква порука се може слати кроз песму и ако нигде нема оваца ни горе у близини, од које би овцама било страшиво од вукова, јер песма фигуративно очевидно значи нешто сасвим друго.

☆ □ ☆

Данас су све општине и сви делови региона Титово Ужице повезани добрим асфалтним путевима. Мало је села у које се не стиже моторним возилима. Рабација има све мање посла. Спора воловска запрега постаје чак сметња на савременом путу[66]). Али, по сеоским путевима, на шумским прилазима, у удаљеним њивама и пољима још увек се лагано креће запрега коју вуку волови, још се чује звонка меденица и уз много савршенија запрежна кола са гуменим точковима („гумараба“) још увек иде рабација и пева. С времена на време он може пустити и транзистор да га замени и развесели, али се још увек у пуном смислу осећа „свој на своме“ кад „затегне“: **Сејо моја, сејо Иванова...**

5. Чобанске песме

Древна дијафона кајда, која се у читавој области Титовог Ужица, а посебно на Златибору, пева „извика“, сачувала је изгледа, најлепши лирски двостих управо у чобанским песмама[67]).

Ужички крај у прошлости је, пре свега био сточарски. Рад око стоке, нарочито чување стоке на паши, спадао је међу часта и важна занимања. Ко чува стоку на паши је чобанин (у ужичком крају нигде се не каже „пастир“), односно чобаница, а чување стоке је чобанисање. Песма која уз тај посао на-

---

[66]) О томе су извесних запажања изнета у раду аутора ових редова **Неки нови видови сукоба на селима око Титовог Ужица,** Социолошки преглед бр. 2—3, Београд 1977, стр. 111—128; Ужички зборник бр. 6, Титово Ужице 1977; стр. 303—320.

[67]) На 21. конгресу Савеза удружења фолклориста Југославије у Чапљини, септембра 1974. године аутор овог текста поднео је обимно саопштење под насловом **Златиборске чобанске кајде,** чији је текст делимично коришћен у овом делу.

стаје је чобанска песма. У том смислу чобанска песма могла би се сврстати и међу песме уз рад, али по неким другим особинама заслужује да се издвоји у посебну групу.

Чобанска песма је по садржају доста слична осталим, нарочито љубавним песмама. Готово у свакој се у разним комбинацијама јављају исти елементи: стадо, ливада и љубав младих. Понекад су стада и ливаде само спољашњи повод да се пева о љубави, али понекад то делује и обратно. Такав садржај може се запевати било где кад је човек расположен, али тек кад га запевају чобани или чобанице поред својих стада на пространим пасиштима, те песме делују као магија. Тек тада та песма личи на давно започети разговор међу људима с брда на брдо, тек тада се сама од себе наметне мисао да овај разговор никад неће бити завршен. Тада то певање и та песма имају истовремено и обредно, и митско, и дијалектичко и забавно значење.

Чобанска песма најчешће је двостих.

Више него код иједне друге врсте лирских песама у ужичком крају, у чобанским песмама се запажа примитивно тотемско обожавања околине, природе и стоке, а млад човек себе у том комплексу види као ствараоца, увек вредног, лепог, веселог, ведрог: никад заробљеног и спутаног. Једноставно, тај чобанин са својом песмом је „ковач своје среће" и то је оно што он певајући првенствено жели да нагласи. Чини се да је у том правцу најбоље кренути кад се објашњавају друштвени и историјски корени чобанске песме у овом крају, и можда не само у овом крају. Тако је могућно наћи и објашњење што се чобанска песма одржава у чистом и изворном облику чак и кад је, у данашњим условима сеоског привређивања, чобанисање знатно смањено, кад се свуда прелази на интензивније сточарење, кад је сточарство све чешће узгредно занимање, кад тај посао све више прелази на старце. Млади у селима уче школу, запошљавају се у фабрикама које ничу у њиховим селима или путују до града да би тамо радили непољопривредне послове, многи никад нису истерали стадо на пашу, али се песме о стадима и ливадама и даље певају.

Најлепше чобанске песме у ужичком крају знају и певају средовечне жене. Девојчице су то само „препочињале" и настављале, да би се пун занос таквог певања доживљавао у зрелијим годинама.

Свакако треба нагласити да је чобанска песма много чешће песма жена и девојака него млађих мушкараца. Уосталом, мушкарац чим мало одрасте мора да се прихвати кошења, орања, рабацијања и других традиционалних мушких послова. То не значи да се мушкарац никад неће наћи код стада и запевати чобанску песму, али се то догађа само недељом и празницима и то је ипак превише мало времена да се мушкарац уврсти међу ствараоце и носиоце чобанске песме. Жена или девојка, у лаганом равномерном ходу, уз стадо које пасе и стално се лагано креће, свој живот спонтано претаче у кратке лирске двостихове, који непосредно, али једноставно и лепо, говоре о самом том животу. Зато је огромна већина чобанских песама порука коју некоме упућује жена.

Љубавна осећања у чобанским песмама су садржај који се сасвим природно преплиће са чувањем стоке, са жељом да стадо пасе и напредује, са обожавањем природе у којој је и стока део природе, у којој је и сам чобанин природа у особеном облику. Јер, у стиховима су двоје заљубљених бор и јела, босиљак и зеленкада, девојка је зелена ливада или ружа, а њен момак невен или рузмарин. Чобаница чува овце, шара марамицу и разговара се са

стадом (песма 30), али шарање марамице много је важније него разговор са стадом, макар како то у песми узгредно било речено, пошто је марамица намењена момку.

Чобанске песме забележене су у свим општинама садашњег ужичког региона. Разуме се, много више у планинским и брдским пределима Златибора, Златара, Јавора, Повлена, Таре, Јелове горе и Јадовника него у котлинама око Пожеге, Ариља или Бајине Баште. Без обзира на те разлике, нема села у ужичком крају где се не пева чобански, где чобанска песма није позната као посебна врста песме. У разним крајевима забележено их је преко две стотине. Многе су међу собом сасвим сличне. Неке су потпуно исте у селима испод Голије и око Дрине. За збирку у додатку одабране су само 34 чобанске песме и опет су неки мотиви морали да се понове, само зато да би се указало како је иста мисао, с незнатним изменама у изразу, широко распрострањена у крајевима који су један од другог јако удаљени.

У 32 од укупно 34 овде забележене песме, помињу се овце или стада оваца. Чобанисање је у песмама, дакле, чување оваца. Само у две песме (24 и 28) помињу се говеда, али и то делује као случајни изузетак. Чување коза или свиња никад се неће наћи у садржају чобанске песме. То може бити садржај неке шаљиве песмице или бројенице, али чобани о томе никад неће певати. Према томе, овце су „бело благо", о коме се пева, то су „бели брави" (2), са овцама се чобаница разговара, овце се „чувају саме" (13, 14, 15, 16). Можда то наводи и на помисао о некадашњем обожавању овце као домаће животиње. На дањама после смрти које се „душни брав", а под тим се увек подразумева ован (ако је умро мушкарац), односно овца (ако се „подушје" приређује после смрти жене). Никад се као душни брав неће клати ни теле ни свињче. Људи данас у овом крају праве богате свадбе, као и у другим крајевима на свадбама се „приказују" прилози и дарови, многи доносе као прилог печено прасе, али ни један чауш неће тада подићи печено прасе, већ ће узети било чије печено јагње, подићи га високо и завикати да је тај и тај „дошао и донео печеног љељена". Очигледно у томе има нечега из врло архаичних схватања по којима је овца нешто сасвим друкчије од осталих домаћих животиња, можда предмет давнашњег обожавања. Можда је зато овца предмет песме сточара.

Занимљиво је да се као место паше за овцу у песми нигде не помиње пашњак, већ само ливада. То може да упућује и на значења много старијих облика сточарења него што су они који су до наших дана сачувани. Ливада се тада није косила или се мање косила, јер је стајско узгајење стоке свакако новијег датума. Зато је ливада онда значила исто што данас значи пашњак. Данас је ливада, по мерилима пољопривреде, земљишна парцела која се коси, с које се скида трава. На данашњој ливади, дакле, не могу се напасати овце. Али, у песми је место где пасу овце увек ливада. Та ливада може бити „пуна петроваца" (6), што значи да није кошена и да су тек око јула (Петровдан) ту почеле да се напасају овце. У песми је увек „ливада мала" (26), што не мора да значи да је реч о малој парцели, већ има неки други смисао. Кад је стока јевтина (испод сваке цене"), ливада је скупа и чобаница у песми каже „А ливаду не дајем без мене" (9). Просто је тешко отети се утиску да је и ливада предмет обожавања ,и то баш као ливада, никако као пашњак.

Неке песме које народ овде зове чобанским су „напола баладе". Тако, на пример, у песмама **Под бедемом овце пландовале** (21) и **Разбоље се млад Јоване** (22) као да је неки старији баладични мотив током времена намерно пресечен да би задржао смисао и карактер чобанске песме. То би, истина, било супротно од основног правца у настанку и развитку лирске мисли. Лирска мисао у народној песми овог краја, по правилу, у почетку је кратка (најчешће двостих) па се касније дограђује, и проширује и развија. Овде је, изгледа, дошло до обрнутог реда, али се то не би смело унапред прогласити немогућим.

Судећи по неким песмама постоји, чини се један прелазни период од некадашњег номадског до данашњег интензивног, стајског сточарења. У једном броју песмама помиње се да се овце терају и чувају „поред Дрине куда нема зиме" и „поред Саве куда има траве" (8, 31, 33). Исти текст записан је у Кућанима и Ојковици изнад Увца и у Пилици на домаку Дри-

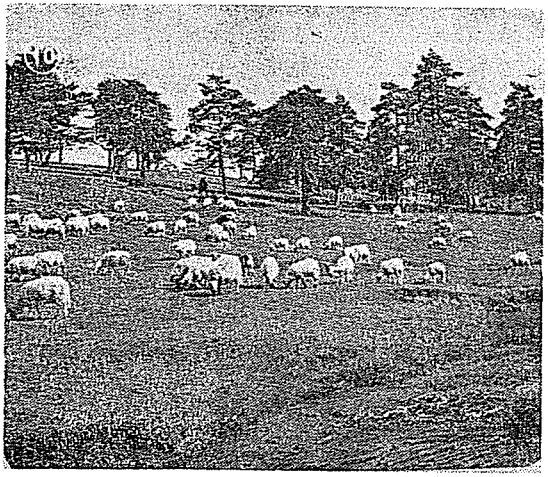

Стадо оваца на Златибору

не. Данашњем сточару из Кућана и Ојковице Дрина је далеко „неколико дана ода", а Саву многи људи из овог краја никад нису ни видели. Али, у песми се тако каже и то лако може да значи да су и једни и други некад стада зими спуштали у топлије котлине око река (полуномадско сточарење — „згон"), да би се овце лакше прехраниле и изјагњиле. То, уосталом, потврђују и неки други извори.

Известан број записаних песама као да опомиње да време „белих стада", зелених ливада, хладне воде и чобанисања лагано пролази. Једна песма са Златибора каже: „Зелен бунар, зелени се вода, прође миле — прави се господа" (5), а то доста јасно означава да чобаница остаје усамљена, јер чим се њен миле „прави господа", он више не живи на селу, он,

Чобанице са овцама у Бабинама, октобра 1969.

је кренуо у град и више неће доћи својој девојци код оваца. Та порука назире се помало и у песми **Овце чува Јелена** (17), а у песми **Овце чувам на горњему вису** (18) већ се доста јасно види да чобаница мења схватања, код оваца ништа не ради, није понела ни игле да плете, пошто је вуну предала у задругу. Да новчана привреда крчи нове правце и нова схватања показује и песма **Чувам овце, а ливада мала** (26).

Готово све чобанске песме су уједно и изливи љубавних осећања. У збирци у додатку такве су већ на први поглед: **Бе си, Радо, погубила стадо?** (4), **Овце моје, пребијело стадо** (10 и 11), **Овце моје, овце без чобана** (13), **Овце моје, чувајте се саме** (14), **Ој, Ђевојко, с ким си Ђевовала?** (19), **Питала ме моја нана** (20), **Чувам овце, везем марамицу** (25) и многе друге. Необична модификација љубавног осећања је у песми **Чувам овце доле покрај џаде** (27), јер џадом је „у пошти" прошао вољени момак[68]). Читав један огроман комплекс промена речен је у само неколико стихова Бачено писмо не мора да значи да су се љубавна осећања момка који се вози „поштом" угасила. Може да значи чак и обратно. Јер, кад би било другчије, о томе се не би певало.

Наћи ће се у неким чобанским песмама и остаци митског, као што каже песма: „Страшиво је од горе овцама" (1), У другој песми планина је тајанствена, па некога могу однети „јаворски таласи" (23). На крају се

[68]) И данас у ужичком крају одређени редовни аутобуси, поред путника, доносе пошту у сеоско насеље и народ их одавно зове „пошта". Кад је Раде прошао „поштом" — значи да се провезао аутобусом и из „поште бело писмо баца", поручујући да га чобаница чита код оваца.

код чобанске песме ипак све враћа на стварно и овоземаљско на стадо и ливаду, на сасвим конкретан извор хладне воде, на грло које је стало, не може да запева јер се нечега „препало", све до шаљивог мотива, који кроз песму каже да ни ономе који је три године чувао овце стрина не да ни толико сира да би се оженио.

* * *

Чобанска песма у ужичком крају, несумњиво, наставља да живи и после престанка чобанисања као занимања. Чување стоке у свим песмама, и свим осталим народним изразима, има исто значење као и гајење стоке. То је, дакле, исто што и сточарство кад означава грану поделе рада, можда чак из оног далеког времена кад се вршила прва велика друштвена подела рада, кад су се људи поделили на земљораднике и сточаре.

Све док се буде чула песма о чувању оваца живеће и успомена на ту прву специјализацију људских занимања. Ужички крај имао је услове да дуго остане сточарски, поглавито овчарски, па је зато и морао постати област богате чобанске песме, од којих су се многе и до данас сачувале и трају.

6. Свадбене и сватовске песме

Нема оштрих граница између свадбених и сватовских песама, иако у ужичком крају извесне песме изводе само свадбари, а друге само сватови. Оне су међу собом увек толико повезане, често условљене у истом смислу као што сватови не могу постојати изван свадбе.

Старинске сеоске, па и градске свадбе у ужичком крају биле су веома богате обредима, обичајима и песмама. Временом се то мењало, делимично под утицајем општих економских и друштвених прилика и под утицајем градског начина живота, али су се многи древни обичаји, обреди и песме с необичном виталношћу преносиле из села и у градове и ту настављале да живе у нешто измењеном али ипак препознатљивом облику.

У многим обредним радњама и песмама и данас се препознају трагови старијих облика брака и породице. Још увек је у овом крају позната „крађа девојке", која је некад морала бити истинска отмица. До другог светског рата, па и неколико година касније, у неким селима крађа девојке вршила се као сасвим реална радња. Долазило је до веома жестоких сукоба, пуцњаве, туче, нарочито ако се девојка из богате и угледне куће удаје за сиромашнијег младића. Оно што се догађало кад се женидба обавља крађом девојке морало је имати корене у племенској, можда чак и у родовској организацији и оставило је несумњиве трагове у свадбеном фолклору [69]).

---

[69]) Данас је овај обичај модификован у „лажну крађу", кад родитељи са доста деце хоће да избегну велике трошкове око свадбе, па се тајно договоре да све испадне као да је девојка украдена и после тога су „љути" па неће да праве свадбу.

Под свадбом и свадбеним обичајима у ужичком крају подразумевало се у старије време доста радњи, које су почињале пре и трајале по неколико месеци после закључивања брака. У разним деловима ужичког краја пре закључивања брака вршене су различите припреме, у којима је биро занимљивих ритуала. Најпре неко иде да „пита" за девојку („Ишли да питају"), после тога понекад се уговори „гледање дома", то јест родитељи девојке дођу кући момка који је „питао" за девојку и упознају се с приликама у његовом дому. Тек затим се уговара и обавља прошевина или просидба. То је често нека врста мале свадбе, са доста ритуала, весеља и песме. У разним селима се прошевина различито назива: „испит", „просидба", „прстеновање", „давање пара" итд. У граду се тај чин најчешће назива „веридба". Од просидбе до главне свадбе (закључивања брака пред свештеником или матичаром) трају разне припреме, али су тада могуће и различите смутње да се договорени брак поквари, да се просидба раскине, да се девојка или момак „скуде" [70]).

Просидба или веридба увек се обављају код девојачке куће. При том се певају многе песме које се касније певају и на главној свадби.

За главну свадбу, као и за просидбу, бирају се дани у недељи. Најпогоднијим и најсрећнијим данима сматрају се недеља и четвртак, ређе субота, али никад уторак, среда или петак. Пази се и на доба године. Свадбе су најчешће у јесен. У старо време свадба никад није заказивана у време поста (божићњег, ускршњег, петровског или госпођенског), али се данас тај обичај све чешће крши.

У новије време у селима, као и у граду, све су ређе претходне свадбене радње, просидбе и веридбе, и читав свадбени обред углавном се своди на „главну свадбу".

Значајну улогу у старо време при уговарању свадбе представљао је мираз. То је материјална вредност која се из родитељске куће даје девојци при ступању у брак. Мираз може имати три облика: покућанство и спрема, новац и непокретно имање. Мираз у облику спреме и покућанства некад је био сасвим скроман, али се временом повећавао и данас негде има и ненормалне облике (као мираз се тражи аутомобил, трактор и сл.). Мираз у виду новца узео је веће размере од преласка на новчану привреду, а нарочито између два светска рата, када су многе сеоске куће са више женске деце, због давања мираза, видно осиромашиле. Мираз у облику непокретног имања добијала је девојка која није имала браће па је природни наследник родитељског поседа. Као „миразуша" најпривлачнија је била „јединица", девојка која није имала ни браће ни сестара.

Дешавало се да родитељи који имају само женску децу доведу једног зета на своје имање. Тада често настају врло замршени односи. Онај који дође на женино имање дуго је „призет", „припуз", „пригуз", „домазет", или „дошљо", што ће рећи — непожељан странац у новој средини. Нове компликације настају ако онај који се преселио на женино имање наследи и део

---

[70]) Стари ужички абација Митар Мићовић у свом рукописном дневнику из XIX века, под насловом **Историја века једног занатлије** оригинал у Историјском архиву, Титово Ужице,) детаљно описује случај неке девојке којој су после прошевине почели кудити момка и она је због тога извршила самоубиство.

своје очевине. Послератни прописи о равноправности мушке и женске деце у наслеђивању дуго су били, а негде су и данас, у оштром сукобу са традицијом у вези са уговарањем и давањем мираза. У новије време, истина, женска деца се све више школују, обично после завршене школе најпре се запосле и тек тада ступају у брак. Тиме се значај мираза увелико мења. Као најбољи мираз све више се сматра диплома о завршеној школи и обезбеђено радно место. И у старо време људи „од реда" проблем мираза су решавали сасвим једноставно, природно и без сукоба. Родитељи девојке дају оно „што по обичају припада", родитељи младожење то прихватају и такав договор се трајно поштује и сматра се најправичнијим.

Најважнији део свадбеног обреда везан је за дане кад се закључује брак. У старије време свадба се састојала од два дела. Први део је венчање у цркви, односно закључивање брака пред матичаром и то се готово свуда назива **„главна свадба".** У неким случајевима тиме се свадба завршава. Јаче сеоске куће настављају свадбу и другог дана. Други дан је по броју посетилаца чак масовнији. Тада гости долазе са прилозима и даровима. Други дан свадбе у највећем броју села назива се **„велика свадба".**

Разликују се још **мушка** („момачка") и **женска** („девојачка") свадба. Мушка свадба је део свадбеног обреда који се обавља код младожењине куће. На мушкој свадби постоје **сватови** и **свадбари.** Сватови су учесници свадбе који се сакупљају код младожењине куће и иду по невесту („младу"). Остали који долазе на мушку свадбу и сви који учествују на женској свадби су свадбари.

Сватови су главни учесници свадбе. На неколико дана пре свадбе младожењин отац или неки други старији човек из куће, спреми чутуру, окити је цвећем, марамицама, пешкирима, појасевима и везеним чарапама, стави у лепу шарену торбу и крене да позива сроднике, суседе и пријатеље у сватове и на свадбу. Сви позвани неће ићи у сватове. Обично се на неки начин раније утврди ко ће од укућана из једне куће ићи у сватове, а ко на свадбу.

У току читавог свадбеног весеља сватови имају извесну предност над свадбарима, како оним код момачке тако и оним код девојачке куће.

Међу сватовима постоји утврђен ред и међусобна подела дужности. Најважнији сватови су домаћин, кум и стари сват. **Домаћин** у сватовима је младожењин стриц или неки други старији човек из младожењиног рода. Он међу сватовима заступа младожењиног оца. **Кум** је духовни сродник који непосредно учествује у чину закључивања брака пред свештеником, односно пред матичаром. Међу сватовима кум је врло поштована личност. С њим се, по правилу, никад не збијају сватовске шале. **Стари сват** је обично младожењин ујак (вероватно остатак авункулата). И њега остали сватови уважавају и поштују, с њим не праве шале, али је зато његова жена — „старосватица" често предмет пошалице, нарочито код девојачке куће.

Међу осталим сватовима важне су још улоге чауша, девера, барјактара, возара и јенђи.

Чауш мора бити отресит, грлат, довитљив, угледан и на шалу спреман човек. У старом ужичком округу он је, пре свега командант сватова, а потом комедијаш. У санџачким селима зову га „чајо" и главна дужност

му је да увесељава сватове[71]). У већини села овог краја на традиционалним свадбама чауш у исто време делује и озбиљно и комично. Као знак озбиљног посла и заповедања чауш носи чекић на дугачкој држаљи, а као знак комедије служи његова окићена капа. По томе је његова улога делом ипак заштита од маћије.

Барјактар је млађи сват, мушкарац, који носи барјак. Он мора бити вешт јахач. Од њега ће нека девојка из девојачког рода „украсти" барјак и у вези с тим биће посебних обреда.

Девер (у ужичком крају „ђевер") је млађи брат младожење и његова је дужност да увек буде уз невесту док траје свадбено весеље.

Возари су сватови који долазе девојачкој кући да приме и дотерају њену спрему („рухо", „руво"). У неким селима називају их још „коморџије", а у неким „војводе". Обично долазе с воловским колима. Та улога најчешће припадне младожењиним зетовима. За ту прилику и ту улогу они и од момачке и од девојачке куће добијају посебне дарове. Они увек носе доста ракије, печеног меса и хлеба, певају, наздрављају свакоме поред пута и нуде јелом и пићем. Волови који вуку њихова кола окићени су мараницама, пешкирима и цвећем, а на свакоме звони меденица. Кад дођу у невестин род, возари се понашају врло слободно. Сви се труде да их опију, али они морају да пазе да се то не догоди. Возари улазе у просторију у којој је невестино „руво" и ту редовно затекну девојку — „чуварицу"[72]). Девојка седи на „руву" и тражи да јој се плати откуп. Возари се с њом погађају и тек, кад се погоде и плате, могу да носе девојкину спрему[73]).

---

[71]) Милун Раонић, етнолог из Титовог Ужица, који је истраживао свадбене обичаје у санџачким селима, каже да је „чајо" окићен, накинђурен готово карикиран да што више скреће пажњу на себе и одагна зле силе од младенаца. Слично код Абдулаха Шкаљића у књизи **Турцизми у народном говору и народној књижевности Босне и Херцеговине,** Сарајево 1957.

[72]) Најчешће је то млађа сестра невесте. Она удајом старије сестре постаје „политичарка", то јест она је следећи кандидат за удају — „скочила је на полицу".

[73]) Често се овде умеша млађа прија, која возаре задева, врло слободно се с њима шали, али и они с њом. Возар, правећи се невешт, зграби младу прију и понесе да је натовари на кола са невестином спремом. Настаје читава комедија. Прија мора тада да се откупи давањем посебног дара зетовима. Обично им нађе и дарује по једну женску сукњу. Понекад то зетови и сами нађу па узму и одмах обуку преко своје одеће. Све време свадбе они остају тако обучени и по томе се зна ко су младожењини зетови. Остали сватови и свадбари имају право да се с њима шале на разне начине, а зетови се на то не смеју љутити. Младожењини зетови на свадбеном весељу могу да се понашају веома слободно са свим млађим женама из рода своје жене, па и са тек доведеном невестом. У томе вероватно има остатака и трагова из времена групног брака, кад је сваки мушкарац из једне имао право на сваку жену из друге родовске групе. И облачење сукње можда је у вези са тим прастарим ритуалима, а у мноштву драмских елемената вероватно има и остатака некадашњих машкарада. Све те шале и слободе имају своје границе и само су знак блискоости међу онима који се шале.

Јенђе су девојке и млађе жене међу сватовима. Оне помажу у послуживању свадбара и сватова, али истовремено стално певају[74]). Једна од важних дужности јенђи јесте да код девојачке куће не дозволе да их свадбарице из девојкиног рода натпевају. Зато ту и настају најлепше свадбарске и сватовске песме у току читавог свадбеног весеља.

Дан свадбе је свечаност за цело село. Тог дана у селу нико не ради ни један од важнијих и већих послова изван куће.

Цео ток свадбе прати песма. Певају пре свега јенђе, затим млађи мушкарци, младожењини другови, а у завршном делу свадбе певају сви учесници, без обзира на пол и старост, само ако су весели и расположени. На свадби никад не пева једино млада. Она може бити весела. Обично је саветују да „увек буде насмејана". Чак и песма каже: „Кад се смије, ко да сунце грије". Али, млада на својој свадби никад не пева, не само зато што се стиди („Постидела се ко млада"), већ за то постоји неки много дубљи разлог, који тек треба објаснити[75]). Сва накнадна проверавања у ужичком крају показују да млада на својој свадби никада не пева[76]). Одступање од тога сматра се готово непристојним.

---

[74]) По А. Шкаљићу, **Турцизми у народном говору и народној књижевности Босне и Херцеговине,** стр. 400, „јенђа" је израз турског порекла и основно значење је „Јеверуша", дакле жена која иде у сватовима по младу и води је. У ужичком крају, међутим, јенђа је сватица чија је дужност да пева.

[75]) Пре десетак година један домаћин из села испод Јелове горе женио је сина који је био службеник у граду. И девојка је службеник, родом из града. Свадба је имала елемената и сеоских и градских обичаја. Свадбено весеље обављено је у селу код младожењиног оца и већина гостију дошло је са села. Млада је одбила да при уласку у „нови дом" обави старинске обичаје: накоњче, бацање јабуке, бацање жита, даривање прага и др., али је при уласку у кућу захтевала да је младожења унесе у наручју преко прага и он је то учинио. Младожењин отац, старински човек, просто се згрануо и није прикривао своје негодовање због те „велике бруке". На другој свадби у Титовом Ужицу окупило се света из града и околних села. Певало се „извика" и „на бас", певали су солисти уз бучну „еректричарску" музику — свако своје кајде, арије и мелодије. При крају свадбеног весеља млада је пришла групи својих вршњака који су певали уз „електричаре" и почела певати с њима. Певање је било све живље и бучније и у једном тренутку млада је скочила на сто, дограбила од свирача даире и с њима почела да игра неку игру налик на чочек. Старински свет је застао, занемео, запрепастио се, зинуо од чуда. Неки старац је прогунђао: „Неће изићи на добро!". . . Брак је трајао мало више од једне године.

[76]) У том смислу тешко је прихватити оно што пише Љуба Симић у раду **Неки архаични елементи сватовских песама Босне и Херцеговине,** Зборник конгреса југословенских фолклориста у Цељу, Љубљана 1968, стр. 249—256, Она наводи примере где млада („удадбеница") на својој свадби пева. Проблем би свакако заслуживао да се шире и потпуније осветли. Сигурно је да песме које наводи Љ. Симић постоје и певају се, али би тек требало утврдити да ли млада уопште пева на свадби, да ли би се оне песме које Љ. Симић наводи могле и певати на свадби, односно да ли такве песме спадају у свадбарске, сватовске или неке друге. . . У Арилју се и данас препричава анегдота како је један трговац отерао свираче са свадбе свог сина зато што су у јеку свадбеног весеља запевали неку песму у којој девојка вели да ће умрети рано у недељу зато што јој неко брани удају за вољеног момка. Та песма била је тада веома популарна, певала се радо на свим другим скуповима, али је стари трговац оценио да „не приличи" за свадбу и зато је оштро реаговао.

У ужичком крају забележено је приближно 500 сватовских и свадбарских песама. Не треба посебно ни наглашавати да су многе песме међу собом веома сличне, чак исте, иако се певају у деловима региона који су далеко један од другог. За збирку у додатку одабрано је 78 свадбарских и сватовских песама. Оне би се овде морале размотрити првенствено по оном редоследу по коме тече свадбено весеље.

Кад се сватови скупљају код младожењине куће да пођу по девојку, већ почиње песма. Обично су то песме које означавају неку врсту увода у свадбено весеље и увода у песму уопште. Као каква химна, најпре се чује: **Домаћине, сретно ти весеље** (25), а затим прве јенће које стигну: **Двије сеје брала жене** (19), Кад се окупи мало више сватова, огласи се песма: **Ништа лепше ни милије нема** (46), а ако песма утихне, онда неко песмом опомене: **Што ово, што ово, нико не пјева?** (78).

Сватовска песма ори се читавим путем од момачке до девојачке куће, док сватови иду по девојку: **Боже мили, дивна данас дана** (3), **Бевојко, Бевојко, шећер јабуко** (27), **О, сватови, да ми запјевамо** (49), итд.

У девојачком дому такође се рано окупљају свадбари и певају: **Бевојко, Бевојко ружо румена** 28), **Ружо моја, нећеш више цвати** (61), **Бевојка се сватовима нада** (29) и сличне.

Кад сватови стигну девојачкој кући, изводи се обредни ритуал и пева се мноштво пригодних песама. Најпре се „обара" „девојачка јабука". Пре него што сватови уђу у двориште девојачке куће, њени сродници вежу капију дебелим гвозденим ланцем („влачегом"), на капију се постави висок дрвени стуб, налик на јарбол, и на његовом врху обеси се окићена јабука. Сватови воде једног доброг стрелца с пушком и његов задатак је да из пушке погоди и обори јабуку. Све док он то не уради, капија се не отвара и сватови не могу ући у двориште. Кад се јабука обори, капија се отвара, сватови улазе, поздрављају се са окупљеним свадбарима, а затим седају за софру по одређеном реду и степену сродства. Девојка је за то време у својој соби и о њеном спремању старају се за то одређене жене.

Обарање „девојачке јабуке" свакако је нека симболична радња која се у разним селима доста различито тумачи. Као извесна помоћ у том тумачењу може да послужи песма која се обично тада запева: **Оборите, кићени сватови** (47). Пошто сватови уђу у двориште и поздраве се, огласи се песма свадбара из девојачког рода: **Добро дошли, наши пријатељи** (21), а убрзо ће се чути и прве поруке младожењи или неком другом свату, на пример: **Младожења, немој бити тужан** (39).

После извесног времена, песме сватова и девојачких свадбара почну се мешати. Почиње натпевавање: **Јаране, јаране, горо зелена** (33), **Пјевни де, јавни де,** (52), а онда све чешће, у разним варијантама: **Домаћине, изводи Бевојку** (22, 23).

Извођење девојке из одаје у којој се до тада спремала особито је свечан тренутак у свадбеном весељу. Погледи свих присутних тада су упрти према том месту. Настаје тренутак свечане тишине. На вратима се најпре појави девојкин брат (или неки други млађи сродник, ако нема брата). Он пуца с прага из пушке или пиштоља и оружје одмах баца на праг да девојка преко њега пређе док се барут још пуши. Тај детаљ мештани у разним селима доста различито објашњавају. Обично кажу да је то знак да једно чељаде напушта досадашњу кућу и одлази у другу. Ста-

рије жене, изгледа, ипак су ближе изворном значењу кад кажу: „Ваља се тако, због ђеце!“ То значи да је овај обред у вези са жељом да се олакша будући порођај. Прелазак прага, и кад се напушта стари и кад се улази у нови дом, за младу има вишеструко значење. Праг је култно место. Зато се на прагу обавља више обреда, чији су корени у давно минулом свету митологије.

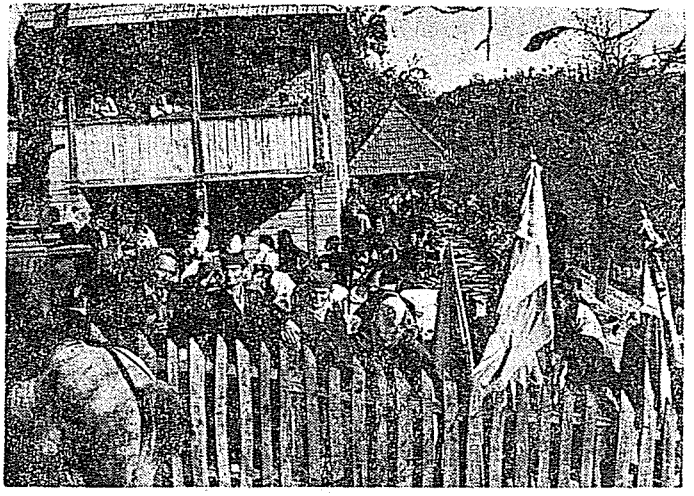

Свадба у Гостиници код Титовог Ужица, новембра 1963.
Снимио Р. Познановић

Младу њен брат предаје деверу, а он је води сватовима. Пошто се поздрави с кумом, домаћином, старим сватом и још неким сватовима, по реду који јој казује чауш, млада стане изнад собре и „двори“ сватове. Обреди се настављају приказивањем пријатељског колача и пријатељских дарова, затим даривањем младожење („турање на кољено“), а за све то време јенђе и свадбарице певају: **Весели се, наша мила снајка** (14, 15). **Са јеле беар опада** (62), **Снајо наша, поноси се с нама** (74), **Снајо наша, руменога лица** (75), итд. После се то наставља измешано: **Весели се, ђешо, код ђевојке** (4), **Весели се лијепа ђевојко** (10, 11, 12), а затим се певају песме које поручују сватовима да пожуре, јер их чека Ђувегијина мајка (у свим песмама у ужичком крају пева се скраћено: Ђувегина), јенђе у песмама хвале младожењу, а свадбарице младу, а некад почну и обратно (40, 42, 43, 44, 45), а кад се сви главни послови код девојачке куће заврше, настаје опште весеље и у песмама је сада највише надпевавања и међусобног задевања. Пришивају се пошалице јенђама, свадбарицама, пијаним или сувише стидљивим пријатељима — свима и свакоме, осим куму и старом свату. Нико на то не сме да се љути. Дуг може да врати само песмом (34, 38, 48, 50, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 64, 65, 66, 67, 68).

Неке песме певају се кад се сватови спремају да из девојачког дома пођу кући младожење: **Ајде, снајка, поздрављај се с мајком** (2), **Запе-**

вајте, кићени сватови (31), а песму **Лако би вас послушала** (35) запевање свадбарице као одговор на неку од сватовских песама[77]). Затим се пева песма **Јабука је полутка** (32), **Надаш ли ће Ђувегина мајко** (42), јенће све чешће: **Пожурите, кићени сватови** (53), **Сејо наша, наш поносе** (73), **Хвала теби, Ђевојачка мајко** (76) или у санџачким селима: **Шири платно, женикова мајко** (77), а у току поздрављања међу сватовима се огласе мушкарци: **Ми оћемо да пођемо, а ви наске устављајте** (37).

Враћајући се од девојачке куће до цркве или канцеларије матичара и после тога, све док се не врате младожењиној кући, сватови и даље певају. И свадбари који остају код девојачке куће настављају песму.

Крај прве текуће воде од девојачке до младожењине куће сватови се заустављају и девојка три пута захвати воде. Једном воду проспе на све стране, други пут мало окваси лице и руке, а трећи пут наспе мало воде себи у недра. После тога „дарује воду", остави мало шећера, неку мараму, сапун и сл.[78])

Кад се сватови приближе младожењиној кући, излазе им у сретање сви свадбари. Настаје громогласна песма. Певају и сватови и свадбари. Речи песама саме казују тему: **Ајде, сеје, да ми запјевамо** (1), **Весели се Ђувегина мајко** (5, 6, 7, 8, 9), **Весели се мајко мила** (13), итд.

Убрзо сви сватови пристигну и седају за собру. Невеста за то време обавља обред ступања у нови дом: доносе јој накоњче, баца окићену јабуку преко сватова, баца жито преко кућног крова, имитира целивање кућног прага и огњишта, итд. При уласку у кућу у неким селима уноси испод пазуха два велика хлеба, негде се провлачи испод младожењиног скута, у неким селима сачекује је свекрва на сред куће, где је некад стајало огњиште, и уз посебне ретуалне радње, с њом се поздравља. Неко од мушкараца тада свекрви баца жеравицу под сукњу . . . У кући и око куће за све то време разлеже се песма: **Дела, сеје, да ми запјевамо** (16, 17, 18, 36).

Ако се поред „главне" прави и „велика" свадба, сутрадан се поново сви учесници окупљају код младожењине куће и весеље се наставља. Певају се исте песме као и првог дана, али се сада додају и неке које су за други дан свадбе посебно прикладне: **Домаћине, износи ракије** (24), **Жута дуња међу јабукама** (30), **Свекрвице, и ти једну кажи** (69), **Све пјева двоје и двоје** (70, 71). У песму се тог дана више него првог укључују и старије жене и певају: **Пјевала би, пјевала, ал' не могу сама** (51)...

На „великој" свадби, за време главне собре, приказују се и свадбарски „прилози". Сви учесници донели су прилоге и поклоне: хлеб, печено месо, ракију, дарове за младу, и младожењу и остале укућане. Ча-

---

[77]) По речима песме, рекло би се да то пева млада, али то певају њене другарице или сроднице.

[78]) Овај обичај могао се до скоро видети и крај ужичке саборне цркве после венчања. Крај овдашње црквене чесме обичај се обављао у скраћеном и измењеном облику, али је у основи садржавао иста магијска обележја. Значење обреда свакако је симболично. Све се то обавља на води која никад не пресушује. То подсећа на давнашње веровање да ће се тиме изазвати продужетак људског рода, да људски род никад не пресуши као што ни та вода никад не пресушује.

ућ стане на чело собре и сваки донесен прилог подиже и гласно саопштава шта је ко донео. То је „приказивање прилога". Обично се то каже овако: „Да видите, домаћине, куме, стари свате и сви остали звани и одабрани, како је овај рођак (брат, стриц, комшија, пријатељ — за сваког се каже сродство и име) дошао свом рођаку на весеље и донио лијепо поштење: једно коло љеба, један ардов пива, једнога љељена. . ." и тако набраја, подижући и показивајући све што је донесено. За сваког прилагача чауш обично каже и понешто шаљиво. Помене се, на пример, неки надимак, нека мала тајна или давна авантура. И називе за прилоге и дарове чауш у приказивању увек мења. За сваку врсту хлеба, па и купљену векну, чауш каже: „коло љеба". Ракија и вино су увек „ардов" или „аков" пива. Печено јагње је „љељен". Ако је неко донео печено прасе, опет се подигне печено јагње и опет се каже: „љељен". За мараме, пешкире, кошуље и друге делове одеће каже: „Донео неких дроња и крпица", за посуђе вели: „неких санчића, лончића, шерпица, таслица и још неких чапрљака" (обично тада звецне да се чује). . . Кад све то подигне, покаже и наброји, чауш додаје: „Хвала рођаче, жив био, да ти се у весељу врати и помого ти бог, амин!" На то два млађа човека, обично два врсна певача који стоје крај чауша, запевају:

Хвала, рођаче,
Жив био,
Амин, амин!

Кад се сви прилози и дарови прикажу, почиње наздрављање. Одабрани младић служи ракијом, сваког госта, почев од врха собре, а овај прима чашу и гласно наздравља, „чита здравицу". Обично најпре захваљује домаћину, зажели здравље укућанима, пријатељима, свим свадбарима и сватовима и, посебно, зажели срећу младенцима „да се сложе и умноже". То наздрављање опет прате два врсна певача и после сваке здравице запевају „извика": **Домаћин чашу пије, бога моли, амин, амин** (26). Пошто тако песмом (пропрате важније госте (кума, старог свата, старије суседе и сроднике) певачи своју улогу за ту прилику заврше песмом: **Сви свадбари чашу пију, бога моле, амин, амин.**

Ако у току свадбе долазе и „првињари" („првечари"), онда нека од млађих жена или девојака из младиног рода запева: **Сејо наша, поздравља те мајка** (72).

Весеље се затим наставља опет уз песму, игру, шалу, напијање и наздрављање. Песме сада могу бити и много слободније. Не певају се само свадбарске и сватовске песме, али се води рачуна о томе да се у свему задржи мера.

У старо време сеоска свадба се продужавала и трећи дан, али у знатно смањеном обиму. Каже се да тог дана свадбују зетови. Опет се пева. Сада, поред свадбарских песама, најчешће су шаљиве и бекријске песме.

Свадба је увек прилика и за шаљиве драмске радње, које се касније често и дуго препричавају, да би се најзад свеле на анегдоте, о чему ће бити посебно речи.

* * *

Свадбарско и сватовско певање у ужичком крају, као што се види, веома је богато и разноврсно. Песме те врсте најчешће су пригодне и, у

гом смислу, обредне. Због тога се већина тих песама изводи весело, али посебно свечано. Извесне песме које се изводе у наставку свадбеног церемонијала могу имати карактер шаљиве песме, поскочице, задевалице, ругалице, али се увек пази да све то буде у границама пристојног.

Свадбени обред толико је наглашен певањем и песмом да се неколико дана после свадбе певачи у селу жале на промуклост. Тада се обично каже да су „виђели курјака", а то значи да су на свадби толико певали да су промукли.

7. Песме о завичају

У једном броју лирских песама из ужичког краја толико су наглашене лепоте и друге карактеристике завичаја да их је било тешко мешати са другим песмама и зато су разврстане у посебну групу. Свуда се љубав према завичају казује песмама, а ужички крај у томе није изузетак.

Област Титовог Ужица обилује природним и другим лепотама, а има и неких посебних карактеристика. То народном певачу није могло проћи незапажено. Природно је да човек воли крај у коме је поникао, одрастао, доживео прве радости, за који га везују и преци а касније и потомци, где је он природно израстао и урастао у етничку заједницу. Такав однос и таква емотивна веза са завичајем саопштава се често врло изражајном песмом. Кад се нађу у другој средини, међу људима из других крајева, и Ужичани, као и остали, радо се представљају песмом. Песма је у таквим приликама нека врста идентификације [79]).

У златиборским и још неким планинским селима постоји једна песма која би могла да има опште важење за завичај, за свако село. Песма каже: **Село моје, волела те не би** (20). Не помиње се ни једно име. Каже се само „село моје", а то у песми има одређено значење. Кад то певају девојке из Доброселице, онда се зна да је „село моје" Доброселица. Разуме се, то важи само ако се већ зна да су певачице из Доброселице.

Од 24 песме ове врсте, колико је забележено у додатку, у 23 се помињу одређена места и географски називи из ужичког краја. Најчешће се помиње Златибор — осам пута, затим Ужице — шест пута, по два пута се помињу планине Јавор, Голија, Мучањ и Муртеница и село Радоиња, а по једном планина Златар, Град (брдо код Косјерића), село Пеар, Ивањица, Моравица, Арије, Нова Варош, Косјерић и Мочиоци.

За Златибор се и из других песама дознаје да је готово тотемски предмет обожавања. Ни данас се не може одређено рећи шта је Златибор, јер не

---

[79]) То се небројено пута могло видети на смотрама, фестивалима и другим сусретима фолклорних група. По песми коју запева група пре почетка службеног програма и пре облачења локалне ношње, одмах се могло оценити да ли је група дошла из Босне, Црне Горе, Нишаве, Шумадије, Врања, Македоније, Војводине итд. Ужичке групе су спонтано у таквим приликама почињале песму **Са Овчара и Каблара** или **Златиборе, мој зелени боре.** Неком песмом у којој се помиње Ужице, Златибор, Златар... саопштава се другим групама да је ова група из Ужица или ужичког краја.

постоји ни један јасно омеђен географски објект с тим именом[80]). Као и Стари Влах, и Златибор је широко и непрецизно омеђено подручје. У песми се то подручје шири и далеко изван граница које су уобичајене у географском идентификовању. На Муртеници, Мучњу, Златару, па чак и Јеловој гори пева се о Златибору као свом крају. То обожавање и ту љубав Златибор од певача не изнуђава директно. Увек се то изражава преко нечега другог што је златиборско. У песми је Златибор „зелени бор" (4), „необични двор" (6), „равно поље" (5), он је песма што „шири своје гране" (7), што по њему расту „зеленкаде и ђевојке младе" (8), што му припада нешто вољено (9), што је по њему лепо „прошетати раном зором" (11) или на киши стати под његовим бором (10).

Са Златибора се, каже песма, види Ужице. Неке старије варијанте помињу да се са Златибора виде сви „босански градови". Та варијанта се сада нигде не чује, али је песма **Златиборе, мој зелени боре** постала знак распознавања [81]).

Слична овој је вероватно још старија варијанта **Расти, боре, више куће моје** (18). Кад бор порасте, онда се с његовог врха виде сви градови, али опет „понајвише лијепо Ужице и у њему румене цурице". У песмама ове врсте Златибор и Ужице срасли су једно с другим. Кад се слуша песма понекад се учини као да је Златибор изникао с једне стране Ужица да га од нечега заклања, или се Ужице угнездило испод Златибора да му буде топлије.

У свим песмама где су Златибор и Ужице повезани, градови су доле, у низини, а то „божанско биће планине" је негде горе, у висини и, попут Андрићевих Осатичана [82]), са висине гледа све градове, увек у некој тежњи да остане на висинама.

Свакако да Ужице није случајно веома често предмет лирских песама. Међу најстарије песме о лепотама Ужица обично се убраја песма **Ој, Ужице мали Цариграде.** Ђ. Караклајић пише да је то и најстарија мелодија о Ужицу до које је он дошао у својим истраживањима[83]). Ту стару мелодију Караклајић је записао по певању Сулејмана Цакића из Босанског Шамца, а Цакић, наводно, песму научио од свог деде, који је „живео у Ужицу и иселио се у Шамац у другој половини XIX века". Текст песме коју је певао Цакић сасвим је кратак. Има свега четири стиха (15). Нешто дручкије гласи текст ове песме код Р. Борели

---

[80]) Ни само име **Златибор** није објашњено. Многи сматрају да је име Златибора настало од ретке врсте дрвета — златног бора, чијих неколико примерака има данас још једино у Негбини, селу које административно чак и не припада Златибору. Има лингвиста који су склони да име Златибора изводе од старог словенског израза који означава неку врсту закржљалог бора. У народној машти цео Златибор лежи на злату па му је отуда дошло име. М. Ђ. Милићевић **(Зимње вечери)** и Ст. Обрадовић**(Описаније окружија ужичког)** одређено тврде да се име Златибора јавља од половине XIX века , а ранији назив био је **Рујно.**

[81]) Већ годинама се као уводна песма на златиборском предтакмичењу трубача западне Србије интонира управо та песма. Она је унесена и у **Велику народну лиру** И. Ценерића (стр. 109).

[82]) Иво Андрић, **Осатичани,** приповетка.

[83]) Ђ. Караклајић, **Ужице у народним мелодијама,** Ужички зборник бр. 4, Титово Ужице 1975. стр. 416.

(16), која ову песму помиње у вези са слабо развијеним снагама и с ропством под Турцима, али не улази у порекло и старост песме[84]).

У разним листовима, пригодним чланцима, па и неким озбиљним публикацијама, помиње се да је та песма настала 1862. године, кад су се последњи турски становници иселили из Ужица. Наводно, кад је у јесен 1862. године, последња група напуштала варош застала је на заравни код Башлагића хана, на врху ужичких Теразија, и запевала ту песму. Књижевник Младен Ст. Ђуричић, међутим, има другчије мишљење. Он пише да песма **Ој, Ужице, мали Цариграде** није настала 1862. године, како су неки раније писали, већ је могла настати у време Курлагине буне, кад су се Срби из Ужица иселили у Пожегу (1832 — 1835), али додаје да је песма могла настати још раније, кад су

А р и љ е

(Снимио Оливер Цвијовић)

Београдски пашалук притисле дахије и кад су у мањим местима сву власт узеле баше и субаше. Овде М. Ђуричић, свакако не случајно, додаје да слична песма постоји код Вука Караџића, али се она односи на Шабац, који се у песми такође назива малим Цариградом. М. Ђуричић у свом роману наводи текст ове песме онако како он сматра да је изворно гласио (17) [85]). Али, Ђуричић је стао на пола пута. Наслутио је да је песма старија, помињао је Кулагину буну (1832.) и долазак дахија на власт почетком XIX века као моменте кад је песма могла настати, али је све то остало на нагађањима и претпоставкама. Право решење,

---

[84]) Р. Борели, **Лирска песма области Титовог Ужица**, Осми конгрес фолклориста, стр. 129.

[85]) М. Ст. Ђуричић, **Ој, Ужице, мали Цариграде,** роман ратне позадине, издање аутора, Београд 1975, стр. 150. Занимљиво је да је Народно позориште у Титовом Ужицу драматизовани текст романа „З о љ“ Миодрага Верговића ставило на своју сцену и изводило под називом **Ој, Ужице, мали Цариграде.**

изгледа, ипак даје Вук Караџић. У његовој првој књизи **Пјесама** налази се **Пјесма ужичка.**[86]) Текст је, осим првог и још два стиха, исти као и код М. Ђуричића. Кад се зна да је Вук напустио Србију много пре него што се у Бечу појавила његова прва књига **Пјесама** 1841. године, онда је доба Курлагине буне сигурно без утицаја на настанак песме. Морало је то, ипак бити онда кад су дахије, баше и субаше „притисле Србију", дакле на почетку XIX века. То и текст песме довољно јасно казује. Крај песме, по Вуковој варијанти, указује и на несумњиву чињеницу да је то песма српског, а не турског становништва. То што се она данас у овом крају, па и у Босанској Посавини (око Шамца) пева у измењеној варијанти, свакако је нешто друго. Заиста би било незгодно у песми овакве мелодије интерпретирати речи: „Све се пушиш кан' да шљиве сушиш". Осим тога, потпун изворни текст има и друкчије значење. Он говори да је Ужице некад било лепо као Цариград, али после доласка баша није више лепо. Стара варијанта тешко је прихватљива за певање и због тога.

Занимљива је и песма **Ој, Голијо, гола ли си** (14), поготову кад се упореди са новијом песмом **Са Голије, Мучња и Јавора** (19). Прва је сигурно много старија и, као да јој је циљ да истакне голотињу, јад и мучење међу овим планинама, завршава се речима „Тешко нама међу вама". Друга, међутим, испевана свакако у новије време, о истим планинама говори ведрије. Некад је у пределима између тих планина заиста било онако како стара песма вели. Данас су у те пределе стигли добри путеви, по селима већ раде мале фабрике, привређује се лакше и интензивније, живи се боље и, нова песма разуме се, казује друкчије.

Планина Муртеница, која се помиње у две песме у додатку, у причама и изрекама овог краја је оличење дивљине, суровости и усамљености. Кажу на пример: „Виче к'о да је сад сишо с Муртенице!", али кад се с висова Муртенице погледа на околину, онда усеци и узане долине у врлетним Мочиоцима су „равна поља" (23), а Радоиња је „радоињско равно поље" (24). На исти начин помињу се у другим варијантама и сва околна села, чак и Јасеново, за које се зна да спада међу насеља на највишој надморској висини у Србији.

Преко шумовитог и заталасаног Златара у песми дува ветар (2), а преко голог Града (брда изнад Косјерића) ветар дува да би се пробудио Милорад и сачувао виноград (1). У неким песмама природа се стално налази у сукобу с људским жељама па се има утисак да се кроз песму оствари оно што се у тој суровости реално никад не може остварити.

Свакоме је у овој врсти песме његово село најлепше. Свако ће то рећи на свој начин. Село Пеар ће бити лепо као беар (13), јарани су „момци Голешани" (12) из села Голеша код Прибоја, итд. Од села до села, од места до места, свако кроз песму своје село хвали. Исто као што се свако „о свом јаду забавио" тако свако себи песмом тражи боље и лепше „сутра", макар тај оптимизам био и варка, макар не био ни близу стварног, као што су илузија равна поља испод Муртенице, као што ће грожђе око Града и Јелове горе увек остати пуста жеља . . . У песми — све може.

---

[86]) Вук Стеф. Караџић, **Српске народне пјесме**, књига прва, Беч 1841, стр 345

8. Ратне песме

Сваки рат у народу је немила појава, али када до њега већ дође онда неки елементи из ратних збивања постану лирска тема и трају на тај начин знатно дуже него непосредан ратни утисак.

У додатку је записано 36 разних песмица које су на известан начин лирски фрагменти ратних олуја. Међу њима је, вероватно, најстарија песма **Све пјева двоје и двоје** (24), у којој се помиње Павле Влашић, хајдук, који стално кући доноси крваве хаљине. У старије спада и песма **Синоћ Борје из Русије дође** (26), која је морала овамо стићи са досељеницима из Црне Горе.

Још увек се у селима овог краја, нарочито старовлашким на подручју данашње општине Ивањица, чују песме везане за јаворски рат (1875-1876) и о погибији мајора Илића у том рату. Песме у којима се чува успомена на овај рат су: **Ој, Јаворе, је л' ти жао** (12), **Ситна књига са Јавора дође** (28), а тој групи припада, изгледа, и врло распрострањен мотив: **Тринес дана војска путовала** (31). У неким селима то је почетак песме, која се затим модификује на разне друге напеве, а у другим то је завршетак неке песме која по главном садржају не мора припадати ратним песмама.

На тему балканских ратова и првог светског рата никло је у ужичком крају доста пригодних песмица. Неке од њих су, можда, настале у неким другим деловима земље па су овде пренесене, мало прилагођене и сачуване. Понека од тих песмица и данас се пева, чешће као рефрен уз неку другу песму, а ређе као самостална песма. Највише стихова те врсте данас се једноставно говори, као узречица, као пошалица или поштапалица. За расположења у ратним условима дозвољени су у песмама и неки слободнији изрази. То се већ види у песмама: **Од Ваљева ука, дрека** (11), **Ој, Турчине ћелави** (15), а нарочито у песмама: **Узо Фрањо Поћерека** (33) и **Дошо Шваба до Земуна** (1). Обе последње песме непосредно су везане за неуспели продор Аустријанаца у Србију 1914. године. Позната борба између српске и аустроугарске војске на Крстацу у Драгачеву, у којој је учествовала и „ужичка војска", сачувана је као успомена у песми **Са планине, са Јелице** (23). Окупација у првом светском рату оставила је трагове у песмама: **Краље Перо, изиђи на владу** (9), **Седам дана ја молила краља** (25, **Српска сеја Бугарина клела** (29) и др.

Највише је песама те врсте из периода народноослободилачког рата и народне револуције (1941 — 1945). Неке од њих по народном схватању су партизанске, а неке су „онако песме из рата" или једноставно — ратне[87]). Неке од тих песама сликају расположења у народу уочи другог светског рата: **Стигле вести из Берлина** (30), **Устај, сељо, устај роде** (34, 35), **Јапан Русу чупа гушу** (5), **Ој, Хитлеру, ћелави** (20) и др. Кад је земља окупирана и вештачки подељена, Дрина је постала граница, али су се деца са две об-

---

[87]) Занимљиво је да се у овом крају под партизанском песмом обично подразумева песма која се може певати као корачница, у ходу, кад војска „маршира". Према томе, партизанска песма је, пре свега, песма војника. Песме које су девојке испевале о партизанима — својим младићима, о партизанској борби виђеној из села, не спадају у ту групу.

але реке и даље довикивала и међусобно песмом задиркивала, па је у народу остао један рефрен из њихове песме: **Срби једу купуса** (27).

Распевао се овај крај нарочито у данима партизанске Ужичке Републике, у јесен 1941. године. Данас није лако утврдити које су песме настале у тим данима, а које у каснијим годинама рата, и изградње. Пример са многим претпоставкамо о настанку песме **Са Овчара и Каблара** то речито показује. Али, већ у данима Ужичке Републике, у јесен 1941. године, наилази се на сасвим јасне трагове који говоре да песма настаје баш тада, у самим преломним збивањима. Тако се за песму **Подигла се ужичка нахија** (19), која је објављена у листу „Вести" још 13. октобра 1941. године, дуго сматрало да је то колективно дело бораца Ужичке партизанске чете „Радоје Марић". Чак је у поднаслову штампано: „народна песма". Те исте јесени 1941. године песма се појавила и у малој збирци под насловом **Антифашистичке песме**[88]). Све до 1969. године нагађало се ко је испевао ту песму. Тада се могло прочитати да је песму написао курир „Ера", у ствари Велимир Јоксимовић, родом из златиборског села Љубиша, који је као металски радник у партизане пошао из Ваљева и био све време курир између Ужичког и Ваљевског партизанског одреда[89]). Исте јесени убили су га четници[90]). Без обзира на све то, песма се и даље сматра народном песмом из тог периода. Њен текст испеван је под утицајем актуелних револуционарних парола и управо зато могао је и бити прихваћен као народна песма. У време настанка песме, разуме се, нико није ни постављао питање ауторства, јер је текст имао све одлике народне песме. Песма се у прво време певала на мелодију једне старије корачнице, али су је певачи у разним срединама на различите начине мелодијски прилагођавали. У оквиру фестивалског приказа уз Осми конгрес фолклориста Југославије у Титовом Ужицу, септембра 1961. године, браћа Вучковић са Забучја певали су почетак те песме на архаичну „забучанску" дијафону кајду, „извика". Учесници конгреса и остала публика су овакав начин певања топло поздравили[91]).

Вероватно на сличан начин настала је и песма бањичких логораша „Бањичанка", која се такође сматрала народном све док 1969. године није утврђено да је текст написао заробљени партизан, ђак ужичке Учитељске школе Милета Милановић[92]).

Негде при крају периода Ужичке републике, у време повлачења према Санџаку, настала је партизанска песма „Златиборе, шири своје гране" (4), која се одмах почела певати као корачница, али су речи вероватно прилагођене речи старије песме друге врсте. Тада или нешто раније настале

---

[88]) Збирку је припремио тадашњи уредник листа „Вести", професор др Душан Недељковић. Вид. **Ужице 1941.** стр. 375, издање Војног дела, Београд 1961. У Титовом Ужицу приређено је 1961. репринт-издање те збирке.

[89]) Видети о томе: Милосав Крстонић, **Недељне новости,** Београд, 3. август 1969, стр. 7.

[90]) Видети **Цветови у огњу,** Историјски архив, Титово Ужице 1970, стр. 62.

[91]) Осми конгрес Савеза фолклориста, стр. 177 и 179 (фотографија)

[92]) Вид. **Бањичанка,** Политика, Београд, 25, октобар 1969, стр. 6. О аутору **Бањичанке** М. Милановић види текст у књизи **Цветови у огњу,** стр. 229.

П. Влаховић, **Рукописна збирка Д. Томашевића - Ћирка,** Посебна издања Етнографског института САНУ, стр. 10, Београд 1960.

су и песме: „О, мој миле, моја ружо“ (13), „Са планине кличе вила“ (22) и можда још неке.

Песме „Друже Тито ,моле те девојке“ (2), „Зелени се отава“ (3), „Ој, Севојно, село дично“ (14) и сличне свакако су везане за завршне борбе за ослобођење и тада су вероватно и испеване.

Читав низ песама настао је у послератној изградњи као успомена на минуле ратне догађаје (16, 17, 18, 21, 36). У њима се Ужице помиње као „бели град“, као „мали град“, као партизански „Титов град“ [93]), итд. Ту свакако спадају у то време испеване или однекуда донесене песме: **Ја митраљез донио из рата** (6), **Мала моја плете, везе** (10), **Удаћу се за члана Партитије** (32) и многе сличне.

* * *

Ужице је у песми некад било „мали Цариград“. У најновијем крупном историјском прелому постало је „Титов град“, град „Титових бригада“, „младих партизанки“, да би данас све те поруке живеле напоредо и заједно. Тако је и Златибор некад ширио гране да заклони јаране, ваљда кад раде тежак посао на жеги, а потом раширене гране прихватају младе партизане. Девојка је 1912 године молила краља а 1945. године моли Тита да јој драгана пусти „на одсуство неколико дана“. Јер, рат је борба за живот, за слободу, у рат су ови људи улазили због љуте невоље, али рат никад није успео да угуши љубав међу људима. Песме о ратовима — ратне песме — зато су, на неки начин, израз жеље да ратова једанпут сасвим нестане.

9. Славске песме

У селима ужичког краја слава, или крсно име одржава се више као традиција и обичај него као верски обред. По многим знацима рекло би се да је слава ипак млађа од приславе (преслава, завјетина, објетина). Прислава је светковина целог села, а слава је свечани дан само једне фамилије. Уз сеоску прославу сачувано је много ритуала и обредних радњи старијег анимистичког периода, док славски обред многим одликама подсећају на период преласка из многобожачке у једнобожачку религију [93]).

За славу је карактеристично да она не припада човеку, него дому, огњишту, кући, имању. Само тако може се разумети што људи истог рода преласком у другу кућу, на друго имање, прихватају другу славу.

Славске обреде у ужичком крају прате и одређене песме, које се певају само тада, искључиво на слави и никада више. То су славске песме. Њих нема много. У додатку су записане свега три. Најчешће се уз главни обред — ломљење колача — запева: **Домаћине, сретна слава твоја**

---

[93]) На такав закључак подсећа и мит о Озирису (Џ. Џ. Фрезер, **Златна грана,** стр. 463) по коме је Озирис исто што је на хришћанској икони арханђел Михаило (Аранђеловдан, 21. новембра, слава многих домова у ужичком крају).

(1), али је најтипичнија славска песма **Ко подиже славу божју** (2), коју певају само најврснији певачи. Она много више него друге две песме указује на прелазни карактер од политеизма ка монотеизму у славском обреду. „Сви свеци у години" који се у овој песми помињу више подсећају на мноштво богова него на календарске хришћанске свеце.

Сигурно је да песма **Куда коло одило** (3) садржи и нечега из ранијег, тотемског периода. Коло које се овде помиње је, изгледа, оно исто „коло љеба" које се помиње у приказивању прилога на свадбама, даћама и другим сличним скуповима. Према томе, „коло љеба" у славској песми је „одило" у смислу окретања славског колача пре ломљења. Тада се та песма и пева. Хлеб се добија од жита, а жито треба да роди да би било хлеба. Круг жеља и магијских претпоставки тиме је затворен. Други део песме, у коме се каже да ће жито родити и где коло не буде „ходило", само је замена магијске радње.

На слави се „читају" и многе здравице. О томе ће бити речи на другом месту.

Друкчијег карактера су песме које се изводе уз прославу. У старом ужичком округу на дан сеоске прославе преко села иду „крстоноше", које носе крстове, барјаке, цвеће магијског значења (милодун, повратич) и намерно газе преко њива са житом и преко ливада, стално певајући: „Господи, господи, помилуј нас!" [94])

Славска песма у ужичком крају, као што се види, пре свега је обредна песма. Певају је искључиво мушкарци, и то обично најбољи певачи који се на слави задесе. У овој песми заједно се налазе елементи најстаријих религијских облика и каснијег хришћанства.

10. Успаванка

Прва песма коју дете чује јесте песма коју му мајка, бака или нека друга жена из куће пева кад га успављује. У старим сеоским кућама у ужичком крају мало дете је увек спавало у једноставној дрвеној колевци. У ужичким селима није се могао чути израз „колевка", већ „бешика", а у песми панекад „беша", у неким селима „љуља" (што је деминутив од „љуљка" или „љуљашка"). Старинске бешике лежале су на земљи и љуљање се обављало на тај начин што се постоље заобљавало тако да се бешика може лако покретати на једну и другу страну. Новије бешике правље-

[94]) Речи које су некад певале сеоске крстоноше по селима ужичког краја доста су сличне онима које певају глагољашки „капари" на острвима северне Далмације. Слушајући како то „капари" изводе на фестивалском приказу у оквиру XVII конгреса Савеза фолклориста Југославије у Поречу 1970. године, могла се запазити и запањујуће слична, готово иста мелодија. Вероватно је реч о неком прастаром ритуалу, који се с једног места миграцијама пренео у различите делове. Љ. Мићић у свом раду **Златибор** (СЕЗ, Насеља и порекло становништва, 19, Београд 1925, стр. 433 набраја дане преслава или завјетина на Златибору. Они се поклапају са давнашњим светковинама воде.

ње су на ногарима. Нису лежале на поду. Помоћу две металне алке биле су обешене на ногаре и тако се дете у њима љуљало.

Бешика је детиња постеља све док не прохода, па често и дуго после тога ако у кући нема доста ситне деце. Док је наталитет у селима био већи, дете је спавало у бешици док се не роди друго дете, а тада га премештају у неку другу постељу. У старије време испод детета у бешику никад није стављана слама (као што се чини за постеље одраслих), већ само сено. Бира се сено које је лепо, мекано, са пуно осушеног ливадског цвећа. Преко сена се стави неколико комада тканине од вуне, затим дечје пелене и повоји и ту се дете успављује љуљањем.

Дете се у бешици љуља да би се умирило, да би престало да плаче и да би се успавало. Управо тада се и изводи успаванка. Пошто дете нахрани, мајка га полаже у бешику, коју рукама равномерно њиха, а у ритму њихања лагано, тихо и монотоно изговара одређене речи, које се слажу у стихове успаванке. Временом се ти стихови заокруже у целину. Тако се формира успаванка. Млађе жене уче их од старијих и понављају кад постану мајке.

Услед крупних промена у наталитету и начину становања, које су захватиле села ужичког краја већ у првим годинама после другог светског рата, брзо су избачене старинске бешике, брзо је нестало љуљања и с њима и старинских успаванки. Ипак се понека бака, чак и у градским срединама, њишући куповна дечја колица од сјајног метала и пластике, оглашавала старинским успаванкама које је научила и понела из времена своје младости.

У забаченим селима забележено је неколико старијих успаванки, али их је много више забележено од старијих жена које су из села сишле у градове. У ужичком крају записано је око 30 песмица те врсте, а у додатку се налази 17 успаванки, од којих су неке само варијације на сличне текстове.

Најпростија успаванка је она која садржи обичне, свакодневне речи: **Љуљу, љуљу, малу бебу!** (4).

Смисао лирског изражавања у тој врсти песме можда најлепше објашњава текст забележен у Равнима код Титовог Ужица: **Љуљо моја, мољована** (5). У тој, као и у многим другим успаванкама забележеним у ужичком крају лако је запазити да су стихови претежно с парним бројем слогова. То захтева покрет који се изводи уз љуљање бешике. Строго узевши, успаванка се и не пева као чврста мелодија. Она се више казује, рецитује на истом тону, уз продужавање или благо наглашавање појединих слогова, како би се све уклопило у ритам њихања бешике с дететом, како би деловало умирујуће. Зато се и у мелодијској линији и у тексту успаванке одмах примећују тежња ка смиривању, монотоност, благо тихо мрмљање, више певушење него певање.

Пошто љуљање бешике увек изводи само једна личност, то успаванку увек изводи само појединац, најчешће женска особа — мајка[95]). Обично се цела успаванка пева у једном даху, без прекида, без паузе, али у врло равномерним ритмичким одсецима, баш онако како се бешика мора

[95]) Вид. **Ана Матовић, Последњи резултати етномузиколошких истраживања у титовоужичком крају,** Ужички зборник 4, стр. 397.

покретати да би се задржала једноличност, јер само тако дете ће се успавати.

У записима М. Тешића[96]), поред других драгоцених етнографских детаља, има и неколико лепих успаванки: **Љуљу, љуљу, љушке** (6) **Чије је то дјете** (16), **Чува плачко говеда** (17), а ту, свакако спада и песма **Цуцу, цуцу, цуцана** (14), за коју Тешић каже да се пева „док се дете цупка на колену". Истина, цупкање детета на колену није исто што и успављивање, јер тада се дете само смирује да не плаче, да заборави нешто што му је у том тренутку ускраћено, али су изрази готово исти као код успаванке.

Успаванка **Љуљу, љуљу, љушке** (7) записана је у Глуваћима код Титовог Ужица у нешто другчијој варијанти. Док је варијанта из околине Пожеге више претећа, јер садржи поруку да се тетка може помамити и сву децу подавити, дотле је она из Глуваћа својом поруком блажа и помирљивија.

Песмица **Чува плачко говеда** (17), која се, осим у околини Пожеге може чути и у свим другим деловима области, већ својом садржином казује да се пева као неки протест ако дете после праве успаванке неће да се смири и заспи, кад и даље упорно плаче. Та песмица се врло често понавља и већ одраслом детету кад се без великог разлога расплаче. Тада дете већ разуме речи. На прве речи песме оно се још више раздере, при помену речи „плачко" готово се разгоропади, али како песма даље тече дете се лагано смирује и на последња два стиха често се почне чак и смејати, чиме је сврха певања постигнута.

У Гостиници и у још неким селима записана је песмица **Пада киша на миша** (8). Радмила Радојевић, која се из Гостинице преселила у Титово Ужице, каже да су ову песмицу чешће певале бабе и стрине него мајка детета, а деци је забрањивано да тај текст понављају, највише због речи: **Жена ти је јалова,** јер се, каже, веровало да би то могло „дослутити несрећу"[97]).

Песма **Грличица грче**, која је у додатку дата у две варијанте (1, 2), може се чути и као дечја бројеница, али се чешће изводи као успаванка. Записана је по сећању казивача из Гостинице, Буара, Глуваћа, Алиног Потока, Ојковице, Високе, Злодола и још многих насеља, што говори о њеној великој распрострањености. У свим варијантама занимљива је узрочна повезаност међу људима, животињама, птицама и божанствима, каква највише одговара свести људи на степену анимистичког поимања света. Детету у првим годинама живота такав поредак ствари у свету као да највише одговара, лако га памте и, рекло би се, чак и усвајају. Није јасно шта је у овој песми „луња", која се помиње у великом броју варијанти. Милица Папић из Глуваћа, рођена 1904, на питање о томе одго-

---

[96]) **М. Тешић, Обичаји из околине Пожеге,** Ужички зборник, бр. 6, Титово Ужице 1977, стр. 271 — 302.

[97]) **Д. Лапчевић** у својој књизи **Из ужичког краја** (Београд, 1926, стр. 70) има и нешто ширу варијанту ове песмице и убраја је у групу „несташних дечјих песмица". Он пише да ову песмицу деца певају о ђурђевданској киши, што би могло упутити и на нешто другчији карактер и смисао ове песме.

вара доста несигурно: „То је нешто живо, али не знам шта је!“ Шта то воли миша, а може да дадне коња? — одиста звучи као загонетка. Неки мисле да би то могло бити ванземаљско биће сродно месецу (луна, луња), други кажу да је „луња“, у ствари, псето, односно оличење псеће душе, која је, по народном веровању, нешто веома варљиво, нешто што се лако може претварати час у злог, час у доброг духа.

Очевидно је да у овој песми има нечега много значајнијег од просте игре речи. Није случајно на почетку песме Петар који „трче коња“. Грлица је исто што и голубица, односно онај детаљ који на старинским надгробним споменицима и неким другим декоративним елементима увек симболизује нечију душу, која се пење у небеске висине. Откуд грлици со? Неки мисле да је она то донела на ногама с мора, а море је такође митско биће. После тога све остало је у сасвим реалистичној узрочно-последичној вези. Све до „луње“. А одатле се мисао опет пење у висине нестварног и ванземаљског. Речи: „Дум, дум!“ (у Гостиници: „Друм, друм!“) на крају песме, рекло би се, служе као провера да се установи да ли је дете коме се пева заспало. Ако после тога не даје знаке да је будно, успаванка је природно завршена.

Већина успаванки има шаљив тон и весео завршетак. Такве су: **Цуцу, цуцу, цуцана** (15), **Цуцу,цуцу, на коњу** (12, 13), **Сије бака брашно** (10), **Цуцу, цуцу, кобила** (11) и друге. У песми **Кола, Никола** (3) из текста се већ види да се пева кад дете покушава да стоји на својим ногама (да „таји“), али често и као успаванка. Колање је покушај детета да се учврсти усправно равномерним премештањем с ноге на ногу, уз које се понављају ти стихови. Крај песмице делује као нека врста укора што дете у тим покушајима нема довољно сигурности.

Природа успаванки, укључујући ту и мелодијску линију њиховог певушења увек је у функцији смиривања. Зато се све речи и све поруке изводе тихо и нежно, али не тужно. Дете у бешици, коме су те речи упућене, и онако ништа не разуме. Па, ипак, те речи нису бесмислене. Оне очевидно служе некоме другоме, мајци или баки, која, док љуља и успављује дете, на тај начин тражи оправдање или објашњење за неке поступке. Можда су те речи више упућене старијој деци, која слушају и разумеју смисао речи. На тај начин успаванка има карактер педагошког штива. Ко је као дете имао прилике да то доживљава и да само донекле уђе у смисао речи које се певуше као успаванка, сигурно је задржао утисак који се дуго носи и тешко брише. Тај утисак је, отприлике, овакав: горе, негде изнад облака, неки страшан човек јури на коњу, неко од њега тражи палицу да убије птицу, али птица је благо и мирно створење и настаје чуђење зашто неко жели да је убије. Одмах затим у песми долази нешто што је стварно, видљиво, јасно. Па опет нешто далеко, тајанствено, нешто као опасна претња. . . И тако у недоглед, уз равномерно њихање бешике с малим брацом, који час плаче, час гуче или грче, као она грлица коју неко хоће да убије. . . Па онда, зашто тај неки Никола везује куцу за кола? Важно је да је куцана везана. Тада неће ујести малог брацу... То је важно и зато, ето, мали браца већ спава!... Слушајући песму, детиња машта некуд трчи, лута, наилази на нешто чудновато, па одмах на нешто стварно и све се то меша, поставља нова питања, снажно развија дечју машту. Деце касније, често и током читавог живота, носи

у себи неке подсвесне представе да човек у животу мора нешто дуго да мења да би добио срећу. Кад, међутим добије срећу и с њом „преко прага па у кућу" — онда је мир, онда браћа спава. То је нешто најлепше. То је, ваљда, срећа. Тада су мирни и мајка, и бака и сва деца у кући.

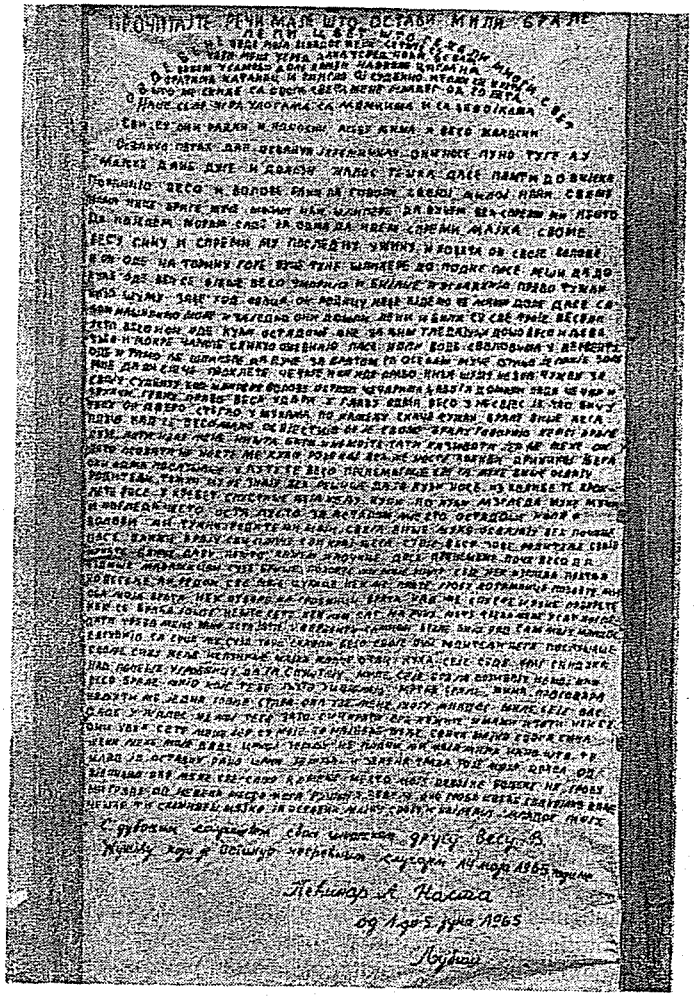

Стихована тужбалица из цркве у Белој Реци

Снимио Р. Познановић

11. Породичне и социјалне песме

По спољашњим карактеристикама, лирске песме у којима се пева о породичним и социјалним односима доста су сличне љубавним и неким другим врстама песама, али се од њих битно разликују по томе што истовремено садрже и љубав и сукобе. У народу не постоји посебан израз за ту групу песама, осим што се за понеке каже да су песме „о вољењу и мржњи".

У ужичком крају забележено је таквих песама око стотину, од којих су 33 карактеристичне одабране за збирку у додатку. Један број одабраних песама су варијације на исту тему. Чак им је и почетни стих исти. Различите варијације дате су да би се нагласила распрострањеност у појединим деловима региона и истакле неке специфичности у изразима и односима.

Ма колико неки унутрашњи сукоби у породицама у тим песмама изгледали сурови, они ипак потичу из времена релативно чврстог традиционалног патријархалног живота. Управо, те теме су и ушле у песму зато што на посебан начин сликају унутрашње противуречности традиционалне патријархалне породице. Све основне одлике патријархалног живота на одређен начин су у тим песмама нашле своје место, било као позитивне или негативне њене стране. Наглашена очинска превласт, висок наталитет, претежно натурално привређивање, емотивни живот супружника у економској повезаности и зависности од укупних односа у великој породичној задрузи, у сенци двоструког морала, али и извесна социјална сигурност у кући у којој има доста радне снаге и извесна чврстина у традицијама заједничког живота у оквиру такве етничке групе — све те карактеристике претачу се у лирске теме и певају се. Ипак је приметно да се у народу води рачуна о томе кад се која од песама ове групе може певати. Ако песма говори да се људи воле, слажу и пазе, онда се може певати у свакој прилици. Али, ако се у песми говори о мржњи, сукобу, неповерењу, нетрпељивости — онда „не приличи" да се о томе пева на свадби, слави или некој другој породичној свечаности. О томе се може певати код оваца, на прелу или негде у другој прилици и на другом месту. Пригодност или непригодност те песме одмерава се по истом принципу по коме би било глупо да косци запевају славску песму или да се уз ломљење колача на слави запева враголаста љубавна песма.

Песме о односима у породици, и уопште песме социјалне садржине (овде је појам „социјално" узет у ужем смислу, никако у најширем, класном), певају углавном жене. Мушкарци веома ретко. То се може разумети на тај начин што су жене у традиционалним друштвеним односима биле у подређеном положају. Нарочито је незахвалан положај тек доведене невесте, која се уз доста тешкоћа прилагођава новој породичној заједници и која у првим годинама брака неминовно изазива ситније или крупније сукобе већ самим тим што је из друге куће дошла у нову, велику породичну заједницу. Тада у односу на њу посебне прохтеве имају свекар, свекрва, заове, јетрве, девери и сви остали укућани. Све док не роди дете, она је у многим кућама „скоро доведена", „млада", „младуница" — што ће рећи: најмлађа у кући, обавезна да све слуша, да се „сви-

ма склања", дакле више слушкиња него члан породичне заједнице. Касније се то постепено смирује, нормализује, постаје подношљивије, поготову ако у истү кућу убрзо дође нова невеста.

Социјалне прилике у ужичком крају доста јасно се распознају из песама у којима се говори о добу кад треба ступити у брак: **Вита јела, густи лад** (3), **Бевуј, Бево, чувај Бевовање** (5), **Ливада се пољем повијаше** (12), **Мајка гаји до седамнаест љета** (13), **Мој се драги шалио** (17), **Ој, Бевојко, бедријо** (19), **Синоћ ми је беседила нана** (26), итд.

Удајом и ступањем у патријархалну породицу млада жена очекује и доживљава непријатности и сукобе. Већ у дане кад јој се почињу јављати просци девојка наслућује да је очекују и немиле ствари, па у песми **Под гором је једна кућа мала** (21) саопштава како спрема дарове, али их унапред намењује као освету за све што очекује. Највише сукоба настаје између свекрве и снахе. Генерацијске разлике и познати социјални и психолошки разлози стварају код свекрве отпор према снахи, све док у породицу не дођу деца, а некад то траје и дуго после тога. Ни за једну снаху свекрва не може бити исто што и мајка, а о томе се говори и у песми **Гори лампа и у лампи сламка** (1, 2). То се сазнаје и из песме **Ја сам Бавo, Бавола ћу наћи** (9) и др. О положају нове невесте у старинској породици говори још много песама: **Расла јела до неба** (23), **Сунце сјену и за гору оде** (27), **Тешко земљи куда војска проће** (28), а нарочито многе варијанте које почињу стихом **Чи' су двори у зеленој гори** (30, 31, 32, 33).

Прилика или неприлика за брак доста често се меша с миразом, о чему певају песме: **Зелене се ливаде** (8), **Киша иде потоком и јазом** (10), **Киша пада, у море се ствара** (11), **Ој, Бевојко, јабуко са гране** (20), **Пружио се ланац ливадама** (22) и др.

Светло место у тој групи песама су мотиви у којима се истиче љубав међу браћом и љубав браће и сестара. То казују песме: **Ми смо браћа, ми смо и другови** (14), **Дрино, водо, бога ти једнога** (4), а нарочито песма **Седам сеја, а једини брале** (25).

Да патријархална породица пружа и извесну сигурност заједничког живљења говори и песма **Свака џура воли за јединца** (24).

У појединим песмама из те групе сликају се неке стране моралног живота, односно дају се оцене неким моделима понашања: **Младо момче, не варај девојче** (15), **Мој драгане, невене** (16), а у песми **Нема брата док не роди мајка,** која иначе има много различитих варијанти (18), дато је неколико карактеролошких судова људи овог краја[98]).

* * *

Породичне и социјалне песме су, дакле, ипак посебна група песама. Њихова функција више је дидактичка него забавна. У њима је више сукоба него слоге и љубави и зато се певају у одређеним приликама, а у неким другим се сматрају непожељним. Неке песме из ове групе на

[98]) Ову песму наводи у својој малој збирци и Драгиша Лапчевић **Из ужичког краја,** стр. 67, али јој даје нешто друкчије тумачење.

први поглед се никако не би могле довести у склад с песмама које се, на пример, певају на свадби, у сватовима, кад се млада жена уводи у нови дом. Тада је она у песми „ружа румена", „наш понос", „кад се смије к'о да сунце гријe". Неће проћи много времена па ће иста та млада жена, опет у песми, бити ружна, непослушна и у новом дому готово непожељна. Затим, кад прођу године, кад кћи те младе жене стигне за удају, онда ће се њој певати исто што и њеној мајци, и она ће стрепети од своје свекрве, плешће свекру мрке рукавице да му се смркне, свекрви ће спремати свилене кошуље да јој се „свију кости од болести", итд. Та иста жена, међутим истовремено постаје, или ће постати, некој другој младој жени свекрва. Њена личност се на том месту расцепи, постане двострука у понашању. У истој личности су добра мајка удаваче и зла свекрва.

Очевидно је тај прелаз из једне у другу породичну заједницу, као и свака промена друштвене средине, болна промена, која се понавља код сваке генерације. Свака генерација је готово фаталистички улазила у живот који се на такав начин понавља и о томе певала према ситуацији и расположењу: тужно и суморно у једном, а ведро и весело у другом времену. И, тако стално изнова.

Данас такви породични и социјални односи припадају прошлости и у најзабаченијим селима овог краја, за којом више нико не жали. Ако песма о томе казује сетно и осећајно, то је само успомена, која ће се још дуго преносити песмом и коју, уосталом, из мноштва разлога, не треба ни заборавити.

12. Љубавне песме

По броју текстова и по разноврсности кајди и арија, љубавне песме у ужичком крају су најбројније, најбогатије и најраспрострањеније. У разним деловима ове области забележено је око 1600, а у додатку је одабрано 338 примера љубавних песама, за које се чинило да најбоље илуструју њихово богатство и разноврсност.

У народу се готово никад неће чути израз „љубавна песма". Уместо тога обично се каже: „песме момачке и ђевојачке", „песме које се могу запевати свуд и у свакој прилици", „песме онако за певање код ованца" и сл. Готово да нема песме у овом крају која почиње речју „љубав" или неком другом изведеном од те речи. Изрази којима се казује љубав у тим песмама ретко су сасвим отворени. У њима има нечег пригушеног али не лажног, снажно истинитог не бљештавог, пријатног али не сладуњавог. У тим песмама одиста се види да је „младост често вређана и понижавана. Она је хтела да се везује према стасу и образу, према томе колико је срцу драго, а родитељи су ишли према благу, према богатом роду, и, окорели у својој несрећи и тражећи по сваку цену излаз из беде, давали су лепоту за ругобу, младо за старо, драго за недраго..." [99]).

---

[99]) Војислав Ђурић, Предговор у књизи **Лирске народне песме**, Рад, Београд 1974, стр. 8.

Онолико колико су у тим песмама отворени љубавни изливи ретки, толико су метафоре складне и снажне. Отуда овде извор и разлог љубавног израза не делује као агитација или реклама. Тај израз оставља утисак самониклости, природности, једноставности, из које директно израстају узвишеност и лепота. Воле се момак и девојка, воле се родитељи и деца, браћа и сестре, другови, суседи, пријатељи; воле се људи зато што су једни другима потребни, зато што су исти или различити, једнаки или друкчији. Кад се неко заиста воли, онда у песми не треба питати „зашто". Одговор се добија и без постављеног питања и том одговору није потребан коментар, пошто се израз о томе ствара из свог семена, природно, без околишавања, без извештачености. Та лепота народне лирике никад није настајала у топлим одајама и на меким душецима, већ много чешће у неподношљивом сиромаштву, „у борби младости за своју љубавну срећу", у дугим борбама, ратовима, у народној револуцији, у изградњи, у животу пуном тешкоћа и лепоте...[100])

У толиком богатству и толикој разноврсности лирских песама љубавне садржине забележених у ужичком крају заиста је тешко, а можда непотребно и некорисно, правити неку ужу класификацију. Та непресушна бујица љубавног и лирског заноса има своје изворе и своја уточишта у целокупном човековом животу. Све је то међусобно испреплетано и повезано. Та лепота је недељива до те мере да ће свако разврставање више нарушити него побољшати утисак. То је био разлог да се код ове групе песама и не врши класификовање, већ да се само неки примери мало коментаришу.

Лепота љубави међу људима на чудан начин је срасла са лепотом природе у којој они живе. Иако то изгледа узгредно, то веома лепо илуструје песма **Ој, ливађо, зелена ливадо** (193). Забележена је у око тридесетак села ужичког краја, али су све варијанте сличне, готово исте. Једна песма са истим почетком налази се и у Вуковој збирци[101]), али у њој ливаду нису погазиле прошене и непрошене девојке, већ кићени сватови.

Колико на први поглед изгледа наивно, толико је на једноставан начин лепо и оно што се опева у песми **Болуј, боле, ђевојко, ђаволе** (9). Својој оболелој девојци момак ће донети дарове чак из Мисира ако треба. Међу даровима су „шептелије за росе обране", „жуте крушке на меду куване"... Тај мотив се, очигледно, допао и Вуку. У својој првој књизи **Пјесама** он бележи три сличне варијанте. За једну, под насловом **Драгом понуде**, Вук бележи да се изводи кад се игра[102]). Друга је под насловом **Понуде драгој**, а трећа **Ђеверске понуде**[103]), само овде грожђе није из Мисира него из Мостара, а уместо жутих крушака су „жуте гуње".

Култ воде, у коме у ужичком крају почасно место заузима Дрина, често је уплетен у љубавне мотиве. У песми **Дрина ваља дрвље и камење** (56) помиње се и Морава, која носи „лађу од мердана"[104]). Прави, али помало прикри-

---

[100]) Д. Недељковић, **Развитак ужичког народног стваралаштва**, Осми конгрес фолклориста, стр. 52.

[101]) **Српске народне пјесме**, I стр. 441 (у Додатку)

[102]) Исто, стр. 132.

[103]) Исто, стр. 207.

[104]) У Вуковој првој књизи **Пјесама** налази се песма **Рђаво наплаћена служба**, у којој су се претицале Сава и Морава. Сава носи дрвље и камење, а Морава шајку оковану. Иста песма је у **Великој народној лири** И. Ценерића, на стр. 78.

вен мотив песме је несрећна љубав, а мутна вода само је симбол друштвених прилика у којима се љубавни занос дави. У том смислу скоро исту поруку има двостих **Дрино водо, јеси ли дубока** (57), записана у Крајчиновићима код Прибоја. У суседном селу Поблаћу забележена је песма **Дрино, водо, поздрави сплаваре** (58) нешто друкчије садржине, али блиске поруке.

Изузетну популарност последњих година у ужичком крају стекла је песма која се често пева на радију и телевизији, са почетним стихом **Тамбурало, у тамбуру момче** (286). Текст који је записан 1963. године у западном делу Санџака много подсећа на честу верзију по којој се „Ајка са чардака" или „Атлагића Хајка" загледала у момче, а средина јој то забрањује. У песми **Ђевојка се загледала у ђаче** Вук је записао скоро исту песму негде на другом месту. Овде ђаче удара у тамбуру, а не момче „тамбура у тамбуру", што је свакако плеоназам, који се у народној песми ретко јавља. Код Вука[105]) то је гледала безимена девојка, која се ђачету обраћа лично, а не преко мајке. И. Ценерић, међутим, песму са истим почетком — **Ударало у тамбуру ђаче** (287) — уврштује међу народне песме, али бележи да је аутор песме Јован Јовановић Змај[106]). Текст те варијанте доста је друкчији, али се и он пева на исту мелодију као и онај забележен у Санџаку.

Неки певачи и записивачи сматрају да је једна од најстаријих песама из ужичког краја песма **Јабука се вјетру моли** (82). Љубавне поруке овде на први поглед и нема. Али, у овој, као и многим другим песмама где год се помиње јабука, она има други и дубљи смисао. „То је симбол плодности, затим прсију, односно недара и девојачких дојки"[107]). Песму са истом поруком бележи и Вук, додајући испод наслова да је она пореклом из Новога у Боки Которској. У напомени испод последњих стихова Вук бележи: „Рекао би човјек да је пјевач последње три врсте додао друштва ради[108])". Вук то не чини случајно. Песма коју је он нашао у Боки доста је дужа од ове коју Ђорђе Караклајић и многи други сматрају изразито ужичком. После стихова да на врху јабуке има највише плодова, Вукова варијанта се продужава и каже да на врху седи соко, а на корену змај па:

Змај соколу поручује:
— Ако пуштим жива огња,
Гњездо ћу ти опалити,
Тиће ћу ти пофатати...

а соко змају одговара да ће његови тићи брзо полећети „пут онога славна мјеста, добре гласе однијети — да смо сви здраво и весело". Дијалог змаја и сокола у ствари је симболика. То показује да је земљу прегазила туђа сила. Тај мотив познат је и у ужичком крају. Бока не би могла бити карактеристична по јабукама које се помињу на почетку песме. То више одговара неким пределима ужичке области. Вук ипак ништа није измислио нити случај-

---

[105]) **Српске народне пјесме**, књига прва, стр. 318.
[106]) **Велика народна лира**, приредио за штампу И. Ценерић, Народна књига, Београд 1953, стр. 360.
[107]) П. Влаховић, **Тројановићево проучавање народа и народног живота**, поговор за књигу **Главни српски жртвени обичаји...** Симе Тројановића, Просвета, Београд 1983, стр. 379—380.
[108]) **Српске народне пјесме**, књига прва, стр. 342.

но учинио. Песма која је по њему из Боке, а данас је (истина скраћена) типично ужичка може само бити потврда да је становништво око Новог у Боки сродног порекла са становништвом око Титовог Ужица, да им је, можда, некад заједничка постојбина била у Херцеговини па су се одатле зракасто расељавали и преносили, поред осталог, сродне мотиве у песмама [109]).

Од старијих песама које је певало градско становништво у Ужицу, на сличан начин као и околно сеоско, вредно је издвојити песме: **Ој, моја, ој, моја, ружо румена** (200) и **Хвалила се лепе Маре мајка** (298). Обе су спадале у обавезне песме на варошким свадбама и веселим скуповима. Прва се певала, као што се и данас пева, у дурској, а друга у молској скали. Другој песми по садржају је слична Вукова **Марина клетва** [110]).

Нешто новије песме, које су биле познате и код сеоског и код варошког становништва, јер су: **Снијег паде, друми западоше** (267), **Равно поље, жао ми је на те** (234), **Два су цвета у бостану расла** (45), **Сунце јарко, не гријеш једнако** (271, 273) и др. Песму **Два су цвета у бостану расла** записао је и Вук [111]), али под насловом **Љубавни растанак** и нешто је шира од оне која се пева у ужичком крају. Код Вука се у овој песми помиње „црн мурећеп" (црнило, врста црног мастила), који се у ужичком крају нигде не чује ни у песми ни у говору. Песма **Снијег паде, друми западоше** код Вука носи наслов **Радост у опомињању** [112]), а И. Ценерић у својој збирци има чак три варијанте те песме, рађо певане у ужичком крају [113]).

По лирској поруци, а и по мелодији на коју се у ужичком крају најчешће пева, особито је занимљива песма **Равно поље, жао ми је на те.** Вероватно зато што је овај крај изразито планински, у њему се с посебном чежњом пева о „равном пољу". Код Вука је та песма насловљена као **Тужба на поље** [114]), доста је дужа и друкчија од ове у ужичком крају. Мелодијску варијанту која се у ужичком крају пева забележио је Ђ. Караклајић и нотним записом и текстом [115]), а Ценерић је записао три варијанте текста [116]).

У Рибашевини и Сечој Реци записана је песма **Сив соколе, сиво перје твоје** (258). Кајду те песме заиста су лепо певале сестре Јоксимовић на Сабору народног стваралаштва Србије у Тополи 1983. године, као и на неколико културних манифестација у ужичком крају пре и после тога. Кајда спада међу најстарије које су познате у овом крају, а порука песме као да подсећа да је напев пренесен преко Осата у Босни у време досељавања неке од црногорско-херцеговачких струја.

---

[109]) Вероватно је сувише смело и за сада без емпиријских доказа, али се не би могло узети као сасвим случајно да нпр. Познановића има и у ужичком крају и у Подима изнад Херцег Новог и да се лична имена код обе групе упадљиво слажу. Од новских Познановића је и онај некадашњи морепловац, чија се велика библиотека и данас чува у Херцег Новом. На те податке аутору је указао др Саво Вукомановић са Цетиња.

[110]) **Српске народне пјесме**, књига прва, стр. 273.

[111]) Исто, стр. 285.

[112]) Исто, стр. 289.

[113]) **Велика народна лира**, стр. 326—327.

[114]) **Српске народне пјесме**, књига прва, стр. 335.

[115]) Ђ. Караклајић, **Збирка народних пјесама и игара**, Нолит, Београд 1955, стр. 29.

[116]) **Велика народна лира** (И. Ценерић), стр. 291—292.

Тешко је наћи крађу а лепшу лирску мисао о положају човека у природи као у песми **Благо теби, зелена шумице** (4). Нека дубоко истинита порука остане у свести кад се слуша како то „извика" певају Никола и Стеван Драшковић из Мочиоца испод Мучња.

Од женских песама из старовлашких делова изнад Ивањице тешко је наћи лепше од оних које већ годинама негује симпатична женска група певача из Ерчега. Њихове песме **Растопи се шећер у бокалу** (241) и **Ој, ђевојко јорговане** (182) и многе друге, које увек изводе четири девојке дијафоном кајдом (у другим крајевима то је реткост), делују као архаичан модел изражавања кроз песму у малом тонском опсегу са изузетно нежним преливима.

Посебне пажње вредне су песме које у златиборском селу Љубишу негују Владе и Љубивоје Смиљанићи и Дамљан Кукањац. Њихове песме су: **Ја посијах, Јело** (90), **Ливадица, ливаđа, около јасење** (121), **Расла трава ситница** (237) и **Шта би дала, ђевојчице** (332). У свим њиховим кајдама осећа се изразито јекавски начин изговора. Мелодијска линија неодољиво подсећа на неке црногорске напеве, а све се пева интензивно, али не сувише јако, на неки посебан начин пригушено. Овде се доста брже него у другим пределима ужичке области осети да свака песма има своју кајду, то јест друкчију мелодијску конструкцију.

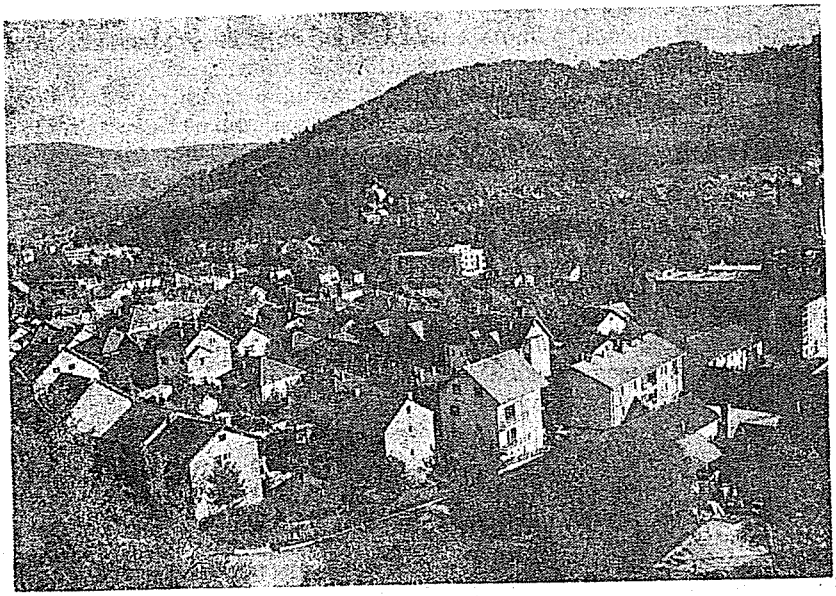

И в а њ и ц а

Снимио: Оливер Цвијовић

У песми **Остах, мајко, жељан ђевојака** (214) на први поглед рекло би се да је реч о сиромаштву. Смисао тог двостиха ипак је, изгледа, доста дубљи. Овде је сиротиња навикла да иде босонога, без опанака. Девојака је такође било у овом крају доста, да их нико не остане жељан. Негде између та два стиха као да се налазе прикривене много важније жеље: слобода и хлеб.

На Златибору је љубавну песму тешко одвојити од чобанске песме, што се већ и на први поглед види из примера: **Благо теби, мој зелени боре** (5), **Дрема ми се, спавала би мајко** (55), **Ливадица пуна петроваца** (123) и још много других сличних, сакупљених нарочито по Златибору и обронцима Златара.

Девојка чији се момак налази у војсци или се спрема у војску пева: **Мој Драгане, руже двије** (156) или **Сејо моја, нема нашег поле** (252). Зрели младићи често се определе да своје расположење изразе песмама: **Вита јело, ће си ладовала** (23), **Лепше цвеће у пролеће** (119), **Мене моји решили да жене** (135).

У неким песмама јављају се необични географски називи. Тако у једној песми из Ојковице девојка пева: **Чувам овце по брду Банату** (325), а у другом селу се пева: **Под Будимом овце пландовале.** Откуд Банат и Будим у овим високим планинама? — остаје да се тек објасни, али се та имена у песмама не помињу случајно [117]).

У неким песмама приметне су новије лирске теме. То се види у песмама: **Зелени се око школе трава** (70), **Оде мала у Немачку** (179) и др. У некима се, опет лако одражавају савремене промене у друштвеним односима: **Комшија ми радним даном дика** (112) или **Дођи, миле, до зеленог глога** (52).

Још има песама у којима се чувају неки старији изрази које данашњи певачи и не разумеју. Таква је **Очи моје зелене и маве** (217). Израз „маве" за данашње певаче ништа не значи. Само од најстаријих становника може се чути да то означава плаву боју. Ако се данас од неких певача чује: **Очи моје зелене и плаве,** то није зато што знају да су та два израза истог значења, него им се чини да је тако лепше. Кад се већ пева о лепоти очију, онда су „око плаво" и „око гараво" у извесној равноправности, а врло ретке су песме које певају о зеленим очима: **Нас две сеје, очи нам зелене** (170).

Већина љубавних песама пева се „извика". О томе на одређен начин говори и текст неких песама: **Грло моје гору разговара** (35), **Запевај де, моје грло бело** (66), али је можда најлепша она испод Мучња: **Над Чеповом напремасе вамо, чујеш ли ме, гаравушо тамо?** (168). У новије време све већи број старих стихова, који су се некад певали искључиво „извика", прилагођава се на арије, које се певају „на бас", при чему се доста често стари једноставни стихови ритмички дограђују понављањем неких делова, додавањем уобичајених узвика или других прикладних слогова да би се задовољила форма арије. У песми **Дрина ваља дрвље и камење,** на пример, додаје се: „Листај горо зелена, цвати ружо румена. . . "

☆ □ ☆

Љубавна лирска песма ужичког краја, као што се види, тешко се одваја од осталих лирских песама сродне врсте. Једино по чему се љубавне песме сигурније разликују од других песама јесте што у средишту теме носе изразе о

[117]) При врху планине Шаргана један вис зове се Будим. Ту се налази тунел грађен у току првог светског рата, у коме је затрпано неколико стотина заробљених војника, који су овде доведени да за рачун Аустроугарске граде пругу и копају тунел.

лепоти и узвишености човека, пре свега младости човекове, која је и природно „доба за песму".

Песма људске лепоте у овој области не делује наметљиво и директно. Лепоту човека овде песник види у складности односа човека с другим људима и са природом око себе. Зато су младић и девојка лепи крај бора, испод јеле, у ливади, крај извора; лепи као јаблани, као јабуке, као жуте дуње, као трава ситница, а тужни у љубави кад „снијег паде друми западоше", кад драги одлази у војску да остане дуго, кад сунце не грије једнако, кад свет није хуман као што младост жели и очекује.

13. Бројенице

Постоји једна група лирских народних песама у ужичком крају која у другим класификацијама познатих теоретичара народне књижевности није заступљена. То су песме које се у овом крају зову бројенице. Оне подсећају на обичан говор или рецитовање, а неке од њих се и певају.

Бројеница је најчешће дужа песма. Њен садржај на први поглед је доста сиромашан, а у неким је чак врло тешко наћи прави садржај, јер се уз извесне логички јасне реченице додаје још читав низ реченица, речи и слогова који делују као бесмислени наставци, као неки случајно одабрани украси. Најчешће се нека позната распрострањена песма продужава додавањем стихова, који, на први поглед, немају никакве везе са основним стиховима. У ствари, тако настаје бројеница.

Зашто у певању долази до ове појаве? Зашто у крају у коме се говори чисто, разговетно и без сувишних фраза, певачку мелострофу певач компликује кад то није манир у изражавању? Мора да за то постоји неки разлог. Кад се пажљиво анализира текст бројенице **Златиборе, шта по теби расте . . . Огрија, омирја** (11), лако ће се запазити да почетак и крај песме имају неки лирски смисао и често се певају као посебна песма на разне кајде. Овде је, међутим, између почетка и краја уметнута читава нова тема, која препричана гласи овако: Огријала сјајна месечина два нова дуђана, а у дуђану није било никога осим Петра и Николе и њих двојица се гложе око једне девојке. Петар вели да је девојка његова, а Никола да је он запросио исту девојку. Препирка се одједном прекида и, преко додатка којим је и почела, уметнута тема се завршава. Тек тада завршава се и започета основна лирска тема. У ствари, даје се одговор на питање постављено на почетку песме.

Али, ни уметнута тема не саопштава се кроз песму чистим и непосредним речима. Нормалне речи уметнуте теме даље се преламају, уситњавају, слогови се цепају и на нов начин слажу. Таква песма не може се разумети од првог слушања. Тек кад се неколико пута понови и пажљиво запише, цела бројеница постаје мало јаснија, ни тада до краја јасна.

Стиче се утисак да песник, односно певач, убацивањем неких речи и слогова намерно жели да порука његове песме буде скривена, да не буде одмах свакоме јасна. То подсећа на особину говора коју је у овом крају много раније уочио Милан Милићевић[118]). У примерима које он наводи види се да се свака

[118]) М. Ђ. Милићевић, **Кнежевина Србија**, Београд 1876. стр. 591

реч може по утврђеним правилима изговарати додавањем слогова испред или иза смисаоног слога у речима. Такву реч неупућен слушалац уопште не разуме. Људи који се договоре како да користе те слогове сасвим добро се разумеју а онај који их слуша има утисак да они говоре неким непознатим језиком. Није ли, можда, велика невоља у вековима робовања под Турцима натерала ове планинце да измисле неки свој говор, који туђин ма које припадности неће разумети? Није ли то касније пренесено и у песму? Ту претпоставку не треба унапред одбацити[119]).

Најпростије бројенице су оне које деца изговарају у својим играма (јуре, жмуре, у коло лопте, лончића). Кад треба да одаберу играча који ће у игри јурити, деца се на врло спонтан начин договоре да избор изврше излучивањем. Стану у круг и једно дете почне с било ког места „бројање", али не изговара бројеве него слогове, који само за њих нешто значе. Најпростије „одбрајање" је оно: „Тупа, лупа, зелена јабука, наполе!" (7). Уз сваку гласно изговорену реч дете шаком додирује једног играча по реду и онај играч на кога падне реч „наполе" излази из кола. Он је „излучен". Понављају се речи и исти поступак, све док не остане један играч, који није „излишен". Он почиње игру. Исту функцију имају и дечје бројенице: **Ан пан чара пан** (1), **Ен, ден ди ну** (3) **Енега, тенега** (4), **Енци, менци, на каменци** (5), а овде спада и нешто разумљивија: **Соко паде на ливаде (17).**

Те речи се неким чудом лако памте, понављају се строгим редом, а никад нико није питао нити је неко покушавао да објасни, шта те речи значе. Кад децу неко запита шта то раде, она једноставно одговоре: „Бројимо!" Зато је то одомаћено као дечја бројеница. Тај текст се пола рецитује, а пола пева, изговара се у строго одмереним ритмичким одсецима, а уз сваку реч или сваки слог следује нека радња или неки покрет. Можда су те речи некад, у далекој прошлости, имале неко значење, а данас се то изгубило.

Поступак је, углавном, исти и код бројеница које певају одрасли. Не улазећи у проблем да ли су деца своје бројенице стварала слушајући одрасле или је то текло неким другим редом, очевидно је да се из истих разлога уз нормалне речи песме додаје нешто што некад личи на украс, некад на „прерушавање" да се не би одмах препознала порука, а вероватно су неке речи временом скраћиване или по локалном моделу продужаване да би се постигао одређени број слогова (камен — каменци?).

Међу бројенице народ у овом крају уврштује још неке песме ако се у њима после главне лирске мисли у певању почну „набрајати" речи које ни саме за себе ни у главној теми ништа особито не значе. Такав је, изгледа, био песнички поступак код песама: **Које ли је доба ноћи** (9), **Жуте крушке опадале** (66). **У мајке су три ђевојке** (14),**Синџирићи звече** (16) и сл. Додате речи у неким случајевима као да имају функцију да оживе ритам песме и певања, али се све додате речи не би смеле на то сводити. На сличан начин звуче и додаци који се састоје од имена села и места у бројеници **Мала моја, мала моја** (15).

---

[119]) Кад су неки Ужичани око 1970. године почели да одлазе на привремени рад у иностранство, једнога су питали како ће се снаћи без икаквог заната и непознавања језика.

— Како не знам језик? — чудио се овај.
— Па лепо, они тамо говоре француски! Знаш ли ти француски?
— Нисам пробао, а можда и знам! . . .

У песми **Играло се, миле мој** (8) карактер бројенице је у смењивању римованих додатака „миле мој“ и „ој“ . Без тих додатака, та песма би се друкчије певала и не би спадала у бројенице. Јулка Радојичић из Гостинице, пошто је показала песму **Не куца ли звонце од олова** (10), објаснила је зашто се та песма сврстава међу бројенице. Она каже да се овде не пева, него се „броји“. У ствари, Јулка прва три стиха лепо запева, а све остало уједначеним тоном изговара у фиксираним ритмичким одсецима, па на крају отегне и мелодијски обликује само последњи стих. Јулка додаје да ту бројеницу изводи увек само један певач.

Певачи „извика“ Перо Перишић, Миле Јоксимовић и Миљко Мијатовић на „Пастирском сабору“ у Сврљигу, маја 1965.

Снимио Р. Познановић

Песма **Пошла кока на пазар** (13), забележена у Ојковици, јесте стихована шаљива прича и њу никад, ни овде ни на другом месту, нико неће запевати, већ ће је „бројати“, што значи на посебан начин говорити, рецитовати углавном на два-три иста тона који се равномерно смењују у сваком стиху.

Бројенице се, дакле, најчешће рецитују, „броје“, ређе певају „самачки“, претежно дијафоном кајдом, а најређе се певају у групи „на бас“.

Свака бројеница, чак и најдужа **(Пошла кока на пазар)** изводи се у једном даху, „на душак“, без паузе.

У ужичком крају записано је око четрдесет песама ове врсте, а у додатку је одабрано 18 примера.

14. Бекријске песме

Група песама које се певају уз радове око казана и неке друге послове док се припрема печење ракије и готово на свим веселим скуповима, у ужичком крају називају се бекријске или „бекринске", ређе „казанске" песме.

Бекрија је онај који пије, али нипошто није исто што и пијанац у смислу перверзне употребе алкохола. Прави пијанац, уосталом, и не може да пева. Изрази „бекрија" и „пијаница" овде се разликују по степену алкохолисаности. Бекрија је умеренији од пијанице. Истина, понегде се за човека који претерује у узимању алкохола каже: „бекриштина"[119]).

У целој овој области пије се највише ракија, иако, како пише Сима Тројановић, спада у „врло позна пића"[120]).

Бекријске песме најчешће певају они који умерено пију ракију. Такву песму, међутим може запевати и онај који не пије, нарочито ако се нађе у друштву „мало накресаних". Песме се називају бекријске једноставно зато што се у њима пева о пићу и опијању. У овом крају нема винограда, вино се купује и доста мање троши па нема винских песама, али су зато бекријске песме често истог смисла као што су у другим крајевима винске песме.

Све бекријске песме у овој области певају се искључиво „извика". Веома ретко их пева појединац, већ најчешће двојица мушкараца. Све те песме су на „кратки глас", „јасне ритмичке структуре"[121]). Бекријске песме ужичког краја нису исто што и „почашнице у првој књизи **Пјесама** Вука Караџића[122]).

У додатку је одабрано 30 бекријских песама из ужичког краја, а забележено их је, у разним деловима области, још скоро толико, али се најчешће ради о различитим варијантама исте песме.

Постоје, ипак, извесне разлике између бекријских песама у старом ужичком округу и оних које су забележене у санџачким селима.

Бекријска песма која говори о раду око казана јавља се само у селима у којима има шљива и где се производи („пече") ракија. Тако се у Заглавку код Бајине Баште пева: **Заложи, зажари** (7), у Мачкату: **Казан пече** (15), а у Злодолу: **Казанџија пече** (16).

О ракији као пићу, као средству за увесељавање, песме су доста једноличне: **Ој, ракијо, рако** (18), **Дај ракије у грло** (3), **Ја ракију и ђевојку, мајко** (8), **Колико сам попио ракије** (11), **Кад ракију не би' пио** (12), **Од ракије ништа није** (19), а има и песама у којима се ракија не помиње, али се подразумева: **Барабе су Шарган прокопале** (1), **Бардачићу жути** (2), **Домаћине, пази реда** (5), **Јој, што волим пити воде** (9), **Пијем, пићу** (22) и сличне.

Неке бекријске песме певају се много више као израз посебног расположења него због тога што се певач опио. Такве су: **Пићемо, пјеваћемо** (25), **Пијте, браћо, ја ћу из бокала** (26), **Нема пјесме и весеља** (17), **Домаћине, доме мој** (4), **па онда и песме: Кресни оком, гарава ђевојко** (14), **Пиво ли, пиво** (24).

---

[119]) У ужичком крају има доста израза за оне који претерују у пићу: пијаница, пјандура, локоња, шљокација, а у преносном смислу: мокри брат, ударен шљивовом граном, итд.

[120]) С. Тројановић, **Старинска српска јела и пића**, Просвета, Београд 1983, стр. 363—367.

[121]) А. Матовић, наведени рад, стр. 403.

[122]) **Српске народне пјесме**, књига прва, стр. 65

Одређене бекријске песме запевају се при крају свадбе, кад су гости одиста више попили. Тада се обично чује: **Седи баба до бабе** (29), **Пиј, пиј, наздрав'де ми** (21), а кад се весеље ближи крају и све друге песме су испеване, онда често читава група једним гласом запева: **Пио, не пио, сви ме зову — бекријо!** (23). Ова последња песма, али не само она, показује да онај ко пева бекријске стихове не мора бити пијан, још мање пијанац.

Некад стихови бекријске песме звуче као осуда пијанства, али доста често и као оправдање што се пије и опија. Бекријска песма се ипак готово никад не пева ако нико не пије или ако није прилика да се пије. Пошто се ракија пије уз све врсте весеља, онда се и бекријска песма пева на различитим врстама веселих скупова, али у томе ипак постоји неки ред. Сматра се да весеље није у складу са обичајем ако се почне бекријском песмом. Таква песма се пева увек касније, обично на крају весеља. Њу певају углавном мушкарци. Врло ретко неке бекријске стихове могу запевати и старије жене, али се тада кроз песму више подсмевају онима који су се опили, на неки начин их опоминју да треба престати. Млађе жене и девојке не певају бекријске песме.

15. Песме уз игру

У ужичком крају доста је богата традиција играња. Највише је распрострањена игра у колу. Уз све игре изводи се одговарајућа музичка пратња која је у старије време била претежно вокална, а данас све више инструментална.

Најстарије игре у колу ужичком крају и данас носе називе по почетним речима песме која се уз њих пева. То су песме које су за ову прилику издвојене у посебну групу и назване песмама уз игру, што је, углавном, исто као и код Вука „пјесме играчке што се пјевају у колу“[123]). Песма уз игру, дакле, има сасвим одређену функцију. Вукове „пјесме играчке“ обично имају своје мелодије и повезан текст јасне и логичке структуре. Извесне песме уз игру у ужичком крају исте су као и код Вука, али су неке и друкчије. То су оне без чврсте мелодије и без целовитог текста, које су само ритмички прилагођене игрању.

У области Титовог Ужица данас, дакле, постоје две врсте лирских текстова који се певају уз игре. Једни се певају, а други се „извикују“, „броје“. За песме прве врсте постоје мелодије које су релативно чврсте, а за друге — углавном речи које се у одговарајућем ритму изговарају, обично уз инструменталну музичку пратњу, попут украса, као поскочице у Војводини или чикалице у неким другим деловима земље. Ту разлику најлепше су објаснили Ђорђе Жиравац и Богољуб Краковић у једном разговору у Арију септембра 1961. године. Жиравац је годинама свирао на разним инструментима[124]), а Краковић је у своје млађе дане важио за једног од најбољих играча у читавом овом крају. Они кажу да је једно кад се уз игру без икакве инструменталне пратње пева **Промиче момче кроз село**, а сасвим је друго кад се уз трубе, хармонике или ма који други инструмент у колу подвикује или подврискује нека песмица, у којој се броји на пример: **Бритва мени, бритва теби, Вукомане, Зарија** (6).

---

[123]) **Српске народне пјесме**, књига прва, стр. 129.
[124]) Вид. **Вију ветри, вију вали**, Вести, Титово Ужице, 26. март 1959. стр. 6.

Шта та три стиха стварно значе и шта су значили онда кад су у колу „подвикивани" — тешко је утврдити. Можда је реч о неком догађају међу сточарима, некој њиховој шаљивој драмској радњи, од које су, као успомена, остала та три неповезана стиха.

Од приближно 80 различитих варијанти песама за игру забележених у ужичком крају, у додатку је одабрано 38 примера. Од тога је 26 песама које се уз одређену мелодију изводе као пратња игре, а осталих 12 су бројенице, поскочице, чикалице и друге врсте украса уз постојећу инструменталну пратњу.

У ужичком крају постоји обиље народних игара. Гледајући само називе по различитим изворима, има их на стотине. Сестре Јанковић за неке игре у својим збиркама назначиле су да су из ужичког краја, али за неке друге, које би се још пре могле назвати ужичким, нема у тим збиркама никакве ознаке. М. Илијин помиње „преко 100 назива игара" у ужичком крају[125]), а С. Зечевић у својим радовима помиње чак 288 назива игара везаних за стари ужички округ и Санџак[126]). У пригодној публикацији **Десет сабора народног стваралаштва СР Србије 1971 — 1981. Лесковац-Александровац** [127]) постоје подаци да је, од укупно десет сабора, на осам тих сабора учествовало 19 група из ужичког краја и да су те групе извеле разне игре са око 50 различитих назива.

Највећи број песама уз игре у ужичком крају ипак су песме са самосталном, мелодијом по чијим се првим речима назива и сама игра. Такве су: **Ајд' на лево, брате Стево** (1), **'Ајд'тамо, 'ајд' овамо** (2), **Заврзлама није лака** (13), **Ја посијах лубенице** (18), **Чујеш, секо** (31), **Промиче момче кроз село** (32) и др. Називи неких игара одређени су само по једној или две речи на почетку песме која се уз њих пева, на пример: **Бирај, бирај, мала** (5 — бирачко коло), **Зец воли купус** (14 — зец коло), **Ја сам млади радикал** (19 — радикалка), **Кад се Циго зажели** (20 — циганчица), али у другим местима: ђачко коло, седма небеска и сл.), **Тодор Тоди подвалио** (34 — Тодино коло), **Учитељу, учитељу** (36 — учитељско коло), **Шеварчићу шумнати** (37 — шуматовац) ,итд.

Уз један број игара певају се песме које нису утицале на назив игре. Тако се уз најраширенију игру — девојачко коло — пева:**Гавран гаче на јели** (8), **Дошло писмо из Босне** (10) или **Ој, ђевојко, у коси** (25). Уз једну игру, коју старији становници називају **ужичанка**, пева се: **Ал' су лепе те ужичке секе** (3), али се други део мелодије те игре сасвим поклапа са мелодијом игре **Тита, тита лобода**, за коју се у овом крају готово и не зна. У великом броју села игра се ђурђевка (троделни ритам) и ђурђевица (дводелни ритам). Тамо где се игра прва, не игра се друга, и обратно. Уз ђурђевку се пева: **Ој, девојко, душо моја** (23), а уз ђурђевицу се не пева.

У околини Титовог Ужица свуда се и данас игра „ситно преко ноге", игра у троделном ритму типа игара „у шест корака", односно старе коконе, коконице, кокоњешта, кукуњежа, кукуњеша. Ако се игра у троделном ритму, онда, зависно од мелодије која се уз њих свира, игре називају : врањанка, жикино, јованчица, бисерка, а уз сваку се игра на исти начин. Уз неке од тих игара у ужичком крају певају се и одговарајуће песме: **Ој, тата, тата** (26), **Посија ђедо три лије лука** (30) и сличне.

---

[125]) М. Илијин, **Народна орска уметност у области Титовог Ужица,** Осми конгрес фолклориста, стр. 108.

[126]) С. Зечевић, **Народне игре титовоужичког региона**, Ужички зборник бр. 10, Титово Ужице 1981, стр. 453—465.

[127]) Издао Савез аматера Србије, Београд 1982.

С. Зечевић пише да се у ужичком делу Санџака некад играла игра под називом „ситан танац"[128]). Вероватно је тај податак записан по казивању много старијих познавалаца. Данас од те игре нема јасних трагова ни у Санџаку, а у старом ужичком округу нема их никако. Могућно је да се елементи такве игре изводе у доста измењеном облику и под друкчијим називима. Зечевић на истом месту помиње игру коју у Новој Вароши зову **Дервиш Алија**. Накнадна испитивања нису потврдила да млађи Нововарошани знају за такву игру. Претпоставља се да се она овде изгубила. Али, у једном другом муслиманском насељу Санџака, у Забрњици, фолклорна група обновила је и, на регионалним сусретима сеоских аматерских група у Равнима 1982. године, приказала игру која би могла битиу некадашњи „ситан танац", некадашње „плетиколо", можда и „Дервиш Алија" или игра са ма којим друкчијим називом, али са основним елементима архаичне обредне игре где се играчи уплићу и расплићу. Играчи из Забрњице извели су ту игру уз певање, без инструменталне пратње. Песма је, чини се модификација неке старије мелодије донесене из Босне (мухаџири), а речи су комбинација неке давнашње обредне радње и данашње шале. У једном делу, као нова певачка деоница, јавља се: **'Ej, 'ајде сејо, 'ej, 'ајде Јело"** (12) а у наставку песме сасвим одређено се каже: „да играмо ситан танац". Занимљиво је да су то сачували муслимански становници, а у тексту песме су српска имена.

У санџачким селима и данас се често игра „бирачко коло". Уз ту игру пева се: **Бирај, бирај, мала** (5), **Види, види, дуга јада** (7) и сличне. Сви тврде да је назив игре дошао по бирању у колу, по томе што се у току игре један младић и једна девојка издвајају, стану насред кола и играју, а остали играчи кроз песму им поручују, некад сасвим озбиљне, а некад шаљиво, оцене да ли су се добро изабрали, да ли су једно за друго.

Карактеристична игра за ужички крај је „проломка" или „проломчица". Игра се врло живо. У разним предеоним целинама игра се уз различите мелодије, а најчешће уз песму **Тера баба бика** (33) **или Мала башча, мала башча** (21).

Другу групу чине песме које се подвикују, „броје", говоре у одређеном ритму уз било коју дводелну брзу игру. Такве песме говори неки од играча у колу, чешће мушкарац него жена, понекад коловођа, чешће кец, али може и сваки други играч у колу. То су песме које игру чине китњастијом, живљом, раздраганијом, веселијом. Такве стихове у колу може да „броји" само добар играч ако је истовремено и добар певач. Већ саме речи, које се упућују осталим играчима или онима што стоје око кола, објашњавају смисао поруке и жељеног расположења:**Ио, Ранђијо!** (17), **Ове две до мене** (24) **Опа, цупа, до зоре** (27), **Опа, цупа чизме моје** (28), **Није зрна кукуруза** (22), итд. У тим кратким стиховима и нема неког особитог лирског набоја ,али има прикривеног шеретлука, притајене жудње за еротским. Томе нико од играча и слушалаца не тражи никаква додатна објашњења. Сви те речи углавном на исти начин разумеју. Такве доскочице и поскочице најведрије су кад се при крају свадбеног весеља у коло ухвате и старији људи и жене. Тада ти стихови, уз разиграно коло и живу инструменталну пратњу, просто севају, врцају: **Игра баба до бабе** (15,) **Оће лола, оћу ја** (29), **Шиш, пиле шушумиле** (38), **Играла сам до драгана** (16), итд. Врхунац играчког заноса понекад се достиже кад свирачи само назначавају такт игре,

---

[128])С. Зечевић, **Преглед народних игара ужичког дела Санџака,** Осми конгрес фолклориста, стр. 117 — 118.

а све остало су набрајања, подвикивања, подврискивања, доскочице, поскочице. Кад се све то на таквом скупу доживи, стиче се утисак да те песме ту и настају, да ти стихови спонтано извиру из општег расположења и заноса и да им, ни тада ни касније, нико не тражи друго објашњење[129]).

Певање уз игру врло ретко се изводи на великим скуповима, саборима и вашарима. Оно обично прати игру на мањим и интимнијим скуповима: комишањима, свадбама, прелима.

Песме уз игру које имају мелодију певају и мушкарци и жене, понекад одвојено, понекад и заједно. Поскочице и доскочице које се у колу броје без чврсте мелодије по правилу извикују млађи, ређе средовечни мушкарци, сасвим ретко средовечне жене, али никад невесте и девојке. Ако је свадба, онда не приличи да поскочице или доскочице у колу извикује домаћин или кум, чак и ако су веома вични да то у другим приликама чине.

Песме уз игру, које имају устаљену мелодију, певају се најчешће групно, једногласно или „на бас". Поскочице или доскочице увек извикује један или више мушкараца, али не одједном и не заједно, већ на смену, као да се на тај начин разговарају.

16. Шаљиве песме

Смисао за ведру шалу и хумор једна је од карактеролошких црта становника читаве ужичке области. Дуго се сматрало да су шаљиве причице и шаљиве песме одлика Златибораца. Говорило се о ерској пошалици, ерској шаљивој песмици, анегдоти, зврчки, ерским мудролијама, доскочицама, али се мислило само на становнике Златибора. Кад се мало боље прикупе и среде подаци о свим облицима шале и хумора у овом крају, такво мишљење мора да се напусти. Шала, шаљива причица и шаљива песмица настају и чувају се у свим деловима ове простране области, укључујући ту и ужичке делове Санџака. Једино ако се под „ерским" подразумева све што припада данашњем региону Титово Ужице, могло би се прихватити једначење, онда би се и даље могло говорити о ерској шаљивој песми.

Данас се старија шаљива песма пажљивије чува у деловима који су некад чинили стари ужички округ, а нова шаљива песма чешће настаје у Санџаку, нарочито у оном делу у коме се нагло променила структура становништва и где се сређу три наше републике: Србија, Црна Гора и Босна и Херцеговина, особито у доњем Полимљу. Расправљајући о утицају народне радиности и индустрије на развитак нашег савременог народ-

---

[129]) На једној свадби у Титовом Ужицу 1980. године, пошто су сви обреди и главни послови завршени, сви присутни су се ухватили у коло. Неко од играча подвикнуо је обичну реч: **„Тачно!"** Том речју једна од млађих свадбарица мало раније се правдала за неки свој несташлук. Сад је ту реч у ритам игре на погодан начин убацио неко од играча. Сви који су знали смисао упадице, прихватили су у ритму игре: „Тачно! Тачно!". После су се правиле све успелије комбинације и до краја свадбе игра је прошла у знаку те обичне речи.

ног стваралаштва, Н. Кнежевић је поменуо и материјал прикупљен у околини Прибоја и баш тим материјалом побио једну ранију тврдњу да су се прилике „измјениле тако да нема више мјеста дуготрајним скупним свадбама, славама и другим светковинама", а због тога, тобоже, нема више потребе за усменим народним стваралаштвом. Неодрживост таквог схватања, пише даље Кнежевић, демантовало је огромно народно стваралаштво у време народноослободилачког рата и послератне изградње „све до данас са несмањеном јачином". Сасвим оправдано Кнежевић тврди да за народног певача „увек има мотива"[130]).

Примери сакупљених шаљивих песама из околине Прибоја то и овде потврђују. Заиста, ништа природније него да се шаљива песма савременог садржаја јави онде где је промена тако нагла као око Прибоја, где се од стада оваца из Бучја, Крњаче, Заостра, Крајчиновића, Стрмца, Херцеговачких Голеша и свих околних села одједном у велику фабрику аутомобила сјурила буџица младих људи, нашавши се, без икакве припреме, у сасвим новим приликама.

Већина шаљивих песама сасвим су кратке. Има их и дужих и оне су обично и старије. Неке од дужих шаљивих песама имају карактеристике епске песме. Тако се песма **Боже, мили, чуда великога** (4), и по почетном стиху и по чврстом десетерцу, приближава епској песми. Она се чак најчешће и пева уз гусле. Песма обухвата широку скалу људских мана и смешних сцена. У разним деловима ужичке области забележено је десетак различитих варијанти ове песме. Неке се одликују мноштвом непристојних израза, а ова, која је забележена од Светозара Богдановића Сидима из Сивчине код Ивањице, захватила је све смешне моменте и насликала све људске настраности углађенијим изразима. Иста тема налази се у песми **Кад се жени који куће нема** (36), само са нешто друкчијим детаљима и доста краћа.

У гусларске шаљиве спада и песма **Ласно ти је пјану запјевати** (43). Стари гуслари су такве песме певали само на крају весеља, а данашњи млађи гуслари често с том песмом почињу своју „гусларску представу". И једни и други ту песму називају **Ласно и тешко**. Сваки стих у овој песми је целовита мисао за себе, сваки делује као афоризам, а цела песма личи на збирку одабраних изрека и сентенци. Исти смисао има и новија песма **Ласно ти се младу оженити** (44), само што је садржај изразито савременији, такорећи данашњи.

Песма **Рекоше ме оженити** (91) такође је читава збирка пошалица на људске ситничавости и неумерности. Овде је дата најдужа и најпотпунија варијанта, забележена у Никојевићима код Титовог Ужица, а у другим селима забележене су многе краће варијанте са нешто друкчијим детаљима, али истом основном поруком.

Доста села у ужичком крају има своју локалну варијанту шаљиве песме **Свако село угурсуза 'рани** (96, 97). Уместо речи „угурсуз" чести су и други погрднији изрази. И данас се лако на тај почетак „накалеми" нова песма са новим именима.

---

[130]) **Н. Кнежевић, Народна радиност и индустрија као услов развитка народног стваралаштва**, Тринаести конгрес фолклориста, Скопје 1968, стр. 259 — 260.

Шаљива песма **Молила се млада мома** (61) позната је и у другим крајевима земље. У ужичком крају може се чути десетак различитих варијанти те песме, али су све међусобно сличне. Песма се лако „пришива" мушкарцу слабе воље и, свакоме ко нема довољно храбрости и самопоуздања, у обичном говору рећи ће се: „Скочи жижа, опржи га!"

У неким шаљивим песмама овог краја као да се на лак и једноставан начин људи ослобађају сопствених и туђих заблуда. Такве поруке су у песмама: **Због̀ом, дико, одок у џандаре** (25), **Велике су муке на јунаку** (8), **Иде момак, пјева ко тројица** (30), **Ко од тора не одмиче** (14), **Огријала месечина** (70), **Рите моје, што ме срамотите** (93) и др.

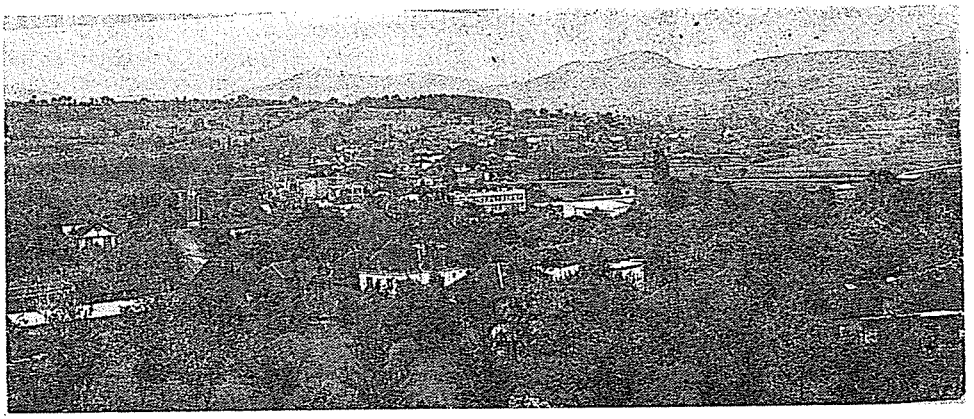

К о с ј е р и ћ

Честа тема шаљивих песама је неприродност у понашању, неприродан однос међу људима и, уопште, извештаченост у свету, чему се људи одиста лако насмеју, као у песмама: **Виђех чудо и нагледах га се** (9), **Ја сам чудо видио** (32), **Нити грми нит' се земља тресе** (67), **Преварих се, ожених се мали** (86), **У мог стрица бијесна јуница** (104) или **Шарен кревет ко шарена ружа** (109), којом се на шеретски начин исмејава удаја младе жене за старца [131]).

У неким песмама тема пошалице је лењост и нерад сваке врсте: **Мисли мала да сам на занату** (55), **Певач пева на прагу** (81) и сл. подсмеху се све чешће излаже и данашња неписменост младих људи јер је већ свима јасно да нема никаквих разлога што су неки „остали слепи код очију", као у песмама **Мала, моја, с Бољанића** (46) или **Ој, ђевојко, из Бобова** (76), па затим и **Пожежанке фине цуре** (82), **Реци, мала, реци, своме лоли** (82) и многе сличне [132]).

---

[131]) Песма **Виђех чудо** код Вука (**Пјесме,** I, стр. 368) разврстана је међу „љубавне и друге различне женске пјесме" под насловом **Смијешно чудо,** а готову исту варијанту записао је Н. Живковић у Годовику.

[132]) Име села у песмама 46 и 76 може се мењати. Уместо Бољанића могу бити Батковићи, Мажићи, а уместо Бобова може бити и Кратово, Врбово, Цурово или ма које село сличног имена.

Пошалицама и шаљивим песмама осуђују се и разне људске неумерености: **Кад се жени 'оџа од Мораве** (38), **Мој драгане, мој балване** (58), **Нема боље џуре од Босанке** (64), **Ој, Ђевојко, кака си ко буре** (72). Лажљивост и хвалисавост исто тако лако постану мета пошалице кроз песму: **Мој се лола у кавани вали** (59), **Волим плаво, волим и гараво** (10), **Ожених се и добих мираза** (71), **Пише драги да је на занату** (79), **Побратим се побратиму хвали** (84) и доста сличних.

У својим шаљивим песмама мушкарци се често окоме на разне облике женског помодарства и кађиперства. Духовити примери о томе налазе се у песмама: **Куку мајци, куку оцу** (42), **Бог убио пудер и помаду** (3), **Мала моја нешто гунђа** (48), **Мала моја овце чува** (50, 51), **Мала моја чешља пунђу** (52), **Сагорела фабрика кармина** (94), **Кад си, мала, обрве чупала** (37), **Моја мала обукла шушкавац** (62) и др.

Има песама у којима се игром речи веома шеретски прикрива еротика. У неким пределима таквих песама, чини се, има на стотине. Забележено их је доста, а у додатку су одабране оне које не прелазе границе пристојности, као: **Отишла је моја прија** (75), **Јој, как'а је кад се скине** (35), **Пјевац коку зајмио по чичку** (80), **Шиш, пиле, шигу миш** (110) и сличне.

За шаљиву песмицу су и неке појаве пијанчења, као у песмама: **Златиборе, питај Тару** (27), **Пијем вино, ракија ми горка** (77), **Питај, гара, конобаре** (78), **Суботом пијанка** (101) и још доста таквих [133]).

У послератном периоду теме шаљивих песама постале су и неке видљиве појаве бирократизације друштвеног живота. Неким од тих песмица једно време се знао аутор, али су оне убрзо дотеране по народном осећању и добиле карактер народне песме. Такве стихове, на пример, првих послератних година „клепао је" зидар Гускић, (зв. „Гуска") из ужичког грађевинског предузећа, обично кад попије више ракије. Он је одавно умро. Данас мало људи зна да су неки стихови који се и сад понављају његово „клепање". Овде спадају: **Друже Тито, ти си нама дика** (22), **Док двојица тестеришу** (18), **Мене моја мајка клела** (54), а на известан начин овде може да се придружи и много других песама, као што је **Неће мала да обећа** (65).

☆ □ ☆

Шаљивих песама, дакле, има у свим деловима региона Титово Ужице. У неким предеоним целинама оне се некако наметну чак као најчешће. Њих се казивачи најпре сете [134]. У свим деловима ужичког краја записано је око 720 разних песмица шаљиве садржине. Неке од њих су по лирској вредности скромне, неке садрже превише непристојних израза, а неке су поруке усмерене на сувише уско подручје и чим из тог подручја изађу губе хумористички смисао и остају без вредности. Зато је у додатку одабрано само 111 примера шаљивих песмица сакупљених у овој области.

---

[133]) Пада у очи да шаљива песма **Златиборе, питај Тару** има исти почетак као и стара кајда из групе љубавних песама.

[134]) Вероватно је опет реч о неком укорењеном погрешном схватању да ономе ко се интересује за песму и певање није до озбиљних ствари, да је то доколичење, па му се обично најпре понуди шаљива песмица. Истина, тај утисак се касније мења.

Судећи по бројности, разноврсности тема, актуелности и прилагодљивости, могло би се закључити да се број шаљивих песама у групи лирског стваралаштва не само не смањује, како су неки тврдили још у годинама између два рата, већ се, несмањеном јачином, стално стварају нове и стално даље развијају. Многе шаљиве песме данас се певају или у обичном говору понављају, служећи као народна етичка грађа, као пут за решавање ситних сукоба, као начин за савлађивање сопствених заблуда и грешака па, тек на крају, као пука и проста шала и забава.

17. Здравице

Смисао за беседништво код становника ужичког краја нигде није толико изражен колико у здравицама. Нигде се лепше и непосредније не види народни дух као у њима. Здравица није песма, али није ни проза, већ облик усменог народног стваралаштва на прелазу између та два рода. Здравица се не пева, она се не рецитује, она се говори. Здравица се „чита". „Формом, садржајем и тоном наздравице су блиске лирским народним песмама... Наздравице су пратилац женидбе, удадбе, славе, рођења, смрти, рада, обичаја, итд..." [135])

У ужичком крају за човека који лепо говори здравице каже се: „Лепо чита уз чашу". Значење израза „читати уз чашу" овде никако не значи исто што и бити писмен, јер „читати уз чашу" може и писмен и неписмен човек.

Оно што се каже кад се подигне чаша „за здравље", да се „наздрави", да се уз здравље пожели и свако друго добро, казује се свечано, тоном који личи на молитву, речи се бирају да одобровоље, да развеселе, да насмеју, али никад да увреде.

По свему томе здравица је у овом крају нека врста песме у прози. Стихови те песме нису сложени за певање, већ за нарочити начин беседе која се обавља уз део обреда уз чашу на свим врстама скупова, укључујући ту и оне тужне. Зато што се здравица сличног садржаја може „читати" и на слави, и на свадби и на дању, уз сасвим мала прилагођавања приликама и расположењу, она се у селима ужичког краја никад не једначи с песмом, али исто тако нико је неће стављати у исти ред са причама или легендама.

Садржај здравице у ужичком крају свакако има дубоке корене. У том садржају се често, на неки чудесно природан начин, сакупе све жеље, све тежње, целокупна животна филозофија овог епски расположеног планинца. Он своје жеље, тежње и свој поглед на живот казује просто, непосредно, али опет беседнички вешто, лирски дотераним изразима, бираним речима. Тај смисао за усмено и самоучко изражавање је управо оно што се најпре уочи као карактеристика здравице. Зато најлепше здрави-

---

[135]) Н. Кнежевић, **Пословице, наздравице и загонетке у Херцеговини.** Рад IX конгреса Савеза фолклориста Југославије у Мостару и Требињу 1962, Сарајево 1963, стр. 70. Кнежевић уместо израза „здравице" свуда пише „наздравице".

це у овом крају знају и говоре старији, искуснији људи, без обзира на то да ли су писмени, једва писмени или неписмени.

Пошто се здравица изговара на свечаностима за собром, око које се окупља већи број гостију, у народу се води рачуна о томе ко ће „бити на здравици". То је један од гостију у чеоном делу собре. Онај коме је додељена улога да „буде на здравици" већ је познат као беседник. Зато је на то место и стављен. То место обично је „на десној руци домаћина". Прву чашу на сваком скупу подиже домаћин, наздрави свима, а посебно ономе „на здравици". Он му је већ „на руци", „при руци", он је његова „десна рука", која се и у тексту неких здравица сасвим јасно помиње. После тога, наздрављање преузима онај „на здравици". Могу наздрављати и сви остали, али је онај „на здравици" ипак најважнији. Изабрати човека који ће на свечаности бити „на здравици" у ужичком крају није много тешко, јер су Ужичани, како пише Милићевић, „готово сви одреда беседници... Ја још не знам сељака који могу тако лако и брзо отпочети говор с непознатим човеком као Ужичани. Њима не треба ни да се накашљују, ни да се окрећу и замуцкују, него од часа почињу ствар..." [136]). Управо такав је тај човек који се нађе „на здравици", таква је његова здравица. Све ту извире „на лицу места", из сасвим одређеног расположења и одређене ситуације, са одређеним именима.

На традиционалним народним свечаностима у ужичком крају свака чаша има свој „редни" назив. Уз сваку се говори оно што уз ту чашу одговора. Истина ,тај ред у здравицама није у свим предеоним целинама ове области исти, али неке правилности ипак су видљиве. Тај ред у здравицама, изгледа, најлепше и најбоље се очувао у селима Лужнице. У Карану, од старог Живорада Бурића забележено је, како он каже, наздрављање „од почетка па док се може пити". Тај ред по његовом казивању иде овако:

Прва — за помози боже,
Друга — у бољи час,
Трећа — света тројица,
Четврта — света тројица и њена помоћница,
Пета — добродошлица,
Шеста — за здравље домаће,
Седма — за здравље пријатеља и комшија,
Осма — за здравље кумова,
Девета — за здравље свих који су дошли и који нису дошли.

Понекад се седма и осма чаша замене.

После девете чаше „даље се не броји". Уосталом, како би могао ишта да каже, поготову да наздрави онај који пије десету чашу? [137])

---

[136]) М. Ђ. Милићевић, **Кнежевина Србија,** Београд 1876, стр. 631.

[137]) У ужичком крају наздравља се углавном уз „меку ракију", шљивовицу „десетку" (десет гради, око 25 процената алкохола). Уз вино се овде готово нигде не наздравља, јер „то није у нас родило". Ракија шљивовица пије се обично чашама „тројкама". Из литра се добије тачно 20 тих чаша. То значи да онај ко је попио девет и пије десету чашу у току наздрављања попије око пола литра ракије.

Здравице неће говорити онај ко уопште не пије, али најбоље здравице говори онај ко умерено пије. Умерењак од сваке „редне" чаше, пошто наздрави, само „мало скрне". Онај који „свакој чаши угледа дно" по правилу је пијанац и од њега се здравица не очекује. „Пити и наздрављати то је постао наш народни обичај" — пише у једном свом прилогу С. Оровић [138]). И у ужичком крају пити никако не значи опити се, прећи меру, бити пијанац.

На Златибору, око Ариља, у Старом Влаху, око Бајине Баште и по селима са српским становништвом у Санџаку редослед здравица, осим незнатних одступања, углавном је исти. У горњим селима ариљског краја и неким златиборским селима девета чаша има намену пошалице, пије се за здравље незваних, за оне који су се случајно нашли на весељу. У неким ариљским селима се тада додаје и „за здравље сирбубала", а у селима северно од Титовог Ужица каже се „за здравље ћукова". У оба случаја подразумевају се незвани гости, докоњаци, који на весеља долазе да се напију, да се „набубају сира", да се привуку весељу као ноћне птице (ћукови).

Поред основне намене „редне" здравице уз сваку се изговара низ реченица које имају одређено значење. Уз прву чашу се обично каже: „Прва чаша, помози боже! Дај нам, боже, свима здравље и срећу! Да се састајемо у овој честитој кући много љета и година, да се слажемо и помажемо!..." итд. Уз другу чашу, пошто се помене „у бољи час" (смисао је: састали смо се у добар час, добрим поводом), зажели се обично помоћ „свуда и на сваком месту, по дану и мраку, на раду, на путу, у гори и на води, на јави и у сну..."

Занимљива је посебна здравица звана „добродошлица". Њу говори домаћин у чијој је кући свечаност. Он тада обично каже: „Добро ми дошли и ја вас увијек у добру налазио! Да долазимо једни другима све док можемо, а кад ми не могнемо да долазе наши млађи, наши синови, унуци, праунуци, увијек да се слажу и помажу! . . Кад год дошли у добру се нашли, кад не дошли — у добру се чули!..." После таквих, и понекад још много дужих реченица, домаћин с чашом у руци прилази сваком госту, ослови га именом, рукује се с њим, понови добродошлицу, зажели „сретно место" и, на крају, врати се на чело собре, подигне чашу и још једанпут свима зажели добродошлицу и тек тада нагне чашом. Бука која се на весељу око те, пете по реду, чаше већ увелико појачала, на традиционалним скуповима се утишава док домаћин „чита" добродошлицу.

Шеста чаша, која се најчешће напија за здравље домаће, представља одговор и захвалност на домаћинову добродошлицу. Тада „чита" гост који је „на здравици" и, обично, каже овако: „Домаћине, за твоје здравље и здравље свију твојих чељади!..." У даљем лаганом и одмереном говору помињу се по имену сви укућани: домаћица, синови, кћери, снаје, унучад... У старија времена млађи укућани су тада прилазили здравичару и љубили му руку. У великим породичним задругама, где заједно живи више ужих породица, најпре се помене име домаћина, затим његових родитеља (ако су

---

[138]) С. Оровић, **Алкохолна пића у народном стваралаштву**, Рад XIII конгреса Савеза фолклориста Југославије у Дојрану 1966. године, Скопје 1968, стр. 269.

живи), онда имена браће по годинама старости и даље, редом, по „старјешству", што значи увек најпре старије па млађе, увек све мушкарце па затим женске укућане. Изузетак се чини само кад је у питању домаћинова мајка, а од осталих жена увек се прва помиње домаћинова супруга. У овој здравици помињу се и одељена браћа и њихова чељад. Само ако су се браћа приликом деобе посвађали и сада не говоре, онда се у здравици неће помињати.

У ужичком крају до сада је записано више од 200 здравица свих врста. За додатак су одабране 42 здравице. Избор је прављен тако да се заступе сви делови региона и да се укључе што разноврснији здравичарски модели.

По свом карактеру, здравице су најчешће или озбиљне или шаљиве [139]). Кад се таква подела прихвати, онда се здравице у додатку морају разврстати у три групе: озбиљне, оне које су истовремено и озбиљне и шаљиве. Озбиљних здравица, ипак, има највише. У додатку су такве 23 здравице. Седам здравица садржи у исто време сасвим озбиљне, али на крају или у једном делу — и шаљиве поруке. Осталих 12 су шаљиве здравице.

Здравице се могу разврстати и по томе на ком месту, у којој прилици се говоре. Од укупно 42, за сваку прилику могло би да важи 15 здравица, типично славских има 14, здравица које „пасују" само за мање и интимније скупове је девет, само две су изразито свадбарске, једна се садржајем везује за рад, а једна је очевидно „темпирана" против данашњих скупова типа банкета, свечаних ручкова и вечера (народ их понекад погрдно назива: вечеринке, крканлуци, цабалуци).

Међу здравицама које се могу „читати" свуда и у свакој прилици, најчешће су оне у којима се захваљује домаћину: **Вала ти, домаћине!** (1, 2, 3, 4, 5), затим оне где се домаћину жели здравље: **Здрав буди, домаћине** (14, 15) и сл. Здравице у којима се опомиње на „редне" чаше, као што су: **Помози, боже** (33), **Прва за помози боже** (34) или **Прва чаша за помози боже** (35) такође се могу говорити на свим свечаним скуповима. Типичне славске здравице су: **Домаћине, сретна слава** (10), **Домаћине, сретан ти колач и буклија** (12), **Здрав си, кућни домаћине** (23), **Здрави сте, гости моји"** (24), **Кад смо код нашег брата домаћина на слави** (26), **Ко славу славио** (27), **Сретна ти слава** (38, 39, 40). На свадби се говоре исте здравице као и на слави, само се изрази прилагођавају. Уместо „слава" каже се „свадба" или „весеље", уместо „славу славио" — „свадбу чинио", итд. На свадби се неке здравице и запевају „извика", на пример: „Домаћине, сретно ти весеље!" (11), али се то чини тек када то здравичар заврши обичним речима.

Озбиљне здравице говоре се на главном делу свечаности, кад наздрављање сачињава део обичаја.

Здравице у којима се озбиљно комбинује са шалом говоре се на мањим и интимнијим скуповима, где се људи међусобно познају, где се нико неће наљутити. Такве су: **Здрав си, газда** (21), **Ову пили, здрави били** (30), **Прва чаша љубав наша** (37), **Чаша ти пуна, рука ти дуга** (42) и сличне.

---

[139]) Вид. М. В. Кнежевић, **Ужичка народна беседничка проза: здравица**, Осми конгрес Савеза фолклориста, стр. 156.

Здравице шаљивог садржаја никад се неће говорити док траје главни обред на свечаности. То би се, кажу старији људи, сматрало вређањем трпезе и домаћина. Такве здравице, међутим, могу се говорити на мањим скуповима, на прелима, селима, комишањима, код казана и на већим весељима али само на крају, кад се окупе мање групе и хоће „за свој грош" да се веселе. Здравице тог типа су: **Живео, газда, имо вазда** (13), **Здрав си, Османе** (16), **Здрав си, брате, јопет** (18), **Ова рака из села Шљивака** (28) и др. Овде спада и она која почиње обичним речима: **Помози, боже, овесели** (32), али се одмах шалом окоми на млађе жене. Здравица која се садржајем односи на банкете и вечеринке, **Да си ми жив, Столе** (7), такође се говори у мањем друштву. Разуме се, такву здравицу нико неће говорити на банкету, јер је то нека врста протеста или ругања на оно што се чини на банкетима на рачун друштвених средстава, можда и на „празне говоранције", које се том приликом држе уместо традиционалних здравица.

Мајстори који граде кућу обично наздраве домаћину овако: „Срећан дан, срећан рад, од бога бољи дар! У здрављу и весељу да радимо, да домаћину ову кућу саградимо, да се домаћин са својим чељадима у кући провесели, ћери да удаје, синове да жени..." Кад се кућа заврши, онда мајстор или неки други гост на весељу, поводом завршетка посла, као да довршава оно што се наздрављало на почетку, каже: „Сретан темељ, сретно сљеме кућевно! У њој, домаћине, шћери поудаво, синове оженио, у кући се веселио док си жив! Сви у кући здрави и весели били, а и ја се не разболио!..."

Рад као извор човековог благостања у здравицама се ретко директно помиње, што је и разумљиво, али се посредним изразима ипак ставља на почасно место, нарочито у здравицама које помињу руку као орган човековог рада: „За здравље твоје десне руке, десне и лијеве, које ране и од зла бране!..."

У неким здравицама, као у шаљивим песмама, често има благе осуде људских мана и настраности: вижљаве латинке, усиљелице, намигуше, жене бекрије која ништа не крије, кијака из мрака, бијесна јунака, итд. Понекад се у здравицама изговара нешто што више личи на клетву него на благосиљање: шупаљ нос до очију, плодну жену а неплодну стоку, сва ти стока куса била само ти имао реп, буре ти пјевало, губио другаре, добијао шамаре, образ ти црн био а салаш свјетлио, жена те миловала прутом а пашчад јурила путом... Такве здравице, пре свега, никад се неће говорити на главној свечаности, јер би одиста деловале непристојно. Ако се већ говоре, онда се то најчешће чини у кафани, кад се онима који се састану да се провеселе придружи неки доколичар (бадаваџија, шабољебар), који је „заслужио" да му се такве жеље упуте. Тај коме се упућују овакве здравице обично је већ толико пијан да и не схвата шта му се кроз здравицу каже. Он клима главом и одобрава, крсти се и додаје: „Дај, боже!", а тада често настаје бура смеха („комендија").

У одређеним приликама, покушавајући да имитира старије, млађарија смишља и говори своје здравице. У њима увек претеже шала и жеља да се присутни насмеју:

Подигнимо чашице и попијмо здравице, да се теле кравице, да се јагње овчице, да се козе козице, крмаче се прасиле, лонце нам замастиле...

Помози, свети Никола, товари бабе у кола, старце на магарце, удовице, на с'онице, а момке на Ђевојке. . .

Сретна ти слава, отелила ти се крава! Ако отели бика, имаћеш доброг парника!...

Постоје и неке локалне карактеристике здравица и наздрављања. У Гостиници, казује Жарко Радојичић до седме чаше здравице су озбиљне, а онда све више прелазе у шалу. Многи и забораве која је чаша по реду и питају коју ће наздравити, а неко му тада „у шали привали": „Сад је за здравље коне и конине ситне Ђечице!" После уобичајених девет здравица, у овом селу неки настављају: за здравље свих здравица, за здравље зетова ,а неки, не знајући коме и чему да наздрављају, наздраве „за сретно тамо и вамо", чиме као да хоће да изразе жељу да се пијани не сурвају.

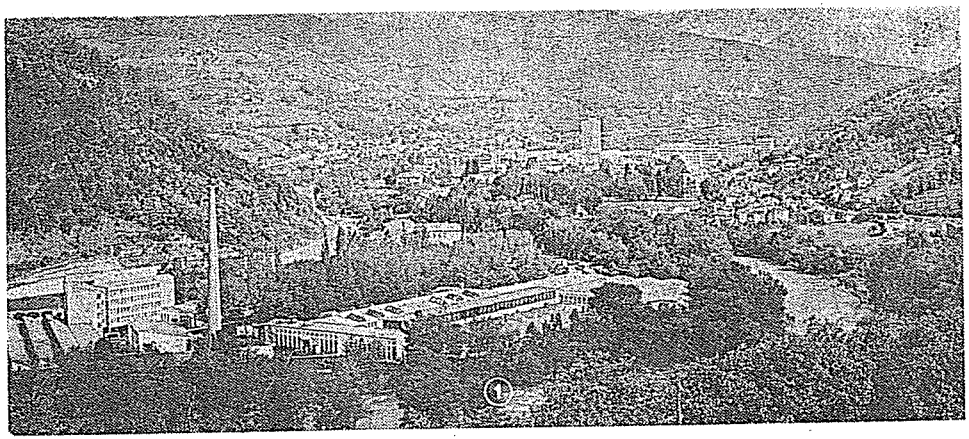

Прибој

У Сирогојну на Златибору, казује наставник Душан Карамановић, на крају свадбених и славских весеља говори се здравица којом се сликају прилике у селу. Здравица је шаљива и у њој се каже: „Сачувај нас Видића сиротиње, Гудурића босотиње, Бјеличића силе, Стаматске пизме, Тошића керади и Јанковића чељади!..."

Дугих зимских ноћи у златиборском селу Гостиљу кроз једну локалну здравицу „пречешља се" цело село. За сваку фамилију кроз здравицу се каже нека карактеристика, нека одлика по којој је та фамилија чувена. Једини су карлаши" [140]), други су пушачи, трећи су радо „ишли" у „па-

[140]) За време рата правили су опанке од старих гумених аутомобилских точкова, дугачке и широке као карлице, отуда „карлаши". У другим селима такве опанке звали су: точкаши, кондураши и сл.

ндаре", четврти су мајстори за кошаре, пети су травари, затим праве бритвице, купују кожице, итд.

На Златибору се помињу и здравице на растанку [141]).

Здравица је, дакле, вид усменог народног стваралаштва на прелазу од лирске песме ка прозној народној уметности. У ужичком крају та врста стваралаштва имала је погодно тле да настаје и да се развија. Било да се јавља у облику озбиљне или шаљиве поруке, она се увек на одређен начин говори, и то чини део обичаја на свим врстама светковина.

Озбиљна здравица садржи у себи и схватања о моралним и неким другим друштвеним вредностима. Као и у другим облицима усменог стваралаштва, и овде се реалност преплиће с фантастичним, али је крајњи смисао здравице ипак дубоко реалан, поникао из стварности, везан за стварни живот и стварне односе. Чак и онда кад се обраћа божанствима, човек у здравици жели оно што је могућно, што својим снагама може постићи. Ни шаљива здравица није само проста забава. Њом се човек на ведар начин раставља од својих повремених фантастичних авантура. И оне га на крају враћају у овоземаљски свет.

---

[141]) Једну такву записао је у својој збирци Љубиша Бенић, у пригодној публикацији (на гештетнеру) под насловом **Народно стваралаштво Златибора**, Чајетина, јун 1967, стр. 4.

ЕПСКЕ НАРОДНЕ ПЕСМЕ И ГУСЛАРСКА ТРАДИЦИЈА У УЖИЧКОМ КРАЈУ

Епска песма у ужичком крају најчешће је гусларска песма па се зато о епској песми готово не може ни говорити а да се истовремено не говори о гусларској традицији. Епске песме су овде веома распрострањен облик усменог народног стваралаштва. Од приближно 50 краћих или дужих епских песама, које су забележене у ужичком крају, у додатку се налази само пет, од којих су две из нешто старијег периода. Тиме ни приближно нису илустровани разноврсност и богатство епског стваралаштва у овој области.

Гусле као народни инструмент и гуслари као певачи епске песме данас су у ужичком крају знатно ређи него у старије време, али се нису сасвим изгубили. Добри гуслари су у овом крају радо виђени и цењени људи, а гусларска песма и данас може снажно да утиче на расположење, готово као у оно време које описује Милићевић [1]). Ј. Цвијић додаје да је некадашњи Стари Влах сматран правом хајдучком облашћу [2]), а певање уз гусле и хајдучки бунт некако су текли напоредо. Ужичани су, судећи по многим записима, одувек били епски расположени. Кад се то истиче, мисли се, пре свега, на сеоско, али се не изоставља ни градско становништво, које такође носи приметне рудименте епског израза.

Већ помало заборављени списатељ С. Поповић, родом из Ужица, објавио је у Београду 1890. године књижицу **Народна поезија у ужичком округу**, из које су посебне занимљиве две епске песме. Једна је забележена од гуслара Милисава Трипковића, носи наслов **Јунаштво Јанковић Стојана**, има 476 стихова и најдужа је од четири познате варијанте те песме. Друга песма у овој књижици је **Бој на Радојињи.** Забележена је, наводно, по певању гуслара Јеврема Чаповића [3]). Гуслар Чаповић је, каже се у овом запису, учествовао као добровољац у српско-турском рату 1877. године и испевао песму „Бој на Радоињи". Каже: „Ту сам био, очима гле-

---

[1]) Власти су морале да забрањују гусларима да на великим саборима певају песме о јунаштву хајдука, јер се догађало да сутрадан после сабора неко од млађих људи оде у хајдуке. М. Ђ. Милићевић; **Кнежевина Србија**, Београд 1876, стр. 632.

[2]) Ј. Цвијић, **Балканско полуострво,** II, стр. 49.

[3]) Назив села Радоиње („Радојиња"), можда се тада тако писао, али је могућа и штампарска грешка, као што је веома могућа грешка и код презимена гуслара Јеврема. Такво презиме у ужичком крају, колико је познато, не постоји. Можда би то могао бити Ђаповић, а можда је реч и о чувеном Јеврему Чакаревићу.

дао, те сам пјесму ову испјевао". Песма има 410 стихова[4]). У књижици С. Поповића помиње се и гуслар Тодор Вишњић у Ивањици.

После првог светског рата певање уз гусле у ужичком крају почело је постепено да се губи. Пред други светски рат гусларска песма већ ретко се могла чути у већини села. Тако је било и дуго после другог светског рата. Тек у периоду између 1960. и 1980. године гусле и гусларска песма као да су се однекуда изненада појавили, као да су тек откривени, почели су више да занимају и старији и млађи свет. Тих година у ужичком крају јавила се једна млада и снажна група гуслара, који су, са невиђеним ентузијазмом и жилавошћу, поново освајали публику и много допринели да се настави гусларс-

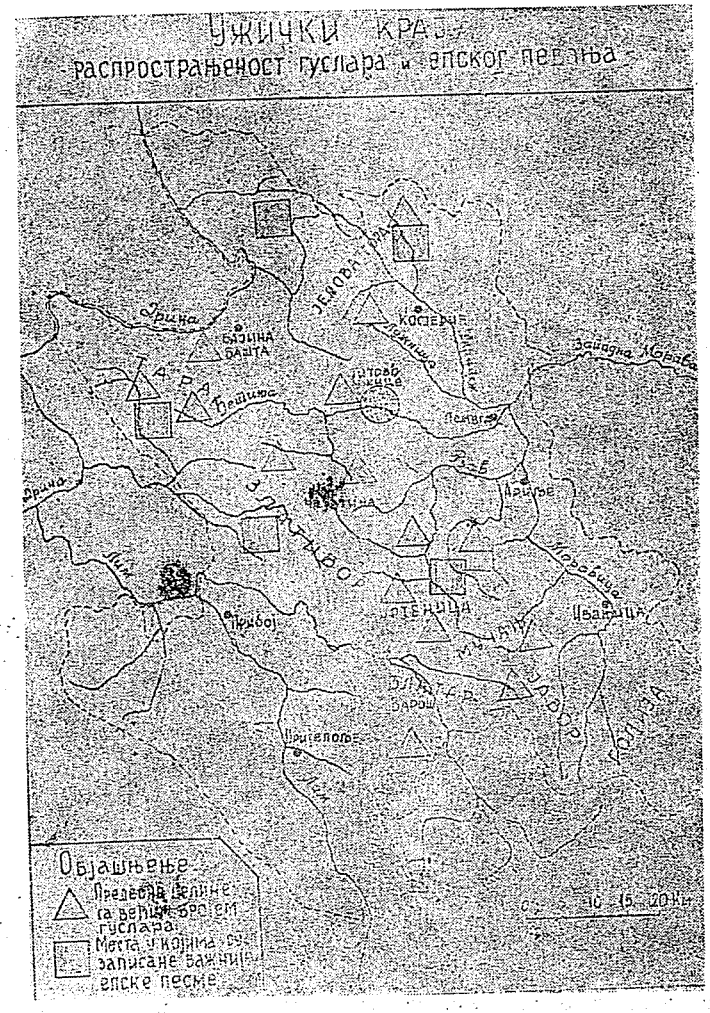

[4]) О томе пише и С. Роца, **Ужичка народна песма и песма „Јунаштво Јанковић Стојана"**, Осми конгрес фолклориста, стр. 447—448.

ка традиција. Гусларска песма, како стара тако и нова, из народноослободилачког рата, па и она лирска у десетерцу, особито шаљива, почела је да осваја подијуме на културно-уметничким приредбама, да се тражи за неке манифестације и у то време деловала је као освежење у поплави наступајућег квазифолклора. Млади су речи народног песника, саопштене уз архаични инструмент, слушали као тек откривену истину.

Епска песма испевана уз гусле у ужичком крају у данашњим условима добија особиту димензију. Слушати епску песму уз гусле значи, на известан начин учити историју. Гусле се не сматрају забавом стараца, већ начином саопштавања историјских збивања и средством чувања великих истина које је народни творац из искуства понео. За слушаоце је оно што певач каже уз гусле, пре свега истина, па је епска песма често у улози извора сазнања.

Настављање, обнављање и одржавање гусларске традиције у ужичком крају свакако имају корене у историјским и друштвеним условима. Ово подручје је увек, а нарочито у току народне револуције, било поприште крупних збивања. Ту где се нешто крупно и преломно збива, ту је и извор епске песме. Та прошлост кроз епску песму на особити начин претаче се у садашњост и будућност. У томе је актуелност епске песме и због тога она има услове да настави развој. Они који сматрају да је време епске песме прошло, да су гусле само сувенир, у ужичком крају одмах би били демантовани. Око 1970. године један чак и површан попис регистровао је око 120 живих и активних старијих, средовечних и млађих гуслара. Истина, они најстарији су од тада до данас помрли, али у неким случајевима њихове гусле прихватио је неко од млађих из исте куће.

Песма о важном догађају у селима ужичког краја још увек је један од начина да се трајно сачува оно што је у прошлости било важно и преломно. То је оно што овде представља основну одлику епске народне традиције. Тачно је да у прошлости скоро свака кућа имала гусле и да је било много више гуслара него што их је данас. Али и тада, као и данас, знало се ко је прави гуслар, а ко с времена на време узме гусле „да их намучи". И тада, као и данас, ако скупу присуствује искусан гуслар, они слабији се и не појављују.

Гусле и епска песма најпре су почели да се губе у равничарским селима око Пожеге. На целој територији општине Пожега данас једва да се могу наћи два-три гуслара. У Годовику, на пример, некад је било добрих гуслара, а данас би се традиција потпуно угасила да се пре неколико година није доселио један планинац из Штиткова код Нове Вароши. Донео је гусле па, иако није особито вешт гуслар, у селу сад бољег нема, а запажен је баш по певању уз гусле.

У садашњем региону Титово Ужице постоји седам предеоних целина у којима се још одржава епска песма и певање уз гусле. То су: 1) села на обронцима планине Таре, 2) златиборска села, 3) села у пределу Мучња и Јавора, 4) арилјска села, 5) села на обронцима Јелове горе, 6) села Ужичке Црне Горе и 7) села источног дела пријепољске општине.

У пределима **села на обронцима Таре** до скоро су била позната 24 гуслара. Највише их је у Мокрој Гори, али се ни један гуслар из овог села није појављивао на приредбама. Најпродорнија је група гуслара из Кремана, чије језгро чине Милан Ђурђић, Здравко Богдановић и Властимир Ђурђић. Можда и због погодног положаја села и добрих саобраћајних веза, гуслари из Кремана имају највише додира са гусларима из суседних села. У Биоски

је најзапаженији гуслар Влајко Богдановић. Његов старији брат, покојни Драгиша био је још чувенији, нарочито по томе што је млађе учио гусларској вештини. Мало ниже низ Ћетињу, у селу Врутцима су два врсна гуслара: Миљко Стевановић и Здравко Лазић Тутњо. Стевановић је испевао неколико песама о догађајима из другог светског рата, а најуспелија му је она о почетку рата 1941. године [5]).

С друге стране Таре, у Заовинама су познати гуслари Лазо и Момчило Јелисавчићи. Два гуслара живе у Растишту. У Перућцу су као гуслари познати Миодраг Јовановић и нешто млађи Павле Аџић. Јовановић у свом репертоару, поред старијих песама, има и доста испеваних у новије време. Неке од њих он је сам испевао. Највећа његова епска песма опева ослобођење Југославије од немачке окупације при крају другог светског рата. Занимљиве су му и шаљиве песме, у којима има и оштре друштвене критике, али и описа догађаја локалног карактера.

У Бесеровини на Дрини, такође у групи села на обронцима Таре, познати гуслар је Богдан Баштовановић. Ведре природе, веома отворен, смео, учесник у народној револуцији и носилац важних друштвених функција у послератној изградњи, некадашњи сплавар на Дрини, Баштовановић је могао да постане и један од најпознатијих гуслара у читавом крају, а уз то и творац неколико вредних епских песама. Његове епске песме су комплетни описи појединих периода народноослободилачког рата и послератне изградње, а нарочито импресивно у тим песмама дати су ликови појединих бораца. Са ужи вањем се слушају и његови описи у песми злочиначких ликова Хитлера, Мусолинија и неких четничких војвода. Уз гусле пева лако, изражајно и увек га радо слушају.

У селу Рачи код Бајине Баште, где се налази манастир истог имена, најбољим гусларом сматра се стари Милинко Чокић. Његов репертоар је обилан и разноврстан а познат је и по томе што радо поучава почетнике у гуслању.

Другу гусларску предеону целину чине **златиборска села,** у којој гуслара има у Семегњеву, Шљивовици, Мачкату, Рожанству, Гостиљу, Љубишу, Негбини, Драглици, Доброселици, Јабланици, Белој Реци, Јасенову, Сирогојну и Раковици. У сваком од тих села има по неки бољи гуслар. До пре неколико година међу њима се истицао Маринко Ковачевић у Доброселици. Умро је у дубокој старости. Певао је уз гусле, како сам каже, „од малих ногу". Знао је доста песама. Од млађих се истиче Илија Росић из Шљивовице. У Рожанству се гусала најчешће „маша" Перо Илић. Он је рођен 1929. године, али је по стилу певања уз гусле много ближи старијој генерацији. Каже да су му гусле „најљепши разговор". Пева изразито назално, па је потребно извесно време да се слушалац привикне да би га разумео. Он, у ствари, више „пева" него што „казује", али тиме не ремети устаљени гусларски ритам. У току певања често спаја по два десетарачка стиха и пева их у једном даху, настојећи да на тај начин изрази целовитост мисли која се казује у та два стиха. Зна доста песама из косовског циклуса, затим из првог и другог српског устанка, а најрадије пева песме из првог светског рата. Радо пева и шаљиве песме и зна их доста. У Раковици изнад Гостиља на Златибору до скоро је као гуслар био познат и веома цењен стари Тодор Станковић. Радо се одазивао да с гуслама дође на културно-уметничку приредбу и веома ауторативно се наметао у про-

[5]) Д. Недељковић, **Развитак ужичког народног стваралаштва,** Осми конгрес фолклориста, стр. 69.

грам, успевајући да окупи доста искрених слушалаца. Неколико добрих гуслара има у Љубишу, а мање у селима Белој Реци и Јасенову, која су традиционално златиборска села, а сада припадају општини Нова Варош.

У селима **на обронцима планина Јавора и Мучња** гуслара има у Мочиоцима, Брезови, Кушићима, Ковиљу, Братљеву и Ерчегама. Мање их има у нижим селима ове предеоне целине. У селу Међуречју изнад Ивањице позната су двојица, а један гуслар живи у Радаљеву, на десној обали Моравице. У репертоару целе те групе, бар на први поглед, доминирају песме косовског циклуса. Они сами тврде да им као узори служе бољи гуслари из сјеничких и нововарошких села, раштрканих око Увца, Вапе и Тисовице. У ивањичком селу Лиси, које је доста удаљено од јаворских села, чак нагиње Драгачеву, на приредбама у самом селу, а још много чешће изван села брзо се „прочуо" младић Рашко Оцокољић. Он је гуслар без гусала. Врло успешно грлом имитира и гусле и глас гуслара. Лако додирујући јабучицу грла подражава дрхтави звук гусала, а пошто тако изведе неколико мелодијских фраза, отпева по неколико стихова, обично шаљивих, па опет наставља имитирање звука са струна. Таква његова тачка на приредбама, без обзира на то где се одржавају, веома топло се прима, а често се његови успешни шаљиви стихови, отпевани на тај начин, дуго после приредбе коментаришу.

У селима **око Ариља** нема много гуслара, али онолико колико их има сви су добри певачи. Међу њима се, све до своје смрти, истицао Љубиша Јанковић из Богојевића. Репертоар му је био веома богат и разноврстан. Имао је чист и јасан глас, а певао је течно и изражајно. Познати гуслар био је и Милан Јацић из Високе. Умро је пре неколико година. Гуслара има још у Бјелуши, Крушчици, Брекову, Добрачама, Трешњевици и Северову, али су мање познати.

Гусларска група у селима **на обронцима Јелове горе** није особито бројна, али по стилу и изразу спада у значајније. Та гусларска група наставља традиције некад чувених гуслара Милоша Папића и Саве Мићовића с Чаковине, браће Михаила и Здравка Миловановића из Гостинице[6]), старих Дубљана и Градинчевића из Рибашевине и других. Најизразитији настављачи традиције у овој предеоној целини су Гвозденија Дубљанин из Рибашевине, Обрад Дамљановић из Гостинице, Милоје Петровић из Рибашевине, Владимир и Радисав Перишићи из Буара и Драгиша Ковачевић из Заглавка.

Гвозденија Дубљанин до пре неколико година била је једина и последња жена — гусларка у читавом овом крају. До 1960. године била је жива још једна — Миленија Дужанић из Трипкове на Златибору, али је умрла пре него што је ико успео да запише њен репертоар. Гвозденија Дубљанин се у последњим годинама свог живота готово никад није одвајала од својих гусала. Носила их је у нарочитој шареној торби на све скупове: славе, свадбе, бабине, чак и на велике народне саборе код каранске Беле цркве. Учествовала је на великом броју приредаба ширег значаја. Поред осталог, била је учесник на Другој међународној смотри фолклора у Загребу 1967. године, раније је певала на фестивалском приказу у оквиру Осмог конгреса фолклориста у Титовом Ужицу

---

[6]) Михаило Миловановић је поводом општинских избора уочи другог светског рата испевао и штампао песму у десетерцу, коју су неки гуслари оног времена учили напамет и певали. У овој песми певало се и похвално и погрдно о тадашњим кандидатима и бирачима. Један примерак те књижице сачувао је аутор овог текста.

1961. године, затим на гусларској вечери у Београду 1968. године, на Првом сабору народног стваралаштва Србије у Лесковцу 1972. године и у неколико запажених емисија београдске телевизије. Имала је обиман репертоар. Све песме учила је усмено и знала их напамет. Иако је била писмена, песму никад није учила из књиге. Обично јој је неко од млађих укућана читао непознату песму једанпут, највише два пута, а она је одмах затим узимала гусле и, уз нека карактеристична прилагођавања речи и израза, певала целу песму. Осим јуначких, знала је доста уводних песама о гуслама и, пре него што почне главну песму, увек је „пипала пулс слушалаца", певајући те песме о гуслама. Ако би приметила неукусне упадице, умела је енергично да се супростави тим „простацима" и „шупљим главама", који немају поштовања ни за јунаке као што су Милош Обилић, Бановић Страхиња, Зеко Буљубаша, Јанковић Стојан или Степа Степановић.

Гвозденија је певала и доста шаљивих песама ,од којих је нарочито ефектна била њена варијанта песме Ласно и тешко [7]).

[7]) Популарност гусларке Гвозденије искористило је предузеће „Јелова гора" па је на својим специјалитетима — клековачи и препеченици — као рекламну етикету ставило слику у боји, на којој стара гусларка у традиционалној ношњи овог краја пева уз гусле (видети примерак у прилогу). Данас радна организација „Јелова гора" има своју фабрику ракије у Луновом Селу, која наставља традицију са овом сликом.

Драгиша Ковачевић живи у Заглавку, који припада „сокољанским селима", али по гусларској традицији припада групи с друге стране Јелове горе. Има веома богат репертоар и фино изграђену дикцију. У певању уме да истакне драматична места и да дуго држи пажњу слушалаца. Највише воли хајдучке и ускочке песме, радо пева песме из српских устанака, а сам је испевао неколико песама из новије историје. Уз епске песме радо пева и баладе. Нарочито лепо интерпретира песму **Атлагића Хајка.** Пре главне песме обично пева краћи увод о гуслама и са неколико стихова назначи тему. У ужем друштву хоће да запева и по коју „безобразну". У таквим песмама има веома слободних, али народних израза. У једној од њих, коју је „препочео" од неког старијег гуслара али и сам доста „дотерао", опева понашање Ере кад се нашао међу „великим госпојама" у граду.

У предеоној целини коју чине **села старе Ужичке Црне Горе** гуслара има углавном по изразито планинским селима на периферији области. По неколико гуслара има у Годечеву, Варди, Маковишту и Сечој Реци. Од млађих гуслара у том пределу највише је познат Трипко Трипковић из Росића испод Маљена. Пева претежно песме из новијег периода. Испевао је неколико песама из другог светског рата. Његова песма о стрељању, на Буковима, која је у целини у додатку, вредна је пажње пре свега због тога што садржи готово фактографске детаље о овој трагедији. Трипковић је веома виталан човек, свира на доста музичких инструмената (гусле, виолина , свирала, двојнице, окарина) и познат је као вишеструки сеоски занатлија (столар, бачвар, бравар, варилац, лимар, зидар, ковач).

Најмање је позната група гуслара **у селима источног дела пријепољске општине:** Аљиновићима, Правошеву, Милошевом Долу и Горњем Горачићу. Она је за сада остала затворена. Зна се једино да у породици Вујичића у Правошеву постоји, поред традиције певања уз гусле, од старине наслеђена традиција грађења гусала.

У Титовом Ужицу познати гуслари били су двојица железничара. То су Јован Радосављевић и Јован Трипковић. Радосављевић се раније повремено појављивао са гуслама на мањим приредбама у граду[9]). Јован Трипковић је умро. У граду сада уз гусле пева знатно млађи Владе Смиљанић, родом из Љубиша на Златибору. У његовом репертоару су претежно песме из новије историје.

Гуслар Милан Ђурђић из Кремана заслужује да се о њему каже нешто више. О њему и његовој гусларској вештини већ су писали Д. Недељковић[9]) и Д. Антонијевић[10]). Ђурђић је рођен 1929. године, али спада међу највредније и по репертоару најбогатије гусларе целог овог краја. Гусларску вештину, како сам каже, учио је од свог ујака, Драгише Богдановића, чувеног гуслара из Биоске, а касније и од свог брата Андрије. Почео је певати уз гусле кад је

---

[8]) У време Ужичке Републике 1941. године Јован Радосављевић био је заменик командира Железничке партизанске чете и под његовом командом чета је учествовала у протеривању четника са Трешњице почетком новембра 1941. године. Од пре неколико година не пева због обољења гласних жица.

[9]) Д. Недељковић, **Развитак ужичког народног стваралаштва,** Осми конгрес фолклориста, стр. 66.

[10]) Д. Антонијевић, **Гуслар данас и гусларски подмладак у ужичком крају.** Рад VII конгреса Савеза фолклориста Југославије, Охрид 1964, стр. 428—430.

имао 16 година. До сада је учествовао на великом броју културних манифестација: Четврта међународна смотра фолклора у Загребу 1969, фестивалски приказ у оквиру Осмог конгреса фолклориста у Титовом Ужицу 1961. гусларско вече у Београду 1968., приказ народног стваралаштва западне Србије у Лабину 1969, у неколико емисија београдске телевизије и многим приредбама у свом родном месту, Титовом Ужицу и околини.

Огроман је репертоар Милана Ђурђића. У њему је највише старих јуначких песама, а затим песама из новије историје, посебно историје народноослободилачке борбе, од којих је неке и сам испевао. Његове песме су: **Пропаст Југославије, Устанак народа Југославије** (око 450 стихова), **Епопеја ужичког краја, Епопеја Кремана, Подизање споменика у Кремнима** и др. Још низ песама о разним догађајима и локалним збивањима певао је Ђурђић. У песми **Устанак народа Југославије**, са познавањем реалних историјских чињеница, направљена је готово епска хронологија готово читаве југословенске народне револуције и народноослободилачког рата.

Ђурђић лако спева нову песму. Некад римује по два стиха, а ређе се држи класичног десетерца без риме. Због римовања по два стиха, његове песме понегде пате од извештачености. Колико је готов да о свему што је актуелно испева песму, види се из његове велике епске песме о погибији фудбалера из Манчестера, која са 200 стихова, до детаља описује шта се догодило у авионској несрећи када су изгинули енглески играчи. Истина, та песма, као и многе друге са новијим темама, брзо су заборављене.

Гуслар Ђурђић пева и неке старе, већ заборављене или мало познате песме. Таква је његова варијанта **Деца бана од Кремана**, из које је неке одломке певао на разним приредбама [11]).

У Ђурђићевом гусларском репертоару има доста и шаљивих песама. Он их у току певања често преправља, прилагођава средини у којој се тренутно налази и при том сасвим лако импровизује нове стихове.

Песме учи слушајући друге гусларе или читајући из књига. Довољно је да песму само једанпут чује или прочита и одмах је може певати уз гусле. Али, он никад ни једну песму не узима као окамењену форму. При певању свих песама он често мења речи и изразе, бира неке нове, понекад мења читав редослед, али при том ништа не губи. С времена на време, између појединих деоница песме, убацује стихове који му служе као предах да се присети наставка. Тим честим мењањем детаља у песми никад не квари десетерац и смисао поруке у свакој од његових варијација остаје исти.

Оно што пева и како пева у складу је с његовом личношћу у целини. Веома радознао, жива духа, увек у покрету, ведре природе, велики оптимист који и своје и туђе тешкоће брзо и лако окреће на шалу, уме да смисли и изведе зврчку, на којој би му позавидели и некад чувени творци зврчке Терзић, Милекић, адвокат Коцо или Илија Кандић. По неким знацима, чини се да баш тада, кад се шали и прави „зврчке", Ђурђић добија инспирацију и за десетерачки шаљиви стих. Комика ситуације код њега одмах се претаче у шаљиву песму. Све то што тада настане није једнаке вредности. Неки стихови се одмах забораве, али неке он сам дуго памти, носи, и у некој другој погод-

[11]) Ђурђићева варијанта те песме доста је друкчија од оне која је забележена у Доброселици од Маринка Ковачевића.

ној ситуацији споји их са другим стиховима и тада може да настане шаљива десетерачка песма, коју народ прихвати као своју [12]).

Ђурђићева пошалица у песми никад није злонамерна нити јетка. Чак многима чини задовољство ако их помене у шаљивој песми [13]).

У свим предеоним целинама ужичког краја примећује се манир да готово свако село и насеље има неког свог особењака, неког свог „спадала", окаченьака, докоњака, зврндала, угурсуза, намћора, бенавера, човека необичних карактеристика, кога задиркују, коме се сви смеју, који је мета свих пошалица. О таквом човеку обично се испева и шаљива песма, најчешће у десетерцу и та песма служи као неки „знак распознавања". Тако су, на пример, у Високој код Ариља петорица старих нежења добили епитет: пет великих угурсуза, „два Сарића и два Ратковића и петога Ратка Ојданића". У Косјерићу и данас може да се чује: „Свака варош има свог Митагу"[14]).

Оно што је у додатку дато у пет песама само је покушај да се начини скроман пресек из много већег фонда записаних. Записано је око 50, дужих или краћих, озбиљних и шаљивих епских песама, али већина је из новијег периода, које су испевали млађи, данашњи гуслари и оне ће, свакако, још извесно време да се „слежу", да се преправљају и дотерују, док негде у будућности не буду чвршће уобличене и не добију карактер **народне** песме.

Песма **Сан старца Радована** (1) стављена је испред осталих због тога што се чини да је најстарија. Записана је у Саставцима код Прибоја, а пева о догађају „у Шарган-планини". Да ли је реч о планинском превоју између Креманске и Мокрогорске котлине западно од Титовог Ужица, или је реч о некој другој планини која се слично зове (у тексту се на једном месту помиње Шара) — тешко је из текста песме дознати. У песми се помињу Турци, што би могло да значи да је из периода робовања под Турцима, али се поменом „љеба кукурузна" ипак премешта у нешто новије време. У песми има симболике која подсећа на битке у којима ће „цар надбити султана", али је нејасно како и кад ће то старац Радован доживети да види „свога цара усред Скопља".

Друга по реду је песма **Деца бана од Кремана**. Записане су три сличне варијанте, али се најлепша чини ова, која је записана од Маринка Ковачевића у

---

[12]) Ђурђићев манир запажен је нарочито на једној приредби у Пожеги 1969. године. Организатори приредбе питали су га да ли има неку песму којом би на шаљив начин „закачио" села у околини. Рекао је да нема, али да може испевати до почетка приредбе. За мало више од пола часа он се на приредби појавио с песмом у којој је сваком околном селу дао по неку шаљиву одлику: у једном има доста особењака, у другом маторих момака, у трећем су власт приграбиле удовице, понос четвртог су свађалице... За публику се то „лепило" јер је близу истинитог и гуслар из Кремана је побрао искрене аплаузе. Кад су неки после тога покушали да запишу ту његову песму, он више није могао да је понови онако као на приредби.

[13]) На једној приредби снимао се програм за емисију „Село весело" Радио-Београда. Ђурђић је у шаљивој песми неком Гођи „онако изокола" поменуо једну давну шаљиву сцену. Гођа се после тога љутио што у песми није рекао његово пуно име и презиме, „да се зна који је то делија о коме се песме певају".

[14]) Неки човек с надимком „Митага" лутао је по варошици и за чашу ракије „служио за комендију". У Ариљу је такав био неки Благоје, у старом Ужицу било их је више: Максо Башић, Симо Кинић, Перо Морава, Габеља и други. Ни једном то није право име, већ су их свуда звали надимком.

Доброселици. Садржај песме поставља низ занимљивих питања: откуд бан у Кремнима, није ли то Бан Страхињић, чије су се куле по легенди налазиле негде у Кремнима, да ли то има какве везе са легендом да су у Кремнима некад били летњи двори Немањића, а ако би било тако, откуд онда Турци у Кремнима у то време и много других. Двоје деце креманског бана Турци воде у Стамбол преко Дрине. После низа година деца беже и у Кремна долазе опет преко Дрине. Одведена су у Стамбол и побегла су из Стамбола. Није ли, можда, Стамбол, свака утврђена турска варош, као што је овде свако брдо Будим, као што се крај Увца налазе Банат? У песми, очевидно, не треба тражити ни историјске ни ни географске тачности. Детаљнија анализа текста поставила би свакако још доста нових питања и тражила нова објашњења.

Песма **Турци робе Златибор** (3) стављена је у додатак иако је очевидно само почетак неке дуже песме. Песму је записао ученик основне школе у Гостиљу на Златибору 1960. године, а казивач је ускоро умро да би се могао дознати евентуални остатак. По тексту се види да је реч о приликама на Златибору при крају првог српског устанка. У историјским изворима има узгредног помена да се у пределу Златибора устаници 1813. године одупиру турској сили, али се нека значајна борба на том подручју не помиње. На крају сачуваног дела песме, као јунак овог отпора помиње се Стево Бимбашић из Гостиља. Тог презимена данас у Гостиљу нема. Вероватно је реч о презимену које је изведено од војничког звања „бимбаша" (командант групе од око хиљаду војника). О таквом устаничком заповеднику у овом крају нема других поузданијих трагова.

Песме **Стрељање на Буковима** (4) и **Епопеја Кремана** (5) описи су историјских догађаја из периода другог светског рата. Прву је испевао Трипко Трипковић из Росића, а другу Милан Ђурђић из Кремана. Обојица су добри гуслари и у тим и свим другим својим песмама обавезно слажу стихове римујући по два, при чему почесто дође до натегнуте и извештачене конструкције или рогобатне реченице, али се историјска аутентичност описа доста добро чува.

Трипко Трипковић је и сам учесник народноослободилачке борбе[15]) и зато, вероватно, налази за потребно да све у песми буде у духу „револуционарних традиција". У песми помиње и Савез бораца и не заборавља да нагласи како песма поучава „да слободу треба поштовати".

Песма **Стрељање на Буковима** доста верно опева догађај који се одиграо 28. јула 1941. године. На једној кривини изнад пута који се са Букова спушта према Ваљеву тога дана стрељано је 81 лице. О томе постоје и прави историјски подаци[16]).

Песник се и у тој песми послужио формулом да поробљеном народу вест о великој несрећи доноси вила. Мешањем митских бића у догађај он само потврђује да се наслања на старију гусларску традицију. Песма је задржала неке старе народне изразе (кулучари, џада, кметови), али се нису избегли и неки који су у старијој епској поезији непознати (паркирање, цирада, постројавање, аутомати). У песми се помиње да је један жандарм одбио да изврши наређење немачке војске и да стреља своје сународнике, да је чак успео да „одатле утече". У послератним историографским изворима тај

---

[15]) На почетку песме он каже: „да вам ратник броји".

[16]) Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа, Војноисторијски институт, том I, књ. 1, Београд 1949, стр. 68.

детаљ се не помиње, али се у народу овог краја упорно понавља усмена верзија да је један жандарм заиста тако поступио.

Милан Бурбић у песми **Епопеја Кремана** настоји да унеколико сачува историјску тачност, али понегде и свесно одступа. И он у догађаје уплиће виле, црне гавранове и друге митске елементе. Местимично прави успешне компарације, али на другим местима ради стиха убацује неприкладне изразе (армада, авиза) или натегнуто стихује („Да оставе Маркса и Лењина"). У неким динамичним тренуцима у његовој песми се одједном појаве Овче поље, Обилићи, Рајићи, Синђелићи, па одмах затим „ровови пунога профила". Постоји видљиво настојање да се описивањем догађаја

На гусларском поселу у оквиру Сабора народног стваралаштва у Лесковцу јуна 1972. из ужичког краја учествовали су: Богдан Баштовановић (1), Гвозденија Дубљанин (2), Владе Смиљанић (3) и Милан Бурбић (4)

Снимио Р. Познановић

изазову одговарајуће емоције. По песми излази да су борбе против Бугара у Кремнима и на Палисаду вођене једна после друге. Историјски редослед је друкчији. Бугарску посаду у Кремнима напале су јединице Пете крајишке дивизије у новембру 1943. године, а напад на утврђене бугарске положаје на Палисаду извршила је Друга пролетерска дивизија крајем августа 1944. године. Бурбић та два догађаја у песми намерно спаја и представља их као једну борбу вођену у два дела, јер сматра да ће на

тај начин јаче истаћи освету над бугарским окупаторским јединицама. Без обзира на такве и друге неуглађености, текст песме **Епопеја Кремана** на слушаоца оставља утисак доста верног описа и у основи задржава традиционални начин певања у овом крају. Чак и кад употреби израз „тенак" (тенк), песник не греши, јер се у овом крају и данас тако каже.

Пошто отпева своју песму, Бурђић се код упућенијих слушалаца често распитује да ли је онако како његова песма каже **тачно.** Њега, дакле, пре свега интересује историјска аутентичност. Ако оцени да је у песми направљена крупнија историјска грешка, он после тога песму дотерује и мења. За своју последњу песму о погибији Радничког батаљона на Кадињачи тражио је и прочитао доста историографских података.

* * *

Према свему овоме види се да епска песма и гусларска традиција у ужичкој области још увек живе, поред свих утицаја савременог начина уметничког изражавања. У сваком случају не би се могло рећи да је време епске песме прошло. Кад се из данашње перспективе пореди оно што је о гусларима ужичког краја написано 1938. године[17]), онда се без претеривања може рећи да се епско певање и гусларска традиција веома жилаво бране од поплаве савременог квазифолклора. Не може се очекивати да у песмама данашњих гуслара говоре само хајдуци, ускоци, борци против турског зулума, осветници Косова и јунаци са Цера и Гучева. Сви су они остали у песмама, нису заборављени, али је разумљиво што се уз њих данас више и чешће помињу Козара, Неретва, Кадињача, Зеленгора, Сутјеска, наши новији јунаци, догађаји из најновије историје — просто зато што их певају новији гуслари. Ако је нека од новијих епских песама данас недотерана, ако делује извештачено по насилно изведеном римовању, сутра ће то, кад прође сва народна „сита и решета", можда бити песма исте снаге као и оне о Јанковић Стојану, Рељи Крилатици, Бану од Кремана. . .

Епска песма у ужичком крају и данас је онај део усменог народног стваралаштва који обухвата и прати историјске догађаје пре Косова, од Косова, преко хајдука и ускока, српских устанака, Цера, Колубаре, Кајмакчалана, све до краја југословенске социјалистичке револуције, па и после ње. Ако се у тај озбиљан десетерац умеша и шаљив садржај, онда је то само знак да човек овог поднебља, поштујући своју славну прошлост, истовремено гледа и у будућност, да неће да трпи ругобе и настраности свог данашњег и свог сутрашњег. Ако уз гусле пева шаљиву песму, он се ипак у свему не шали. Та и таква песма није ни настала као проста забава. Она је ипак животни одјек, израз схватања овог човека о правди, лепоти, природности, човечности и друштвеној складности.

Настављање једне традиције уз стварање нове и чување старе епске песме, уз гусле као обавезни реквизит и симбол те традиције, у овом крају је нека врста стваралачког чина који се предузима да би се прошлост повезала са будућношћу. Зато је, несумљиво, у праву Д. Недељковић кад

[17]) Гласник Етнографског музеја, Београд 1938, стр. 101 — 141.

каже да „сваки од гуслара ужичке области осећа неодољиву потребу да даде свој епски синтетички приказ народне револуције“[18]). Мисао би се могла продужити и проширити: сваки гуслар жели да читав свој живот преточи у песму и да на тај начин себе и своје време пренесе у будућност[19]).

Епска песма у овој области, како каже савремени песник, као да је „цветала и сазревала у самом срцу столетних ноћи. . . Наша класика, једина и права. Раздобље наше литературе које из непојамних даљина сија својом чудесном лепотом и никад неће престати да обасјава песничко стварање. . .“ [20]).

Никад нико неће моћи сигурно да каже колико је ове наше „класике једине и праве“ заувек пропало зато што није записано онда кад их је усмено знао и уз гусле певао Маринко Ковачевић, Сава Мићовић, Милош Папић, хајдук Урош Дидановић или ко зна који други неписмен гуслар у забаченим селима ужичког краја.

---

[18]) Д. Недељковић, **Развитак ужичког народног стваралаштва,** Осми конгрес фолклориста, стр. 66.

[19]) Колико гусле и епско певање и у данашње време значе у ужичком крају сведочи напис у београдској „Политици“ од 19. фебруара 1961. године. Кафеџија Игњатовић из Костојевића код Бајине Баште имао је гусле и сваке вечери својим гостима отпевао би по једну песму. Убрзо су и многи гости почели да се „машају“ гусала. Кафана тих дана није била празна. Једно време слично је радио и Јован Мунитлак у својој кафаници у Јасенову изнад Кокина Брода.

[20]) В. Попа, **Од злата јабука. Руковет народних умотворина.** Нолит, Београд 1979. стр. 7.

УЖИЧКА КРАТКА ШАЉИВА НАРОДНА ПРИЧА

Ужичке шаљиве причице, анегдоте и звркче већ су стекле право грађанства у нашем усменом народном стваралаштву као његова посебна врста. Очигледно је стара ерска прича трпила преображај, исти онакав какав је преображај њених твораца. Овај род приповетке непрестано се прилагођава новим друштвеним приликама и управо зато и задржава одлике виталности народног стваралаштва, задржава „увек целовит, поступан, скоковит, уједно општи, законит и специфичан оргиналан развитак“[1]).

Одавно је познато да су Златиборци „рођени беседници“ и речити људи[2]). Данас би се слободно могло рећи да та одлика, коју је добро запазио стари путописац и хроничар, превазилази оквире некадашње кнежине Рујно, каснијег златиборског среза, и захвата читаву област ужичког подручја. Данас је немогуће говорити одвојено о ерској шаљивој причи[3]). Одлика речитости и беседништва, поготову одлика живог и увек актуелног хумора, данас је карактеристика много ширег подручја него што је Златибор. Отуда се може рећи да уместо ерске постоји ужичка шаљива причица, ужичка звркча и ужичка анегдота. Она је, истина, природни настанак ранијег ерског облика шале и хумора, чак често и непосредно израсла из тог облика, али је добила нову садржину из савременог живота. Задржавајући једноставност и ведрину старе ерске шале, нова ужичка шаљива причица захватила је живот на много ширем простору.

Расправљајући о ерском хумору, Миленко Мисаиловић полази од претпоставке да су на карактеролошки тип Ере утицали поднебље и специфични услови живота. Он се слаже са запажањима других да Ера „скрива да зна и оно што зна, скрива чак и оно што жели да сазна, јер хоће најпре да провери оно што му се нуди . . .“[4]). Радосав Меденица просто жали што ерска шаљива прича није ушла у уметничка дела као у великим светским књижевним делима. Издваја само Сремчевог **Вукадина** као „верну и убедљиву креацију Ере“. Настављајући, Р. Меденица пише: „Тако су нам у ствари остала добро фиксирана два представника ерског духа, као

---

[1]) Д. Недељковић, **Развитак ужичког народног стваралаштва,** Осми конгрес фолклориста, стр. 72.

[2]) Милан Б. Милићевић, **Кнежевина Србија,** Београд 1876, стр. 631.

[3]) Јован Цвијовић с правом истиче да појам „Ера“ не припада ни становништву ни крају са одређеним границама, него му одговара одређени психички тип (**Балканско полуострво,** књига II, Београд 1931, стр. 45.).

[4]) М. Мисаиловић, **Социолошка и психолошка значења ерског хумора**, Ужички зборник 7 Титово Ужице 1978. стр. 255 — 272.

два пола, два екстрема: кнез Милош и Вукадин. . ." а „оне друге многобројне нијансе, далеко умереније али и много позитивније између та два екстрема требало би да испуни кратка ерска прича, односно анегдота. . ."[5])

Покушаје да се нешто од старијег ужичког хумора запише, објави и сачува чинио је књижевник Тадија Костић. Неколико шаљивих прича из ужичког краја објављено је у хумористичком листу „Киња"[6]). Те приче овде су нешто развученије него у каснијим записима. Таква је, на пример, она о ужичким кирицијама, који су се на путу преко Шумадије представили као сватови да би добили конак[7]). Таква је и позната прича о Ери који је у воденици хтео да самеље жито преко реда[8]) и др.

Да је ужички хумор увек актуелан, показало се и у једној представи Народног позоришта у Титовом Ужицу. У 1967. години Народно позориште је у свој репертоар ставило и припремило „епску комедију у седам слика", под насловом **Чудна земља.** Аутори те комедије Миленко Мисаиловић и Бранислав Крављанац читав текст „изаткали су" од ужичког народног хумора. Представа је постигла запажен успех. Уочи дана ослобођења Титовог Ужица, 23. септембра 1974. године, Народно позориште у Титовом Ужицу извело је на Тргу партизана представу под називом **Ведар дух је јачи од топова,** истог карактера[9]).

Из новијег времена су три мање збирке хумора из ужичког краја, под различитим насловима. Најпре је Љубиша Р. Бенић издао своје **Ерске мудролије**[10]). Нешто касније појавила се и збирка Милисава Бенића под насловом **Нови ерски хумор**[11]). Најзад се појавила и збирка Уроша Ђурчића из Ивањице, под насловом **Неко је рен**[12]).

Та врста шале није смешна само Ужичанима зато што у њој препознају време и људе, већ по томе што онај ко шалу слуша, чак и кад уопште не познаје ни људе ни прилике, с мало маште, неком згодном приликом, уз мање измене и прилагођавања, може реконструисати шаљиву радњу у својој средини.

а) Хумористички дух ужичана

Кад објашњава етничке особине Ужичана, др Мирко Барјактаровић истиче да су Ужичани „иначе људи витки и мишићави, повисоки и здрави, шлодни и храбри, живог и шеретског духа, да би, када затреба, били

---

[5]) Р. Меденица, **Кратка ерска прича као карактеролошка грађа,** Осми конгрес фолклориста, стр. 170.

[6]) С. Јованчићевић, **Књижевно дело Тадије Костића,** Ужички зборник 2, Титово Ужице 1973, стр. 247.

[7]) „Киња", 1905, број 37.

[8]) „Киња", 1906, број 25.

[9]) У плакату којим је ова приредба најављена стоји: „Колаж народних умотворина и анегдота из револуције по записима Рада Башића, Саита Ораховца, Блажа Жугића, Љубише Р. Бенића и Рада В. Познановића". Један примерак плаката налази се у поседу аутора.

[10]) До сада изашла три издања, сва три као издања аутора.

[11]) Предговор написао Раде Познановић

[12]) Издао Културни центар, Ивањица 1981. Предговор Раде Познановић.

и лукави". И овде се каже да је Милош Обреновић био типичан Ера, а Ере знају „буву потковати", длаку на четворо расцепити", курјаку звоно обесити[13]).

Ужичани се стално некуд одсељавају, а мало људи се овде досељава. Раније је ово био крај којим су текле огромне реке људи у великим миграцијама. Неки су само пролазили без задржавања. Онај ко се ту задржао као да се плашио усамљености. У таквим условима, вероватно, јавља се тежња да се суседу не смета, али остаје она општа људска тежња да се живи у друштву. Стари Ужичанин је пре свега сточар. Он се измиче од других због стада, али се као човек примиче другим људима.

Прави Ужичанин никад није претерано гојазан[14]) и било би природно да није ни флегматичан, али он при првом сусрету одаје флегматичну личност. Понаша се сталожено, неусиљено, једнако у чађавој брвнари и комфорној палати, говори тромо, креће се лагано и одмерено, рекло би се да га ништа не узбуђује, увек је „тврђи него што изгледа и зна више него што говори"[15]). Ужичанин се тешко наљути, може дуго да трпи, али кад плане — значи да је мера превршила. Он се прави да је прост баш онда кад је саговорник надувен, изазива га да се отвори до краја, пусти га да се „истртља", а онда га кроз неприметну пошалицу „навлачи на танак лед".

Животна филозофија становника ужичког краја је проста и једноставна. Баш зато компликовање друштвеног живота изазива у тим људима отпор који се манифестује као подсмех, а из тога се на природан начин јављају шале и шаљиве приче. Свака прилика кад се параграфи ставе испред људи, кад се канцеларија намеће изнад њиве и фабрике, кад се односи међу људима своде на слова и речи, за овог планинца је ремећење природности, а све што није природно њему је — смешно. Он на свом пространству нигде не налази доказ да се живот мора компликовати и кад одатле дође у друкчије услове њему је опет — смешно.

На крајњој шпици сукоба између преживелог и долазећег, када у ствари и настаје прави хумор, кад избија зврчка, Ужичанин се понаша друкчије него људи из других крајева. Ужичанин се тада „прави Тодор", смешка се шеретски, не изјашњава се одмах, чека да ново изближе види и оцени. У том чекању он се у својој личности ломи и баш при томе прави шале, шегачи се, смеје се и себи и другима. Компликованост ситуације он не драматизује, већ излаз тражи на ведрији начин, кроз шалу и хумор и тиме ствари разлаже на просте садржаје, да јасније види шта је важније, а за шта не треба „ни пијан заиграти". Ужичанин може изгледати тврдоглав, али редак је „надрибанда" и „задрибанда" [16]). Обичан Ужичанин ни по рођењу ни по природи, није пуки комедијаш.

---

[13]) М. Барјактаровић, **Етнолошки поглед на област Титовог Ужица,** Осми конгрес фолклориста, стр. 37.

[14]) Ј. Цвијић, **Балканско полуострво,** I, Београд 1922, стр. 155.

[15]) М. Лалић, **Зло пролеће**, роман, Нолит, Београд 1958, 405.

[16]) Ова два израза се, иначе често чују у говору. Значење им је слично, али се ипак међу њима осећа и нека разлика. Надрибанда је онај који на прву реч или први гест одмах скаче и истиче своје мишљење. Задрибанда је онај „који задре ко Марково рало", то јест који се држи само свог мишљења, који се не да саветовати ни мењати. У **Речнику српскохрватског књижевног језика,** Нови Сад — Загреб, 1967, има израз „задрибанда, што би овде свакако звучало као штампарска грешка.

Творци шале у ужичком крају ипак нису упрошћени представници овог типа личности. Они су обично даровити посматрачи. Ако је тај мајстор шале и хумора још весељак, боемски расположен, ако воли песму и музику, као што су у Ужицу некад били Терзић и Милекић, онда су ту сви услови да се свакодневно рађа нова шала, доскочица, пошалица, зврчка. Творци те шале не причају много. Најмање причају кад некоме хоће да приреде шалу, зврчку. У зврчкама, уосталом, и нема много речи. Често је то драмска радња која у почетку и нема вербалне поенте. Она ће се тек касније изградити, кад зврчка почне да се трансформише у анегдоту.

Када се та шала касније преточи у анегдоту, у њој не треба тражити историјске тачности. У њој више нису ни прави изрази. Они су често намерно прикривени. Ужичанин и у обичном говору понекад тако поступа. Он је ведра духа, природно је бистар, кад треба и препреден, али није подмукао. Он само наизглед тромо мисли, а у основи је веома живог духа. Он само изгледа наивран и припрост, а у ствари се веома вешто сналази у свакој ситуацији. Он се само прави да га други човек не интересује, а у ствари је способан да брзо „прочита" саговорника и да се затим с чудесном ведрином шали, поиграва речима. Он се претвара да је прост, неук и без искуства, а често је бистрином и виталношћу духа изнад свог просечног саговорника. Правећи се баш таквим, он допушта да други с њим заподену шалу и не љути се кад му неко подвали, али се затим сналази и неосетно враћа дуг. Његова шала тада блесне као варница, кресне, звркне. Он епски прича о игли која се посије „па никну ћускије", о „кметовом чанку", „поповим бисагама", о свом селу „у коме расту смокве и поморанџе", о својих „триста оваца", о бацању ораха вилама на таван, о коки која носи јаја с дукатима . . . Јер, он тако жели. Он зна да се те жеље не могу остварити, али он то прича озбиљно, као да је све готово и тако „навлачи" саговорника да се отвори. Ако неко покуша да га тада насамари, нека се нада самару[17]).

Ужичанин се, нема сумње, на посебан начин уклапа у нове ситуације. На посебан начин Ужичани и данас прихватају ново и опиру се девијацијама и друштвеним наказностима, правећи при том шале и на свој и на туђи рачун.

б) Хумор, зврчка, анегдота

Хумор као облик човековог друштвеног живљења је специфична друштвена појава. Као и за све друго, и за хумор важе законитости настанка и развитка. Кроз хумор се човек на један особит начин раставља од преживелог и застарелог[18]). Смејући се себи и другима, човек се радује што открива своју и туђу заблуду. „Смехом и хумором се друштвена данашњица одваја и коначно ослобађа од свега што је преживело и ружно"[19]). Кратка шаљива прича у ужи-

[17]) У фебруару 1968. ужичке занатлије приређивале су своју забаву. Позвали су као госта једног познатог глумца. Он је обећао да ће доћи, али није дошао. Удешено је да тај глумац на лутрији добије прави самар. Кажу да љутње није било.

[18]) Д. Недељковић, **Комедија зврчке и ерска народна приповетка,** Рад X. конгреса Савеза фолклориста Југославије, Београд 1964, стр. 301.

[19]) Д. Недељковић, **Развитак ужичког народног стваралаштва,** Осми конгрес фолклориста, стр. 71.

чком крају због тога је увек нека манифестација сукоба између старог и новог, назадног и прогресивног, преживелог и оног што долази.

Ужички хумор и сви облици зврчки, досетки, доскочица, пошалица и анегдота, који настају у том хумору, имају, дакле, своје друштвене и историјске корене, своје услове у којима настају и развијају се. Природно је отуда што се облик и садржина те анегдоте мењају напоредо с променама у друштвеним односима, при чему остаје основни спољашњи облик сажетог и чврсто збијеног причања, у коме је све битно, ништа случајно, све концизно као пословица. Ужичка анегдота је, према томе, један од специфичних облика усменог народног стваралаштва. Најчешће се чува као кратка карактеролошка приповетка, понекад у себи садржи стихове па се приближава лирској или епској песми, некад се употребљава и као изрека и пословица, а има и примера да се анегдота везује за записе на надгробним споменицима и тада делује као епитаф.

Главно код анегдоте јесте да она „казује оно и онако како би се могло десити, како би се могло рећи". То значи да садржина анегдоте не мора бити историјски истинита, али је психолошки и карактеролошки убедљива и само ако је таква, макар била од почетка до краја измишљена, или пренесена из неке друге средине па адаптирана, само тада има своју социолошку вредност[20]). Анегдота овде заиста вреди онолико колико је у њој сачуван изворни дух: фраза, гест, ситуација, поступак. Јасно је да снага свега тога зависи и од онога ко анегдоту казује, али и од онога ко то записује. Ко не познаје разноврсност и богатство друштвеног живота и друштвених структура у прошлости овог краја тешко ће умети да запази шта је ту посебно вредно и шта с посебном пажњом приликом записивања треба сачувати.

Ужичка анегдота у основи је ипак исто што и ужичка зврчка. Ако би требало повући неку разлику између анегдоте (причице са хумористичком поентом) и зврчке, онда би зврчку ваљало одредити као предигру анегдоте, где хумор излази директно из неке радње. Све тече нормално, све је озбиљно, а онда одједном, игром покрета или речи, избије, пукне, звркне контраст тој озбиљности, долази гест, израз или питање, које самим тим што је супротно од претходног, делује као шала. Намрштена лица изненада се разведре и испуне као да је неко намерно убацио варницу да се из озбиљне тмине неосетно пређе у ватру шале и тада ће се, по неком исконском оптимизму, настала тешкоћа лакше пребродити.

Свака ужичка анегдота је увек у вези с неким истинским догађајем, с неком стварном шаљивом радњом, која се некад негде и с неким одиграла. Чак је тешко утврдити да ли се најпре одиграла радња па је из ње настала анегдота, или је анегдота инспирисала шаљиву радњу. Несумњиво је да се то двоје — шаљива драмска радња и прозно стварање — стално наново једно из другог рађа, стално се анегдота прелива у радњу, и обратно.

Кад је анегдота настала то је била дугачка прича како се нешто истински догодило. То се догодило са одређеним човеком, у одређено време и на одређеном месту. У почетку се опширно описивало и верно приказивало како се то догодило, са пуним и правим именима. Касније се постепено издвајала само карактеролошка есенција појаве, личности су изгубиле имена, места су постајала „неко село", а време „некад" или „давно", да би на крају остала сасвим кратка причица са наглашеном хумористичком поентом, која се казивала тако као да се

[21]) М. В е р г о в и ћ, **Зоље**, роман, стр. 29.

све догађа **сад** и **овде**. Хумористичка снага и лепота ужичке анегдоте управо су у томе што огромно искуство из прошлости претаче у шалу, која је пренесена у данашње. Сутра ће на нов начин бити пренесена у сутрашње и тако надживети своје творце, баш по оној вечитој човековој тежњи да своју пролазност остави у нечем трајнијем. Трајност анегдоте је у томе што се увек, на сваком месту, у свакој погодној прилици, може „пришити" новом човеку, свакоме ко се понаша као што се понашао актер истинског догађаја.

Код ужичке анегдоте увек је у питању сажет, веома згуснут облик шаљиве народне приче. У планинским селима чувају се и дуже шаљиве приче (о Ђоси, о промућурним слугама, воденичарима, припростим јуначинама), али су оне доста ређе и обично сличне познатим причама о Ђоси, Насредин Хоџи, Будалини Талу или Лудом Милојку у другим крајевима земље. У ужичкој краткој шаљивој причи јавља се мноштво личности, али се у свакој шала своди на једно место, на једну појаву. Предмет шале у овој причици не мора бити означен својим пуним именом, али се готово увек зна на кога се шала односи. То се премешта с места на место, с личности на личност, зависно од тога где се прича и коме се прича. Све се то казује тако да се заједно са осталима може смејати и она личност на коју се шала односи. Свако ко такву причицу слуша може ту наћи и себе, своје мане и настраности. Кад се, на пример, прича о надувеном среском капетану, онда се шала односи на сваког сличног представника власти, без обзира на то о ком времену и о ком месту је реч. Срески капетан у шаљивој причи је тако општи појам за све надувене носиоце власти, чиме се на ведар народни начин саопштава отпор против овог вида отуђености, који једног човека ставља у положај да заповеда, а другог да слуша.

Већ по садржини сваке анегдоте наслућује се доба у коме је настао сукоб који је изазвао подсмех. У том светлу овде треба оцењивати шта је назадно, а шта напредно, шта се напушта а шта се прихвата. Тај сукоб, који је суштина сваког здравог смеха, може да служи као ознака по којој се појава препознаје у својој најфинијој суштини.

У тој шали Ужичана нема ни злобе ни заједљивости. Шала има смисао као и сваки други разговор. Шала је нешто што „ништа не кошта", „ни из џепа ни у џеп", „шта ко добије то и носи"[21]).

в) Мајстори шале и зврчке

Кад се шаљива прича посматра као карактеролошка одлика људи у овом крају, онда изгледа непотребно расправљати о творцима. Стваралац тог хумора и те шале на неки начин је сам живот. Првобитно се одиграо неки шаљив догађај. Касније је тај догађај у народу препричаван, дотериван, модификован, прилагођаван, увек је актуелизиран, јер на други начин није могао бити смешан, и настављао је да живи као кондензована, кратка и ефектна прича са наглашеном хумористичком поентом.

Стара, новија и најновија, данашња ужичка анегдота садржи битне одлике ерског — ужичког — духа и темперамента. Без обзира на то која друштвена појава је предмет анегдоте, њен циљ је да се истина каже јасно, са мало

[21]) М. Верговић, **Зоље**, роман, стр. 29.

речи, ведро, шаљиво али не увредљиво, оштро али не заједљиво, потпуно али не песимистички. Понекад се у анегдоти осећа тежња да се о врло озбиљним стварима говори увијено, али то није мимикрија, јер ужичка анегдота ни тада не издаје своју основну тежњу. Она и тада служи као пошалица на рачун онога што се у одређеном друштву не прихвата.

Постојали су, а сигурно постоје и данас, неки мајстори шале и зврчке. То су они који лако и спонтано изазову комичну ситуацију. Мајстори зврчке никад се не јављају у првом плану. Они су негде „у прикрајку". Они само „заметну кавгу", нађу погодну жртву, убаце варницу и одмах се склањају да би посматрали из прикрајка. Најбољи мајстори зврчке обично остављају утисак веома озбиљних људи. При првом сусрету с њима тешко ће се приметити њихова склоност за мајсторију шале. Чак и кад изазову урнебесан смех, многи од њих остају савршено мирни, праве се као да им ништа није смешно.

Као творци зврчке у ужичком крају најдуже су запамћени адвокат Симо Терзић и судски архивар Милан Милекић. Зврчком и шалом може се бавити само човек који уме да преболи сопствене заблуде. Терзић и Милекић као да су један у другом налазили неке формуле неопходне за смех. Терзић је мршав холерик, а Милекић пун и округао флегматик. Погледи и схватања им се нису слагали, него допуњавали. Успевали су да се шале баш зато што су се разликовали, али им је заједничка црта била опозиционарство према свакој власти и ни један се није трудио да напредују по ондашњим класама и положајним групама чиновничке хијерархије[22]).

У време кад су Терзић и Милекић стварали зврчке, ужичка чаршија била је заокупљена разним локалним тзавицама. Град се отимао из учмалости, али су га „притискивале перипетије, клизавице и чести неочекивани обрти . . ." Тада су „републиканци бранили престо, либерали су гушили слободе, напредњаци вукли назад, а неки социјалисти бранили напредњаке. . .[23]) Од касабе која је у почетку XX века бројала мало више од 6.000 становника споро се развијала варош новијег типа. Индустрије није било све до 1900. године[24]). Тек 1912. године у Ужице је стигла пруга узаног колосека[25]). По завршетку првог светског рата град је имао скоро исти број становника као и 20 година раније. Ако се изузме неколико крупних трговаца и акционара, сви остали били су занатлије, ситни трговци и чиновници. Око њих у селима живели су ситни парцелни сељаци. „Тај мали човек навањивао је на пијацу као овца на солило . . . Њега зачас упетља мршаво пролеће, набрзе зеленашки тевтери, притегне мучна и тешка беспарица . . .[26]).

---

[22]) У то време у ужичкој гимназији као професор службује књижевник Добро Ружић, коме, вероватно, није промакло то међусобно шаљиво трвење Ужичана. Ружић у једном од својих књижевних списа пише писмо девојци и надугачко јој образлаже „културно-историјску и економску важност качамака", а на другом месту, као да копира ужичке шаљивчине, пише: „Ја нисам никакав велики човек да би каквом великом бруком могао себи стећи бесмртност". Д. Ружић, **Ђердани,** Нолит, Београд 1965, стр. 71).

[23]) Д. Ружић, **Ђердани, стр. 70.**

[24]) Прва фабрика у Ужицу је Ткачка радионица, коју је основало Акционарско друштво 1899. године. Са неколико разбоја фабрика је прорадила 1900. године. Историјски архив, Титово Ужице, фонд Ткачке радионице, записници.

[25]) Пруга од Чачка до Ужица пуштена је у саобраћај 20. августа 1912. године (Ст. Станојевић, **Енциклопедија СХС,** књ. I, стр. 732).

[26]) М. Верговић, **Зоље** роман, Титово Ужице 1966, стр. 38.

Ужички адвокат Симо Терзић и његов нераздвојни друг судски архивар Милан Милекић, више од 50 година, од 1890. до 1940, господарили су смехом и пошалицама у Ужицу[27]). Из тог периода остале су многе анегдоте, шале, смицалице, лакрдије, доскочице и зврчке које су они правили, односно које су спонтано настајале из свакодневног живота те двојице шерета. Живели су у средини погодној за ту врсту хумора. Никад се нису раздвајали. Били су вршњаци и обојица су живели по 73 године[28]). Били су, иначе, сасвим једноставни људи, као и сви други ситни чиновници у граду. Никад се истински нису бавили политиком, али су намерно улетали у разне ситне расправе које је чаршија водила, с намером да их окрену на смех. Кад упадну у неку расправу, праве се као да су веома заинтересовани, упадају у дијалог, бучно навијају и изазивају друге. Тада вешто трасирају даљи дијалог да на крају зврчка сама по себи испадне. Обично нико и не примети да су они нешто наместили. Најчешће онај ко с њима ступи у дијалог сам себе насамари. Управо кад је комична ситуација на врхунцу, њих двојица се извуку. Све је удешено тако да нико нема места да се љути. Хумористичку поенту ова два лакрдијаша никад не стварају непосредно, већ то увек обави неко други, неко од оних који су водили празне политикантске приче. Тек касније, кад се громогласни смех стиша, постане јасно ко је замесио шалу.

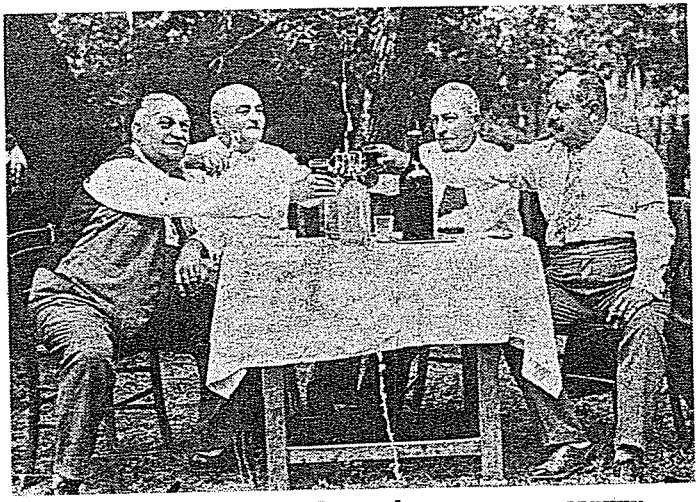

Друштво Терзића и Милекића — орно за зврчку

Зврчке које су некад правили Терзић и Милекић наставили су касније други мајстори комедије. Уочи другог светског рата истицао се механичар Илија

---

[27]) Р. В. Познановић, **Терзић и Милекић — творци ужичке зврчке,** Рад XVII конгреса Савеза удружења фолклориста Југославије Пореч 1970, Загреб 1972, стр. 529 — 537.

[28]) Симо Терзић рођен је 1870. (Протокол рођених цркве ужичке, књ. V, стр. 45), а умро 1942. (Протокол умрлих цркве ужичке, књ. XXVI), а Милекић је рођен 1867. а умро 1940. године (Снимак споменика на Доварју, Историјски архив, Титово Ужице, фототека бр. 158/50.)

Кандић. Имао је много духа за изазивање спонтане шале, као и његови претходници,али су се његове зврчке по садржају знатно разликовале.[29]).

У годинама после другог светског рата у Титовом Ужицу су традицију приређивања зврчке наставили други. По старом, или нешто друкчијем моделу, зврчка и анегдота се стално сустижу и преплићу, једна из друге настаје и множи се, добијајући нове теме и нове садржаје. Тако то тече и данас. Ужичке шаљивчине инспиришу се зврчкама и анегдотама из времена Терзића и Милекића, праве нове успеле зврчке, из њих се испреда анегдота која ће инспирисати нове шаљивчине и тако у недоглед. Оно што су објављивали неки дневни и недељни листови у ствари су зврчке Гојка Шкора, Живка Дабића, Душана Басуровића, Милоша Милошевића, Душана Антонијевића, Душана Карамановића, Миленка Ђурића, Љубише Крсмановића, Обрада Николића, Боре Новакова, Миша Чантрака, а понекад и аутора овог рада. Често су то, мање или више, успеле старије варијације. Разлика је у садржају. Шаљиве сцене се више не догађају само на пијаци или у кафани него у аутобусу, у путничком аутомобилу, у хотелу, самоуслузи, робној кући, на конференцији, међу средњошколцима и студентима, индустријским радницима, у ходницима амбуланте, пред шалтерима, итд. Погођена и прихваћена поента шале увек се лако актуелизира.

У шале блиске зврчкама спада још једна карактеристична црта Ужичана. Кад нечему необичном хоће „изокола да пришију", онда га назову називом супротним од стварне и видљиве особине. Тако неког болешљивог прозову Здравко и он остаје Здравко. Један стари ужички књижар био је изразито мршав, а презивао се Дебељевић, док се дебели месар презивао Мршевић. Сиромаси досељени са Таре презивају се — Газдићи, а врло богата породица код Пожеге су — Малопарци. Таква навика у надевању шаљивих имена, понекад у облику благе поруге, задржала се и до данас. Тако ужичке кафане имају своје званичне називе, али их народ зове: Труман, Џакарта, Порт Саид, Конго или Коњопој (тамо где се пије стојећи). Неки људи у граду и данас су познати једино по надимцима: Нагиб, Мосадик, Чомбе, Бургиба, Черчил, Кисинџер. У селима готово свака фамилија, поред званичног, има и незванично презиме, које најчешће казује шаљиву одлику: Чокаре, Кекери, Руњци, Трњаци, Швабе, Кепе, Ћебићи, Мулићи, Пујдовци, Помрчине, Ћоровци, Мујовци, Топузи, Џогази, Гиловци, Пуљовци, итд. Сваки такав надимак има одређено значење. Шаљива имена надевају се и појединим новим зградама и објектима у граду: Три хајдука, Бели двор, Црна дама, Севап-сити, и сл. То није пролазно. Просечан Ужичанин, на пример, не зна за кафану „Шумадија", али за кафану „Труман" сви знају, а то је исти локал.

Надевање шаљивих имена само по себи је шала. Шаљиво име често је повод за нове шале и зврчке. Асоцијација за шаљиво име некад је реална, али некад директно супротна реалности.

---

[29]) Илија Кандић погинуо је у току априлског рата 1941. године као пилот старе југословенске војске у борби против окупаторских немачких јединица („Цветови у огњу", Историјски архив, Титово Ужице 1970, стр. 64).

г) Богатство и разноврсност зврчки и анегдота (неки примери)

Ако су облици шаљивог израза манифестације одређених сукоба, онда би то могло да послужи као основ за класификацију ужичких зврчки и шаљивих причица. У тим причама најчешћа мета су бадаваџије, ћифте, људи похлепни на новац и богатство, надувени представници власти, формалисти, бирократе, лакташи, незналице, надрибанде и задрибанде.

Од око 800 шаљивих причица, анегдота и зврчки забележених у ужичком крају овде су одабране неке за које се на први поглед чини да ће најбоље репрезентовати теме ужичког хумора и смеха.

Одабране анегдоте повезане су у неколико општих тема. Сваку тему карактерише по нека анегдота. Избор тема и класификација по таквим темама су условни и они, разуме се, не морају да се узму као једини и најбољи начин разврставања. За ову прилику чинило се да ће такав распоред најбоље помоћи да се схвате смисао и специфичности ужичке шаљиве приче.

Онај други човек

Хумористичка ситуација настаје увек у сусрету човека с другим човеком. „Онај други човек" у човеку и изван човека некад се слажу, али лако дођу и у међусобни сукоб. На тему сукоба са „оним другим човеком" наводимо три карактеристичне причице:

Заборави до ујутру

У једном селу сви се гложили, тужили и судили, само неки Филип са свима у селу живео лепо и ни с ким се никад није судио. Питали га како то он никад не иде да се суди, а он рекао:

— Ласно, брате! Кад ми неко учини нешто нажао, а ја планем и подвикнем себи: „Заборави то, Филипе, до ујутру!... А ујутру нисам више љут..."

Шта је ко видео у огледалу

Неки млад и припрост човек види на вашару огледало, погледа и помисли да је слика његовог оца, купи огледало и донесе кући. Понекад је увече вадио огледало испод јастука и љубио очев лик.

Примети то једном његова жена, па се прикраде и испод јастука извуче огледало. Како угледа свој лик, стане цикати:

— Види ти њега! Курве држи под јастуком!

Пожали се млада својој свекрви и каже како јој се ђувегија сваке вечери љуби с неком курвом. Баба се привуче па нађе оно огледало испод јастука, погледа и брзо врати, говорећи снајки:

— Не будали, богати! Неће он тебе оставити због оне ружне бабетине!

Млада се опет не смири него оде те се пожали попу и каже му исто као и свекрви. Поп дође, нађе оно огледало, погледа, па ће рећи:

— Прекрсти се, дијете! Ово је свети Никола!
— Вала, нека је и свети, али из очију се види да је курва!

Неће да отворе капије

Градио се после рата кроз неко село нови пут. Траса ударила посред дворишта неког домаћина и кад су дошли радници да просецају пут, онај домаћин изађе и стане кукати:

— Па зар посред авлије, побогу људи! Како вам није жао да ја овако матор сваки час устајем и да камионима отварам и затварам капије!...

Похлепност

Похлепност на новац и богатсво на разне начине се изврга пошалици. Ево две причице на ту тему:

Хвала ко части

Умирао кмет па се сељаци окупили око њега и, кад је већ почео да издише, неко запали свећу и стави је кмету у руке.

— Хвала ко части! — изговори кмет не отварајући очи.

Дукат у јајету

Продаје сељанка на Ужичкој пијаци јаја. Наиђе Симо Терзић па пита:

— Пошто љуске, снашо?

— По два гроша! — вели сељанка.

— Да нису мућкови?

— Јок, богами! — брани се сељанка.

Симо узме једно јаје с реда и почне бајаги да гледа да ли је свеже. Онда као нехотице испусти јаје, али с њим пусти из руке један дукат, који је држао у истој руци. Јаје падне на калдрму и разбије се, а Симо узе онај дукат па вели:

— Ајде, понеси све!

— Нису за продају, господине! — брже ће сељанка па зграби корпу с јајима и нестаде.

Крај обале реке сва јаја је поразбијала да нађе још који дукат.

Навика се тешко мења

Како се навика тешко мења и у видно измењеним условима показује ова причица:

Испао чанак

Одржавао се неки синдикални скуп у Београду, па се међу делегатима нашао и један Ужичанин, који је „од оваца" дошао у

фабрику. Остали делегати узели дневнице, а Ужичанин напунио торбу и стигао на синдикални скуп.

Одједном се, усред важног говора, Ужичанину омакне торба, из ње испадне чанак са сиром и кајмаком и откотрља се право пред радно председништво.

— Другови, некоме од Ужичана испао је чанак. Нека дође да узме! — огласи онај с говорнице и продужи говор.

Надрибанде

О човеку кога народ означава као надрибанду најлепше говори ова причица:

Моја крушка, маје мердевине

Хвалио се неки како је храбар, а сви знали да није тако. Једном онај хвалисавац пође да бере крушке. Попне се на велике мердевине, омакне се и падне. Притрче суседи, бришу га од блата и теше га, а он се продера:

— Шта је, шта сте зинули! Моја крушка, моје мердевине и ја могу да силазим како хоћу!

Зчање и незнање

Ужичани високо цене знање, али само кад оно служи напретку. Полузнању и надувеном истицању знања умеју веома јетко да се насмеју као у овим причицама.

Школа за после подне

Расписан конкурс за директора неке фирме, па се јавио млад човек и дошао на разговор.

— Какву школу имате? — пита га један члан комисије

— Завршио сам политичку школу!...

— То је за после подне, а имаш ли какве школе за пре подне?!..

Колика је оса

На испиту у једној школи надзорник ушао у први разред па једном ђачићу отворио буквар код слова „О", где је била насликана осица, и пита га шта је на слици. Малишан одговори да је то оса. Надзорник пита да ли је то права оса, а дете спремно вели да није права него насликана. Надзорник тера даље:

— Колика је оса?

— Мала, малешна, оволицна! — објашњава дете и показује прстићима.

Надзорник се мршти, није задовољан па наставља:

— Немој ти мени тако!.. Него, кажи ти мени да ли је оса већа или мања од тебе!

— Их, брате, зар не видиш колики сам ја, а колишна је оса!..

Реоплан

Скупили се неписмени на аналфабетски течај. Сви донели буквáре за одрасле и уз помоћ учитељице сричу слова. Међу њима се нашао и неки Радосав, кувар из предузећа, који не би ни дошао на течај да му нису припретили. Отворио и Радосав буквар код слова „А", где беше насликан авион, па полако набада слова:

— А..в..и..о..н,

— Хајде још једном! — храбри га учитељица.

Радосав је још неколико пута читао слово по слово, па онда отегнуто и кад је већ нормално читао учитељица упита:

— Добро је, Радосаве! Сад кажи шта ту пише!

— Пише: реоплан!

Лакташење и протекционаштво

Како се у народу у ужичком крају оцењује протекционаштво, лакташење и разни облици болесне сервилности могу да покажу следеће причице:

Побеснио адвокат

Пошли Терзић и Милекић из Ужица за Београд. Воз препун, па нигде да се нађе места, а њих двојица понели нешто за јело и пиће и никако да нађу прилику да се почасте.

Одједном се Терзић стане превијати и превртати очима. Кука и јауче, а Милекић га држи око паса и не пушта.

— Шта му је? — питају путници Милекића.

— Не питај! Ујело га бесно пашче. Ја га повео у Београд, а видиш, њега снађе пре него што стигосмо доктору...

За тили час путници се разбежаше и било је места у возу.

Аманет Шарова

Липше некоме пас Шаров и он га закопа у турском гробљу. Дознају то Турци и осуде га на вешала. Кад су га повели на вешање, он изиђе пред агу и стане викати:

— Честити господару, мој покојни Шаров оставио ми је аманет да теби предам ону једину краву и кад будем умро да ме закопате у турско гробље!..

Поворка целата се заустави, а ага повика:

— Пуштајте, море, човека! Можда је покојни Шаров још нешто у аманет мени оставио...

Мени није, а мом брату јесте

Учитељ Илија већ скоро четрдесет година службује по селима и никако да добије место у граду. Млађи брат му Славко већ је одавно у граду. Постао је директор једног предузећа. Из велике фамилије којој припадају Илија и Славко било је једно време доста утицајних људи, међу њима и председник општине.

— Зар не можеш некако да добијеш место у граду? Имаш својих људи на положајима. Ето, сад је овај ваш председник општине. Шта је он теби?

— Мом брату Славку је рођак, а мени није ништа!

Ко кога допуњава

Отворено одељење за школовање одраслих у једној варошици ужичког краја, па се у клупама нашло доста месних руководилаца. Наставница историје испитивала па се обрати једном од њих:

— Хајде, Машо, настави и допуни друга!

— Таман мосла да ја допуњавам шефа! Нека га допуни председник!

Има посла у Сталаћу

Упадне лисица у набујалу Мораву и покушава да исплива, али не успева. Кад види да нема користи од тих покушаја, препусти се јакој води и рече:

— Па, ништа! И онако имам неког посла у Сталаћу!

Добро стоји

Ужички шофер Мањо годинама је возио локалне руководиоце. Једном у Београду нађе неког познаника и овај му се стане жалити како је дошао да заврши неки посао, али није могао да нађе никога ко добро стоји у извршном већу да му помогне.

— Па, болан брате, што ми ниси рекао! Ја добро стојим у извршном већу — вели Мањо.

Човек разгорачио очи. Не може да схвати како то обичан шофер добро стоји у важној државној установи. Мањо га у томе прекиде:

— Шта се чудиш! Ја овде често довезем наше руководиоце. Они оду на састанак, а ја све док не заврше стојим у извршном већу!..

Нерад и доколичење

У многим шаљивим причама смех је уперен против нерада и доколичења. Леншшина је у овим причама негативна личност и на разне друге начине. Ево две причице на ту тему:

Поховани шешир

Терзић и Милекић често су пили и мезетили у једној кафаници на Ракијској пијаци у Ужицу. Навадио се неки доколичар па чим они седну и наруче пиће и мезе, он се привали, једе и пије, а никад ништа не плаћа.

Досади то Терзићу и Милекићу па једног дана нађу неки стари шешир, исецкају га на ситне комаде, као што се сецкају шкембићи и донесу оном механцији на Ракијској пијаци. Рекну му да спреми похованих шкембића, а ове комаде од шешира посебно да похује и стави их у исти тањир, само на други крај. Чим је мезе стигло, онај доколичар се одмах примаче и згрaби један комад похованог шешира. Поче да жваће. Мало затим поче да бечи очи, дограби чашу ракије и испи, али онај комад никако да прогута. У несрећно доба натеже се, добро исколачи очима и прогута.

Више није незван седео за туђи сто.

Лазни па пролази

Продавао чича Милоје мед на пијаци. Сви питају пошто је мед, лазну мало па пролазе. Нико не купује.

Досади се Милоју па следећем који је питао за цену само кратко одбруси:

— Шта питаш! Лазни па пролази!

Надменост и бирократија

Бирократија, надменост, горопадна нарав кад се дограби власти, улизивање оних који нису на власти и сличне друштвене настраности зачас постану мета пошалице и стално се прилагођавају актуелним приликама.

Ево неколико шаљивих причица на ту тему:

Бан на суду

Дошао бан Дринске бановине први пут у Ужице па пошао да обиђе надлештва. Већ је знао да у ужичком суду ради архивар Милекић и чуо је за његове зврчке, па затражи да га види.

— Ти си тај Милекић! — вели бан.

— Јесам! А ко си ти?

— Ја сам бан Дринске бановине!..

— Мило ми је, мило ми је госин бане! — скочи Милекић да га поздрави. — Извините, госин бане, нисам вас препознао! Скоро сте се забанили па вас још нису обесили у нашем суду!

Војнички поздрав

Одредили Ужичанина на стражу. Стражарско место било удаљено, смене никако нема, а Ужичанин огладнио. Таман извади из торбе парче сланине и поче да једе, кад ето ти неког старешине. Види Ужичанин да то није његов командир па се и не обазире. Кад старешина приђе и разабра да стражар једе сланину, а неће да га поздрави, дрекну:

— Шта радиш, бре?

— Мезетим, брате, огладнио сам, а смене нема!

— А што не поздрављаш?

— Ниси ти мој командир!

— Ја сам твој командант! — рече старешина и рече и чин.

— Па што, брате, одмах не кажеш! Него, придржи дер ми ову сланину да поздравим по пропису!

Нека је власт што даље

Расправљали сељаци на збору у Перућцу код Бајине Баште о укидању малих општина и стварању комуна. У дискусији сви запели да општина остане у Перућцу и да се не спаја са Бајином Баштом, а само понеки су били за спајање. Кад је дошао ред да се о томе гласа, сви до једног су дигли руку да се општина у Перућцу укине и споји са Бајином Баштом.

Представник среза, који је присуствовао збору, пита после тога једног старијег сељака шта му то значи, а он рече:

— То ти је просто! Кад је власт ту, ваља је поштовати, али кад се гласа, сви смо мислили да је боље ако је власт што даље, јер онда власт код нас долази кад може, а ми код власти идемо само кад морамо...

Није потребан бик

Првих година после рата добије срески одбор неколико приплодних бикова да их раздели по селима. Среска власт позове све сеоске месне одборе да дођу и узму по једног бика. Сви дошли, одвели бикове, али из једног удаљеног села нико не долази. Писали им једном, два пута, ургирали, али ништа. Онај бик гладује и муче у среској штали. Најпосле се они из среске власти нађуте па у оно село пошаљу депешу да председник месног одбора лично дође, да узме додељеног бика и још да даде изјаву што то није на време учинио. Дође депеша у оно село, месни председник је прочита и нареди ћати да одмах напише одговор:

— Напиши кратко: док сам ја председник, овом селу није потребан бик!

Каква је земља у Јасеници

Одмах после рата прота Смиљанић из ужичког краја био министар за пољопривреду. У то време одузимали су се велики поседи и делили безземљашима. Неки поп из Јасенице имао доста земље, па га закачи аграрна реформа. Он дође да се пожали министру пољопривреде, проти, који му је био и колега. Стане молити министра да му помогне па да мало земље препише браћи, мало синовима, мало синовцима. Министар му објашњава како је то сада немогуће, а кад види да јасеничком попу није вајде објашњавати, рече:

— Знаш, брате, како је рекао Христос: остави сва своја богатства па пођи са мном!

— Знам ја, прото, шта је рекао Христос, али ти не знаш како је добра земља у Јасеници!..

Нема академија на Златибору

Одмах после рата министарство просвете тражило од свих среских одбора извештаје о стању трговачких академија. Стигне такав распис и у Чајетину и просветни референт среског одбора, по навици, нареди да се препише и пошаље свим месним одборима.

Из неких сеоских одбора нису ништа одговарали на тај распис, јер су сви знали да у то време златиборски срез није имао никакву средњу школу. Из једног месног одбора неки секретар ипак је одговорио:

— Учтиво вас извештавамо да у нашем селу нема ни једна трговачка академија.

(Извештај се чува у Историјском архиву)

Скоројевићи

Кад се „тиква покондири", кад неко из сиромаштва брзо ускочи у обиље и почне да се понаша као „они одабрани", као и на све друге манифестације нових скоројевића, такође се реагује јетком пошалицом. Ево једне такве:

Тако је стајало у дућану

Неки се брзо обогатио, направио нову кућу са много соба и накуповао нови намештај. У једној великој соби, уз остали намештај, нашли се и ноћни сточићи. Њих је ставио на велики регал, који је заузимао целу једну страну собе, и то један сточић на једну, а други на другу страну регала. Дошли неки сродници из града и питају зашто те ноћне сточиће не стави поред кревета, него их држи на регалу, а он рече:

— Нека, нека! Тако је стајало у дућану!

Формализам и неприродност

У ужичком крају најлакше се насмејати нечему што је неприродно, што представља голу формалност а намеће се као обавеза, што је по народном „кукање уз туђа носила". Реч је о већ познатим сукобима формалног и неформалног, који се у шаљивим причицама манифестује овако:

Узнемиравање живих

Целе ноћи у једној кафани лумповали Симо Терзић и Милан Милекић. У ситне сате у кафану упада полицајац и стане викати:

— Доста, бре, људи! Знате ли ви које је доба? Узнемиравате мирне грађане!..

— Мирни грађани су у гробљу, а ми живи се овде веселимо! — вели Симо.

— Доста! — већ вришти полицајац.

— Их, бре буразеру, што се ти толико бринеш за мирне грађане? Њима је савест чиста и они мирно спавају! — додаје промукло дебељушкасти Милекић.

Полицајац је беснео. Претио је музикантима да ће све отерати у затвор. Симо и Милан се тада, бајаги, нађуте па повичу:

— Добро, добро!.. Идемо на гробље.

— Зар у ово доба на гробље? — пита већ забринут полицајац.

— На гробље, ја шта! Кад не даш да узнемиравамо живе, идемо да забављамо мртве!..

Да ли треба мењати инструменте

Засео савет месне заједнице па расправља како трговина лоше послује. Један од оних који о свачему дискутују вели да би требало мењати инструменте о пословању трговине. Кад је то чуо Мико свирач, који је дотле ћутао, јави се за реч:

— Јок, брате! Код нас свирачи кад нешто не ваља, ми не мењамо инструменте него свираче!..

Није рекао никоме

Првих година после рата стане се неки Љубањац жалити проти Смиљанићу, тадашњем посланику и министру. Причао је како сељаци тешко живе, плаћају велике порезе, дају откупе и разне друге обавезе. Најпосле му, у поверењу, исприча како се по селу пева једна врло незгодна песмица о томе.

Прође неколико година и све се измени, прилике у селу се поправе и људи са села заиста су били много задовољнији. Опет онај Љубањац нађе проту Смиљанића па ће поверљиво:

— Прото, да ти нисам коме казао што сам ти причао о оној ружној песмици?

— Нисам никоме, осим Титу!..

Није петак у петак

У једној варошици у ужичком крају власт реши да се промени пазарни дан. Уместо петка, пазарни дан је одређен суботом. Пошаљу добошара да то објави народу. Добошар изиђе на улицу и стане викати:

— Чуј, народе! Власт је решила: од сад петак није у петак, но је петак у суботу!..

Такса на псе

Неки сељак из ужичког краја направи кривицу па морадне одлежати у затвору. Пошто је казну издржао и вратио се у село, наставио је нормалан живот. На једном збору у селу започела расправа о плаћању таксе на псе. Људи говорили како тај пропис не ваља, како то одмах треба укинути, јер сељаци морају да држе псе да им чувају стоку и имање, и све тако. Тада се јави онај што је тек дошао из затвора:

— Грешите, људи! Није то велика такса! Платиш педесет банки и пашче ти лаје целе године. Ја сам само једном лануо и коштало ме много више!..

Зец није јарац

У једној општини хтели да убрзају ликвидацију коза, па власт донесе одлуку да сви власници своје јарце одмах уштроје. Међу јарцима тада настане узбуна и почну бежати у другу општину, где таква одлука још није важила. Уз пут се јарцима придружи и један матори зец.

— Куд ћеш ти? Ниси ти јарац!

— Знам ја да нисам јарац, али док то докажем, они уштројише!..

Обичан шеретлук

У неким шаљивим причицама у ужичком крају тешко је наћи неку општију и заједничку тему осим обичног шеретлука, којим се људи овде бране од „беде невидовне", а који, у ствари, представља карактеролошко огледало појединих људи у одређеним сасвим озбиљним ситуацијама. Таквих причица има највише, а овде је одабрано само неколико:

Само један није способан

Дошли четници у једно село, па мобилишу сељаке, а они се довијају, одговарају се разним болестима да би избегли да пођу са четницима. Четничка мобилна комисија је немилосрдна.

— Шта теби фали? — питају једнога.

— Имам катар!..

— Није то ништа. И војвода има катар па ратује. Пиши: способан.

— Шта теби фали? — питају другога... Тако испитивали све редом, свак се жалио да га нешто боли, да има чир, туберкулозу, велики кашаљ, а четник свима каже да то имају и други па носе пушке.

Дође ред на једног спадала. Кад и њега четници запиташе да ли нешто фали, он рече:

— Да простиш, госин капетане, ја сам мало луд!..

— Није то ништа! И војвода је.. — поче четник па се нагло трже и повика: — Водите ову будалу! Пиши: неспособан.

Хоће да умре од старости

Служио Ера код цара, па једном начини велику штету и цар га осуди на смрт.

— Голему си штету направио, Еро! Бирај какву ћеш смрт!

— 'Оћеш ли бити од речи, честити царе? — пита Ера.

— Царска се не пориче!

— Е, па честити царе, ја сам решио: хоћу да умрем од старости.

Није шнапс него прасе

За време окупације неки Љубањац понео живо прасе у Београд. Прасе било у џаку и таман Љубањац да изиђе са железничке станице у Београду, а прасе се умокри. Мокраћа цури из џака, а један Шваба помисли да Љубањац носи ракију, потрчи за њим, прстом маже по мокром џаку, лиже и виче:

— Шнапс! Шнапс!

— Ма није шнапс, него прасе па се умокри баш овде пред вашим светлим лицем!..

Изнео би да није вратара

На синдикалној конференцији у грађевинском предузећу расправљало се о некој важној ствари, али се људи устручавају и нико неће ништа да каже. Један од синдикалних руководилаца покушава да их охрабри:

— Немојте ћутати, другови. Реците слободно!.. Хајде, Мико, што ти ћутиш? Изнеси нешто слободно!..

— Ама, изнео бих ја сваки дан понешто да није оног на капији...

Како се кува пасуљ

Продавао Ужичанин пасуљ на пијаци, а нека госпа се много распитује:

— Како се кува?

— Не брини, госпоја, док се ја обујем и изујем, пасуљ је куван...

Тај Ужичанин се сваки дан обувао изјутра, а изувао касно увече.

Узми, попе, двоје!

Карански поп пође по селу да тражи слушче да му чува живину и прасад. Чује да у планинском крају има неки сиромах са доста деце па се упути њему:

— Би ли ми дао ово једно дете да ме слуша? Имаће код мене лепо да једе! . . .

— Што ти не би' дао, попе! Него, узми двоје, боље ће јести!

Није чувао бакрач

Купио неки човек бакрач на вашару. Кад је хтео да плати, стави бакрач међу ноге и почне бројати новац. Утом се неки шерет прикраде, узме онај бакрач и стави на главу.

Кад је онај избројао новац, види да му нема бакрача па стане кукати:

— Људи, украдоше ми бакрач! . . .

Онај шерет стоји с бакрачом на глави крај њега и вели:

— Што не чуваш своје ствари! Ко да не знаш да на вашару има лопова! Што ниси ставио на главу ко ја мој . . .

☆ □ ☆

Тако се тај Ужичанин, тај Ера смеје себи и свима око себе, прави зврчке и смишља пошалице, шаљиве приче, анегдоте, не слутећи да оставља део себе и свог времена као трајну успомену будућим поколењима.

У најтежим тренуцима живота, у немилосрдним условима рата, логорског живота, гладовања, сиромаштва, беде сваке врсте — тај Ужичанин је излаз тражио у ведром хумору и баш тада би рекао ону овде познату реченицу: „Што 'но некад говораше . . .“ Тада би се сетио многих имена иза којих су остале шале преточене у кратке шаљиве приче. Шала и анегдота тада су долазиле као неки одушак, као тајни излаз из лавиринта који створе људи и одљуди. Исто онако као у оној, већ познатој, причи о кнезу Милошу који стеже кад народ пишти, а попушта кад народ заћути.

Кад заћути, Ужичанин се више не шали.

ПОСЛОВИЦЕ И ИЗРЕКЕ У УЖИЧКОМ КРАЈУ

Посебна дисциплина у оквиру савремене фолклористике која се бави изучавањем народних пословица назива се паремиологија[1]. Пословице су онај део усменог народног стваралаштва у коме се изражава „увек актуелни и стваралачки карактер" народног духа[2]). Те „речи које су на свим уснама", зато што су увек изрази човекољубља и слободарства, представљају, на одређени начин, моралну свест и савест читавих народа, као и појединих делова народа, појединих крајева. Пословички изрази веома често снажније од свих других средстава истичу „етичку функцију рада", „морализујућу улогу рада у животу"[3]).

Ужички крај, као и други делови земље, у свом пословичком благу има специфичности и извесне оригиналности[4]). Пословица је увек израз искуства. Становници ужичке области своје искуство стицали су у специфичним историјским и друштвеним приликама, у сталним додирима са становницима других крајева преко миграција, кириџијања и аргатовања, па је разумљиво што се у пословицама ове области налазе највише ужички, али и многи други изрази о животу, раду, слободи, срећи и несрећи. Тако настала и сачувана пословица казује се и овде као мудра крилатица, као есенција народног искуства, као мисао којом човек стално покушава да смести себе, свој живот, своју срећу, своју муку и невољу, своје погледе и своја схватања у одређене шире и општије искуствене фондове своје средине.

Има извесних несагласности у разликовању пословице од изреке. Вук је читаву своју књигу насловио **Српске народне пословице и друге различне као и оне у обичај узете ријечи**[5]). По наслову, а и по садржају књиге, Вук пословице и изреке („друге различне као и оне у обичај узете ријечи") стања у исти ред народних умотворина. Грађа сакупљена у ужичком крају иде у прилог оваквом једначењу пословица и изрека, јер је у тој грађи чак тешко направити строгу разлику да ли је нешто пословица, изрека или „ријеч настала из обичаја".

---

[1]) Од грчке речи **паремија** — пословица, изрека. Према томе паремиологија је познавање пословица, објашњење пословица, али и збирка пословица (М. Вујаклија, **Лексикон страних речи и израза**, Просвета, Београд 1966, стр. 683.)

[2]) Д. Недељковић, **Епохе и периоди развоја народних пословица**, Рад XVI конгреса Савеза удружења фолклориста Југославије у Игалу 1969. године, Цетиње 1978, стр. 341.

[3]) Д. Недељковић, **Рад, воља, радост — оглед о етичкој функцији рада**, Београд 1932, стр. 16—26.

[4]) Кад описује Николу Маринковића из Рогачице, Милан Милићевић (**Кнежевина Србија**, стр. 631.) истиче „големе богаштине у изрекама и народним пословицама".

[5]) Вук Стеф. Караџић, **Српске народне пословице**, Беч 1849.

Смисао им је, углавном, исти. У свим се саопштава веома згуснуто искуство. Д. Недељковић, међутим, пише да се „поред **народних пословица** јављају на њих сличне **изреке** владајуће класе, које су својим погледима и смислом управо супротне пословицама . . .“[6]) У том смислу Д. Недељковић пише о бркању пословица и изрека, изводећи такав закључак из промена у изрекама по историјском редоследу смењивања друштвено-економских формација. За Вукове **Српске народне пословице**, које су се први пут појавиле на Цетињу 1836. године уз велику помоћ Петра Петровића Његоша, др Недељковић налази да су производ српске револуције 1804 — 1815. године и да се у њима, поред народних пословица, налазе „оштро противуречне, али звучне и китњасте изреке крилатице шпекулантског духа новонастајуће класе ћифта и чорбаџија и њихове немилосрдно поробљивачке бирократије“[7]).

Проблем историјске периодизације народних пословица очевидно ни код нас ни у свету није на јединствен начин и до краја решен. Питање је колико у пословицама и изрекама треба тражити историјску вредност. Оно што се сада чује и бележи је садашњи израз. У прошлости је то заиста могло гласити друкчије и значити друго. Данас, бар у ужичком крају, и пословице и изреке, као све друге сличне форме, имају исти смисао и исту поруку: сажето искуство у коме је тешко повлачити оштру разлику историјског или класног карактера. Зато су овде пословице и изреке разматране заједно.

Од осталих облика народног стваралаштва пословица се разликује и обликом и садржајем, али највише циљем и применом. Пословица није само леп израз, већ и израз који се примењује као морални коректив, као путоказ за поступак у различитим приликама. „Једино је овај књижевни род прихваћен од свега народа за одређену прилику и сви ћутке или декларативно признају да је у њима и божанска и људска правда. Од космополитског, општег, до посебног, националног, оне као ниједан други род ни облик народног стваралаштва лебде на уснама свих и у свести свих . . .“[8])

Пословица, према томе, има друкчију примену него други облици усменог стваралаштва. Исказујући схватање најширих друштвених група, пословица се често позива у помоћ као неписан закон. Кроз пословицу се казује схватање о правди и правичности. Иако је много старија од писаних закона, пословица делује упоредо с њима све до данас. Као и друге усмене народне умотворине, пословице се стално мењају, прилагођавају новим условима и новим приликама, али увек остају изрази општих схватања и моралних принципа који важе за сва времена па и за време кад се такав израз изговара, јер делују као вечне истине, као нешто што не застарева.

Кроз пословицу никад не говори појединац, већ читав народ, читава велика заједница једног краја, једне области. Зато је пословица изразито колективан израз и зато се из пословица може сагледати социјална клима једног краја. Многе пословице не само што упућују како ваља и како не ваља него служе да покажу како треба радити, у чему се људи слажу, а у чему разилазе, која друштвена и природна сила може и да „ороси и да покоси“, да благослови и уништи.

---

[6]) Д. Недељковић, **Епохе и периоди развоја народних пословица**, Рад XVI конгреса Савеза удружења фолклориста Југославије, Цетиње 1978, стр. 343.

[7]) Исто, стр. 345.

[8]) М. С. Јалевић, **Пословица као доказ**, Рад XVI конгрес Савеза удружења фолклориста Југославије, Цетиње 1978, стр. 351.

Поред изразите сажетости, пословица има и наглашену ритмичност[9]). По том особитом ритму пословица се изговара и делује као песма и кад није у облику песме. Њена мотивациона снага тиме се вишеструко увећава. Она тек тада делује као исконска мудрост, поготову што је појединац не приписује себи, него свима, и бившим и садашњим. Иза пословице стоји целокупно досадашње и садашње друштво, целокупан морал, целокупно искуство и мудрост тог друштва. Свеједно је у којој форми се она чува, она увек делује као израз садашњег тренутка. Дијалектички смисао пословице управо је у томе што она сталну променљивост изражава као законитост. Искуством из далеке прошлости, својом архаиком, њена порука се лако преноси у данашњост, да увек служи као „слика прилика", као ризница морала, схватања, погледа, свеколике људске мудрости. Пословица не признаје „да памет припада само богатим и ученим"[10]). У том смислу она, на свој начин, говори о класним и свим другим сукобима и супротностима, тежећи свуда општој људској висини, уздижући увек човека као највишу вредност за човека, поштујући човеков рад као услов напретка и слободе.

Пословички говор становништва ужичког краја већ је више пута истицан. Он се и данас осећа на сваком кораку и код сеоског и код градског становништва. Поред онога што је у својим књигама објавио Вук[11]) и једне збирке коју је оставио Д. Лапчевић[12]), у ужичком крају остало је, без сумње, још много пословица и изрека које нису записане ни објављене. Постоје, чини се, неке предеоне целине у којима се пословица више чува и негује као говорни манир. За сада је такав, изгледа, онај део ужичког региона који је улазио у састав некадашњег Старог Влаха, одређеније она група сеоских насеља која се пружа од Таре, преко Златибора, Муртенице, Мучња и Јавора, до Голије. Али, то не значи да су у другим предеоним целинама пословице мање вредне и мање цењене. У свим предеоним целинама ужичког региона записано је око 1.200 различитих варијација пословица и изрека. Неке од њих већ су објављене, али у друкчијем облику. Било је доста колебања да ли је нешто, што се у народу чује, пословица, изрека или неки израз који припада другом роду усменог стваралаштва. Многе од тих творевина по садржају или облику личе на узречице и поштапалице, неке на једноставне пошалице, неке звуче као афоризми, али све се у говору најчешће употребљавају у смислу пословице и изреке.

Овде су одабране такве творевине без строге класификације. Узете су у обзир све, осим оних са изразито непристојним речима. Разуме се, вредност тако одабраних пословица и изрека није и не може бити код сваког примера иста. Неке су овде унете чак и у доста сличним варијацијама зато што у себи садрже лексичке детаље које не би требало изгубити. Има овде пословица и изрека које су веома сличне, чак сасвим истог смисла као оне у Вуковој збирци, али су записане и узете у обзир због своје локалне боје или неких других специфичности.

О проблему разврставања пословичке грађе има различитих мишљења. Вук је своје пословице поређао азбучним редом по почетној речи. Неки од

---

[9]) Исто, стр. 353.

[10]) Н. Кнежевић, **Пословице, наздравице и загонетке у Херцеговини,** Рад IX конгреса Савеза фолклориста Југославије, Сарајево 1963, стр. 69.

[11]) Вук Стеф. Караџић, **Српске народне пословице,** Беч 1849.

[12]) Д. Лапчевић, **Пословице из Моравице,** Штампарија „Св. Сава", Београд 1924.

савремених теоретичара сматрају да такав начин разврставања није погодан. Ни овде се тај начин разврставања не би могао прихватити као најпогоднији, мада би био најлакши. Сваки други начин разврставања, међутим, носи у себи опасност западања у једностраности и субјективне процене. Уз све те опасности, овде ће се направити покушај да се пословички фонд сакупљен у ужичком крају распореди по извесним тематским целинама. Узета тематска одредница свакако може бити оцењена као субјективно дефинисана целина. У другим приликама она се не мора сматрати као трајнији основ класификације, али може, бар донекле, помоћи да се пословичко благо на новији начин презентује.

Записи су задржали изворни говор оног предела у коме су нађени. Списак места у којима су пословице и изреке записане и имена казивача овде нису означени, а сачувани су у рукописним збиркама аутора[13]).

Ево тог покушаја разврставања по тематским целинама:

Лудости и глупости

Благо оном ко рано полуди, сав му живот у весељу проће.
Тешко будали док побудали, а кад побудали — благо њему!
Будала и пијан говоре право.
Празна тиква плива.
Глава бундева!
Не зна ништа ко магарац!
Не зна ништа ко коњ!
Не зна ништа ко ћуран!
Туп к'о трупина!
Туп к'о балван!
Туп к'о будак!
Бурећа памет!
Луд к'о вран коњ.
Удри будалу међу рогове!
Празно буре шобоће.
Празна вреће.
Шупаљ ко котарица!
Свако је луд на свој начин
Празан лонац се не покрива
Бог никад не намиче будалама
Будале ничу ће их нико не сије.
Луд човек — готова робија.
Чега се паметан стиди, тим се будала поноси.
Лако је познати будалу: зими шешир, а лети шубару.
Паметан попушта, а луд наставља.
Будале се не сију, оне ничу саме.
Лудом је увек божић.
Шупље главе вјетром се ране.
Шупаљ ко буква.

[13]) Фолклорна грађа, свеска 20, 21 и 22.

Да ти фали само капа купио бих ти, али памет не могу!
Ласно је теби, тешко паметном човеку!
Боље је с мудрим плакати него с будалом пјевати!
Боље паметна глава него долина пара.
Боље празна кеса него празна глава!

Рад и нерад

Какав је ко за синијом, такав је и на послу.
Као да не чини ни себи ни своме
Сетила се преда кућеље уочи свете неђеље.
Вредан к'о мрав.
Вредан к'о пчела.
Вредан к'о кртица
Вредан к'о чигра.
Везе к'о сингерица
Не радиш за ексере!
Вредан к'о вретено
Лијен ко крава
Тешко лонцу чекајући из села зачина
Леншшина бије пашче што му заузима лад.
На моби се бирају ђевојке
Боље ситу у раду него гладну у ладу!
Претури се од рада трипут, а од глади ниједном!
Луда глава у зору спава.
Ко је рад бити газда, ваља му измалена кућнти.
Ко не чини ништа — зло чини.
Ја псу, пас репу, реп длаци: иди длака ти си лака! Длака заплака.

Нема ласно а масно!
Поклон је проја без зноја.
Ко трка тај и срка.
Леньивцу је сваки дан светац.
По њиви се познаје домаћин.
Ко дуго спава и срећа му спава.
Лењ о празнику највише посла има.
Најтежа је празна торба.
Боље гладан лежати, него сит радити.
Ако не почнеш, нећеш ни завршити!
Понадај се у другог па остани гладан!

Лаж и истина

Зар те није срамота бијеле браде!
Нико неће рећи: мајка ми је курва!
Има ђонове на образу.
Не би крив ко прде, него ко чу!
Ко слуша туђа уста, његова су пуста.
Вода свашта опере до црног образа.

Ни пас с маслом не би полокао!
Боље је поклизнути ногом него језиком.
Лаже и кад се богу моли.
Нико човека неће обрукати док се сам не обрука.
Од стра' се побегне, али од срамоте не може!
Ко једном слаже, други пут залуд каже.
Отиш'о стид у зид!
Часна 'аљина срамоту не покрива.
Много ашова треба да се истина сахрани.
Да је ражи колико лажи никад свијет не би огладнио.
Не гори образ од сунца, већ од поштенијех људи.
Језик кости нема, али кости ломи.

Срећа и несрећа

Долом дошло, долом и отишло!
Вода донела, вода однела!
Ни паметном теци, ни лудом остави!
Срећа се не стиже, него се сређе.
Зло годиште рода иште, а невоља **пријатеље.**
Кога бије и пребије, на њему се и мјесец смири.
Родила година, помози боже! Кад оно: порезник на врата!
Од шта врећа од тог и узица.
Баштован 'оће кишу, а циглар сушу, обојици не можеш угодити.

Ако те срећа не чека, не можеш је стићи.
Само несрећни знају шта је срећа.
Што је дана пред нама је, што је среће у нама је.
Што је било виђено је, што ће бити — видећемо!
Срећну је тешко да се роди, а ласно му је живљети!
Један точак из блата, други у блато!
Несрећном се не да поранити!
Сувише хитар срећу прескочи.
Некоме и олово плива, а некоме и сламка тоне.
Ко је срећан и вране му јаја носе (из кокошара).
Срећа ме гледа, несрећа ми не да!
Лањској киши кабаница не треба!

Слога и неслога

Добра кона зајма не враћа, а зла одмах врати.
Ко неће брата за брата, 'оће туђина за господара.
Прошла задња мимо предња (кола).
Ни ширих кола, ни ужих путева, ни паметнијех волова, ни луђих људи!

Нагна орла зла година те зимује с кокошима.
У том селу кола никад нису на четири точка.
Ко свој може бити, туђ нека не буде!
Дабогда да се омрзнемо ко љеб и со!

Сложна браћа кућу граде, несложна батаљују готово.
Нема куће без маните браће.
Тешко оном ко злотвора нема.
Свака му длака засебно мисли.
Нога му нози пријатељ није.
Ко не држи брата за брата, држаће комшију за газду.
Нису криве све траве што коприве жаре.
Ко се меша с трицама, поједу га свиње.

Празна брбљивост

Док вјетар не дуне, не зна одакле је шупаљ!
Лупа ко Максим по дивизији.
Уз друм Ружо, низ друм Перунико!
Меље к'о празна воденица.
Ни у кола ни у с'оне!
Штекће к'о митраљез.
Не пушта к'о теле сису.
Брже седло него коњ.
Не би га надлајало 'иљаду паса.
Навалио к'о Благоје на цицвару.
Обична млатислама!
Речит к'о покварена воденица.
Ко брзо суди, брзо се и каје.
Какав кмет, таква му и беседа.

Људске нарави

Запео к'о во у обалу.
Гледа к'о свиња сикиру.
Устао на леву ногу.
Као да је на жару пишао!
Завезана мјешина!
Ни вали Ерака, ни куди Петака, обадва су једнака!
Нити смрди, нит мирише!
Задро к'о Марково рало
Ударила рђа на угурсуза.
Да не паде на леђа, разбио би нос!
Не дирај у говно кад закори, јер онда смрди!
Укрутио ко Курлагин јарац.
Будала се и на Божић сира наједе.
Расцјепио се к'о шифонске гаће.
Пргав к'о коза!
Скаче к'о јарац.
Хладан к'о тестија.
Стидан к'о ерска млада.
Љут к'о сичан.
Љут к'о зоља.
Љут к'о осица.

Љут к'о сршљен.
Ни куд мајци, ни куд у ђевере!
Покварен к'о мућак.
Лети к'о мува без главе.
Надувен к'о жаба.
Падне му на памет, ко пашчету рамати.
Дречи к'о јарац.
Дречи к'о да га деру.
Уображен к'о тиква.
Није сваки човек који гаће носи.
Кад би се памети продавале, свак би опет своју купио.
Све ради на палипер.
Пун рђе к'о обојак прашине.
Будала показује паре и дјете голо дупе.
Кад си најсилнији, буди најмирнији!
Као да је пред топом летио!
Тај се не боји цара ни ћесара.
Дао би ти око из главе.
Тешко луду и на Божић!
Тикву на дно, тиква навр' — тиква па тиква!
Ћораву је свеједно: дан или ноћ!
Два без душе, трећи без главе.
Зло пашче познаје сваки бућак.
Надуо се к'о прдало.
Појасао к'о јалов пас.
Шта ћеш још, нећеш ваљда рогове да бодеш!
Што воко буче, за рогове туче!

Старост и младост

Сви смо болесни, само килави бабо здрав!
Ој, старости, посрано оружје!
Млад к'о роса у подне.
Вуку не треба шуму показивати
Свак воли у горњи крај (собре) док не стигне беседа.
Још му трећи зуби нису испадали.
Памти мађарску буну.
Не ору се долине без маторе волине.
Рите моје, што ме срамотите, ја у колу а ви око кола!
Пашче се од пашчета учи лајати.
Кокош на грану, он поњаву на главу!
Скоро баба вјенчана.
Матор курјак псима спрдачина.
Мртве гаће — зло билези.
Лањске аге данас босоноге!
Млад делија — стар просјак!
Нема зиме док не пане иње!
Питаће старост где је прошла младост!
Ко има стару жену нек не иде на задушнице, ко има младу жену нек не иде на свадбу!

У л и з и ц е

Пружио му слану руку.
Привија му 'ладне облоге.
Свакоме се у дупе увлачи.
Завлачи се ко мокра кошуља у дупе.
Благо волу кад га газда тови!
Кад је црква препуна за кмета се опет места нађе.
У ђавола проси па говори.
Боље је гледати кроз прсте него кроз решетке (затворске).
И на звезде очима шара.

Л о п о в л у к

Дугих прстију!
Коров је лопов.
Из цркве би украо.
Ако крадеш, заврзи па одједном!
Украо би с крста.
Украо би с мајке покров!
Криви му прсти као да је цигерице носио!
Нестаде к'о јаје с гроба.
Чаршија ти не веровала (дабогда)!
Сеци дрво за виле крај своје њиве!
Боља је погача с поштењем, него колач с непоштењем.
Ил амбар вртио, ил врећу држао!

Лакоми и вјетропири

Не зна вола у дупе да убоде!
Блене к'о теле у шарена врата.
Навалио к'о овца на со.
Има жита до Божића.
Да нећеш мушмула?
Лако пјану запјевати.
Врти се к'о да му је шило у дупету.
Смеје се к'о луд на брашно.
Хајде, гузо, да се шетамо!
Да нећеш лимун!?
Брзо — кусо!
Пристаје му к'о магарцу кашика.
Пристаје му к'о крмачи седло.
Не једе се све што лети.
Залуд вредило ако га претиче лудило!
Иде к'о луд за погачом.
Кус пјевац —пиле довијека!
Да нема носа, пасао би траву.
Пас и на звезде лаје.
Свака му ријеч батине вреди.

Седи к'о на иглама.
Неће ти мрак у очи!
Да вјетра нема, пауци би небо премрежили!

Пијанство

Бе се пије примакни се, бе се бије одмакни се!
Пити 'оће, а радити неће.
Гледај бе жене и Цигани пију — онде је најбоља ракија!
Кириџија, камо ти кирија? — У анџије и у механџије!
Накитио се.
Нализао се.
Насвирао се.
Није бекрија ко попије него ко се напије.
Пијан к'о мајка.
Пијан к'о земља.
Пијан к'о ћускија.
Пијан к'о тресак.
Пијан к'о дупе.
Пијан к'о мотка.
Пијан к'о Рус.
Пијан к'о чеп.
Пијан к'о клен
Пијан к'о труба.
Пијан к'о трупац.
Пије к'о смук.
Добар и луд су браћа.
Ум по свијету, а сјекира за вратом.
Обићи па кући доћи!

Гладни и сити

Гладан к'о вук.
Отегао се к'о пас на подини, нити сјено једе, нити овцама даје.
Боље коза брсти кад је курјак гледа.
Отегао се к'о гладна година.
Пољуби па остави!
Згужвао к'о Вла' питу.
Сит к'о добош.
Дошли звани и незвани.
Празна не пуца.
Мртав не прди.
Псето под главом нема мрва
Не липши, магарче, док не стигне калац!
Злу браву зла паша.
Кад се коси, нек се мрси!
Комшинска кока стотину јаја снела.
Глава глави, плећка арамбаши, а фукара може и ребара.
Жедан коњ воду не пробира.

Сита госта тешко частити.
Вакат сламу продаје!

Узалудан посао

Појео вук магарца.
У Солуну динар сомун, до Солуна сто сомуна.
Што се назор прца, назор се и кози!
Ко рђаво пашче у лов!
Избледело ко Бурова тапија.
Глувом шаптати и ћоравом намигивати!
Зарадио к'о пчела на брусу!
Исправља криву Дрину.
Залуд шаке к'о лопате!
Свира клинцу за ситне паре.
Док се Мара обуче, свадба се провуче.
То запиши у опак!
Ако не помажу очи, није вајде ни од трепавица!
Ко за свијетом плаче, остане без очију.
Бе су два чобанина, вук лакше овце поједе.

Јунаштво и кукавичлук

Вичи ти на своју жену, немој на мене!
Вук магаре на плот нагонио.
Јак к'о земља.
Јак к'о мечка.
Јак к'о биво!
Свако пашче на свом прагу јаче.
Кукуруз је јунак.
О рату највише причају инвалиди.
Бој се овна, бој се говна!
Ко од стра' мре за душу му се прди!
Свака сила за времена а невоља редом иде.
Жалила се срна курјаку што су је ловци ранили.
Ко праштa злима, шкоди добрима.
Од немира глава боли.
Борба није онога што напада, већ онога што чека.
Пусти пјевца на праг, он оде на пајанту.
Ко ме лани бијо (тукао) ни ове године ми није мио.
Где вук залегне, не гурај му штап у рупу!
Чија сила тога и правда.
Живом се вуку реп не мери.
Батина има два краја.
Није јунак ко бије већ ко трпи.

Сиромаштво, беда и невоља

Макар с козом орао!
Пристаде к'о ћелавом капа.
Погледа к'о озебо сунце.

Отего се к'о зла година.
Сиромах к'о сирће.
Ситан к'о брабоњак.
Го к'о црквени миш
Сиротињо, и богу си тешка!
Пред зору се мрзне.
Од немањића тврђег града нема
Затрнио к'о сирома' трешњу
Не чува се на дну чабрице, већ на вр' чабрице.
Го се не свлачи.
Што у кући треба у цркву се не пише.
Чувај кад имаш да имаш кад немаш!
Нема га шака јада!
Ко има говеди подај му опанке на зајам!
Брдо хвали, али у долину ме свали!
У празној кући луда газдарица.
Невоља је најбољи учитељ.
Сиромаху се не да ситно самлети.
Кад долазе паре иду на две ноге, а кад одлазе на стотину.
За невољу бабу воде.
Не ваља јаре за чувара баште ставити.

П о н а ш а њ е

Дошла маца на вратанца.
Неће маца сланине!
Отегао се к'о пас на поздеру.
Завио се к'о божићњи квасац.
Напале буве из назувица.
Провео се к'о кучка на свадби.
Провео се к'о шаров на вашару.
Не познаје Буро своју кобилу.
Провео се к'о бос по трњу.
Згужвао к'о пијан банку.
Скупио се к'о две паре у кеси.
Нашла вреће закрпу.
Нашао лонац поклопац.
Досадан к'о стјеница (бува, вашка)
Досадан к'о тјесне гаће.
Бјеж'те, гаће, посрах вас!
Смрди к'о твор.
Смрди к'о вуга.
Крив к'о гудало.
Неће кобасицу — крива!
Зинуо к'о пас.
Прост к'о пасуљ.
Глув к'о топ.
Истукао га к'о вола у купусу.
Стиснуо, се к'о клинац у ладној води.

Говори к'о из бачве.
Говори к'о из бадња.
Коме звоно обесе, више га не скидају.
Још црква па — Ариље!
Пребијен ко мачка.
Иде к'о сапета квочка.
Иде к'о пуж.
Кад жена плаче, питај је шта 'оће.
Да те пошљем по смрт, наживио би се.
Седи руга, покрај пута, свакоме се наруга, а и њој свако.
Досадан к'о зубна болест.
Ухватио се к'о утопљеник.
Врана врани не копа очи.
Свака тица својим гласом пјева.
Ко на звезде лаје, испадну му зуби.
Није срамота не знати, него не питати.
И за богом се прича.
Што коза више гребе, све на тврће леже.
Велики људи за собом врата не затварају.
Ниси ми на Божић рикао (да те молим).
Смотан к'о пиле у кучинама.
Ниси од шећера да се истопиш.
Боље се од пола пута вратити, него рђавим до краја ићи.

Стари обичаји и навике

Боље да те питају чија си млада, него чија си ђевојка.
Није мајка корила сина што коцка, већ што иде да поврати.
Устани, куме, да седне свирачева мајка!
Свака кап ђурђевске кише дуката вреди.
Свуд је добро, али код куће најбоље.
Не бој се онога коме ниси добро учинио.
Што језик има слагаће, што зубе има ујешће.
Док се мудри намудрују, луди се наживе.
Под ђевојком и столицу треба утући.
Никад магла није пањ извалила.
Кад комшија у кућу позива, треба се одазвати.
Тешко стаду где овца звоно носи!
Док с неким врећу брашна не поједеш, не можеш га упознати.
Глава је старија од књиге.
Није свака мука до вијека.

З д р а в љ е

Здрав к'о пашче.
Здрав к'о дрен.
Мршав к'о грана.
Ситан к'о гњида.
Од дувана кућа запљувана.

Ко је здрав и вода му је слатка.
Ако има вијека, има и лијека.

Ружно и лепо

Развалио уста к'о чарапни започетак.
Кола меса.
Округла к'о крушка.
Дупе к'о сиротињске нађве!
Румен к'о јабука.
Румен к'о румена ружа.
Блед к'о крпа.
Блед к'о артија.
Блед к'о смрт.
Зарумењела се к'о ћетиње дупе.
Развукао уста од увета до увета.
Жута к'о лисица.
Ружан к'о лопов.

Наслеђе

Ће никао, ту обикао!
Што мачка роди, миша лови!
Од шта пало — поштапало!
Ће је врана излегла сокола! (Мој соколе, из врањега гнезда!)

Сналажљивост

Жедног би преко воде превео.
Скинуо би звезду с неба.
Зна бројати звезде у ноћи.
Зна тај ће Муси ребро стоји.
Тај би се могао на Мјесец попети.
Прошао је докле је небо шупље.
Потковао би ђавола на леду!

Неминовна смрт

Оладио попару!
Појео му панајију!
Отегао папке.
Где ти стока пасла, ту ти магарац липсао.

И још неке за различите прилике

Ко се у коло хвата, у ноге се узда.
Пошто би се, Влаше, потурчио? — Нипошто, мањ заинат!
Виделе му ноге пут.

И јаре и паре!
Ако другом раку мериш, измери и себи.
Свака штета учи човека памети.
Пречи пут кола ломи.
Невоља кудељу на танко преде.
Кућни праг је највиша планина.
Зло се за зло не враћа.
Ко тера правицу, не музе кравицу.
Од јевтина меса чорба у долини.
Бадава је добро семе кад је рђаво орање.

☆ □ ☆

У 24 доста уопштене теме овде је разврстано укупно 456 пословица, изрека и сличних израза.

Сигурно је да се могу ставити различите замерке на избор тема. На пример **Људске нарави** и **Понашање** су готово исте појаве, али се у овом случају чинило да неке пословице и изреке више манифестују једно, а неке друго.

Разуме се, овде има доста пословица, нарочито изрека, којима би требало дати и потпуније објашњење. У неколико села забележено је, на пример, „Избледело ко Бурова тапија". Таква изрека казује се у доста различитим ситуацијама, али највише кад хоће да се каже да од неког посла нема ништа, да је нешто неповратно нестало и не треба га ни помињати. Зашто Бурова? То нико није умео да објасни. Једноставно кажу: био некад неки Буро, имао имање и тапију од имања па једног дана није могао да објасни где је пропало имање, а тапија избледела. У селима око Пожеге и Ариља може се чути пошалица: „Још црква па — Ариље". Сигурно у томе има неке историјске основе. Ариље је настало као насеље око некадашњег манастира светог Ахилија, али све до пред крај XIX века убрајало се у села, иако је у своје време било седиште архиепископа. Ако се и данас неко сеоско насеље упиње да формира центар налик на варошицу, онда се може донекле наслутити алузија на некадашње Ариље. Али, можда за изреку постоје и неки други разлози. Таквих изрека локалног значења има још.

Овде су изостављене пословице и изреке које су незнатно друкчије него код Вука, мада и у њима има лексичких занимљивости. Изостале су и оне са превише непристојним изразима, али су неке забележене и унесене онако како их народ говори, јер ако би се ма шта у њима ублажило, не би имале ону оригиналност и локалну боју.

Може се закључити да у ужичком крају има још доста пословица које до сада нису записане нити објављене. Има доста друкчијих облика, вербалних конструкција и лексичких детаља којих у записаним збиркама пословица нема. Пословице и изреке у ужичком крају су још једна потврда да народ у овом роду усменог стваралаштва и данас чува у сажетом

и јасном облику своја схватања о мудрости, лудости, глупости, раду и нераду, лажи и истини, срећи и несрећи, слози и раздору, празној брбљивости, старости и младости, улизицама, лоповима, лакомима, бекријама, гладнима, ситима, храбрим и малодушним, настраном понашању, ружном и лепом — читавом животу, како овом данашњем тако и давнашњем, животу који тече без прекида, као што и пословички говор нема краја.

НАРОДНЕ ЗАГОНЕТКЕ

Загонетке чине посебну врсту усменог народног стваралаштва. О загонеткама су писали и сакупљали их многи наши умни људи. Међу првима свакако треба поменути Стојана Новаковића [1]), а затим Борђа Натошевића, Јована Вуковића и др. Неки су загонетку називали ризницом културе, а неки је упоређивали са Сфингом из митологије. Милан Б. Милићевић помиње загонетку као забаву српског сеоског становништва, која се, дугих зимских вечери, састоји од занимљивих питања и одговора.

„Загонетка је питање постављено у алегорији или двосмисленим речима које треба одгонетнути" — усвојена је дефиниција тог рода [2]). Неки наши теоретичари загонетку једначе са енигмом, јер реч „енигма" на грчком језику је исто што и загонетка. На ромском језику загонетка значи „скривена реч". У хинду и хиндустану језику има око 15 израза за загонетке. Сви се слажу да је порекло загонетке на истоку, највероватније у Кини или Индији. Код старих Инда загонетке су имале улогу обредних такмичења. Загонетање и одгонетање представљало је борбу на живот и смрт [3]).

Било где да је настала и било шта да је некад значила, циљ загонетке је, од почетка до данас, да „гимнастичи човеков ум". Она је присиљавала на врло компликовано и апстрактно размишљање и онога који поставља питање и онога који на то питање одговара. Али, то размишљање задржава у себи ванредан склад речи. По томе загонетка и долази у ред усменог народног стваралаштва. У загонетки је мисаони ток садржан у питањима и одговорима изражен финим алегоријама, персонификацијама, симболима, метафорама, па и онда кад питање почива на једноставној двосмислености или кад се везе између ствари и појава само мисаоно успостављају [4]).

Оно што је сакупљено у ужичком крају, понајвише у пределима некадашњег Старог Влаха, селима око Увца и на Златибору, потврђује да су загонетке „достојне дивљења сваког нашег човека" и да се „одликују ми-

---

[1]) С. Новаковић, **Српска народна загонетка**, Београд 1877.

[2]) **Речник српскохрватског књижевног језика**, Нови Сад — Загреб 1967, стр. 95.

[3]) Р. Бурић, **Загонетке, митови и језик Рома**, Багдала, Крушевац 1983, стр. 9.

[4]) Н. Кнежевић, **Пословице, назДравице и загонетке у Херцеговини**. Рад IX конгреса Савеза фолклориста Југославије, Сарајево 1963. стр. 72.

саоним квалитетима, јасним изражавањем, краткоћом, смелим комбинацијама и изненадним обртима“ [5]).

Загонетка открива високу домишљатост човека, баш као у оним старим причама о девојци која је надмудрила цара, као у оној легенди која прича како је стари мудрац, кад му је цар наредио да попије море, рекао да ће то учинити ако цар задржи све реке и изворе који се сливају у море. Нису случајно многи наши књижевници своја уметничка дела стварали у облику загонетке. Од Држића, Нушића, Црњанског, Домановића, Цесарића, Змаја, па све до савремених, Десанке Максимовић, Добрице Ерића, Момчила Тешића и Миће Данојлића, многи мотиви народних загонетки обрађени су на уметнички начин. Неке Нушићеве комедије у целости су засноване на каламбуру који настаје замењивањем речи и израза двоструког — загонетног смисла. Извесни стихови у нашим народним песмама, нарочито они из времена првог српског устанка, **(Почетак буне на дахије, Бој на Мишару, Узимање Ужица)**, такође су својеврсне загонетке.

Становништво ужичког краја управо припада оном психичком типу коме је загонетни говор саставни део понашања. И кад није у питању загонетање и одгонетање, Ужичани често мисли казују необичним комбинацијама, двосмисленим, алегоричним или речима обрнутог смисла. Некад то чине ради шале, некад тако избегавају непријатан директан одговор, а старији понекад имају обичај да млађе на тај начин натерају на дубље размишљање. Из тог манира често се јавља комична сцена, која се после прелива у анегдоту. Изразит представник тог двосмисленог и загонетног одговарања на отворена и непријатна питања био је стари прота Милан Смиљанић. Док је у првим тешким послератним годинама био посланик, министар у влади Србије, истовремено свештеник и функционер у Удружењу православних свештеника, често се нашао у ситуацији да га многи људи, особито новинари, засипају „шкакљивим“ питањима. Чувен је његов одговор како се између цркве и државе сналази на тај начин што увек носи тамјан и црвену боју. Остале су бројне анегдоте из ситуација кад је прота Смиљанић имао сусрете са другим свештеницима, политичарима, дипломатама, обичним људима, и у готово свакој је сналажљивост овог патриоте израстала из његових загонетних питања и загонетних одговора[6]). На сличан начин поступали су раније и поп Боко Поповић из Кућана на Златибору, стари Перишић из Косјерића, трговци Бурђе и Миленко Глишићи из Ариља, учитељ Урош Малинић из Бајине Баште, професор Павле Вујић из Ужица, сенатор Михаило Живковић и многи други Ужичани.

И загонетке се, као и пословице, могу класификовати на више начина. Класификација по азбучном реду почетка најмање је прегледна. За естетске анализе вероватно је најпогоднија класификација по облицима израза. За ову прилику најбоље је сакупљене загонетке распоредити по пре-

---

[5]) Ј. Вуковић, **Кроз историју енигматике**, фељтон, Новости, Београд, 12. новембар 1983, стр. 16.

[6]) Десетак анегдота те врсте аутор је забележио и чува их у својим збиркама. Оне ће моћи да се објаве тек кад прође нужно време да се такви примери могу објективно оцењивати.

дмету или појави која се налази у одговору на загонетку, јер се тако најближе одређује друштвена клима у којој загонетка настаје и чува се.

Од око 270 загонетки сакупљених у ужичком крају овде је за илустрацију одабрано 136 и оне су распоређене у тридесетак група тако да се у једној групи налазе оне загонетке у којима су одговори исти, слични или спадају у сродне категорије.

Појаве у природи

Уска нева, дуга нева, нигде сана нема (река).
Сви се коњи оседлаше и раседлаше, Радулови не могоше (шума).
Мене роди моја мајка, а ја родих њу (лед и вода).
Без руке и секире — кућица (птичје гнездо).
На путу стоји, име му је „Јој!" (трн).
Заломата слота са висока плота, далеко се чује у незнану земљу (муња и гром).
Изађох на сребрено гувно, ударих у златне свирале, сви ме чуше, нико не виђе (ветар).
Црна мајка сваког дана бјелог сина рађа (ноћ и дан).
Иде поп планином, огрно се сланином (облак).
Нађох стан деветач, рече бог: „То је мој подупирач!" (дуга).
Леже бјелоња, цело село дође да га подигне и нико га дићи не може; дође брат Жутоња, лизну два—три пута и бјелоња одмах устаде (снег и сунце).
Паде голуб без крила на јелу без грана, поједе га царица без зуба (снег, земља и сунце).

Небеске појаве

Једна груда воска целом свету доста (Сунце).
Насред мора дембелово јаје (Сунце).
Сто оваца и међу њима Јово чобанин (звезде и Месец).
Пуна тепсија златних кашичица (небо и звезде).
Оца нема, мајке нема, а свако јутро се рађа (Сунце).
Огледало оглеђе сваког љета без вјетра (Месец).
Ивер, девер, кађипер, свуд кроз гору окићен (Сунце).
Поље немерено, овце небројене, а међу њима чобан рогоња (небо, звезде и Месец).

Сеоска кућа

Ће Галоња прошле године лежао и ове године му се мјесто познаје (огњиште).
Кучка подвируша, свакоме се подвирује, и теби ће (кућни праг).
Насред куће змајево гњездо (огњиште).
Најцрњи сам кад је свјетло, најхладнији кад је топло, а најтоплији кад је хладно (подрум).

Покућанство сеоске куће

Гори љеска и у љесци огањ, у огњу стоји човек (огледало).
Седи маца на полици у жутој оковици, сама своје месо једе, сама своме јаду слути (свећа у чираку).
Дрвена кучка у потоку лаје (пракљача).
Четири брата под једним шеширом (сто, астал).
Црнадица куца у злу јутру у сребрену кутлу (часовник, сат).
На репу има око (тигањ).
Иде по кући у зеленој обући (метла).
На рбату рупа (црепуља).
Узех за рупу, бацих на кућу (црепуља).
Црн пас на небу виси (бакрач на веригама).
Дању слушкиња а ноћу госпоја (метла).

Пољопривредни послови

Скочише деца и направише оца (снопови и стог).
Сви царићи опасани, а цар распасан (снопови и стог).
Пуно поље каиша (откоси на ливади).
Више куће прежива,а огризине под кућу падају (сврдло).
У нашега Цафера на задњици два пера и четири тефтера и рутава клинчина (кукуруз).

Пољопривредна опрема

Четири брата по свијету трче, један другог никад не стижу (кола).
Кило калаја у потоку залаја (секира).
Двије козе, један врат па и он прорезат (бисаге).
Лепирица лијеће кроз зелено лијешће (грабуље).
Носи зубе у трбу'у (гвожђа за хватање звериња).
У гору иде кући гледа, из горе иде у гору гледа (секира).
Чамац није у води, а у њему вода (корито).
Трком трчи шарка преко поља, дрвена репа а гвоздена кљуна (коса).
Четири ступца на два опанка (саонице).

Храна и спремање хране

У једном бурету вино и ракија, помешати се не могу (јаје).
У нашег бјелца дванаест покроваца и опет му се виде бијела ребарца (бели лук).
Обријан делија на подини лежи (јаје).
Заклах вола бивола, исекох га на удиће, свако уде вола даде (бели лук).
На врањчићу коло игра (цицвара у тигању).
Пун пањ иверја (чабар и сир).
Сто орлова једно јајце снело (груда сира).
Коњ с товаром у воденицу уђе, само реп не може (кашика).

Стотину баба по леду се плаза, једна другу у леђа гађа (колачићи на масти).
Црвен трчи па се спрчи (месо на жару).
Отуд брег, одвуд брег, у средини веје снег (брашно у ситу).

Сточарство и рад око стоке

Од дола до дола па све виче: „Тодора!" (звоно).
На воду иде, а воду не пије (звоно).
Сва гора покисе, а четири прута остадоше суви (кравље виме).
Сто голубова једно јаје снесе (овце и овчији сир).
Лисичица брдом каска, у мешчићу воду носи, стрму брду окренула, ниђе сузу не пустила (кравље виме).
Црна кудеља, бела жица из кудеље (црна овца и њено млеко).
Угркиња воду носи, угрци је засретоше, угркиња земљи паде, угрцима воду даде (крмача и прасад).

Опрема за женске сеоске послове

Два се брата ваздан бише и за браде претеглише, увече се помирише (гребени).
Кучка лаје, с места не устаје (трлица).
Све село обенула, а себе голу оставила (игла).
Пет сестара обувају се једном обувачом (плетеће игле).

П л е т е њ е

Петорица браће, једне гаће, један свуци, други обуци (плетеће игле).
Петорица браће кућу озидаше, а ни један од ње не виђе вајде (плетеће игле).
Четири брата кућу праве, а пети обилази (игле при плетењу чарапа).

П о с а о п р е љ е

Петорица под подином, петорица крај подине, под подином покисоше, крај подине не могоше (кудеља и прела која преде и кваси прсте пљувачком).
Што мајка сиромашнија, ћерка богатија (преслица и вретено).

Ткање на разбоју (натри)

Сто коња пољем трчи, једном спаде плоча—сви стадоше (натра).
Петорица ћерају, петорица чекају (чунак у натри).
Триста и три шибљике и четири врљике (брдо за ткање).
Одох у гору, осекох триста и три шиндрике и четири врљике, покрих кан-дуђан и опет ми оста комад (брдо за ткање).

Послови око пчела

Ни брадвом брадвило, ни сврдлом сврдлило, а све рупа до рупе (пчелиње саће).
Пустих овце, помузох кошару (пчеле).
Мотовило вило, по гори се вило, кући долазило, соли не лизало (пчеле).
У води суво, у ватри мокро (восак).

Делови човечијег тела

Шупаљ Мијаило у страни чучи (нос).
Две чавке из пећине вире (очи).
Пиперићи плету, пиперићи везу, пиперићи голи и боси иду (прсти).
Једна ћупа, седам рупа, успи воду — не пролива (глава).
Исекох букву у густој гори, тражих јој корен, наћи не могох (длака из главе).
Крвав ђеко из пећине блеји (језик).
Један раст самораст, а на врху чакораст, сваки чакор рогом поткован (рука, прсти и нокти).
На плочици пет гранчица (рука и прсти).

Разне животиње

Гаврило, Гаврило, наби гужву на грло, па кликни, покликни и све мртве подигни (петао).
Цар вечера, а дорат му игра (јагње кад сиса овцу).
Озго дрво, оздо гвожђе, у средини месо (поткован коњ са самаром).

Светлост, ватра и дим

Златно мече пред богом плаче (свећа).
Скочи срна иза трна, где завре ту и умре (варница).
Дуг дугоња до неба, жени до кољена (дим).
На врх куће плете гаће (дим).
Ни шушну,ни бушну, а кроз кућу прође (дим).
Дуг дугоња до неба, а гаће му до кољена (дим).
Ђе је црвенко лежао, трава не ниче (ватра).
Пођох богу сломих ногу (варница).
У црне коке на врх главе сија (угарак).

Биљке и бильни плодови

Танка, танка, танкалица, на глави јој марамица (конопља).
Мрка крава с неба пала, трбух разбила, дете одржала (шљива).
Бацих штап под облак, паде коло пуно ђевојака (ораси).

Одећа и обућа

Оде глатко у рутаво (рука у рукавици).
Петорица браће, а једне гаће (рукавица).
Црвене се жиле по трбуху свиле (појас).
Један прут све поље огради (каиш око ноге).
Црна рупа, меснат клин (чизма).

Воденица

Наш ширгоња воду пије, али шију не прегиње (воденички бадањ).
Да не заурлика урлик у лугу, сав свијет оста залуду (воденица).
На једној нози чучи и игра (воденичко коло).
Лелек сједи у камену, лелек му довјека, а изједе пола свијета (воденица).
Све воду пије, а никад не предише (воденички бадањ).

Пут

Наш мачак отего реп до у Чачак (пут).
Да је право до неба би дохватило (пут).

Кантар и мерење

Ко памет носи у репу (кантар).
Црно кмече на сред поља клече, ће год клече право рече (кантар).
Ни вјере ни душе, а сви му вјерују (кантар).

Прибор за личне потребе

Мртав живе низ чечарје вуче (чешаљ).
Секирица, мајурица, поврх горе сече (бријач).

Ко дуван пуши

Све у кући изгорело, а кућа остала (лула с дуваном).
Змији огањ на врх главе гори, а паша је у реп љуби (лула дувана).

Пушка и пуцање из пушке

О клину виси, о злу мисли (пушка).
Бјело мече низ поље тече, за њим се меће јуначко плеће (зрно из пушке).

Дете, човек, ђак

Седи дојко пред обојком, залаже се тратопољком (дете на сиси).
Наше момче татаринче много овце имадјаше, ни броја им не знадијаше (ђак и књига са словима).
Кад се роди иде на четири ноге, кад одрасте на две, а кад остари на три (дете, одрастао човек и старац).

В и д

Два пута до неба стижу (вид).

Г о в о р

У кујни теше, а кроз одак иверје пада (говор).

З м и ј а

Прут у гори, ни скресат ни стесат, ни у руке узимат (змија).
Звала Мара из Омара: преведите ме кући од кокошију, а пашчади се не бојим (змија).

Р а к и ј а

Мајка Јаглика, ђеца јој манита (ракија).

Поткивање радне стоке

Ко иде на глави (клинци на поткову).

☆ □ ☆

Наведени примери загонетки и одгонетки из ужичког краја свакако наводе на неке занимљиве закључке. Пре свега, из тих примера се јасно уочава да о чему човек ради, о томе и размишља, о томе говори и то је предмет његових загонетки.

Из ове мале збирке види се да се у загонеткама говори готово искључиво о животу на селу, о сеоским пословима и појавама које се у селу јаче могу запазити. У градским срединама загонетки је много мање.

Више него у другим облицима усменог народног стваралаштва, у загонеткама се примећују архаични изрази, а у неким примерима извесне речи су очевидно сковане баш за такву прилику да би се уклопиле у ритам загонетке и загонетног говора (нева, слота, деветач, црнадица, угркиња, обувача, пиперићи, ђеко, чакор, кмече, чечарје, дојко).

Загонетке сакупљане у ужичком крају, дакле, потврђују да тај вид народног стваралаштва настаје уз рад, а рад никад није одвојен од мисаоног живота. Истина, овде је готово свуда реч о раду који по својој природи тече споро и траје дуго па су и мисли и ритам у загонеткама такви.

БРЗАЛИЦЕ

По конструкцији и ритму, брзалице су сличне пословицама и загонеткама. Намена им је да „ломе језик", да вежбају чист, јасан и разговетан изговор речи и реченица, али да садржином наведу да се нека реч изговори тако како ће изазвати смех.

Намену брзалица најбоље објашњава реченица која се редовно изговара пре него што се постави задатак за изговор брзалице. Тада се, наиме, увек каже: „Чик брзо изговори"!

У ужичком крају нема много брзалица, вероватно зато што је говор овде отегнут и развучен. Неколико брзалица забележено је претежно у селима некадашњег Старог Влаха:

Ко покупи попу перо?
Ко покопа попу боб?
Пољубих тицу жутицу преко писме у гору густицу!
Црква и уз цркву дванаест прицрквака!
Туре буре ваља, буре Туре гура, нити Туре буре ваља нити буре Туре гура!
Јегубићи уз букву, јегубићи низ букву! . . .
Шупљо клупче, дупло клупче! . . .
Мјесим питу за вечеру, прст у питу прст у тикву! . . .

Брзалица као облик усменог стваралаштва, по свему судећи, даље се не развија. Данас понеку брзалицу понављају још само деца у сеоским основним школама.

НАРОДНЕ КЛЕТВЕ

У ужичком крају постоји једна врста израза слична изрекама, али је по намени специфична, јер садржи негативну поруку. То је клетва.

Клетва је, у ствари, згуснута порука налик на изреку, којом се упућује погрдна и зла жеља.

У извесном смислу могло би се рећи да је клетва супротност здравици. У здравици се човеку жели све најбоље, а у клетви се жели најгоре. Истина, има и неких шаљивих здравица које прелазе у благу клетву.

Народне клетве до сада су мало записиване, а у ужичком крају има их доста, нарочито у планинским селима, али и другим предеоним целинама.

Ево неколико карактеристичних примера, без одређеног реда:

Дабогда им'о, па нем'о!
Дабогда мањи умро но што се родио!
Дабогда ти пилад из руку љеб отимала!
Кукавица ти на кући закукала!
Змија ти очи испила!
У камен се створио, по земљи одио!
Дабогда ни орао ни влачио, из куће мртве извлачио!
Црн ти се барјак на кући вио!
Како право говорио, тако ти бог право дао!
Све ти црно, само очи бјеле!
Дабогда се кућом огријао!
Ej, дабогда ти све ђаво однио!
Црно ти коло пред кућом играло!
Људи ти дали, бог ти не дао!
Дабогда све просио и у мене гледао!
Све ти наопако било, као што ти је све наопако!
Земља те у се не примила!
Болест те појела!
Земља ти кости истурила!
Дабогда ти све вода однијела!
Дабогда бројио зубе на длану!
Ноге ти се збабале!
Име ти погинуло!
Дабогда бесан море локао!
Дабогда сјео па не устао!
Дабогда се згрчио к'о срп у планини!
Залуд се мучио к'о црн паук!
Не смирио се к'о млинско коло, дабогда!
Кад виђео моја леђа, онда и тебе!
Арам ти било мајчино млијеко!

Немао бјела дана у години!
Од тебе Чивути месо продавали!
Црно ти трње из огњишта расло!
На гробу ти свадбено коло играло!

Клетве су занимљиве због карактеристичних метафора (црн паук, свадбено коло, бјеле очи, болест која једе), али и по томе што на особит начин казују неке контрасте између пожељног и непожељног (кућом се огријао — пожар; бројио зубе на длану — може значити опаку болест, али и тучу; црно трње из огњишта — пуста кућа, итд.)

Не би се могло рећи да је клетва манифестација голог сујеверја. У неким клетвама има и тога, али клетва се чешће чује као начин којим се изражава мржња, неслагање, одбијање. Више је то протест који на такав начин може изражавати и онај који је склон сујеверју, као и онај који таквим изразима жели само да појача своју мржњу.

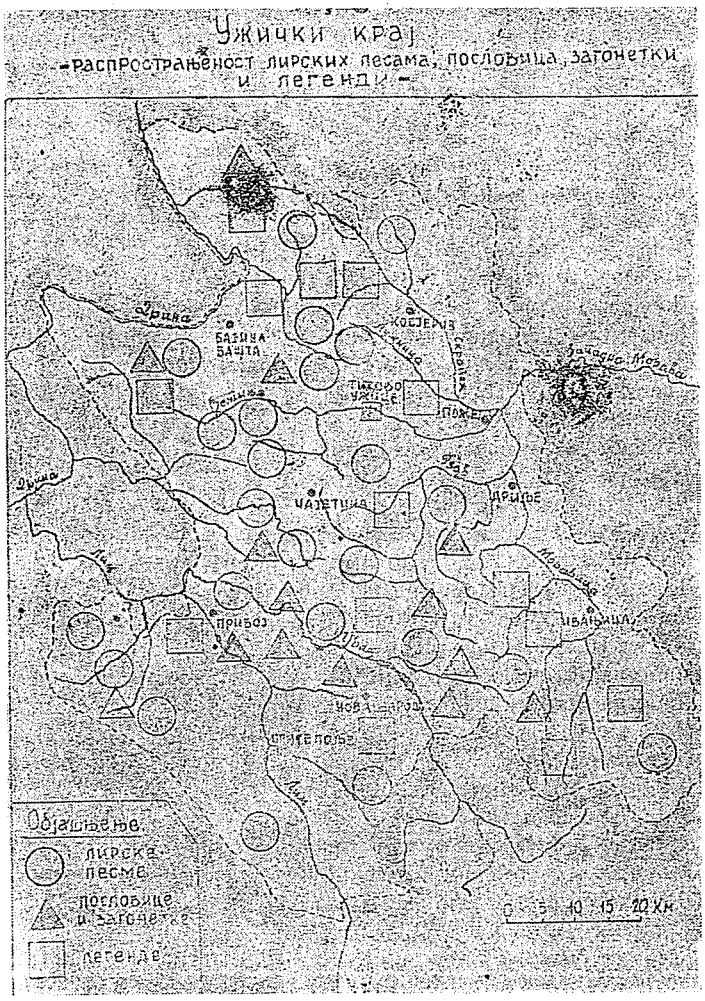

ЛЕГЕНДЕ У УЖИЧКОМ КРАЈУ

Појам легенде има више значења, а овде је реч о легенди која има смисао предања о личностима или догађајима[1]).

Оно што казује легенда није и не мора бити историјски тачно. Легенда и историја не морају се једначити, али многе легенде имају тежњу да се казују као историјске истине. У неким приликама историја усмерава своја истраживања да би оборила неку легенду, али у другим случајевима историја позива у помоћ легенду. Управо то показује да свака легенда, ипак, има и неку историјску подлогу. Разлика настаје свакако у томе што се историјска наука развија на документима и чињеницама, а легенда се развија као један од облика усменог народног стваралаштва. Као и сви други облици народног стваралаштва, легенда је изложена променама. Због тога многе легенде имају одлике несигурне историје; у неким случајевима се врло лако може видети да су легенде супротне историјским чињеницама, али оне, без обзира на све то, настављају да живе.

Шта је то што легенду одржава? Разлог треба тражити, пре свега, у једноставној чињеници да историјске представе могу бити и пријатне и непријатне. Легенде, изгледа, непријатну страну појаве намерно изостављају или је намерно приписују неком другом, неком туђем, а на свом месту, својим личностима. Легенда се увек односи на прошлост, али та прошлост у легенди је онаква какву народ жели да задржи у традицији. У легенди о личностима и догађајима из своје прошлости народ прича онако како воли, како жели да буде, чак и кад зна да је то немогуће, да је то нестварно.

Док је историјска истина записана и сматра се тачном зато што је тако документована, легенда се усмено преноси с колена на колено. При том се, разумљиво, успут понешто промени, понешто дода или одузме и затим наставља да живи у облику усменог прозног предања, песме, узречице, поштапалице или једноставно, у облику назива. У легенди се не поставља питање шта је истинито, већ шта је за народ лепо, шта народ, људи једног краја воле, цене, поштују. Историјске чињенице делују понекад као индиферентне, а легенда не може да остане таква. Она изазива одређене емоције. Она је, можда, ради тога и настала да би се супротставила хладноћи историјског казивања. Легенда је, дакле, ближа уметности, за разлику од историје, која је заснована на научним принципима.

Због свега тога легенде се убрајају у најлепше бисере усменог народног стваралаштва.

---

[1]) **Речник српскохрватског књижевног језика**, К-О, Нови Сад — Загреб 1969, стр. 177.

Легенде су обично везане за неко место, неку личност или неки догађај, а врло често за све троје одједном. Најчешће се у легенди одређена личност јавља у одређеном догађају и на одређеном месту.

Настанак легенде сличан је настанку сваке друге народне приче. У почетку, кад је тема легенде клијала, морали су постојати личности и догађаји који су послужили као основа за првобитну варијанту легенде. Касније се догађало исто као и са анегдотама, пословицама, или епским песмама. Посебна карактеристика легенде је у томе што се она у свом развитку претежно оријентисала тако да казује оно што народ жели да се догоди, за разлику од анегдоте, која казује како је могло да се догоди.

Сваки народ има своје легенде. У тим легендама слави се прошлост тога народа, истичу се његови славни догађаји и славне личности. Своје легенде имају и мање друштвене групе, поједини крајеви па чак и многа села.

У ужичком крају легенде се чувају у свим предеоним целинама, с том разликом што се оне у планинским деловима и даље доградјују прилагођавају, дотерују, рекло би се да још живе, док легенде у равнијим и гушће насељеним деловима региона остављају утисак коначне форме, извесне окамењености, која се, како за сада изгледа, не мења, већ се у истом облику понавља и преноси с колена на колено.

Доста легенди из ужичког краја записали су ранији истраживачи. Међу првима свакако треба поменути М. Ђ. Милићевића[2]). Многе легенде са Златибора записао је Љ. Мићић[3]). Легенде из старе Соколске нахије захватио је делимично Љ. Павловић[4]), а нешто легенди исти аутор записао је и у старој Ужичкој Црној гори[5]). Неке легенде из ужичког краја покушао је да објасни и Константин Јиречек[6]). Драгоцене примере легенди аутор овог рада прикупио је непосредно или уз помоћ ученика и наставника основних и средњих школа у општинама Ивањица, Пријепоље, Прибој, Нова Варош, Бајина Башта и Косјерић.

Пошто се у великом броју легенди данашњи називи места везују за одређене личности и догађаје, свакако је занимљиво одакле то потиче. Јиречек сматра да називи већине места потичу из раног средњег века из времена словенског досељавања на Балкан. Он истиче да у тим именима има и предсловенских и словенских елемената; али су се та имена у каснијим вековима мењала[7]).

Легенде прикупљене у ужичком крају могле би се разврстати на више начина. Најлакше би било разврстати их по територијалним целинама (општинама), по принципу везивања за места о којима легенда говори. Тада би се, међутим, изгубила међусобна повезаност, не би се приметили утицаји једне легенде на другу и добила би се збирка посебних и самосталних умотворина, које тада не би

---

[2]) М. Ђ. Милићевић, **Кнежевина Србија,** Београд 1876, стр. 636 — 665; Зимње вечери.

[3]) Љ. Мићић, **Златибор,** Насеља и порекло становништва, књига 19, Београд 1925.

[4]) Љ. Павловић, **Соколска нахија,** Насеља и порекло становништва, књига 26, Београд 1930, стр. 309 — 428.

[5])Љ. Павловић, **Ужичка Црна гора,** Насеља и порекло становништва, књига 19, Београд, 1925.

[6]) К. Јиречек, **Историја Срба,** књ. I—IV.

[7]) К. Јиречек, **Историја Срба,** књ. IV, стр. 10.

много објашњавале. Могућно је легенде разврстати и по врстама географских објеката који су предмет легенде. Незгода такве класификације показала би се у томе што су неке легенде истовремено везане за планину, реку, село, објекте у њима. За ову прилику чини се да је прикупљене легенде најбоље везати за неке тематске целине. Те целине једним делом су и временски одређене па би могле имати и карактер хронолошког распореда. Пошто се претпоставља да ни једна анегдота није нестала одједном, него се временом мењала и прилагођавала, такав распоред ће, вероватно, најбоље моћи да прати легенду у њеном развоју и да о једној тематској целини пружи највише варијанти и најпотпунија објашњења.

Сигурно су најстарије легенде у којима се јављају митска бића. Једна од њих је легенда о језерцу на извору реке Пакашнице, из кога излази црн во и убија друге волове[8]).

У региону Титово Ужице постоји више места која се називају по имену гроба неке девојке. Једна од легенди која о томе говори, можда и најлепша, забележена је у Јасенову. Тамо се прича како су се девојке и жене састале на прелу и дуго причале о догађајима из старине. Помињале су вампире и утваре и онда стану причати о гробљу и гробовима. Девојка Илинка тада рекне да се она уопште не плаши гробља. Друге девојке и жене нису јој веровале, а Илинка се онда с њима опклади да ће усред поноћи отићи на гробље и побити у један гроб преслицу. Оде Илинка на гробље и, кад је хтела да пободе преслицу, нешто је стане вући и давити. Ту је нађена мртва, и то место, кажу, и данас се назива **Илинкин гроб.**

Доста сличне варијанте, само са другим именима, забележене су у селима око Прибоја и планине Таре.

У Негбини, Кућанима и Сеништима на Златибору живи легенда о томе да се испод планине Муртенице налази велико језеро. На месту које се зове Ђулетина, у тој планини, има један бездан. Нека девојка чувала је ту говеда и бранила да не наиђу на бездан. Једном се говеда растрче и гурну девојку у бездан. После више година мало ниже од тог места вода је избацила њену огрлицу и то место зове се **Грлић.**

Честе су легенде и о личностима из наше средњовековне историје. Милићевић бележи како су у Кремнима били летњи двори Немањића[9]). У том селу данас се то мање помиње, али се упорно понавља предање како је овде имао своју кулу Бан од Кремана. То се помиње у свим варијантама песме **Деца Бана од Кремана.** Разлика је само у именима Банове деце. По неким варијантама то су Раде и Радмила, а по другим Лазо и Јанока. Где су били двори Бана од Кремана, то се у легендама не каже, али се из песама дознаје да се испод њих налазило широко „поље кремансko".

Средњовековна титула бана помиње се још на неколико места. Милићевић је забележио легенду да се на Мучњу налазила кула Страхињића Бана[10]). У Пожеги се помиње Бан Милутин. Осим у доста бледим легендама, столовање Бана Милутина у Пожеги много одређеније помиње се у песми **Бан Милутин и Дука Херцеговац**[11]).

---

[9]) М. Ђ. Милићевић, **Кнежевина Србија,** стр. 636.
[10]) Исто, стр. 586.
[11]) Вук Стеф. Караџић, **Српске народне пјесме,** књига друга, стр. 107 — 115.

На Златибору се један предео назива **Царево поље.** Предање вели да је ту долазио цар Душан и напасао своје коње.

Централни део села Мокре Горе назива се **Марково поље.** Назив је, каже легенда, дошао по Марку Краљевићу, који је овде долазио на одмор. Један висок камен побијен у земљу насред овог поља мештани зову **Ниша**н и причају како је с тог камена Марко Краљевић узјахивао свог Шарца.

Неколико легенди везано је и за име Милоша Обилића. Једна вода и једна зараван у Мокрој Гори зову се **Милошева вода** и **Милошево збориште,** јер је, кажу, ту долазио и пио воду Милош Обилић, Проширено предање каже да је ту негде постојала и једна црква Милоша Обилића.

Некадашња жупа Моравица, поглавито онај део који данас припада општини Ивањица, препун је легенди о јунацима и догађајима из времена косовског боја. И данас у једном сеоском гробљу на Јаворском путу, изнад Ивањице, постоји мала капела на којој крупним словима пише: „Гроб Бошка Југовића". Милићевић бележи да је око 1830. године однекуда у Стари Влах дошао један човек и ту нашао један гробни камен и трагове неке старе цркве, па је рекао да је то гроб Бошка Југовића. Рањен је на Косову, дошао довде и ту умро па му је ова црква била подигнута за душу [12]). У овом крају се једно село зове Косовица и неки кажу да је село добило име по косовским јунацима. За данашњу цркву у Придворици код Ивањице предање каже да је била важна богомоља у доба Немањића. То донекле потврђује и Јиречек[13]). Ако би његово тврђење било тачно, онда се ова Придворица морала налазити близу двора неког средњовековног властелина.

Идући низводно низ Моравицу, око Ариља, наилази се на легенду о Старцу Вујадину, који се, кажу, борио на Косову, а још ниже, у селу Лопашу, наспрам Пожеге, данашњи Лаушевићи верују да су потомци оног јунака који се звао Дијете Лауш, а који се уз Старца Вујадина борио на Косову [14]).

Постоји и легенда по којој је назив села Ерчега настао по имену Херцега Стјепана. Легенда каже да је у овом селу био град Херцега Стјепана. Тешко је оценити да ли је реч о Стјепану Вукчићу — Косачи из XV века, али нека веза би, можда, могла да се нађе у томе што је он носио титулу „херцега од светог Саве", а легенда о доласку светог Саве у ове крајеве такође постоји. По одликама данашњег становништва, међутим, пре би се рекло да је назив села дошао по Ерама или Херцеговцима (у турским пописним дефтерима село се зове „Хрчаге").

Личност светог Саве помиње се у многим легендама у ужичком крају, а највише у данашњим општинама Ивањица, Ариље, Нова Варош и Пријепоље. У селима око Ивањице и данас живи сплет легенди о путовању светог Саве кроз ове крајеве. Једном је, каже легенда, свети Саво, преруше̄н у калуђера, стигао до мале варошице изнад данашње Ивањице и ту

---

[12] М. Ђ. Милићевић, **Кнежевина Србија,** стр. 586

[13]) К. Јиречек, **Историја Срба,** III, стр. 186.

[14]) У роману Добрила Ненадића **(Доротеј)** (недавно филмован под истим именом) једна од властелинских личности је Лауш. Ненадић је родом из Ариља и своје списатељске радње очевидно смешта̄ва у старије историјске оквире. Име Лауш овде никако не може бити случајно.

заноћио. Кад је ујутру пошао, у бисаге су му подметнули певца. После су за њим упутили потеру, која га је стигла у селу ниже Ивањице, претресла му бисаге и нашла певца па су га набедили као лопова. Свети Саво је, по легенди, тада рекао: „Прилика је да је то у бисагама певац!", али је додао да он певца није украо, већ су му подметнули зли људи из оне вароши у којој је ноћио. Тада прокуне ту варош да буде бедна. Тако се и данас један део Ивањице зове **Бедна Варош,** а село у коме је потера стигла светог Саву и данас се зове **Прилике.**

Постоји и мало друкчија варијанта исте легенде. Свети Сава је, кажу, увек носио уза се петла да га буди кад негде заноћи. У оној вароши изнад Ивањице узели су му из бисага петла, а подметнули кокош и после га стигли у Приликама и набедили да је лопов.

Део те легенде на чудесан начин понавља се око Пријепоља. У Хисарџику, изнад манастира Милешеве, у једној пећини, на преко стотину метара изнад корита реке Милешевке, налази се мали извор из којега стално и равномерно капље вода. Тај извор зову **Савина вода.** По легенди, ту је свети Сава долазио и лечио људима очи. И данас овде долазе и Срби и Муслимани из околних места, сакупљају у чашу воду и умивају очи, чврсто уверени да ће после тога прогледати или боље видети.

Даље од тог места, близу превоја којим се из пријепољске котлине прелази у котлину Пљеваља, једно место се зове **Савин лакат.** И овде је, каже легенда, долазио свети Сава, носећи петла да га у зору пробуди. На том месту легне да преноћи. Главу наслони на лакат. Наиђу неки мештани, повуку за лакат и виде да путник тврдо спава, украду му петла и оду. После су по околини причали како су петла нашла на лакту. Свети Сава их прокуне да се нигде не зауставе и та фамилија је данас, кажу, растурена по разним селима у овом крају.

Још доста назива места, по предању, везано је за путовања светог Саве по овим крајевима. У Гостиници испод Јелове горе постоји **Савин камен,** а у Висибаби код Пожеге — извор **Савинац,** итд.

Веома много легенди везано је за борбе против Турака и за период робовања под Турцима. Тако је, по легенди, село Алин Поток на Златибору име добило по аги Алији, чији се агалук налазио у потоку под Бојиштем. Један део села Бранежаца на Златибору зове се **Беглуци,** јер је ту био посед Ацавди-бега, а кад су Турци отишли, тај посед је купио сердар Мићић, па је прозван **Мићића луке,** али се и даље назива и Беглуци. У Перућцу код Бајине Баште има **Османово брдо** и извор **Османовац.** Име су добили по Осману Хаџићу, који је ту имао посед. Легенда каже да је у суседном селу Бесеровини живео спахија Бесер из Рогатице у Босни, па се по њему село и данас зове. Бесер је био добар својим чифчијама, штитио их од великих намета и бранио од Турака из Перућца и Гаочића. За групу села и места у данашњој општини Пријепоље имена по легенди дошла су после неке велике битке у којој су Турци потукли Србе, многе се потом, у селу које се зове **Душманићи,** заробили, уз помоћ српских душмана, држали их дуго као таоце у селу које се и сад зове **Тоци,** а потом извели у планину и побили. Та планина се зато данас зове **Побијеник.**

Лепа легенда из периода робовања под Турцима сачувала се у Ојковици изнад Увца. Њу је веома сликовито казивао Тихомир Горонић. Граница између Србије и Турске тада је била река Тисовица. Турци су чес-

то прелазили границу и пљачкали српска села. Једном пођу да од неке девојке, која је чувала овце, украду неколико јагњади. Опазе их српски стражари и припуцају из пушака. Турци су побегли, али су мислили да на њих пуца неки Варкаш, чија је кућа била поред саме границе. Једне ноћи пређу и убију Варкаша у његовој кући. Варкашеви сродници морали су се тада одселити даље од границе, али се и данас онај крај где је живео стари Варкаш назива **Варкашевина.** Друга, данас избледела легенда казује да је на имању старог Варкаша некад била једна црква, али нико не објашњава где се она тачно налазила и шта је с њом било.

Челиковићи у Волујцу код Титовог Ужица чувају легенду да су често ратовали с Турцима па су се овде доселили преко Заовина на Тари. Звали су се некад другчије, али су их прозвали Челиковићима по једном њиховом претку, који је био чврст као челик. Мала фамилија у суседном Буару, каже друга легенда, добила је презиме по томе што су једном сиромаху из те фамилије Турци отели вола па је он ишао за Турцима и молио: „Немој, ага! Не, ага!" По томе се они данас презивају **Неагићи.**

Део Јелове горе који се зове **Пањевине,** по легенди је назив добио зато што су Турци, јурећи хајдуке, једном запалили шуму. Дуго после тога нису могла да се обнове борова и јелова стабла. Збиља је необично зашто се данас ова шумовита планина зове „Јелова", кад у њој до скоро није било другог дрвета осим букве, храста и граба. По Јеловој гори и околним селима тек у новије време почеле су се подизати борове, смрчеве и јелове шуме. Старији људи још увек одмахују главом и кажу да то није добро, јер „може навући ватру".

Један потес испод Јелове горе зове се **Зеленторовина.** Прича се да је ту живио Турчин Зелентор, да је био опак и много мучио Србе па су га најпосле убили. Котлина у дну села Гостинице назива се и данас **Тук,** јер је, по легенди, ту вођена велика борба између Срба и Турака па су Турци страшно потучени.

Чудна су схватања о називу Старог Влаха. Тај назив људи овог краја не прихватају, јер га, изгледа сматрају погрдним. Чак ни они који живе у селима око Јавора „не дају дући" да су Старовласи. Увек то име пребацују некуд даље. Кажу: „Старовласи су они горе!" Кад се изиђе на врх Јавора или Златара онда више нема „оних горе", али ни ту људи неће прихватити назив Старог Влаха. У једној народној песми помиње се „Старовлаше Павле", који има оца и мајку „чак далеко у Влаху Староме" у Прилицам' више Моравице" [15]). Према томе су и Прилике у Старом Влаху. Љ. Мићић бележи на Златибору легенду по којој је неки турски властелин пролазио кроз овај крај па запазио да је врло ненасељен и поставио у близини нововарошког села Радоиње једног Србина — старог влаха за судију — кнеза. Тај властелин је све Србе из овог краја упућивао старом влаху на суђење говорећи: „Иди Староме Влаху, нека ти он пресуди!" По томе се цео предео прозове Стари Влах [16]). Занимљиво је да и Јиречек на једном месту пише да је „покрајина Стари Влах... названа по имену поглавице планинских пастира" [17]). На другим местима Јиречек помиње влаш-

[15]) Вук Стеф. Караџић, **Српске народне пјесме,** III, стр. 245.
[16]) Љ. Мићић, **Златибор,** стр. 439.
[17]) К. Јиречек, **Историја Срба,** I, Слово љубве, Београд 1978, стр. 87.

ке пастире у унутрашњости Србије[18]). У Штиткову и селима око Штиткова — Буковику, Божетићима, Љепојевићима и Тисовици, нико данас не помиње Стари Влах, а чувају се љубоморно старе легенде о старим кнезовима Рашковићима, који су одувек били у Штиткову и за које сви познати историјски извори изричито кажу „старовлашки кнезови". Очевидно, дакле, назив Старог Влаха код становништва није пријатан па га зато и нема у легендама. Прича о старом влаху који је код Радоиње судио Србима делује више него наивно.

По легенди, назив Ужица је дошао отуда што је град у давнини био ограђен жицом па су људи говорили: „Идемо у жице!" Лако је утврдити да је то без основа кад се зна да је име Ужица забележено у документима у време кад жица као ограда уопште није могла постојати. За реку Ђетињу, која протиче кроз Ужице, легенда каже да се некад звала Биоска па се једном у њој подавило много деце (ђеце) и од тада се зове Ђетиња. Занимљиво је да се иста река на изворишном делу зове Коњска река, а један њен део близу ушћа у Моравицу, поред Расне и Горобиља, мештани и данас зову Киток, а не Ђетиња. За друге реке у овом крају нема значајнијих легенди, осим што се за једно место у кориту Лима изнад Пријепоља утврдио назив **Коловрат.** Овде се, кажу, вода врти у круг и ту се некад утопила девојка Роса. Данас је то део Пријепоља, али се још увек зове Коловрат.

Доста легенди везано је за старе цркве и џамије. Најлепша од свих је, изгледа, легенда о постанку мале дрвене цркве у Пети, у селу Кућанима на Златибору. У време Турака у овом крају није било ни једне цркве па су Срби, крију̂ћи од Турака, отишли у Муртеницу, отесали све што треба да направе малу цркву, и све за једну ноћ пренели и склопили у Кућанима. Чују сад за то Турци. Дође један опак Турчин, нађе нову малу дрвену цркву и љутито удари петом ноге у црквена врата да их развали. Како удари, тако на месту падне мртав. Турци више нису долазили и нису дирали цркву, а оно место где је Турчин петом ударио у врата и умро прозвало се Пета. Та легенда, у разним варијантама, прича се у Кућанима и свим селима у околини. Помиње се да су људи пренели цркву на леђима из Муртенице, да су је наместили код куће неког старог Луке Грба (данашњи Грбићи), а по једној варијанти тај Лука је сачекао Турчина који је ногом хтео да одвали врата на цркви, ударио га гвозденом мотком и убио. По другима, то је био Милан, а не Лука Грбо. Има у неким легендама и детаља који казују да је цркву истесао Остоја Грбић у Геговини у Муртеници. По неким варијантама, оног Грба који је ударио Турчина по глави ухватили су Турци, одсекли му главу и кренули преко Муртенице, носећи главу у торби. Негде их сачекају хајдуци и све побију, само остану два Турчина, који су после причали како је усред села „сама долетела црква од суве лучевине". После тога Турци нису прелазили Увац и нису више дирали цркву у Пети.

Један део града Титовог Ужица и данас се зове Џамија, јер је ту некад стајала чувена Шехова џамија, која је срушена тек око 1875. годи-

[18]) Исто, књ. I, стр. 271.

не [19]). Једно место у селу Мушветама, код Косјерића, такође се назива Џамија. У веома забаченом делу Мокре Горе, у засеоку Кршањама, и данас постоји занимљива дрвена црквица, око које се плете доста легенди. Веле да је на том месту постојала већа црква, па су је Турци запалили и после је на истом месту сграђена мала црква од дрвета. За село Парамун код Косјерића верује се да је име добило по манастиру светог Парамона [20]). Настанак старе дрвене цркве у Севојну везује се за легенду о престанку епископске столице у Ариљу. Ариљског епископа уцене Турци и, пошто није имао дати уцену, Турци га испребијају. Онако пребијен, епископ из Ариља пође у Ужице да се жали Турцима, али у Севојну умре и ту га закопају крај неке старе цркве. Турци чују да се око те цркве Срби окупљају и дођу те је запале. Касније су Срби на том месту сградили данашњу дрвену цркву, али је, кажу, гроб оног ариљског епископа остао пола у олтару, а пола напољу [21]).

За велики број старих цркава у ужичком крају верује се да је баш то „црква Јања у Староме Влаху". Тај назив приписује се у локалним легендама цркви у Придворици, некој старој цркви на месту које се назива Градац, испод Голије, цркви у Приликама, цркви у Миланџи испод Мучња, затим још и црквама у Радијевићима, Штиткову и Буковику код Нове Вароши. То предање, изгледа, најупорније се понавља кад је реч о малој и заиста занимљивој цркви у Белој Реци на Златибору (данашња општина Нова Варош). Посебна карактеристика те цркве је да се налази на веома неприступачном месту, да је сасвим једноставне архитектуре и да има под од камена, а међу комадима разнобојног камена из околине налазе се и три воденичка точка. Мештани кажу да је то „воденичко коло", а неки веле и „црквено коло" [22]).

У целом региону Титово Ужице, као назив неких потеса јављају се „црквине". Свуда постоје више или мање очуване легенде да су на том месту некад постојале цркве па су срушене, спаљене, или на неки други начин нестале. Таквих назива има у Сеништима на Златибору, Радоињи на левој обали Увца, Гостиници испод Јелове горе, Високој код Ариља, Дренови код Пријепоља, Кремнима испод Таре, итд. Готово без изузетка, на тим истим местима или у непосредној близини су и нека стара гробља. Занимљиво је да се за остатке манастира Давидовице у долини Лима изнад Пријепоља у народу препричава само оно што се и из историје зна. Посебних легенди о том манастиру као да нема.

У готово свим златиборским селима живи легенда о Кострешу Харамбаши. Каже се да је Кострешубио агу Малопару из Кремана, затим Дурмиш-агу из Новог Пазара. Често је пресретао Турке, отимао од њих робље и опљачкано благо. Једна легенда каже да је Кострешу Харамбаша преотео од новопазарских Турака заробљену ћерку кнеза из Јабланице, лепу

[19]) Р. В. Познановић, **Записи и сећања о старом Ужицу и последњим ужичким џамијама,** Ужички зборник бр. 9, Титово Ужице, 1980, стр. 111—132.

[20]) Љ. Павловић, Ужичка Црна гора, стр. 32 и 50.

[21]) М. Ђ. Милићевић, **Кнежевина Србија,** стр. 589.

[22]) У једној народној песми (Вук Стеф. Караџић, **Српске народне пјесме,** IV, стр. 17) помиње се „коло црквено". У напомени Вук објашњава да је црквено коло „оно насред цркве, што многи зову богородично коло".

Смиљку. Јабланички кнез („кнез јаблански") имао је дворе близу турског хана у Горњој Јабланици на Златибору. Турци су га често нападали. Његова кћи Смиљка најпосле се удала за кнеза Рашковића у Штиткову. Хајдук Костреш Харамбаша живео је највише у једној пећини испод Шаргана. Пећина је била дубока и широка и имала отворе у виду оџака[23]).

Златибор је сам по себи легенда. Мићић бележи да се то подручје некад називало Црнибор, па је због добре стоке прозвано Златибор[24]). У Доброселици се могло чути како цео Златибор лежи на злату, али нико није успео да до њега дође. Новије је предање да је име Златибора дошло по златном бору, а старији назив је Рујно, што се изводи од биљке руја, која се бере и употребљава за бојење и штављење коже.

Посебан сплет легенди везан је за село Белу Реку на Златибору. Овде се река, која тече средином села, назива истим именом као и село. Бела река (река) извире испод Беле главе, а на Белој глави најпре и најдуже се бели снег. По легенди, некад се лукама Беле реке није могло проћи од костију, јер су ту вођене велике битке, много људи је изгинуло и њихове кости остале су по лукама. Из Црне Горе су мало касније кренула три брата и дођу најпре до Златара. Један остане на Златару други оде преко Лима у Босну, а трећи, слепи Витор дође у Белу Реку. Витор је имао четири сина: Арсенија, Партенија, Гаврила и Шала. Кад је Витор са четири сина стигао до Беле Реке, њихова стока је из воде износила рибу пастрмку међу чапцима. Синови то кажу слепом оцу и напомену да су испод снега приметили влати зелене траве. Слепи Витор тада каже синовима да се ту уставе и да се ту може живети. Нареди синовима да потраже неки јачи извор. Синови се дигну и нађу испод Чанка јак извор, а близу воде и једну црквицу, која је била зарасла у павитину. Црквици није могло да се приђе од змија. После су синови изашли на Јасеново и отуд донели неку грчку крушку. Ту се уставе и почну кућити, а котлина око реке прозове се као и вода — **Бела Река.** Од старог слепог Витора развиле су се после велике фамилије Виторовића у Белој Реци и Јасенову.

Има веома много легенди о појединим фамилијама на Златибору. У Сеништима су Мрвићи и Љубојевићи, потомци браће Мрвоја и Љубоја. Читаковићи у Кривој Реци презиме су, по легенди, добили по неком претку који је ишао у кириџијање па купио капу налик на поповску читу. Ушендићи у Љубишу имали су претка кога су прозвали Ушенда, јер је у игри „цара и субаше" често добијао батине по ушима. За велико село Љубиш на Златибору предање каже да је добило име по неком Љубиши, претку данашњих Дацовића. Пре тога тај Љубиша је живео у Белој Реци и презивао се Зечевић, а кућа му се налазила на Зечевом брду. Пошто су се овде преселили, његови потомци су били готово замрли. Породицу је обновио малишан Дамљан, кога су звали Дацо и по њему се прва фамилија прозвала Дацовићи. Пишчевићи из Семегњева на Златибору су се расељавали на све стране и мењали презиме, али се у овој фамилији упорно чува легенда да је од њиховог рода и чувени јунак из првог српског устанка Стојан Чупић из Мачве[25]). Новија је, али необи-

[23]) Љ. Мићић, **Златибор,** стр. 464 и 471.
[24]) Љ. Мићић, **Златибор,** стр. 438.
[25]) М. Б. Милићевић, **Кнежевина Србија,** стр. 449.

чна легенда о Стаматовићима у златиборском селу Сирогојну. Њима је, прича се, Петар Мркоњић, при проласку из Херцеговине, као награду што су му дали конак, рекао да ће бити на власти „док је свијета и вијека". И данас се у овом селу може чути анегдота о томе како су Стаматовићи увек на власти у овом селу.

Посебно је занимљива легенда о Ојковој пећини и селу Ојковици изнад Увца. Ту је, кажу, у давна времена живео неки Ојко и много волео мед. Једног дана дознао Ојко да у Чоловским стенама има једна пећина, а у пећини доста пчела и меда. Ојко понесе мердевине, конопце и доста мешина да у њих покупи мед. Уђе у пећину, зачуди се колико има меда и стане медом пунити своје мешине. Кад напуни три мешине, нешто из пећине повиче: „Доста је, Ојко!" Он се није обазирао, већ је пунио и четврту, пету, шесту, а кад је почео и седму мешину да пуни, онда се из пећине проломи страшан глас: „Ојко, то ти је за душу!" Тек тада се Ојко уплаши и почне бежати, а мешине остави. У бежању падне у неку провалију у пећини и одатле више није изашао. Касније је та пећина прозвана **Ојкова пећина,** а село — Ојковица.

Легенда о Ојковој пећини има више варијанти. У свима се помињу пећина, пчеле и мед. Свуда је Ојко носио седам мешина (магична представа о броју седам). Данас се за некога ко гласно говори или виче, каже: „Што вичеш, као да си из Ојковице?" Можда то има везе са оним викањем које је Ојко чуо у пећини кад је хтео да покупи мед?

За нека села предање каже да су се у старини звала друкчије па су променила име. Код Ариља је, кажу, постојало село које се звало Љепојевићи, па кад је једном наишла куга и поморила много света, онда стану говорити: „Нису ово Љепојевићи, ово су Грдовићи!" Тако се село и данас зове Грдовићи. За Доброселицу на Златибору прича се обратно. Наишао свети Сава преко села. Људи га примили и лепо угостили. Кад је питао како се зове то село, рекли су му да се зове Злоселица. Свети Сава тада рекне: „Од сад да се зове Доброселица!" Тако се и данас зове.

Према легенди, многа места добила су имена по неким карактеристичним врстама биљака. У Горњој Добрињи има **Виноградина,** у Буару изнад Ужица је **Бостаниште,** један предео између Гостинице и Буара зове се **Ћетениште. Дренова** на Златибору зове се тако зато што има доста дреновине, а **Јасеново** је име добило по великом јасену. **Семегњево** на Златибору, како бележи Љ. Мићић[26]), име је добило по томе што су овде људи у доба проклете Јерине неколико година сејали семе које „није издавало", то јест било је труло па није ницало. Људи су говорили: „Ово је семе гњево!" и отуда је дошло име села. За **Мокру Гору** се прича да је име добила кад је Мустај-бег из Прибоја једном овде са својом војском заноћио, па су ложили сирову гору да се греју и говорили: „Ала је ова гора мокра!" **Правошево** код Пријепоља, по предању добило је име по правим смрчевим стаблима. Једно брдо у Божетићима код Нове Вароши зове се **Смрекова,** јер је обрасло смрекама. **Сирогојно** на Златибору име је, кажу, добило по неким крушкама које се зову сирењаци, а суседне **Жељине** су кршевите и неплодне, ништа не може да роди, па је народ свега жељан.

---

[26]) Љ. Мићић, **Златибор,** стр. 427.

Сачувано је неколико легенди да су имена места настала по необичним занимањима људи. Тако се прича да су **Шпијуновићи** у Мокрој Гори презиме добили по неком свом деди Димитрију који је шпијунирао Турке. **Маслари** у Ојковици зову се тако по маслу, а **Целебдићи** у Белој Реци од давнина су гајили велике целепе говеда. За Циновиће у Сечој Реци код Косјерића чува се легенда како су се доселили од Колашина и звали се Обади, али су имали снажне људе па су их прозвали Циновићима. Легенда каже да су Циновићи били окретни, вредне занатлије и добри играчи, али и велики расипници[27]).

Необично име има село Глумач код Пожеге. Данас се с тим именом праве пошалице („завршио глумачку школу). У архивским списима среза златиборског у XIX веку помињу се хајдуци Глумци. За Глумач код Пожеге Љ. Павловић бележи да је име добило по свом оснивачу Вучети Глувцу, који је при крају XVIII века дошао из Колашина, најпре у Пожегу, па се после преселио у средину данашњег Глумча. Тај део села по њему се прозове Глумач, а после се то име „натури" и другим деловима села[28]).

Село Стапари код Ужица карактеристично је по томе што народ увек каже „Стопари", а званична администрација „Стапари". Легенда каже да су браћа Гача и Периша Стопарци давно пошли из Куча у Црној Гори, провели неко време код Колашина, затим у Дивцима на Лиму и најпосле дошли у то село, где су се и зауставили. Кад су пошли из Диваца, Гача и Периша су са собом повели и Радојчиће из Бистрице испод Нове Вароши. Један од тих Радојчића касније се преселио у Гостиницу, а од оних који су се зауставили у Стапарима су данашњи Гачићи, Перишићи и Радојчићи на Кули, то се цело село прозвало Стапари.

Ђенадића има у Кремнима и Биоски, а легенда каже да су потомци бабе Ђенадије. Један од старих Јанковића из Кремана трговао је по Босни и тамо нашао удовицу Ђенадију са сином Војином и довео их у Кремна. Кад је Ђенадија умрла, њеном сину дају мало земље у Стрмцу и он се ту окући и створи фамилију, која се и данас презива по баби Ђенадији[29]).

У Својдругу код Бајине Баште, по легенди, дошли су Супури, Цивраци и Читаци. Сви су надимке добили по неким својим особинама. **Супури** су имали рошава лица, **Цивраци** су кад говоре шиштали, а **Читаци** кад с неким ступе у разговор причају брзо као да читају. У Сијерчу код Бајине Баште једну фамилију звали су **Адумовци** зато што су били мали, крутуљави и веома снажни. Друга фамилија у истом селу добила је презиме **Партићи** по томе што су често кирицијали, а сваки кириција је носио са собом своју „партУ" — лични пртљаг[30]).

Најближе су стварности легенде према којима су називи места настали по карактеристикама земљишта. **Зарожје** се, каже легенда, налази иза једног предела који се зове **Рогови**. Народ каже да је ту био један брег па га је река Рогачица расекла на двоје и сад та два дела личе на рогове. Онај део иза Рогова назван је Зарожје. **Јабука** изнад Пријепоља добила је име по брежуљцима чији врхови личе на јабуке, а **Страњани**, у истој предеоној целини, оче-

[27]) Љ. Павловић, **Ужичка Црна гора**, стр. 56.
[28]) Исто, стр. 122.
[29]) Исто, стр. 180.
[30]) Љ. Павловић,**Соколска нахија**, стр. 407.

видно носе назив по стрмим странама на којима је село настало. **Голо брдо** код Штиткова у општини Нова Варош заиста је голо, а легенда каже да је ту једног Турчина у путу ухватила ноћ и напали га вукови. Нигде није могао да нађе дрво да се одбрани па је повикао: „Дабогда ово брдо довијека остало голо"! У Божетићима се налази **Јастребац,** који је добио име по јастребовима, у **Циганском долу** и на **Циганском брегу** некад су се често заустављали Цигани са чергама, код **Сабориште** су се устављале крстоноше и остављали запис. **Смудиноге** у Штиткову прозване су тако што су једном вештице хтеле некоме да напакосте па су осмудиле ноге. **Крст** у Буковику такође је место где су крстоноше остављале запис. У Негбини се једно место зове **Шупљица,** јер је вода на том месту пробушила велику стену. Крај Јованове воде у Јеловој гори једно место зове се **Шупља стијена,** јер се ту заиста налази камен са карактеристичним удубљењем, у коме увек има воде. Ту воду у одређене дане у години околно становништво захвата и њом кваси очи.

У неким фамилијама чува се легенда о далеком и необичном пореклу. Хашимбеговићи у Пријепољу, на пример, сматрају да су овде досељени у време битке код Мохача са мађарске границе, а тамо су живели као важна погранична група на имању неког грофа. Кад је дошао у Пријепоље, каже ова легенда, Хашим-бег је постао велики пријатељ кнеза Милоша Обреновића. Кажу да та породица и данас чува нека писма којим су се дописивали кнез Милош и Хашим-бег.

Село **Ивање** код Пријепоља данашње име добило је по Иван-бегу, који је овде живео и имао посед.

Веома брижно чувају се легенде о старој кнежевској породици Рашковића из Штиткова. Од некадашњих чувених бератских кнезова Рашковића, у Штиткову више нема никога. Од те лозе била су још три брата. Један се звао Миљко, био је ковач, а сам себе је звао Калаит. Од њега су Калаити или Калаитовићи у данашњем Штиткову. Други брат био је Стојко и он се одселио преко Јавора у данашње Катиће, где је настала велика фамилија Стојковића. Трећи брат био је Љука. Одселио се у Трудово и од њега су данашњи Љуковићи.

Један део Нове Вароши зове се **Кубуровина.** Ту је, по легенди, било имање неког Дамљана Кубуровића, који је учествовао у „мађарској буни", отуда донео велико богатство и купио имање око цркве у Новој Вароши. Ту је направио куће дућане. Турци га омрзну и реше да га убију. Кубуровић дозна за то па прерушен побегне у Србију и више се о њему овде ништа не зна, али се онај крај где су били његови дућани и сад назива **Кубуровина.**

Најлепше легенде везане су за село Зарожје и околна насеља у северном делу данашње општине Бајина Башта. Десетак варијанти легенди о вампиру Сави Савановићу записали су ученици Основне школе „Стеван Јоксимовић" у Рогачици, који су родом из Зарожја, Гвосца и Овчиње. У Зарожју је, кажу, живео више од стотину година Сава Савановић, а кад је умро, повампирио се, долазио у једну воденицу и сваког ко би у тој воденици заноћио — удавио је. Тако је то трајало годинама. Нико у селу није знао ко дави људе у воденици. Сиромашни момак Страхиња из Овчиње долазио је у Зарожје, јер се загледао у једну девојку. Слушао је како се људи жале да нешто дави сваког ко заноћи у воденици и реши да види каква је то неман. Допусте му да заноћи у воденици.Он узме пушку, у воденицу уваља једну кладу, наложи ватру, кладу стави крај огњишта и покрије је шареницом, а он се попне с пушком на таван. У неко доба ноћи врата се отворише и у воденицу уђе крупна прилика,

огрнута белом пољавом. Одмах узјаше на ону кладу и почне је давити, мислећи да је то човек. Кад је подигао шареницу и видео да је клада испод ње, јаукнуо је:

— Ја, Сава Савановић, од како вампирујем нисам остао без вечере до вечерас! . .

Страхиња опали из пушке с тавана и вампира нестаде.

Ујутру дође пред воденицу доста људи и сви носе мотике, јер су мислили да ће и Страхињу наћи мртвог, па да га закопају.

Страхиња им тада исприча да је вампир Сава Савановић.

У селу нико није знао ко је био Сава Савановић, кад је умро и где је сахрањен. Неко се сети да би то могла знати баба Мирјана, која се удала из Зарожја у Овчињу, а сада је имала више од стотину година. Оду баби Мирјани у Овчињу и питају је, али баба беше оглувила и никако да јој објасне шта желе. У једвите јаде некако баби објасне шта желе и баба Мирјана им каже да је Сава Савановић умро кад је Мирјана била мала девојчица и да је сахрањен у Кривој јарузи под кривим брестом. Његов гроб може се наћи само ако се поведе виловит коњ. Онде где коњ стане и фркне, ту је гроб Саве Савановића.

Нађу Зарожани виловита коња, понесу глогов колац и пођу да траже Криву јаругу. Дуго су обилазили па најпосле нашли једну криву јаругу и у њој крив брест. На том месту коњ стане и фркне. Они почну копати. Кад су дубоко ископали, из гроба одједном излети миш. Они натерају миша у ватру те изгори. После тога у селу се више није појављивао вампир.

Таква је основна прича. У другим варијантама помиње се још доста занимљивих појединости. Неки причају да је воденица у коју је вампир долазио била воденица Саве Савановића и да је он ту млео жито за све људе у околини. Казивач Илија Глишић своју варијанту почиње овако: „То је било онда кад је свет био заостао и неписмен. Сава Савановић био је опак човек и велики лажов. Једном је Гвошчанима (становници села које се зове Гвоздац) причао како је низ долину побегао велики ован са златним руном и куда год прође остане његова вуна. Покаже им маглу низ долину и каже да је то вуна од златног овна. Људи су отишли на брдо и скакали с брда у ону маглу, мислећи да је вуна, и многи су изгинули. Други пут неки људи из Овчиње донели жито у његову воденицу и жалили се како су им родили ораси и не знају шта с њима да раде. Сава им каже да орасе забацују вилама на таван да се осуше. Данима су Овчињани вилама забацивали орахе, а ораси су пролазили кроз парошке на вилама и ништа нису урадили...“

У другом запису каже се да су Зарожани решили да направе нову судницу. Погреше те ократе јапију за кров. Сава Савановић тада нађе зарошког кмета и почне га саветовати да греде и рогове намажу врућим маслом, на крајевима да вежу дебелим павитинама и са два пара волова да истежу греде и рогове док је масло вруће. Људи искидали павитине, упропастили волове, а греде и рогове нису истегли.

По једној варијанти, Сава Савановић је умро у својој воденици, али је прошло пуних 15 дана а нико то није приметио. Наиђе неки путник од Ваљева, види мртвог човека и јави људима у околини. Људи дођу и сахране Саву. Мало после наиђе опет од Ваљева други путник и морадне да заноћи у оној Савиној воденици. У ноћ дође вампир и почне се с овим путником рвати и гушати. Срећом, путник је имао глогов штап и могао је да се брани. Све до

пред зору вампир га је нападао, а кад су запевали петли, вампира је нестало. Све остало у овом казивању исто је као и у другим варијантама, само што се легенда завршава речима: „Ко не верује, нека дође у Зарожје да се увери!"

Најстарији казивач Милош Лазић у својој варијанти ове легенде каже да је све то било пре две стотине година. По његовој варијанти, Сава Савановић је сахрањен у гробљу изнад саме воденице, а воденица се налазила на Зарошкој реци, између Вујетића и Голића. У воденици, како Лазић казује, заноћио је кмет Пурко да се увери да ли заиста долази вампир и дави људе. Кмет Пурко је понео пушку кремењачу и иглу којом никад ништа није сашивено.

После се догодило исто као и у варијанти са младићем Страхињом. Кад је најпосле нађен и откопан, гроб Саве Савановића, опет је искочио миш, а сељаци су га спалили сламом.

У варијанти коју је причала стара Милица Матић, кад су Зарожани нашли Савин гроб, из њега је излетила лептирица и то је, вели ова старица, била душа Саве Савановића. Некуд је одлетила и вампир више није долазио. Занимљиво је да лептирицу нико није ни покушао да убије. Стара Милица на крају је рекла да не зна даље [31]).

Најзад, Радинко Алексић своју варијанту о уништавању вампира почиње овако: „То је било у оно време кад су Зарожани затурали орахе вилама на таван, кад су сејали со, кад су појили врбе, скакали с брда у маглу мислећи да је јарина и истезали греде..." Тиме је овај казивач на шаљив начин означио да се све то догађало онда кад је овде живео свет примитивне свести. Као главног јунака приче казивач Алексић такође помиње сиромашног младића Страхињу, а сеоског кмет, у чију се ћерку Страхиња загледао, звао се Живан Душман. Живан није могао да смисли да ћерку уда за Страхињу, али кад је Страхиња уништио вампира, дао му је кћер за жену.

Људима се овде може упорно указивати на то да је такву причу написао Милован Глишић [32]). Биће то узалуд. Они тврдо верују да је то истинит догађај из њиховог краја, да је то њихова прича. Могућно је да је Милован Глишић од некога слушао ту легенду баш у Зарожју (и овде има Глишића) и затим је уобличио као своју приповетку са „призвуком лежерне ироничности и народског хумора". Било како било, сплет легенди о Сави Савановићу у Зарожју, Овчињи и Гвосцу живи у облику усменог народног стваралаштва, као да Глишић о томе никад није ни написао своју приповетку са сличном темом. Остаје да неки други истраживач накнадно покуша одговорити на питање да ли је Глишић приповетку написао по моделу легенде из овог краја или је Глишићевом приповетком инспирисана легенда која се и данас прича. Сигурно је само да Зарожани у овој легенди налазе себе, чак и у оним детаљима кад им се приписују одлике простоте и наивности.

---

[31]) У Гостиници ако се увече, док се вари млеко, појави лептирица, сви застану и нико не покушава да је отера или убије. У суседном Буару, међутим, у истој ситуацији одмах кажу да је то „вјештичара" и сви покушавају да је убију.

[32]) М. Глишић, **После деведесет година**, приповетка, Рад, Београд 1973, стр. 217 — 261.

☆ □ ☆

Данашњи становници ужичког краја су увелико ушли у свет књига, нису више неписмени као некад, нису само речити беседници, већ и ревносни читаоци у народним библиотекама. Уз све то, међутим, живе и легенде, које се преносе усмено, које се памте и прихватају. Тако се легенде чувају и настављају свој живот по свим законитостима развитка народног стваралаштва. Истина, неке легенде се понављају у окамењеним облицима и за њих би се могло рећи да више немају развоја. Таквим легендама прети опасност да нестану ако се на време не запишу.

На срећу, много је више легенди које се још увек помало дотерују, прилагођавају, на известан начин актуелизирају, како би и данас могле да служе као „доказ" да се нешто догодило онако како овај народ воли.

Ако се једној групи, једном селу или једној фамилији у некој легенди приписују незгодне особине, онда ће их данашњи припадници те групе причати у нешто измењеном облику, али ни тада неће изгубити најважније детаље на којима је легенда заснована.

З А К Љ У Ч А К

Ужички крај некад је био крајње заостала област, да би у наше доба доживео невиђен економски, друштвени и културни процват и управо, пролазећи таквим путем развоја, постао и етнолошки кумулативан, сакупио и у себи сачувао „изванредно богатство старих и најстаријих наших колективних народних представа, симбола, обичаја, веровања и уметничких израза..." [1])

Вечито се сиромашни планинац овог краја некуда кретао, селио и пресељавао, ишао по кирицијању спуштао се у равнице Поморавља, Шумадије и Посавине да „аргатује", ратовао, војевао, чувао границе, служио паше, цареве и краљеве, радио тешке послове и певао, гладовао и играо, очајавао и шалио се, превртао туђу земљу али увек мислио својом главом, увек стварао себе као особеност, као индивидуалност. Вечито су овим крајевима пролазиле миграционе струје, пролазиле војске, укрштали се интереси, преносиле се поруке генерација. И све то остављало је трагове, истовремено изазивало на отпор да се особеност чува и сачува. Овде су се тако додирнуле две крајности: крајње заостала народна уметничка представа и облици и крајње напредна стремљења у укупном животном и уметничком садржају.

При свему томе, у народном уметничком изразу овог краја, између две крајности, сачувана је сва поступност и сва целовитост развитка, од тотемског обожавања дрвета и шуме, воде и животиње, преко вила, змајева, хајдука и ускока, све до хероја наше народне револуције, до грађења омладинских пруга, до савременог и најсавременијег бунта и отпора према свему што људима украђује чисту слободу, већу срећу, светлију будућност.

Ужички крај одиста ништа не заборавља. Све преживљено чува у песми, причи, пословици или легенди.

☆ □ ☆

Данас је више него јасно да постоји веома сложен проблем развитка и преображаја у ужичком крају, чије се све манифестације једва могу додирнути у оваквом раду. У тој области, могло би се рећи, постоје макар „два света". Један „свет" брзо и коренито прихвата индустрију и градски начин живота као своју будућност. Други покушава да задржи старе, утрвене путеве и остаје на селу. Између та два крајње супротна света стоје непрегледне масе прелазних карактеристика. То су они који живе у селу а раде у граду, живе у граду а раде и у селу и у граду, они из домаћинстава чији млађи свет

---

[1]) Д. Недељковић, **Развитак ужичког народног стваралаштва,** Осми конгрес фолклориста, стр. 46.

доноси приход из фабрике, а старци гаје стоку и обрађују земљу, они који у селима отварају занатске радионице, најзад и они који су посао нашли у малој локалној индустрији. Читав тај развитак, разуме се, одређен је „општим коритом" југословенског друштва као целине, али се готово на сваком кораку наилази и на извесне специфичности. Нови друштвени облици и нова култура у тим облицима развијају се у крилу друштвене средине која је важила као привредно заостало подручје. Доскорашњи сточари постали су радници у фабрикама високо развијене технологије. Доскорашња изразито патријархална организација живота уступила је место друштву које све више наглашава формалној организацији. Примарне друштвене групе се разбијају, а уместо њих све су јаче и значајније групе засноване на секундарним и терцијарним формалним везама. Прелаз тече од крајности једне до крајности друге врсте. Разуме се, између тих крајности постоји читав низ прелазних и привремених облика.

Некад се говорило да мала градска насеља културом утичу на околна села, иако су у тим градским насељима постојале многе одлике сеоске организације. У периоду интензивне индустријализације у послератним годинама у сеоска насеља је почео да продире градски начин живота. Стигла је електрика, унесени су радио и телевизијски апарати, „бела техника", раштркане засеоке постепено замењују насеља са центром која имају градски карактер. Засеоци остају празни. Промене се уочавају и у старијим и све већим градским насељима. Њих је запљуснула бујица нових досељеника. Ма шта да се почне истраживати посебно у селима, а посебно у градовима, наилази се на несигурну и нејасну границу.

Тако се данас могу установити следеће видљиве карактеристике насеља у ужичком крају.

а) Постоји село и сеоско друштво, које је настало сложеним миграционим укрштањима, а које се данас убрзано раслојава и расељава.

б) У сеоским срединама у периоду интензивне индустријализације извршени су крупни преокрети. Напуштене су најпримитивније а прихваћене савршеније организације привређивања, друштвеног живота и друштвене културе.

в) Подела рада у градовима, индустрији и осталим непољопривредним занимањима непрестано се развија, компликује и изазива многе проблеме друге врсте. У селу се задржава ниска подела рада и релативно ниска продуктивност, али је зато мање проблема које доноси компликовање у подели послова. У градовима људи све више постају специјалисти, а у селима су сви и даље „стручњаци за све".

Промене настале услед нагле индустријске експанзије свакако имају временске, просторне и друштвене димензије. У том процесу, у ужичком крају би се могла назначити два изразито преломна момента.

Први преломни момент је 1945. година. Тада је, као и у читавој земљи, измењен друштвено-економски систем. У Титовом Ужицу у ужичком крају тада су отворена врата експанзији индустрије.

Други преломни момент у ужичком крају најизразитије се показује у 1952. години. Већина привредних организација тада излази из административног и улази у период такозваног привредног рачуна . Престају откупи, радна снага почиње слободно да струји, почињу да дејствују нове и друкчије норме друштвеног понашања, цене се формирају на нов начин, задруге по селима напуштају „типска правила" и све више се приближавају општим начелима која

важе за привређивање у другим областима, млади сељаци који су до тада бежали са радилишта и уопште се нерадо запошљавали, сада сами долазе и траже посао у фабрици. Од тог момента село почиње постепено да се проређује. Истовремено, пољопривредна производња почиње да се усавршава. Настаје широк спектар процеса који прате друштвени живот и до данашњег дана.

Просторни вид промена, који се најбоље манифестује у порасту градова, довео је до тога да су уместо паланки и касаба настали модерни индустријски центри. Разуме се, села су се тиме проредила, али су уједно почела мењати свој изглед. Центри села убрзано се урбанизују и тако настају насеља прелазног облика: варошице у селу. У некадашње ратарске и сточарске рејоне усељавају се најпре мање радионице, затим мале фабрике па, затим, негде, и читави индустријски комбинати. Некад пустим крајевима просечени су путеви и струјање свих облика друштвеног живота се умножило . Од неприступачних кањона Увца, Лима и Дрине направљена су вештачка језера, на чијем се дну окрећу турбине и стварају електричну енергију без које се данашњи живот не би могао ни замислити. Трећег јула 1972. године у Титово Ужице стигао је први воз пругом нормалног колосека[2]). Неколико година касније пруга Београд — Бар је завршена. Читав ужички крај тиме је повезан са светом. Од десет општина у региону, седам је повезано овом пругом.

Укратко ужички крај преобразио се у подручје у коме је индустрија водећа грана привреде. Индустрија је сама себе множила и увећавала. Данас нема ни једне општине у овом региону без пет-шест крупнијих индустријских објеката.

За ову прилику најсложеније и најзначајније су промене које су у овом периоду настале у сфери друштвеног живота и друштвене културе. Осим Ужица, сва друга градска и сеоска насеља у овом крају пре периода индустријализације имала су сасвим једноставну друштвену структуру. Осим занатских, других радника није постојало. Индустријализација је у свим предеоним целинама ужичког краја створила нове друштвене категорије и групе. Појавили су се у већем броју индустријски радници, али с њима и сељаци — индустријски радници. У производним организацијама и друштвеним службама појавило се доста нових стручњака, какве дотадашња структура није ни познавала. С њима заједно множиле су се друштвене институције којих раније такође није било: осморазредне основне школе, широка мрежа средњих школа, три факултета, нови домови здравља, болнице, амбуланте, музеји, библиотеке, позоришта, биоскопи, задружни и друштвени домови и домови културе. Због тога слаби утицај старих традиционалних институција особито породице. Секундарне групе преузимају доминацију над групама примарног карактера, али уједно настаје и сукоб око те доминације. Примарне групе још увек се показују виталним и способним за одржавање, уз прилагођавање новим условима.

Иако се економска основа друштва изменила, на сеоским подручјима ужичког краја остале су неке диспропорције. Док су фабрике, трговине, угоститељски објекти, саобраћај, здравство, школство и култура готово искључиво друштвеног карактера, пољопривредно земљиште у овом крају је готово искључиво приватно. Земља се и даље продаје и купује, прелази из руке у руку за новац. Понуда земље за продају далеко надмаша потражњу, али цена земљишне пар-

---

[2])**Вести,** Титово Ужице 30, јун 1972.

целе и поред тога остаје висока. У селима се већ осећа недостатак радне снаге, а на списковима заједница запошљавања не смањује се број оних који траже посао. У селима се у привређивању још увек сваштари. Сточни фонд се видно смањује, ратарске површине се повећавају тамо где је могућност приноса слабија, а смањују се земљишне парцеле тамо где би принос могао бити много бољи, јер се на тим местима зидају фабрике, магацини, куће и викендице. Техника и хемизација у пољопривредној производњи данас су неупоредиво већи него кад је село имало доста радне снаге, али производни ефекти су још увек ниски, односно производња осцилира од врло високе до сасвим ниске, док потрошња стално расте. Разлика се постиже приходима које пољопривредно становништво остварује од непољопривредних делатности[3]). У селима су се, као елементи потрошње, појавиле ствари за које многи људи до тада нису ни знали: скупоцен намештај, „бела техника", радио-апарати, колор-телевизори, најсавременије санитарије, чак и опрема која се сасвим ретко користи. Не треба посебно помињати колико су крупне промене настале и у одевању. Традиционалне ношње нестало је и данас због тога ручно израђена ношња не само што је реткост, већ је и веома скупа. Ужички опанци данас су овде скупљи од најбољих ципела, а некад је било обратно.

Села је услед индустријске експанзије захватило снажно врење разноврсних праваца. Млађи свет одлази у градове, а на селу остају старији људи и жене, који више немају снаге да спрече уношење промена које ремете устаљене и традиционалне облике живота. Све је већи број сеоских домаћинстава без наследника на поседу[4]).

Најкрупније промене захватиле су породицу. Велике породичне задруге, чије је растурање почело још раније, у овом периоду су углавном ишчезле и данас су ретке толико да представљају анахронизам. Обим породице се стално смањује. Просечна градска породица иста је или и већа од сеоске. Становништво свих општина, осим Пријепоља, све више тежи простој репродукцији. У општинама Косјерић и Чајетина чак и опада. Приметна је појава планирања деце у породици, али из тога настаје доста компликација. Некадашње велике сеоске основне школе данас су пред затварањем, или су већ затворене због опадања броја ученика[5]).

Сеоска породица у ужичком крају све се више затвара у домаћинство, које постоји као производачко-потрошачка јединица, има разноврсније сложеније проблеме и потребе, а уз то све мање природности у међусобним односима својих чланова. Број сеоског становништва се непрестано смањује, али број сеоских домаћинстава и даље расте, што значи да се сеоска породица, сео-

---

[3]) Један сељак средњег имовног стања из плодне Лужничке долине објашњава зашто је престао да сеје пшеницу. Каже да му је продавница хлеба близу куће. Више му се исплати да једанпут годишње у граду прода кола држалица предузећу за насађивање лопата и да за тај новац купи хлеба за годину дана. Његов сусед објашњава како нема рачуна да производи сир и кајмак , јер се непрерађено млеко „пред кућом" боље уновчи него сир и кајмак.

[4]) Само за две године, 1982. и 1983, у једном засеоку села Гостинице код Титовог Ужица седам кућа остало је пусто.

[5]) За последњих неколико година престале су да раде основне школе у Буару, Крњачи, Вирову, Церови, Прибојским Челицама, Шарган — Витасима, а знатно је опао број школске деце у Папратишту код Пожеге, Старом Селу и Равној Гори код Ивањице, Забави код Косјерића, Дражевићима код Нове Вароши, итд.

ско домаћинство и газдинство непрекидно уситњава, атомизира, посед му је све ситнији, а потрошачки апетити све већи.

Измењени су и односи међу појединцима и друштвеним групама. Све мању улогу имају имовински и старосни статус, а све већи углед и утицај они који више знају, који су у нечему вештији, који су „прошли више света", стекли шира и потпунија искуства. У доста случајева у томе се и претерује, па се под видом знања, умења и искуства намеће и нешто без вредности и често се неправично потцењује искуство старијих и врши притисак на имовни статус стечен дугим и мукотрпним радом.

Могло би се рећи да се становништво ужичког краја у тим и таквим друштвеним условима прилагођава доста ефикасно и коренито, а и по нечему на посебан начин. Крупнијих потреса при том нема онолико колико у неким другим срединама. Наслеђено се прилично безболно прилагођава новим приликама.

Услед раслојавања које је изазвала индустријска експанзија, у свим насељима долази до појаве да стари сукоби ишчезавају, неки добијају нове форме (сукоби генерација, школованих и нешколованих, традиција и нових стремљења), али истовремено долази и до нових, раније непознатих сукоба појединаца и група око сеоских центара, путева, електрификације, водоводне мреже, итд.

Веровања, навике, традиције и културне вредности уопште претрпели су такође видљиве промене. Те промене иду правцем напуштања укорењеног, нелогичног, бесмисленог и преживелог према прихватању новијег, логичнијег реалнијег али и формализованог. Између напуштања старих и прихватања нових норми понашања често настају вакуми — фазе, у којима се јављају разноврсни девијантни поступци. Обичаји су још увек један од јачих облика понашања, друштвене контроле и критике, али се они приметно прилагођавају новим потребама и условима. Носиоци обичаја и традиција, укључујући ту и традиционалне облике усменог народног стваралаштва, нису више само село и сеоске породице. Добрим делом то се пренело и у градска насеља и захватило нарочито такозване мешовите породице.

Религиозност и оптерећеност предрасудама мање је наглашена, али се нека стара схватања и гледишта преносе и чувају као део традиције. Само неке манифестације задржавају изразито религијско значење. Извесне традиције постепено добијају карактер помодарства и тако настављају живот.

На формирање модела понашања у овом крају све јаче утиче мешање с људима из других средина, које је, захваљујући савременом саобраћају, све чешће и интензивније. Велики утицај на гледишта, ставове и укус врше штампа, радио, телевизија, филм, предавања, библиотеке, политички и стручни састанци, разне стручне и рекреационе организације и групе. Вероватно најјаче од свега тога на формирање схватања и укуса утицала је широко развијена мрежа школа и других институција за образовање и културни живот. Образованост се данас цени много више него раније, али су приметне и неке необичне разлике у вредновању појединих врста образовања. Некад су се првим интелектуалцима сматрали учитељи, професори и попови. Данас се више цене лекари и инжењери.

☆ □ ☆

Ако се о ужичком крају закључује само на основу економских и демографских података, може се догодити да се занемаре или изоставе неке важне

и врло осетљиве карактеролошке одлике, без којих би слика становника овог краја остала бледа, непотпуна и сигурно нетачна.

Много ствари се променило, али је остао човек, а он је Ужичанин, Ера — — шерет, домишљан, истрајан у раду, он још увек сматра да је глава старија од књиге, чак и кад се до земље клања стручњаку. Том Ужичанину, као и сваком другом човеку, стало је до напретка. Али, он у свести ипак носи представу да све данашње има свој корен у нечем јучерашњем и зато не напушта лако традицију. Зато му је драго све што је наследио од предака, па и оних који су ишли у крстоноше и газили њиве да жито боље роди, који су сејали со, истезали греде, мислили да постоје коке које носе јаја с дукатима. Зна овај Ужичанин да је то шала и заблуда, али он то воли, он то чува баш зато што му служи као мера за упоређивање са оним што је давнашње и оним што је данашње, боље, лепше и хуманије. Узима се као сасвим природно што поред најсавршеније организације постоји и најпростија поред врхунске постоји и проста народна техника, поред атрактивне игре голишавих стриптизета постоји и смирена народна игра у колу, поред нападно компликоване новокомпоноване мелодије народ пева и архаичне дијафоне кајде, уз мисли великих светских умова живе и пословице, изреке, загонетке, легенде, јер су корени свему томе у стварном и практичном животу људи овог краја. Ти људи их чувају и негују као што мајка негује своје дете.

Зна се да је „друштвени живот у суштини практичан. Све мистерије које наводе теорију на мистицизам налазе своје рационално решење у људској пракси и у разумевању те праксе“[6]). Песма, прича и сви остали облици усменог народног стваралаштва израз су друштвеног живота. Према томе и оне су део праксе и свако њихово посматрање изван практичног живота било би неплодан посао. Ако је у песми, причи или легенди садржај у нечему мистичан, опет је то пракса или схватање праксе.

☆ □ ☆

Сви досадашњи истраживачи нашли су да је ужички крај веома богат разноврсним облицима усменог народног стваралаштва. Поставља се питање да ли је такво обиље умног и уметничког богатства настало у познатим условима сиромаштва и оскудице или је нешто друго у питању. У занимљивој расправи Д. Јеремића садржи се, поред осталог, део одговора на то питање. Мишљење да је благостање неопходан услов за цветање уметности није далеко од заблуде, пише Д. Јеремић и наставља: „ . . . Права уметност је сукоб с добрим, које је добро само за мањину, а зло за већину . . . Оно што инспирише уметност јесте зло. Добро и благостање обично успављују стваралачке снаге . . . Од Хомера до Томаса Мана и од Есхила до Сартра садржај уметности је управо борба човека против свега онога што му смета у свету . . . И та побуна против зла је оно што уметност свих времена покреће . . .“[7]

У новим условима настају нови друштвени сукоби и утичу на све облике духовног живота, па и на усмено народно стваралаштво. Тек би требало сакупити све обиље песмица, узречица, пошалица, анегдота и других израза којима се на народни начин изражава став према знању и незнању, синовима и воловима,

---

[6]) К. Маркс, **Тезе о Фојербаху**, Изабрана дела, књ. II, Култура, Београд 1950, стр. 393.

[7]) Д. М. Јеремић, **Доба антиуметности**, Култура, Београд 1970, стр. 7 — 10

свекрвама и снахама, сељачким колима и тракторима, сукоби између дедова и унука, очева и синова, старих и нових песама, старих и нових игара, пошалица, изрека итд[5]). У селима су остали старци који дуван мотају на новину, а у градове су сишли њихови синови који пуше „кент". Синови су некад у основној школи били добри ђаци, иако су од куће до школе путовали по неколико сати хода. Сад деца новопечених варошана имају школу пред кућом, али не маре за књигом ни онолико колико њихови преци.

Све то оставља трагове у целокупном друштвеном животу, у целокупној културној ситуацији па, разуме се, и у развитку усменог народног стваралаштва.

☆ □ ☆

Некад се у ужичком крају певало о вилама и змајевима, о тужним љубавима. Некад се певало на прелима, уз навијање, уз жетелачку мобу, уз косидбу. Некад су певале рабације, некад су певали чобани . . . Певало се у старије време чешће уз гусле. Некад су се, у дуге зимске вечери на седељкама причале маштовите народне приче, некад су се испредале легенде, фантастичне али лепе, некад се уз посао загонетало и одгонетало.

Много тога било је н е к а д.

Да ли то значи да данас свега тога више нема? Да ли су се жаришта усменог народног стваралаштва угасила? То је била почетна мисао у овом раду.

Из свега што је у изложеном материјалу дато, могао би да се изведе један општи одговор : нешто је постојало па прошло, али је оставило трагове. Нешто живи и данас и не повлачи се ни пред врло агресивним квазифолклором, а нешто је, изгледа, сачувано само у рудиментима и сваки дан касније значи мање могућности да се то сачува. Неки од облика усменог стваралаштва овог краја вероватно се у будућности неће више обнављати, јер су престали сви услови да они нађу примену и за релативно кратко време представљаће само прошлост.

Некад су сви ови облици усменог стваралаштва настајали спонтано, без намештања, без ичије изричите иницијативе. Данас се извођење усменог стваралаштва све чешће сматра послом, који, по унапред утврђеном задатку, треба да се обави, да се вештачки организује, да се прикаже на сцени, на приредби, смотри, фестивалу, такмичењу. Сад то није увек песма од срца, од правог расположења, никла из природне ситуације, већ све више и све чешће „тачка у програму" којом треба да се покаже и докаже да имамо неку културну традицију. За многе облике усменог стваралаштва данас је и у ужичком крају тешко наћи аутентичну ситуацију. Нема више прела, жетелачких моба, нема рабација, нема ни чобана са великим стадима. Људи устају рано, јуре на возове и аутобусе да стигну до фабрике, отуда се враћају опет возовима и аутобусима, преморени, оптерећени свакодневним ситним бригама и невољама. Увече нема више дугих седељки. Одмах се одлази на спавање, јер следећи дан почиње на исти начин. Ако већ треба нечим да се забави, ту су радио, телевизија, плоче, магнетофон. Неко други ту пева, казује шале, пословице, легенде, загонета и одгонета. Све се то постиже притиском на дугме. Човек је уз аутомате и сам све више аутомат.

---

[5])Р. В. Познановић, **Неки нови видови сукоба на селима око Титовог Ужица**, Ужички зборник бр. 6, Титово Ужице 1977, стр. 303 — 320.

Друкчије се усмено стваралаштво развијало кад ових услова није било. Из једног записа о приликама око 1921. године сазнаје се како је у ужичкој кафани почео да ради први биоскоп у овом граду. Власник кафане је једанпут недељно приказивао тадашње неме филмове. Некоме је пало на памет да би сцене са филма биле живље кад би се пратиле каквом музиком. Тако кафеција ангажује ученика учитељске школе Мирослава Верговића да сваки пут кад се приказује филм донесе своју троредну хармонику и да негде из угла, прикривен од публике, посматра филм и свира нешто што ће одговарати сцени. Дође филм **Житије Исуса Христа.** Док су сцене текле, млади свирач се некако снашао и бирао пригодне народне мелодије које је он знао да свира. Одједном на филмском платну Христов гроб се отвори, стражари попадају, а Христос се вине у небо. Свирач се за тренутак збунио. Све се догодило веома брзо. Онда се, као спасоносно „музичко решење" кафаном разлегла мелодија песме **Јел' ти жао што се растајемо.**[9]) Догађај данас звучи као анегдота, али је и добра илустрација ондашњих прилика за извођење народног стваралаштва.

Лагано али сигурно пролази време народних вашара, на којима се природно и ненамештено играло, певало, свирало.

Нема више потребе за прелима, жетелачким мобама, великим косидбама, на којима су, уз стрпљив и дуготрајан рад, стваране песме, приче, пословице, изреке, загонетке, на којима су се понављале старе и ницале нове творевине народног песника и беседника. Данас се сви ти облици усменог стваралаштва све више подређују законима сцене. Ту постоје они који нешто приказују и они који то слушају. Онима који изводе програм неко је унапред рекао шта ће певати, говорити или на други начин сценски извести. Тиме они некоме нуде своју „робу", неку „услугу". Они из гледалишта су дошли да то чују и виде готово на исти начин као што се улази у робну кућу да се нешто купи. Они су за то већ унапред платили улазницу. У тој ситуацији ни извођач („продавац") ни слушалац — гледалац („купац") нису више у природним условима. „Купац" очекује да за свој новац доживи оно што сматра лепим и пријатним. Тад се и „продавац" прилагођава већини, све више се управља по укусу и моди које велики потрошачки аудиторијум формира на основу онога што нуде радио, телевизија, плоче, магнетофонске касете, па чак и кафанске музике, са обавезним певачицама излизаног гласа, отупелог укуса и безбојног репертоара.

Право народно стварање може се доживети у правој ситуацији. Отуда су све привлачније приредбе на којима се народно стваралаштво изводи у природном амбијенту, спонтано и непосредно. Једна од првих такве врсте у ужичком крају била је приредба одржана на спортском стадиону у јулу 1974. године[10]). Била је то завршна приредба „Сусрета сеоских аматерских група" општине Титово Ужице, која ће касније прерасти у регионалну смотру сеоских аматерских група (САГ). Од тада се сваке године одржава у Равнима. На првим сусретима сеоских аматера на ужичком стадиону учествовало је 150 играча, певача и свирача и то је, одиста, како су тада писали дневни листови, „запалило села". Многа села су тек после те приредбе почела да откривају своје таленте. Био је то снажан подстрек да се посвети више пажње неговању изворног народног стваралаштва. Учешће на таквим сусретима, како је писао један репортер, постало је питање престижа сваког села. „Изворне групе покренуле су културни жи-

[9]) „Политика", Београд, 15. јул 1969, стр. 13.
[10]) „Новости", Београд, 12. јул 1974, стр. 10

вот у селима и од заборава отргле стару народну песму, игру, инструменте . . ."[11]) Први пут откако је изграђен, на ужичком Тргу партизана тада се спонтано развило китњасто коло. Тај детаљ сачуван је у многим разгледницама и туристичким проспектима. На другом месту записано је: Био је то „редак и значајан културни догађај и правовремен отпор музичком шунду, који прети да преплави ово право вредно и народно, чиме се овај крај увек одликовао"[12]).

За сусрете аматерских група (САГ) у Равнима интересовање се из године у годину повећава. До сада су се на тим сусретима појављивали извођачи изворног стваралаштва из Кремана, Шљивовице, Рибашевине, Јежевице, Ариља, Миросаљаца, Севојна, Бање, Ерчега, Косјерића, Росића, Синьевца, Сирогојна, Трипкове, Рожанства, Биоске, Крваваца, Аљиновића, Страњана, Брезове, Кушића, Забрњице, Сече Реке, Милићева Села, Годовика, Узића, Здравчића, Буара итд. Изузетан допринос томе даје сваке године Изворна фолклорна група из Равни, која је почела ни из чега и за кратко време успела да ово село по изворном фолклору постане познато широм земље[13]).

После тога, учешће сеоских изворних група било је неизоставно у свим важнијим манифестацијама у Титовом Ужицу и великом броју околних насеља. Сваки долазак председника Тита у ужички крај, све до његовог последњег боравка на Тари 1979. године, подразумевао је програм у коме су обавезно биле сеоске изворне групе. Тако је било на приредби у слободној природи изнад језера у Рибници на Златибору у јесен 1974. године. Тако се поновило октобра 1975. године[14]), а понављало се затим сваке године кад год је председник Тито посећивао своје Ужице и ужички крај. На железничкој станици, испред Народног музеја, на улицама, Тргу партизана, свуда где је долазио и пролазио наилазио је на распеване и разигране изворне групе. Остале су као сведочанство о томе бројне репортаже, фотографије, филмски и телевизијски извештаји.

Извођачи изворног фолклора из ужичког краја подстакнути су и учешћем на бројним фолклорним смотрама, саборима и такмичењима: у Лесковцу, Загребу, Аранђеловцу, Ваљеву, Зајечару, Тополи, Сврљигу, Гучи, а посебан њихов допринос била су гостовања у братским градовима и општинама: Славонском Броду, Тузли, Љутомеру, Лабину, Титовом Велесу, Титовој Кореници, Крушеву и др.

Оркестри сеоских трубача били су око 1960. године готово сасвим замрли. Они који су до тада некако успевали да се одрже тешко су могли да издрже конкуренцију све бројнијих хармоникаша. Драгачевски сабор трубача, који је почео 1961. године, оживео је трубаштво и број добрих оркестара из године у годину се повећава[15]). На Златибору је 1974. године почело и од тада се редовно одржава предтакмичење трубача запад-

---

[11]) „Вести", Титово Ужице, 12. јул 1974, стр. 9

[12]) „Село", ревија за пољопривреднике, Београд, септембар 1974.

[13]) „Вести", Титово Ужице, 31. март 1978, стр. 9.

[14]) „Политика", Београд, 30. октобар 1975, стр. 1; „Новости", Београд, 30. октобар 1975, стр. 3.

[15]) Дувачких оркестара данас има у ужичкој општини девет, у општини Пожега пет, у општини Ариље четири, у општини Ивањица пет, општини Бајина Башта три, општини Косјерић три, општини Нова Варош два, општини Чајетина три. Нема их само у општинама Прибој и Пријепоље.

не Србије. Ту се бирају најбољи оркестри за драгачевски сабор трубача. Од тада се схватило да ни сабор у Гучи, нити предтакмичење на Златибору не могу имати карактер праве смотре народног стваралаштва без осталих извођача. Тако се у Гучи и на Златибору, поред трубача, сваке године појављују многе и веома оригиналне групе певача, играча, здравичара, хумориста, што се показало као погодна прилика да се изворно стваралаштво чува, негује и приказује на начин који је много природнији од оног у концертним дворанама.

Значајан подстрек оживљавању народног стваралаштва дала је традиционална манифестација која се од 1975. године одржава у Ивањици под називом **Звуци Голије, Јавора и Мучња.** У тој манифестацији учествовали су извођачи народног стваралаштва из готово свих села у општини[16]).

* * *

Народно стваралаштво, уосталом, не би ни било оно што јесте да се стално стваралачки не развија. Своје клице и своје корене оно носи у себи, а плодови су му увек на одређен начин у служби општенародног и општељудског. Што је оргиналније, тим је општенародније, тим је слободније, плодније, дубље, пуније, богатије, целовитије[17]). Јер, свако ствара своје обичаје, традиције, песме игре и шале према својим условима, потребама, укусима и расположењима. Зато многе изреке, песме и шале имају исти смисао, кажу исто, само другим речима и на други начин. Нема овде међународног без народног, нема општег без оригиналног. Уколико је нешто оригиналније, утолико ће пре постати прихваћено као опште, општенародно, међународно. Управо је ту велика **шанса** бољег споразумевања међу људима на разним меридијанима, разних боја и убеђења. Оригинално које стекне вредност међународног најпоузданији је доказ колико су људи једни другима потребни колико исто мисле а само различито говоре. У том смислу посебно значење има и мисао да је све што сада „називамо истином само хипотеза, која, нам, у светлости нашег знања, изгледа најподеснија"[18]).

* □ *

Данас се понегде истиче да је народно уметничко стваралаштво део прошлости, да живи своје старачке дане, да се постепено губи и гаси, а понешто се одржава захваљујући фестивалима и фолклорним смотрама. Говори се о техници која је свуда стигла и успела да замени народно певање, народну свирку, чак и игру. Насупрот овим чују се и доста другчија мишљења:

> „Видимо да данашњи револуционарни преокрет народног стваралаштва у израстању светске општенародне естраде обавља се масовним приливом народног стваралаштва. . . Од Маркса зна-

---

[16]) „Новости", Београд, 1. март 1979, стр. 20.

[17]) Д. Недељковић, **Међународно и општенародно у развоју народног стваралаштва,** Рад XX конгреса Савеза удружења фолклориста, Београд, 1978, стр. 426.

[18]) Ц. Ц. Фрезер, **Златна грана,** стр. 335

мо да „одређена доба процвата уметности никако не стоје у сразмери према општем развитку друштва па дакле и према материјалној основици", него, напротив, да и данас античка уметничка остварења „важе као норма и недостижни узор" управо зато што су „резултат" „неразвијености" и „детињства" људског друштва и духа, — „детињства" које се, по Марксу, може као „историјско детињство човечанства" предвидети као могуће остварење будућности и са њим расцват нових „норми и недостижних узора" уметности нових заједница неотуђеног, целовитог човештва комуна у остваривању... Данас народно стваралаштво постаје светски естрадно и тиме, поред осталог, и предмет разних спекулација, профита, шићара, каријера и изопачавања за доларе или динаре те и у опасности да буде награђивано и гушено разним комерцијалним, локалистичким, шовинистичким или порнографским шундом, кичом и другим разним фолклоризмом. . ."[19])

Коло на Тргу партизана у Титовом Ужицу

На овом месту Д. Недељковић је надахнуто говорио о антифолклорним грдобама о назирању изворног народног стваралаштва од његовог првог порекла, стваралаштва у природности, простоти, наивности, о „златном вијеку" кућне и сеоске заједнице до његових данашњих нових остварења.

Без обзира на то шта се о том простом, природном, једноставном и наивном народном стварању пише, без обзира на то како се расправља и чиме се напада или брани, то стваралаштво и даље живи. Истина, неки

---

[19]) Д. Недељковић, **Народно стваралаштво у условима развитка савременог друштва**, Рад XIII конгреса Савеза фолклориста Југославије у Дојрану 1966. године, Скопје 1968, стр. 166.

облици о којима је у овом раду реч, не стварају се изнова, али се већ настали с посебном пажњом чувају. Други облици не само да се стварају, већ се развијају, мењају, множе, преображавају, прилагођавају, управо онако како се и друштво развија. У ужичком крају, чак, уопште се не може говорити о нестајању, већ само о прилагођавању и актуелизацији народног стваралаштва. Златибор је у песми некад ширио гране да од сунца или кише заклони јаране, а кад је дошло до рата — раширене гране су прихватале младе партизане. Стари јарани постаће у борби браћа и другови" и биће баш „ко јабука кад се располови". Сестрине очи у старој песми спасавају заробљеног брата, а у периоду послератне изградње момци су „на тачке" кроз песму куповали очи девојачке. Кад наступи период интензивне индустријализације и уз њу неизбежна урбанизација, кад села почну да се празне и старе, кад се у градским насељима почну сабијати шаролике масе некадашњих сточара, земљорадника, копача и орача, прела и везиља, качара и јапијара, тад настаје кратак прекид са старим облицима друштвеног живота па и старом традицијом, старим начином певања и забављања. Изгледало је у једном периоду да је са изворном песмом и игром, гуслама, пословицама, загонеткама, шаљивим причама и свим другим облицима усменог стваралаштва свршено. Изгледало је да ће на рушевинама старих оквира брзо бити угашена ватра народног стварања да ће ветар разнети чак и пепео вековима створаних усмених традиција. Није се догодило тако. Није ни могло тако да се догоди. Те огромне масе људи, премештањем из сеоске у градску средину, напустиле су, истина, плугове, мотике, српове, косе, преслице сновaљке и натре али је у свести и даље живела успомена у облику стиха, шале, једноставне народне метафоре и све то, после првих шокова у промењеној средини, некако природно се слегне и продужава да живи, чак и да се успешно прилагођава тим новим приликама. Нарасли градови добили су освежење, а проређена села су се својим начином уметничког изражавања бранила од поплаве нових фолклористичких грдоба, које у тако бурним временима неминовно настају. Јер, „човек остаје највише биће за човека". Он и даље тежи „да се сруше сви односи у којима је човек понижено, угњетено, напуштено, презрено биће", односи који се не могу објаснити боље него узвиком оног Француза кад је чуо да се уводи порез на псе: „Јадни пси, с њима хоће да поступају као с људима!"[20])

* * *

Усмено народно стваралаштво чине народна уметничка дела, а уметничка дела су свуда у свету нека врста „трезора националних карактеристика"[21]).

Главно обележје наше народне лирике јесте паганско осећање живота. Песме које су некад певале крстоноше по селима ужичког краја заиста имају паганску садржину, коју прати хришћански припев. Омиљени мотив песама уз рад и у ужичком крају јесте утакмица између момака и

---

[20]) К. М а р к с, **Прилог критици Хегелове филозофије права**, Рани радови, Напријед Загреб, 1961, стр. 89.

[21]) Д. М. Ј е р е м и ћ, **Доба антиуметности**, стр. 14.

девојака. Љубавне песме и овде се одликују бескрајном разноликошћу, а породичне песме по правиду обасјавају тамне стране породичног живота[22]). За митске, породичне, прељске и многе друге песме, приче и легенде, које се у селима ужичког краја испредају дугих зимских вечери, најчешће у децембру, око зимског солстиција, у свему би могло да важи мишљење да је то везано за м и г с к о з л а т н о д о б а, кад се није знало ни за ропство ни за приватну својину, кад је сва имовина била заједничка[23]).

Зар је, после свега овога, паметно наивне лирске стихове које су испевале чобанице по Златибору и Златару, дивне баладе, песме митског садржаја и друге једноставне творевине људског духа, зато што су тако просте, једноставне и наивне, сврстати у „лекције из тужне историје људских грешака и лудости"? Није ли, можда, Фрезер имао више права кад је закључивао да је човекова мисао, па и његова уметничка творевина, „текла од магије кроз религију ка науци... У магији човек се ослања на своју сопствену снагу да се одупре тешкоћама и опасностима које му прете са свих страна... Кад открије своју грешку, кад увиди да је ред у природи ипак друкчији него што је он до тада веровао, човек престане да се ослања на своју снагу и своју интелигенцију и понизно се преда милости великих невидљивих бића — богова — њима приписује све своје далекосежне моћи које је некад охоло приписивао себи. Тако магија уступа место религији. Али временом и религија постаје објашњење које човека не задовољава, јер човек увиђа да у природи око њега постоји извесна крута једноликост, нека строга прецизност с којом се природне радње понављају. Човек поново почиње да верује да је открио неки ред. Поново се враћа некој врсти магије, али то сада није више она стара магија, већ наука. И наука и магија почивају на вери да у природи постоји неки ред ствари, али је велика разлика између онога што претпоставља магија и онога што чини наука. Наука ред успоставља стрпљивим и тачним регистровањем чињеница, а магија је такав ред успостављала помоћу лажне аналогије, која је настајала само у свести, али се није могла материјално проверавати и доказивати... Улазећи у науку, човек је најзад нашао златни кључ који отвара многе браве у благајни природе... Снови магије могу једног дана бити нове стварности науке..."[24])

У народу, дакле, не пресушује извор усмених народних уметничких израза. Он се стално изнова јавља, понекад мења место, правац, смисао, сврху, али увек остаје, увек се прилагођава животу, стварности, увек се везује или наслања на старо и баш тиме задржава једноставност и свежину.

Ономе што је записано и уз те записе запажено у ужичком крају од лирског народног стваралаштва тешко је додати неке нове одлике које већ нису запазили ранији истраживачи. И овде се показује да је битна одлика усмене народне лирике стална променљивост. Усмена песма увек је на почетку дело једног човека. Касније тој песми други понешто додају, понешто одузимају, промене и песма тако „путује кроз десетљећа и

---

[22]) В. Н е д и ћ, **О усменом песништву**, Српска књижевна задруга, Београд 1976, стр. 46 — 59.
[23]) Ц. Ц. Ф р е з е р, **Златна грана**, стр. 698.
[24]) Исто, стр. 837 — 839.

кроз векове". У њој се „огледају и митолошка, и феудална и патријархална времена". Лирске песме мењају се ипак спорије од епских песама.

Друга битна одлика лирске народне песме, која се и у записима из ужичког краја потврђује, јесу утврђена стилска и композициона средства. Постоје, наиме, неки стандарни почеци и завршеци. Постоје доста чврсти описи, поређења, метафоре, епитети и неки бројеви. То је оно што се назива стајаћим речима". То је оно што лирске песме чини традиционалним и колективним[25]).

Ако је нова, новокомпонована народна музика понекад и понегде популарнија од изворне, онда су таквом укусу сигурно кумовали сви они који су новокомпоновану музику нудили на тржишту као нову робу, помодни хит. Има озбиљних упозорења да се новокомпонована музика „претворила у једну примитивну индустрију"[26]. Та музика је данас више друштвени и потрошачки него уметнички феномен, јер се човек обузет потрошачком грозницом не обазире на приземни смисао речи, на оскудан и сиромашан израз, на нападан и извештачен звук. Њега то у продавници плоча интересује на исти начин као што га интересује нови модел ципела. Уосталом, у оваквим расправама о укусу може доћи до највише спорова. „Укус је оно што сви знају шта је" — пише Д. Јеремић и одмах додаје да је права дефиниција далеко од тога. Укус има смисла само у односу на неукус. Још из античког доба се зна да се о укусима не расправља. „Већ читав век траје период у коме се све више развија уметност. умногоме различита, па чак и супротна уметности свих ранијих епоха. Уметност настала у том периоду наилази на врло велике отпоре код публике и води једну врсту рата с њом. . . Први пут у историји врло велики број људи упорно тврди да је готово сва савремена уметност безвредна, чак и бесмислена. . ." [27]).

* * *

Био је ово покушај да се бар један део усменог народног стваралаштва ужичког краја прикупи на једном месту, да се на неки начин разврста, међусобно повеже и донекле објасни.

Нека ови записи народних песама и других облика усменог народног стваралаштва у ужичком крају остану као скроман допринос и нека се придруже оном „броју записа југословенских лирских усмених песама", који данас износи „неколико десетина хиљада"[28]).

---

[25]) В. Недић, Наведени рад, стр. 45 — 46.
[26]) С. Лукић, **Анализа текста нове народне музике**, Рад XX конгреса Савеза удружења фолклориста, Београд 1978, стр. 525.
[27]) Д. М. Јеремић, **Доба антиуметности**, стр. 42 и 174.
[28]) В. Недић, **О усменом песништву**, стр. 45.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

а) Књиге

1. Васиљевић, Миодраг, Народне мелодије из Санџака, Београд 1953.
2. Верговић, Миодраг, Зоље, роман, „Вести", Титово Ужице 1966.
3. Влајинац, др Милан, Моба и позајмица, Српска краљевска академија, Српски етнографски зборник, књ. 44, Београд 1929.

За Влаховић П. Рукописна збирка, Д. Томашевића-Ћирка Посебна издања ЕМСАНУ, 10, Београд 1960

4. Десет сабора народног стваралаштва СР Србије 1971-1981 Лесковац — Александровац, Савез аматера Србије, Београд 1982.
5. Дробњаковић, др Боривоје, Путевима наше земље, Ново поколење, Београд 1952.
6. Ђорђевић, Р. Тихомир, Збијање кућа и ушоравање села под кнезом Милошем, Гласник Српског географског друштва, св. 3
7. Ђорђевић, Р. Тихомир, Наш народни живот, књ. VIII, Геца Кон, Београд 1933.
8. Ђорђевић, Р. Тихомир, Из Србије кнеза Милоша, Просвета, Београд 1983.
9. Ђуричић, Ст. Младен, Ој Ужице, мали Цариграде, роман ратне позадине, издање аутора, Београд 1975.
10. Жицина, Милка, Друго имање, роман, Космос, Београд 1961.
11. Зечевић, др Слободан, Српске народне игре, Савез аматера Србије, Београд 1981.
12. Иванњица, Хроника моравичког краја, Београд 1972.
13. Јакшић, Душан, Пут ка бољој будућности нашег народа, Београд 1941.
14. Јеремић, М. Драган, Доба антиуметности, Култура, Београд 1970.
15. Јиречек, Константин, Историја Срба, књ. I-IV, Београд 1922.
16. Караклајић, Борђе, Збирка народних песама и игара, Нолит, Београд 1955.
17. Караџић, Вук Стеф, Српске народне пјесме, књига прва, Беч 1841.
18. Караџић, Вук Стеф, Српске народне пјесме, књига друга, Беч 1845.
19. Караџић, Вук Стеф, Српске народне пјесме, књига трећа, Беч 1846.
20. Караџић, Вук Стеф, Српске народне пјесме, књига четврта, Беч 1862.
21. Караџић, Вук Стеф, Српске народне пословице, Беч 1849.
22. Караџић, Вук Стеф, Српске народне приповијетке, Беч 1853.
23. Караџић, Вук Стеф, Први и други српски устанак, Београд 1947.
24. Комуна Титово Ужице, Титово Ужице 1975.
25. Лапчевић, Драгиша, Из ужичког краја. Прилози историски и етнографски, Београд 1926.
26. Лапчевић, Драгиша, Наша стара трговина, Београд 1926.

27. Лапчевић, Драгиша, Из моје постојбине, Београд 1930.
28. Лирске народне песме. Предговор Војислава Ђурића. Рад, Београд, 1974.
29. Маркс, К. — Енгелс, Ф., Изабрана дела у два тома, Култура, Београд 1950.
30. Марксизам. Мисао савремене епохе. Антологија текстова, том I-IV, Службени лист, Београд 1976.
31. Милићевић, Б. Милан, Кнежевина Србија, Београд 1876.
32. Милићевић, Б. Милан, Зимње вечери, Београд 1879.
33. Милићевић, Б. Милан, Путовање кроз пет округжија Србије (одломци објављени у листу „Вести", Титово Ужице, годишта 1952 и 1953.)
34. Милошевић, др Милорад Бревинац, Социологија сеоског саобраћаја, „Вук Караџић", Београд 1975.
35. Мићић, Ж. Љубомир, Златибор. СЕЗ. Насеља и порекло становништва, књига 19, Београд 1925.
36. Недић, Владан, О усменом песништву, Српска књижевна задруга, Београд 1976.
37. Осма међународна смотра фолклора, Загреб 1973.
38. Павловић, Љубомир, Ужичка Црна Гора, СЕЗ, Насеља и порекло становништва, књига 19, Београд 1925.
39. Павловић, Љубомир, Соколска нахија, СЕЗ, Насеља и порекло становништва, књига 26, Београд 1930.
40. Петровић, Мита, Финансије и установе обновљене Србије, књ. I-II, Београд 1901.
41. Пирх, Ото Дубислав Плем, Путовање по Србији у години 1829, Београд 1900.
42. Пожега и околина, Пожега 1978.
43. Попа, Васко, Од злата јабука. Руковет народних умотворина. Нолит, Београд 1979.
44. Речник српскохрватскога књижевног језика, Матица српска — Матица хрватска, Нови Сад — Загреб, I-VI, 1967-1976.
45. Ристић, Милован, Стари Влах до ослобођења од Турака, Туристичка штампа, Београд 1963.
46. Ружић, Доброслав, Бердани, Нолит, Београд 1965.
47. Савић, Миливоје, Привредне прилике и подизање индустрије земаљске одбране у сливу река Дрине и Западне Мораве, Београд, 1934.
48. Станојевић, Станоје, Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка, књ. I-IV, Загреб 1924-1928.
49. Тројановић, Сима, Наше кириџије, Српски етнографски зборник, св. XIII-7 Српска краљевска академија, Београд 1909.
50. Тројановић, Сима, Главни српски жртвени обичаји. Старинска српска јела и пића. Поговор др Петар Влаховић. Просвета, Београд 1983.
51. Ужичка република. Записи и сећања. Књига 1. и 2. Титово Ужице 1981. и 1983.
52. Фрезер, Џемс Џорџ, Златна грана, Космос, Београд 1937.
53. Цветови у огњу — изгинули у рату 1941-1945. године у општини Титово Ужице, Историјски архив Титово Ужице 1970.
54. Цвијић, Јован, Балканско полуострво и јужнословенске земље, књига I-II, Београд 1922.

55. Ценерић, Иван, Велика народна лира. Хиљаду песама народа Југославије, Народна књига, Београд 1953.
56. Челебија, Евлија, Путопис, књ. I-II, Свјетлост, Сарајево 1957.
57. Шкаљић, Абдулах, Турцизми у српскохрватском — хрватскосрпском језику, треће издање, Свјетлост, Сарајево 1973.

б) Зборници и годишњаци

58. Илустровани званични алманах календар Дринске бановине за 1932. годину, Сарајево 1932.
59. Рад VIII-ог конгреса Савеза фолклориста Југославије у Титовом Ужицу 1961, Београд 1961.
60. Рад IX-ог конгреса Савеза фолклориста Југославије у Мостару и Требињу 1961. Београд 1961.
61. Рад X-ог конгреса Савеза фолклориста Југославије на Цетињу 1963, Цетиње 1964.
62. Рад XII конгреса Савеза фолклориста Југославије Цеље 1965, Љубљана 1968.
63. Рад XIII-ог конгреса Савеза фолклориста Југославије у Дојрану 1966, Скопје 1968.
64. Рад XV-ог конгреса Савеза удружења фолклориста Југославије у Јајцу 12 — — 16. септембра 1968, Сарајево 1971.
65. Рад XVI-ог конгреса Савеза удружења фолклориста Југославије на Игалу 1969. године, Цетиње 1978.
66. Рад XVII-ог конгреса Савеза удружења фолклориста Југославије Пореч 1970, Загреб 1972.
67. Рад XX-ог конгреса Савееза удружења фолклориста Југославије у Новом Саду 1973, Београд 1978.
68. Сеоски дани Сретена Вукосављевића, зборник радова са симпозијума, књига IV, Пријепоље 1976.
69. Ужички зборник — прилози за политичку, културну и економску историју Титовог Ужица и околине (у даљем тексту: Ужички зборник), број 1, Титово Ужице 1972.
70. Ужички зборник, број 2, Титово Ужице 1973.
71. Ужички зборник, број 3, Титово Ужице 1974.
72. Ужички зборник, број 4, Титово Ужице 1975.
73. Ужички зборник, број 5, Титово Ужице 1976.
74. Ужички зборник, број 6, Титово Ужице 1977.
75. Ужички зборник, број 7, Титово Ужице 1978.
76. Ужички зборник, број 8, Титово Ужице 1979.
77. Ужички зборник, број 9, Титово Ужице 1980.
78. Ужички зборник, број 10, Титово Ужице 1981.
79. Ужички зборник, број 11, Титово Ужице 1982.
80. Ужички зборник, број 12, Титово Ужице 1983.

в) Часописи

81. Народно стваралаштво, орган Савеза удружења фолклориста Југославије, годишта 1961 — 1982. Београд.
82. Гласник Етнографског музеја, Београд 1938.
83. Социолошки преглед, број 2 — 3, Београд, 1977.

г) Дневни и повремени листови

84. „Вести“, недељни лист, Титово Ужице, годишта 1952 — 1979.
85. „Политика“, дневни лист, Београд, годишта 1963 — 1981.
86. „Новости“, дневни лист, Београд, годишта 1962 — 1982.
87. „Глас“, дневни лист, Београд, годишта 1947 — 1950.
88. „Мај“, месечни лист, Титово Ужице, годишта 1972 — 1973.

д) Архивски списи

89. Историјски архив Титово Ужице. Фондови:
— Начелство среза златиборског
— Начелство среза пожешког
— Окружни народни одбор Титово Ужице
— Ткачка радионица
— Фонд откупа и поклона
— Демографска картотека
— Тематска картотека
— Монографска грађа
90. Мићевић, Митар: Историја века једног занатлије, рукопис, Историјски архив Титово Ужице, инв. бр. 4.
91. Радовић, Миладин, Самоуки рукопис, рукописне свеске, Народни музеј Титово Ужице, библиотека.
92. Фолклорна грађа, сакупио и средио Раде В. Познановић, свеска 1 — 23 (у поседу аутора).
93. Монографска грађа, сакупио и средио Раде В. Познановић, свеска 1 — 44 (у поседу аутора).

ДОДАТАК УЗ РАД

УСМЕНО НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО УЖИЧКОГ КРАЈА

Народне песме ужичког краја

БЕЗ ИЗВОРА НЕМА ВОДЕ

Прикупио, обрадио и средио
Радослав Раде В. Познановић

Титово Ужице
1984.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Ова збирка народних стихова из ужичког краја настала је као избор из 24 рукописне свеске о народним умотворинама, које су прикупљане и записиване током више од 40 година, од 1942. до 1984. године.

Стихови народних песама интензивно су записивани после 1961. године, од када је овај посао обављен са више плана, али је и после тога највећи део скупљачког и записивачког рада текао углавном узгредно.

Песме су сакупљане у свим општинама региона Титово Ужице.

Збирка садржи 932 песме.

Песме су подељене на лирске и епске. Већину ове збирке чине лирске песме. Епске песме налазе се на крају збирке и овде су уврштене само неке за које се сматрало да су посебно карактеристичне за ужички крај.

Лирске песме подељене су на 17 група:

1) митске (најстарије);
2) баладе (жалостиве);
3) обредне;
4) песме уз рад:
   а) прељске,
   б) песме уз остали женски и мушки рад,
   в) жетелачке,
   г) косачке,
   д) рабацијске;
5) чобанске;
6) свадбарске (и сватовске);
7) песме о завичају;
8) ратне;
9) славске;
10) успаванке;
11) породичне и социјалне;
12) љубавне;
13) бројенице;
14) бекријске;
15) песме уз игру;
16) шаљиве;
17) здравице.

Неке песме записане су у више варијанти, које се међу собом незнатно разликују. Тиме се хтело указати на распростањеност сличних мотива у

различитим деловима региона и на разноликост израза у садржају. Поједине песме веома су сличне онима које су раније записали и објавили познати сакупљачи (Вук, др Душан Недељковић, Радмила Петровић, Ђорђе Каракласић, Иван Ценерић и др.), али су се и оне уврштене у ову збирку уз измене које су на терену запажене.

Песме су записиване онако како се у народу овог краја говоре или певају. Извршене су само најнужније интервенције на оним местима где се певач или казивач очевидно колебао или био несигуран. Настојало се да се што више очува локална боја говора, уз поштовање карактеристичних израза краја у коме је песма записана. У том смислу и граматичке интервенције на тексту сведене су само на најнеопходније.

Неке песме, по облику и садржају могле би се разврстати и друкчије него што је овде учињено. Овде су оне разврстане углавном онако како их народ разврстава. На пример, ако је нека песма по садржају блиска љубавним песмама, али по облику или приликама у којима се пева народ је убраја међу жеталачке, рабацијске, или шаљиве, таква песма разврстана је и овде међу жетелачке, рабацијске, односно шаљиве песме.

У оквиру једне лирске групе песме су сређене по азбучном реду свог почетка, без обзира на тему и садржај. Епске песме сређене су по приближном реду старости. Код лирских песама нису истицани називи, јер их и народ у овом крају обично именује по првом стиху, а код епских песама истакнути су наслови које су дали казивачи.

Код сваке песме назначен је извор: место или предеона целина где је песма записана, као и година записивања. Ако се поуздано знао казивач или записивач то је такође назначено, а код песама где тих назнака нема записивање је углавном вршио сређивач ове збирке.

Драгоцену помоћ у сакупљању ове грађе пружили су: ученици Основне школе „Андрија Ђуровић“ у Титовом Ужицу, међу којима посебно Миљанка и Јока Ковачевић из Доброселице на Златибору (1958 — 1962); ученици Основне школе „Мито Игумановић“ у Косјерићу и њихов наставник Раде Вучковић (1960 —1962); ученици и наставници Основне школе „Душан Јерковић“ у Злодолу код Кода Бајине Баште; ученици Образовног центра „Жељко Влаховић“ у Прибоју и њихов професор Томислав Пенезић; ученици Образовног центра „Јосиф Панчић“ у Бајиној Башти и њихов професор Видан Николић; ученици и наставници Основне школе „Гојко Друловић“ у Радоињи код Нове Вароши; ученици и наставници Основне школе „Живко Љујић“ из Нове Вароши; ученици и наставници Основне школе „Добривоје Чкоњевић“ из Штиткова код Нове Вароши, и нарочито, ученици Основне школе „Вук Караџић“ из Јасенова и њихов наставник Љубивоје Петровић.

Вредне податке у сакупљању дали су и певачи: Перо Перишић, Милько Мијатовић, Роса Гмизовић и Милена Басуровић из Буара; Милијана Јоксимовић, Радмила Кукањац и Наталија Ћирковић из Сече Реке код Косјерића; Милутин и Милош Вучковић са Забучја код Титовог Ужица; Вићентије Мићић из Рожанства; Дојчило Ђукић из Миросаљаца код Ариља; Ђорђе Жиравац из Ариља; Драгоје Познановић, Јулка Радојичић, Станојка Гајић, Стојанка Газдић, Роса Пауновић, Милорад Марковић и Миодраг Шишић из Гостинице код Титовог Ужица; Трипко Ћитић и Миленко Јокић из Љубања код Титовог Ужица; Милијана и Милена Радојичић из Сињевца код Титовог

Ужица; Милијана и Александар Лејо Ковачевић из Шљивовице на Златибору; Владе и Љубивоје Смиљанићи из Љубиша и др.

Од женских и мушких певачких група највећу помоћ су пружили: мушка и женска група певача из Рибашевине, мушка група певача из Кушића, женска група из Ерчега, мушка група певача из Буара, затим мешовите групе из Сирогојна, Брезове, Никојевића, Равни, Шљивовице, Сече Реке, Врана код Ариља, Буковице, Средње Реке, Прилика, Братљева, Годовика, Севојна, Гостинице, Росића, Девића, Биоске, Висибабе, Здравчића, Крваваца и др.

Детаљније о овим песмама има у посебном раду „Усмено народно стваралаштво ужичког краја".

Титово Ужице,
27. јануара 1984. године

Раде В. ПОЗНАНОВИЋ

НАЈСТАРИЈЕ ИЛИ МИТСКЕ ПЕСМЕ

1.

Без извора нема воде,
Ни живота без слободе.

Сињевац, 1972.
Певале Милена и Милијана Радојичић

2.

Бога моли лијепа ђевојка
Да јој бог да очи соколове
И бијела крила лабудова
Да прелети с мора на Дунаво
И да види Лазареву војску...

Гостиница, 1978.
Певале Станојка Гајић и Јулка Радојичић

3.

Вила бана са планине звала:
— Јеси л', бане, шћери разудао?
— Ја их нисам много ни имао,
Три имао, све три разудао.
Једну дао преко мора равна,
Другу дао преко Сарајева,
Трећу дао у село Бугаре.
Поручује Мара из Бугара:
— Пош'љите ми мога брата Ранка
И уз Ранка девет урочњака,
Бугарско је село урочљиво,
Уреч'ће га Бугарке ђевојке.

Гостиница, 1974.
Певале Станојка Гајић и Јулка Радојичић

4.

Вила Вилу напремас дозива:
— 'Ајде, вило да стрељамо војску!
— Кога ћемо прво устрелити?
— Прво ћемо сина Радована,
Њему мајка није веровала
Од ујамка и од урезника...
Понајприје Тадију дијете,
Што га мајка није варовала
Од урока и од урезника
И онога дана уторника...

Гостиница, 1974.
Казивала Јулка Радојичић

5.

Зелени се ливада,
У ливади јабука,
На јабуци Илија.
Њега зове Милија:
— Ајде, брате, Илија
Да идемо на море,
Да сјечемо јаворе,
Да правимо ћуприје,
Да возимо судије.
Све судије прећоше,
Само један остао,
Он је богу згрешио,
Овци јање украо,
Момку цуру скудио.
Ваздан овца преблеја,
Сву ноћ цура преплака...

Буар, 1960.
Записао Слободан Ђерић

6.

Змај пролеће с мора на Дунаво
И пронесе под крилом ђевојку
Љуто пишти под крилом ђевојка:
— Бог убио змаја од Дунава!
Осташе ми овце на ливади,
Код оваца јаглук ненавезен.
Немам брата да ми купи злата,

Немам сеје да ми јаглук везе,
Немам мајке да ми јаглук шаље,
Немам баба да ми други купи . . .

Гостиница, 1974.
Казивала Станојка Гајић

7.

Иде јесен да с' удам.
Запроси ме Илија,
У Илије ливада,
У ливади јабука,
На јабуци Илија.
Отуд иде Милија:
— Сиђи доле, Илија,
Ајдемоте на море
Да сјечемо јаворе,
Да правимо лађе,
Да возимо душе.
Све су душе у рају,
Само једна остала,
Она богу згрешила,
Овци јагње украла,
Момку цуру скудила.
Ваздан овца преблеја,
Сву ноћ момак преплака . . .

Негбина, 1982.
Записала Милица Селаковић

8.

Испод Мучња крај извора
Овце чува лепа Зора.
Змај долеће, узе Зору.
Устави се на Јавору.
Љуто плаче зора млада,
Жао јој је свога стада . . .

Катићи, 1979.
Певала група певача из Катића

9.

Ја посадих виту јелу
Више куће на камену,
Па најавих румен-воду:
— 'Ајде, водо, бјелу двору!
— Не могу ти бјелу двору
Од витине вите јеле,
Од два пера калопера
И четири милодуна . . .

Буковик, 1981.

10.

Јеремија у пољe!
Бјеж' те змије у море!
Све су редом побегле,
Само једна остала,
Себи очи копала
Са два трна глогова
И четири шипова . . .

Стапари, 1960.
Казивала Милица Гредељевић
Записала Весна Станковић

11.

Јере Петре има џевердара.
Ће нишани — 'оће погодити,
Ће погоди — мелем не требује! . . .

Љубиш, 1974.
Певали Владе и Љубивоје Смиљанићи

12.

Кићено, кићено небо звездама
Ко равно, ко равно поље овцама.
Овцама, овцама нема чобана,
Сем једно, сем једно дете Радоје
И оно, и оно младо заспало.
Буди га, буди га сеја Јелена:
— Устани, устани, брале Радоје,
Овце ти, овце ти за брег зађоше . . .
Будећи, будећи брала заклала.
Лила се, лила се крвца до мора,
Чула се, чула се жалост до бога,
Ће сеја, ће сеја брала заклала . . .

Јасеново, 1981.
Казивала Стоја Аврамовић
Записао Мирослав Аврамовић

13.

Лети соко високо,
Шири крила широко,
Под крилом му ђевојка.
— Шта то радиш, ђевојко?
— Ноћу предем, дању ткем,
Спремам себи дарове,
Најесен ћу да с' удам,
Просио ме лале мој,
Има лале ливаде,
У ливади јабуке.

— Сиђи, лале отале!
Ајдемоте на море
Да крешемо јаворе,
Да правимо лађе
Да возимо душе.
Све су душе у рају
Само једна за рајом,
Тешко богу згрешила:
Овци јање украла,
Момку цуру скудила.
Ваздан овца преблеја,
Своје јање претражи.
Ваздан момак преплака,
Своју цуру ожали . . .

Ојковица, 1981.
Казивала Вукосава Батаковић
Записала Зорица Батаковић

14.

Ој, Иване, Иване,
Не коси де ливаде,
Не штети де отаве,
Већ 'ајдемо на море
Да сјечемо јаворе,
Да правимо лађе,
Да возимо душе.
Све су душе у рају,
Само једна остала,
Нешто богу згрешила:
Стаду овцу украла,
Момку цуру скудила.
Ваздан овца преблеја,
Сву ноћ момак преплака . . .

Гостиница, 1959.
Певао Драгоје Познановић

15.

Овце чува Јагода
По дну поља зелена,
Све је њено до мора.
Отуд иде војвода:
— Помози бог, Јагода!
— Да' бог добро, војводо!
— Кажи право, Јагода,
Кол'ко имаш 'иљада?
— Три 'иљаде, војводо! . . .
Па говори војвода:
— Плети, вези, Јагода,
Просићу те за брата,
Љепши, виши од мене.
— Не 'вали га војводо,
Синоћ сам га вијела,
Води коња на воду,
Плете ногу за ногу,
Спотаче се те паде,
Испаде му марама,
У марами јабука,
У јабуци невена,
У ђевојци невјера,
Младом момку и двије,
Нек га жив бог убије . . .
Плети, вези, ђевојко,
Просићу те за брата,
Љепши, већи од мене . . .
— Не 'вали га ђевере,
Синоћ сам га вијела,
Води коња на воду,
Плете ногу за ногу,
Спотаче се те паде,
Испаде му јабука,
У јабуци невена,
А у момку невјера . . .

Вирово код Ариља, 1957.
Казивала Милосава Ђирјаковић
Записао Новак Живковић
(друга варијанта из Баура, 1963)

16.

Осу се небо звездама,
Лале, звездама,
Ко равно поље овцама,
Лале, звездама,
Овцама нема чобана,
Лале, чобана.
Звездама нема Данице,
Лале, Данице.
Сем једно дете Радоје,
Лале, Радоје,
И оно младо заспало,
Лале, заспало.
Буди га сеја Јелена,
Лале, Јелена:
— Устани, брале Радоје,
Лале, Радоје!

Овце ти поље прећоше,
Лале, прећоше,
До сува врела дођоше,
Лале, дођоше . . .

Гостиница, 1957.
Певала група певача из Гостинице

17.

Полећело јато голубова,
Полећело с мора на Дунаво,
И пренело под крилом ђевојку.
Љуто куне под крилом ђевојка:
Авај мене, до бога милога,
Осташе ми на ливади овце,
Код оваца јаглук недовезан.
Мајке немам да ми јаглук спреми,
Баба немам да ми га донесе,
Сеје немам да ми јаглук везе,
Брала немам да ми овце чува . . .

Титово Ужице, 1961.
Казивала Рада Дрчелић
Записао Веселин Маричић

18.

Полећело јато голубова,
Дико ја,
Дико ти,
Дико вели јабуко,
Ај' са нама ђевојко!

Полећело, ниђе не пануло,
Дико ја,
Дико ти,
Дико вели јабуко,
Ај' са нама ђевојко!

Већ пануло на Јовове дворе,
Дико ја,
Дико ти,
Дико вели јабуко,
Ај' са нама ђевојко!
Дико ја,
Дико ти,

А на двору никог не бијаше,
Дико ја
Дико ти,
Дико вели јабуко,
Ај' са нама, ђевојко! . . .

Ужице, 1942.
По казивању Ангелине Живановић

19.

Полећело јато голубова,
Полећело, ниђе не пануло,
Већ пануло Лазу на дућане.
Лазо седи, ништа не беседи,
Лазо реже пауново перје,
Пореза се по десници руци,
Питала га сестрица Јелица:
— Брате, Лазо, боли ли те рука?
— Сејо Јело, не боли ме рука,
Већ ме боли срце за ђевојком
Што ми синоћ поред двора прође
И пронесе у марами грожђе . . .

Гостиље на Златибору, 1961,
Певала Драгиња Тодосијевић
Записао Благомир Тодосијевић

20.

Полетило јато голубова
Кроз дућане, мимо варошане.
То не било јато голубова,
Већ то били кићени сватови,
Одведоше Ружицу ђевојку.
Кад су били кроз гору зелену
Тад говори Ружица ђевојка:
— Чујете ли, кићени сватови,
Ни пјевајте, ни пушке метајте,
Ова гора нигда није сама,
Ја л' без вука, ја ли без 'ајдука,
Ја л' без оног Мија арамбаше.
Кад сам била од седам година,
Мијо ме је просио од мајке;
Нит' сам хтела, ни ме мајка дала
Мало било, за дуго не било,
Отуд иде тридесет Турака,
А за њима Мијо арамбаша.
Како изби тридесет Турака,
Тако пуче тридесет пушака,
Земљи паде тридесет сватова,
Само оста Ружица ђевојка.
Опази је Мијо арамбаша
Па је води доље на друмове,
Сузе лије, од 'ајдука крије.
Ал' говори Мијо арамбаша:
— Кога ти је, Ружо, најжалије?
Је л' ти жао кума ил' ђевера,
Ил' ти жао Митра ђувегије?

Говори му Ружица ђевојка:
— Није жао кума ни ђевера,
Ни ми жао Митра ђувегије,
Већ ми жао тридесет сватова.
Пусти мене да свате обиђем,
Остала ми свилена марама.
Оде Ружа од леша до леша
Па налази свог милог ђевера:
— Устај, ђешо, жалосна ти мајка,
Тебе, море, код двора чекају
Кад ћеш доћи и довести снајку! . . .
Па извади јаглук од појаса
И покрива лице од сунашца,
Црне 'тице да не грде лице,
Црне вране очи да не ваде.
Опет иде од леша до леша
И налази свога милог кума:
— Устај, куме, жалосна ти мајка!
Тебе, море, код двора чекају
Кад ћеш доћи и довести куму.
Па извади јаглук од појаса,
Прекрива му лице од сунашца,
Црне 'тице да не грде лице
Црне вране очи да не ваде.
Опет иде од леша до леша
И налази Митра ђувегију.
— Устај, Митре, жалосна ти мајка!
Тебе, море, код двора чекају
Кад ћеш доћи и довести љубу.
Па извади јаглук од појаса
И покрива лице од сунашца,
Црне 'тице да не грде лице,
Црне вране очи да не ваде.
Па извади сабљу од појаса,
Удари се сабљом виш' појаса.
— Када нема кума ни ђевера,
Када нема Митра ђувегије,
. . . .
Нека нема Ружице ђевојке! . . .

Церје код Бајине Баште,
1982.
Казивала Милунка Јанковић
Записала Даница Јанковић,
ученица

21.

Синот ово доба
Виле пројездише,
Марка проведоше.
Љуто пишти Марко:
— Избави ме, мајко!

Шљивовица на Златибору,
1973.
По казивању Александра
Ковачевића

22.

Чувам овце, низ поље погледам
Ђе су виле коло у'ватиле.
И мој брале коло окреташе,
Десном руком сузе отираше:
Питале га посестрме виле:
— Да ли жалиш по селу ђевојке,
Или жалиш остарелу мајку?
Одговара мој рођени брале:
— Ја не жалим у селу ђевојке,
Нити жалим остарелу мајку,
Већ ја жалим сеју код ована,
Не може ми ђога напојити,
Сузама ће воду замутити . . .

Доброселица на Златибору,
1962.
Записала Јока Ковачевић

1.

Будила Брена Обрена:
— Устани, брале, Обрене!
Одоше овце низ поље!
Будећи брала заклала
Бијелим зубом под грло.
Одли се крвца до мора,
Чула се жалост до бога . . .

Шљивовица на Златибору,
1974.
Певале Милијана Ковачевић
и Добрина Томоњић

2.

Гором језде кићени сватови.
Гором језде, гора се пролама,
А из горе вила проговара:
— Куд језднте, што коње морите,
Умрла је прошена ђевојка . . .
Застадоше кићени сватови,
Наопако барјаке увише
И жалосни кући се вратише.

Љубање код Титовог Ужица
1961.
Певала Горгина Ћитић,
Записао Раденко Ћитић

3.

Дурмиторе, висока планино,
Са тебе се Биоград виђаше,
Ђе но беше робље продавато,
Пошто — зашто три синџира робља.
Што бијаше Роксанда ђевојка,
За њу дава Царевићу Мујо
За њу дава три товара блага.
— О, Росандро, лијепа ђевојко,
Потурчи, се Росо, живота ти,
Да заједно вјеру вјерујемо!
— Нећу, Мујо, живота ми мога!
Кад су били на првом конаку
Све је робље бегу вечерало,
Не вечера Роксанда ђевојка.
Проговора беже Алај-беже:
— Закољите јагње испод овце,
Не би ли ми Роса вечерала!
— Не коль' јагње, не кољи одојче,
Ја не мислим, беже, вечерати!
Кад су били на другом конаку
Све је робље бегу вечерало,
Не вечера Роксанда ђевојка.
Проговора беже Али-беже:
— Закољите овна дебелога,
Не би ли ми Роса вечерала.
— Не коль' овна, не пусти му звона,
Ја не мислим, беже вечерати.
Кад су били на трећем конаку
Све је робље бегу вечерало,
Не вечера Роксанда ђевојка.
Проговара беже Али-беже:
Закољите вола дебелога
Не би ли ми Роса вечерала!
— Не коль' вола, не пусти му кола,
Ја не мислим, беже, вечерати!
Проговара беже Али-беже:
— Седи, Росо, на зелену траву,
Да ја легнем санак боравити!
То је Роса једва дочекала.
Повади му ноже од појаса,
Закла бега као јагње бело.
— Беж'те робље, куд је коме драго,
А ја одох мојој милој мајци
Да вечерам господску вечеру,
Сува хљеба и црвена вина...

Добраче, 1960
Певала Милосава Лазовић

4.

Игра коло на росној ливади
И у колу Љуба Дамљанова,
Све је коло висом надвисила
И љепотом својом зачинила.
Проговара Никола из кола:
— Лако, лако, Дамљанова љубо,
Данас ће ти Дамљан погинути!
Мало било, за дуго не било,
Пуче пушка из зелена луга
И погоди у колу Дамљана.
Дамљан паде, љуба му допаде.

— Јој, Дамљане, моје јарко сунце,
Рано ли ми бјеше огријало,
Још раније за горицу зађе . . .

Љубање, 1960.
Певала Горгина Ћитић

5.

Извор вода извирала,
Белу пену извијала.
У пенама златан сандук,
У сандуку лепа Мара.
Лепа Мара проговара:
— Ко ће мене отклопити,
Ја ћу њему љуба бити!
То дочула два овчара,
Долазише, отклапаше,
Отклапаше, не могаше,
Заплакаше па одоше.
Опет Мара проговара:
— Ко ће мене отклопити
Ја ћу њему љуба бити!
То дочула два косача.
Долазише, отклапаше,
Отклапаше, не могоше,
Заплакаше па одоше.
Опет Мара проговара:
— Ко ће мене отклопити,
Ја ћу њему љуба бити!
То дочула два ковача,
Добре кључе начинише,
Долазише, отклопише,
Лепу Мару отворише,
Своме дому одведоше . . .

Јасеново, 1982.
Казивала Деса Тошић
Записао Димитрије Тошић

6.

Илија се превија
Свако јутро и вече
Својој мајци у крило.
— Мила мајко, мајчице,
Проси мени Инђију!
— О, мој сине Илија,
Не дају ти Инђију,
Већ ти иди у поље
Па ти посиј пшеницу,
А ја одох у брдо
Да сазовем ђевојке:
— 'Ајте, 'ајте, ђевојке,
— 'Ајте, 'ајте на жетву!
Све ђевојке дођоше,
А Инђија не дође.
Илија се превија
Свако јутро и вече
Својој мајци у крило:
—Мила мајко, мајчице,
Доведи ми Инђију!
— О, мој сине, Илија
Не дају ти Инђију,
Већ ти иди на чардак
Па се покри покровом,
А ја одох на брдо
Да сазовем ђевојке:
— 'Ајте, 'ајте, ђевојке,
Умро ми је Илија!
Све ђевојке дођоше,
А Инђија најприје.
Црне косе пустила,
У црно се завила.
Она иде на чардак
Па открива покрове.
Инђија се заплака,
Илија се насмија.
— Не плаши се, Инђија,
Ти си моја и била! . . .

Титово Ужице, новембра 1961.
Певала Стојка Линдић
Записала Љиљана Масловарић

7.

Једно јутро баш у рану зору
Зове Иван Марију у гору.
Кад су били насред чарне горе
Вади Иво револвере своје.
— На ти, Маро, те ти уби мене
Да ми срце за тобом не вене.
Мара му се куне као богу:
— Ја те, Иво, убити не могу!
Загледа се Иво у сунашце
Па удара Мару у срдашце.
Мртва Мара на земљицу пала.
Тад се Иво шеће до пољане.
Пред њега су цуре ишетале.
— Ој, Иване, да те бог убио,

Јеси л' нашу Мару изгубио?
— Јесам, цуре, живота ми мога
Да не иде Мара за другога!
Јуче мајка Мару сахрањује,
Далеко се јека одјекује.
Кад је Иво саслушао јеку,
Он се баци у дубоку реку . . .

Доброселица на Златибору, 1961.
Записала Миљанка Ковачевић

8.

Једно јутро — пала роса,
Поранила мајка боса,
Поранила низ Лозницу,
Ногом стала на гробницу,
Ногом стала па се мисли:
— Ej, гробнице, чија ли си,
Да ли мога сина ниси? . . ,
А из гроба глас се вије:
— Иди, мајко, тешко ми је,
Тежа ми је суза твоја,
Него црна земља моја.
Иди, мајко, кући својој,
Носи поздрав драгој мојој!
Ако драга овце чува
Нек обере све петровце
И ако ме воли јако
Нек обере цвеће свако.
Једног дана, једног свеца
Нек исплете два-три венца
Па нек дође поред горе
Ту ће наћи моје дворе.
Моја кућа са два спрата,
Затворена свака врата.
Моје собе пуне крви,
Ја у борби падох први.
Иди, мајко, јави роду
Да сам пао за слободу! . . .

Ојковица, 1981.
Записала Мира Горошић

9.

Кад Пашићи секу удаваше
Дову чине, а курбане кољу
Да им сеја здрава гору прође.
Кад су били насред горе равне
Проговара лијепа ђевојка:
— Не идите, кићени сватови!
Не стижемо нашој бјелој кули!
Кад су здраво дошли бјелој кули,
Прилази јој њена свекрвица:
— Снахо моја, дуго жива била!
Прилази јој њена заовица:
— Снахо моја, лијепа ти коса!
Долази јој Мехмеде дјевере:
— Снахо моја, јеси ли озебла?
— Јесам брате, мој мили дјевере!
То изусти и душицу пусти.

Забрњица код Прибоја, 1982.
Записала Зехра Јаховић

10.

Кад сам била код тате и нане
Носила сам дукате, мерџане,
Код драгана — боса сваког дана.

. . .

Очи моје, зелене и плаве,
У ког сте се лудо загледале?
Ил' у мила што коси ливаде,
Ил' онога мила рабацију,
Ил' онога што поји волове
Ил' онога младог кочијаша
Што но синоћ возаше сватове,
А на коњу заспала ђевојка?
Тешко јој је глава забољела!
Проговара Милица ђевојка:
— Стан'те мало, устав'те сватови,
Зовите ми мога милог драгог
Нек угаси свирке и песнике!
То изусти па душу испусти.
Сви сватови редом застадоше,
Сви се редом чудом зачудише
Где им умре лијепа ђевојка.
Сабљама јој сандук саковали,
Ножевима раку ископали,
Под виту је јелу сахранили.
Проговара вила из облака:
—Младожењо, лоше ти судбине,
Ти си трећу љубу сахранио,
Кући једну ниси доводио.
Кад се будеш четвртом женио
Ти не купи кићене сватове

Ој не иди куда иду виле,
Јер се млађан нећеш оженити,
Нит' ће твоја запјевати мајка . . .

Ојковица, 1981.
Казивала Душанка Дробњак
Записала Миланка Дробњак

11.

Кад се жени нежењен Драгојле
На далеко запроси девојку
За годину салио прстење,
А за другу скупио сватове,
А за трећу пошʼо по девојку.
Кад су били на нову пољану
Излазила девојачка мајка,
Излазила па им говорила:
— Ој, Драгојле, зете несуђени,
Не растркуј коња зеленога,
Умрла је лијепа девојка!
Кад сте били на нову пољану
Видели сте до три гроба нова.
Што 'но има калпак и челенка,
Оно ти је шурак Василије.
Што 'но има златна перјаница,
Оно ти је свастика Васиљка.
Што 'но има бурму и прстење,
Оно ти је лијепа девојка.
Умирала, мајку заклињала:
— Даруј, мајко, кићене сватове!
Сваком свату од свиле кошуљу,
Мом Драгојлу од злата кошуљу,
Уз кошуљу везене јаглуке,
Уз јаглуке увеле јабуке,
Нек му вене срце за девојком,
За девојком, лијепом Радојком!...

Растиште, 1982.
Казивала Нада Кремић

12.

Куд идете, кићени сватови,
Куд идете, куд коња морите?
Умрла је прошена девојка.
На умору мајци говорила:
— Мила мајко, свате дочекајте,
Сваком свату по бошчалук дајте,
Мом драгану девет бошчалука,
Нек се кити девет годин' дана . . .

Забрњица код Прибоја,
1982.
Записала Зехра Јаховић

13.

Лети соко високо на паде.
Оно нешто о драгану знаде! . . .
Ој, сејо Јело,
Расплети косе,
Мртвог ти драгог
Из војске носе!
— Ја нећу за њим
Расплести косе!
Нека га, нека,
Није ме брига,
Синоћ ми књига
од другог стигла . . .

Добриловићи код Прибоја,
1982.

14.

Мала соба мо̀лована,
Ту је Рада боловала.
Седи Рада и уздише,
Свом драгану писмо пише.
Кад је писмо написала
Своју мајку дозивала:
— Устај, мајко, пали свећу
Ја ти више живет' нећу!
Није свећа ни планула,
Млада Рада изда'нула . .
Што ћу, мајко, умријех ти млада,
Остаде ми чешаљ и помада,
У марами сјајно огледало.
Чешаљ подај другарици мојој,
Марамицу неком момку младу,
Кад с' огледне, нек за мном погледне,
Кад с' убрише, нек за мном уздише!. . .

Доброселица на Златибору, 1960.
Записала Миљанка Ковачевић

15.

Мило сунце, ће си задоцнило?
— Задоцнило чудо гледајући
Кад умире јединац у мајке.
Он јединац међу девет сеја.
— 'Ајте, сеје, жени вам се брале!
Миле сеје једва дочекале.
Свака 'вата коња и сокола.

Кад су биле близу бјела двора
Нит се чују пјесме ни свирачи,
Већ се чују дрвени мајстори. . .
Све су сеје гласом закукале,
А најмлађа на мјесту остала. . .

Заглавак код Бајине
Баште, 1982.
Казивала Рада Јанковић
Записала Радина Јовановић

16.

На планини, на равнини,
Миливоја заробили.
Миливоје писмо шаље:
— Мила мајко, избављај ме!
— Шта ти траже, Миливоје?
— Траже, мајко, косе твоје!
— Ја без косе бит' не могу,
А без тебе, сине, могу!
Миливоје писмо шаље:
— Мили оче, избављај ме!
— Шта ти траже, Миливоје?
— Траже, оче, дворе твоје!
— Ја без двора бит' не могу,
А без тебе, сине, могу!
Миливоје писмо шаље:
— Мила сејо, избављај ме;
— Шта ти траже, Миливоје?
— Траже, сејо, руво твоје!
— Ја без рува бит' не могу,
А без тебе, брале, могу.
Опет пише Миливоје:
— Мила љубо, избављај ме;
— Шта ти траже, Миливоје?
— Траже, љубо,очи твоје!
Љуба очи извадила,
Миливоја избавила. . .

Растиште на Тари, 1982.
Казивао Милован Кремић,
Записала Радмила Кремић

17.

Овце чува лијепа ђевојка,
Овце чува, низ поље погледа
Док угледа на коњу делију.
Јаше коња младо, нежењено,
Па догони коња до ђевојке.
— Стан, зеленко, стао под ђевојку,
Баш под ону која чува овце!
Дај, ђевојко, ту бијелу руку
Да ти дадем бурму и јабуку,
Да ме чекаш да одслужим војску,
Да ме чекаш четири године!. . .
Говори му лијепа ђевојка:
— Не чекам те ни четири дана,
А камоли четири године.
Није мени до твога весеља,
Већ је мени до моје жалости.
Имала сам три брата рођена.
Једнога ми вода однијела,
Другога ми Турци заробише,
А трећега виле премамиле.
Оног брата што вода однесе
Тужна му се никако не надам.
Онога што Турци заробише,
Ономе се надам и не надам,
А оног што виле премамише
Ја се њему свако вече надам. . .

Гостиље на Златибору,
1961.

18.

Овце чува Цмиљаница,
Војводина чобаница.
Отуд иде девет брата.
Најстаријем Млађен име,
А најмлађем Радојица.
Млађен браћи проговара:
— Да просимо Цмиљаницу,
Војводину чобаницу
За најмлађег Радојицу.
Испросише, поведоше.
Кад су били манастиру,
Манастир се затворио,
Свијеће се угасиле,
Све иконе затрептале,
Из кандила крв пролила,
Пуне чаше крви сташе.
Кад су били на лежнику
Сјајна звезда засијала
Младу Раду из њедара.
Кад то виде млади Раде,
Он запита Цмиљаницу:
— Ој, бога ти, Цмиљанице,
Војводина чобанице,
Ког си рода и порода?
— Не знам, богме, Радојица,

Ја сам млада заробљена,
Преко мора пренешена,
Златном жицом замотана. . .
Ја сам чула да говоре
Да ја имам девет брата,
Најстаријем Млађен име,
А најмлађем Радојица! . .
Кад то зачу млади Раде,
Од постеље одустаде:
— Прости, боже, на незнању!
Не љубим те као љубу,
Већ те грлим к'о брат сеју! . . .

Ојковица, 1982.
Казивала Драгојла Тановић
Записала Драгана Тановић

19.

Ој, Лазаре,на води возаре,
Пази брода, не превози кога;
Јеси л' скоро кога превозио?
Нисам скоро, нисам ни одавно,
Само синоћ кићене сватове.
На коњу им умрла девојка,
Уз руке јој узде примрзнуле.
Док повика кићен ђувегија:
— Ој, ђевере, од злата бисере,
Ја, видиш ли, ништа не видио,
На коњу нам умрла ђевојка. . .

Ојковица, 1982.
Казивала Даница Тановић
Записала Јелка Тановић

20.

Ој, ливадо, зелена ливадо,
Што зелена оста некошена,
На средини мало прокошена.
Туна сједи Јово и Мерима,
Јово сједи, ситну књигу пише,
А Мерима ситан везак везе.
Јово Мејри до три грија каже:
Једно гријех говорит' што није,
Друго гријех кудити ђевојку,
Треће гријех љубити ђевојку,
Љубити је па је не узети.
Тијо Мејра Јови проговара:
— Грије' кажеш, а о њима радиш,
Мене љубиш, узети ме нећеш.
— Оћу, Мејро, живота ми мога,
Живота ми и мога и твога.
Таман они у ријечи били,
Док ето ти Јованове сеје:
— Хајде, Јово, тебе жени мајка,
Довела ти Ружицу из села,
Љепша, већа од твоје Мериме.
— Нећу, сејо, живота ми мога,
Живота ми и мога и твога!
Оде сеја кући невесела.
Мало било, за дуго не било,
Док ето ти Јованове мајке:
— Хајде, Јово, тебе жени мајка,
Довела ти Ружицу из села,
Љепша,већа од твоје Мериме.
— Нећу, мајко, живота ми мога,
Нећу кући, нећу се женити,
Нећу моју Мејру оставити.
— Хајде, Јово, проклета ти рâна,
Којом те је мајка одранила.
Тијо Мејра Јови проговара:
— Иди, Јово, проклеће те мајка!
Оде Јово кући невесело.
Кад је био двору на помолу,
Миле сеје коло ухватиле,
Миле снаје пјесму запјевале.
Оде Јово право на чардаке
Па он леже у меке душеке
Па говори својој милој мајци:
— Обући ми танану кошуљу
Што је мени моја Мејра ткала,
Није ткала, него сашевала!
Опаш' те ми свилене појасе
Што је мени моја Мејра ткала
Није ткала него сашевала!
Не нос' те ме ситнијем сокаком,
Већ ме нос' те пољем широкијем
Не би л' мене моја Мејра вид 'ла,
Не би ли ме Мејра ожалила! . .
То изусти, а душу испусти.
Однеше га пољем широкијем.
Док су Јови раку ископали
И Мејри су сандук саковали,
Напоредо њих су сахранили,
Кроз гробове руке протурили
И у руке јадике јабуке
Да јадују мајке довијека.

Биоска, око 1960.
Запис др Душана
Недељковића

21.

Отиште се стена са бундева
Те погибе триста и три овце
И са њима Марко и Миленко.
Марка жали и отац и мајка,
А Миленка из села Ђевојка. . .

Околина Нове Вароши, 1982.
Записао Слободан Поповић

22.

Планино, моја старино,
Често сам тобом ходио,
Хајдучке чете водио.
Многу сам мајку цвелио,
Највише мајку Јовову:
Заклах јој сина Јована,
Наморах оца да пече,
Отац га пече и плаче.
Наморах мајку да једе,
Мајка га једе и плаче.
Наморах сеју да игра,
Сеја му игра и кука:
— Јој, Јово, брате рођени,
Ти си нам јање Ђурђевско!. . .

Планино, моја старино,
По теб' сам млађан ходио
И вите јеле бројио. . .

Гостиница, 1957.
По казивању Уроша Познановића.
Додатак забележен у селу Косјерићу на приредби 1978. године

23.

Полеће соко
Са вите јеле,
Савио крила
До црне земље.
Савио крила
Па ниско паде,
Жалосно писмо
Бевојци даде.
— Бевојко, Радо,
Расплети косе,
Мртвог ти драгог
Низ поље носе!
— Нека га, нека,
Нека га носе,
Доста је моје
Мрсио косе!
Нека га, нека,
Земља му проста,
Љубави наше
Било је доста! . . .

Јелова гора, вашар на Јовановој води, 11. септембра 1971.
Певали Благоје Буричић из Волујца и Обрад Миливојевић из Гостинице

24.

Пошла Јулка у госте код ујка.
Тревила је три млада бећара.
Први каже: „Ајде са мном, Јулка!"
Други каже: „Моја си Ђевојка!"
Трећи каже: „Ти си моја Јулка!"
Кад је Јулка њике саслушала,
Она скочи у мутно језеро.
Проговара из језера Јулка:
— Кажите ви мојој милој сеји
Да не чува по језеру овце,
Попашће ми моје русе косе!
Кажите ви моме милом брату
Да не коси по језеру траву,
Покосиће моје вите руке. . .

Титово Ужице, 1962.
Записала Зорица Линдић

25.

Сеја брала на вечеру звала:
— 'Ајде, мили брате, вечерати!
— Не могу ти, сејо, вечерати,
Ја сам синоћ у мејани био,
С Турцима сам кавгу заметнуо,
Убио сам јединца у мајке.
Ја цар неће ни сребро ни злато,
Већ он оће у замену главу
Или мене или кога мога,
А ја немам до бога никога! . .
Опет сеја брату говорила:
— 'Ајде, мили брате, вечерати!
Сеја има до четири сина,
Једнога ће у замену дати,
Да замени, брате, твоју главу. . .
Кад ујутру јутро освануло,

Освануло и сунце грануло,
Буди мајка сина Симеуна:
— Устај, сине, синуло је сунце!
Тебе ујко у сватове зове
Да му будеш ђевер уз ђевојку!
Проговара сине Симеуне:
— Не дирај ме, остарила мајко,
Ја сам ноћас ружан сан уснио:
У мог баба крвави рукави
И крваве ноге до кољена! . . .
Опет мајка сину говорила:
— Устај, сине, синуло је сунце,
Да те ујко у пољу не чека! . . .
Уста Симо, жалосна му мајка.
Све облачи свилу и кадиву
Па се Богу на рамена баца.
Право оде преко поља равна.
Ал' ето ти три Турчина млада,
Три Турчина са три коња врана.
Један вели: „Ја, добра јунака!"
Други вели: „Ја, лијепа јунака!"
Трећи ћути, ништа не говори,
Ману сабљом, одсече му главу.
Мртва глава — језик проговара:
— Ој, бога вам, три Турчина млада,
Баците ми главу у зобницу
Па је нос' те остарелој мајци,
Нека плаче, нека јадикује,
Нек не спрема сина у ђеверство,
У ђеверство, ујково невјерство. . .

Заовине, 1983.
Казивао Драган Николић
Записао професор
Видан Николић

26.

Цвала ружа, на друм опадала.
Отуд иду кићени сватови.
Сви сватови ружу узимаше,
Само не ће Лазо Ђувегија.
Он доводи коња до ђевојке
Па јој онда тијо говорио:
— Ој, ђевојко, ти си ми девета!
Осам ми је мајка отровала
Па се бојим и тебе ће, дико!
Кад будемо двору на помолу
Ишетаће моја стара мајка,
Изнеће ти у корници вина!
Немој пити, немој се шалити,
Већ га подај до себе ђеверу!
Кад су били двору на помолу,
Ишетала њина стара мајка
И изнела у корници вина,
Ал' ђевојка мудра и премудра,
Нешће пити ни ђеверу дати,
Већ га сасу у зелену траву.
Оде стара мајка кукајући.
— Не вреди ти, мајко, сад кукати,
Ваља нама вијек вјековати. . .

Церје код Бајине
Баште, 1982.
Казивала Милунка
Јанковић
Записала Даница
Јанковић

27.

Чува овце Јован и Јована,
Јован овце, а Јована јањце,
Јован свира, а Јована везе.
Јовани се руке изнојиле.
— Иди, Јово, у гору за воду,
И донеси у свирали воде!
Јока пила и руке умила.
Плану лице као јарко сунце,
А и руке као мјесечина.
— Или волиш сабљу цјеливати
Или моја вјерна љуба бити?
— Ја ти волим сабљу цјеливати,
Него твоја вјерна љуба бити!
Сабљом ману, одсјече јој главу.
Јока паде у зелену траву.
Кад је стадо кући потерао,
Ишетала Јованина мајка:
— О, Јоване, камо ми Јована?
— Јована је свилу замрсила,
Изгубила иглу од бисера!
— О, Јоване, да те бог убије,
Што си моје погубио чедо! . . .

Прибој, 1982.
Записала Босиљка Андић

28.

Чува овце Милош и Милена.
Рече Милош Милену узети
И Милена за Милоша поћи.
Проговара Милош момче младо:
— Чувај овце, Милена ђевојко

Док ја одем двору бијеломе!
Оде Милош па се не поврати.
Вјетар дува кроз јелове гране
И доноси до Милене гласе:
Милоша је мајка оженила.
Кад то чула Милена Ђевојка
Она оде двору бијеломе
Па говори својој старој мајци:
— Ој, бога ти, моја стара мајко,
Донеси ми војничко одело,
Уз одело сабљу оковану
Да ја идем Милошу на свадбу,
Милоша је оженила мајка!
Послуша је њена стара мајка.
Донела јој војничко одело,
Уз одело сабљу оковану.
Она оде Милошу на свадбу.
— Добро вече, Милош момче младо!
— Бог помаже, незнана делијо!
Сабљом ману одсјече му главу.
Мртва глава — језик проговара:
— Бог т' убио, моја стара мајко,
Не жениш ме Миленом Ђевојком,
Већ ме жениш са зеленом травом!...

Злодол код Бајине
Баште, 1982.
Казивала Милица Ранковић
Записао Мирослав Ранковић

29.

Што Морава мутно тече
Кроз Србију свако вече?
Или паша коње пои,
Ил' пашина војска броди?
— Нити паша коње пои,
Нит' пашина војска броди,
Купале се две сестрице,
Ај, Калина и Малина.
Калина је препливала,
Малина се утопила.
Мртва глава проговара:
— Ај, Калина, сејо мила,
Немој касти нашој мајци
Да сам се ја утопила,
Већ ти кажи нашој мајци
Да сам се ја удомила.
Две обале — два Ђевера,
Ситан песак — сви сватови,
Сиње море — Ђувегија! . . .

Равни, 1976.

НЕКОЛИКО ОБРЕДНИХ ПЕСАМА

1.

Волике конопље
На данашње Прокопље!
Волике конопље,
Још веће кошуље! . . .

У Гостиници код Титовог Ужица пева се уз љуљање на љуљашкама на Покладе. На Златибору се пева на празник Прокоп (11. марта). Текст записала Милина Браловић у Дренови на Златибору, 1960.

2.

Нема бољих у години дана
Од Божића до светог Јована. . .

Заостро код Прибоја, 1982.

3.

Роло бора вечера!
Роло бојена постеља!
Небо земљу пољубило,
Не поради злих жена,
Но поради добрих људи!
Крач, крач!
Ржен колач покрива! . . .

Доброселица на Златибору, 1962. Казивао Маринко Ковачевић, рођен 1881.

ПРЕЉСКЕ ПЕСМЕ

1.

Газдарице, истерај те прелце,
Напрешћемо свака по вретенце! . . .

Злодол код Бајине Баште, 1982. Казивала Гроздa Милошевић

2.

Да сам знала ја за ово прело
Спремила би писмо низа село
Да ми дође моје јање бело. . .

Околина Прибоја, 1982. Записала Босиљка Анџић

3.

Дођи, драги, довече на прело
И обући човано одело,
И обући одело од шајка,
Нек се моја обрадује мајка,
Ја ћу блузу од бијеле свиле,
Нек се твоја обрадује, Миле! . . .

Село Косјерић, децембра 1979. Певала група жена на приредби

4.

Дрндам вуну драгану за гуњу,
Јариницу — бабу кабаницу,
Нека носе кад мене испросе,
Кабаницом нека се поносе!
Добро вуна издрндана,
Издрндана,
Биће гуња за драгана,
За драгана,
Издрндана јариница,
Јариница,

Биће бабу кабаница,
Кабаница! . . .

Брезова код Иванице,
12. маја 1979.
Певала група жена на
приредби

5.

Залуд прело, да је још' волико,
Нема драгог — ко да нема нико!...

Гостиница код Титовог
Ужица, 1965.

6.

Запевај де грло моје бело,
Нек се чује у девето село,
Нека дођу сви момци на прело!...

Висока код Ариља, 1952.

7.

Ја сам била код цара на прелу.
Царица се с царем договара:
— Шта ће, царе, прење вечерати?
— Старе бабе бијеле погаче,
А ђевојке симита сомуна,
Млади момци проје несијане! . . .
Царица се с царем договара:
— Ће ће, царе, прење коначити?
— Старе бабе у нове вајате,
А ђевојке у нове чардаке,
Млади момци за плотом у жари!...

Годљево код Косјерића,
1961.

8.

Лети соко повисоко,
Све гледа и прегледа:
Ко дрема, ко не дрема.
Млада Коса задремала.
Устани, Косо,
Устани, цвеће,
Послаћемо Милана
Да се с тобом шеће! . . .

Вране код Ариља, 1951.

9.

Месечина, а ја зовем прело.
Није дошло моје луче бело,
Није дошло, али ће да дође,
Овим шором не може да проће!...

Рибашевина код Титовог
Ужица, 1982.
Певала група жена на
приредби

10.

Преле су прење до зоре.
— Која је највише напрела?
— Највише напрела Марија! . . .

Волујац код Титовог
Ужица, 1973.

11.

Пред' те, прење, танко и једнако!
Пред' те, прење,не гледајте на ме,
Што у мене мало на вретену.
Прела танко па се чини малко! . . .

Гостиница код Титовог
Ужица, 1974.
Казивала Станојка Гајић

12.

Пред' те, прење, не гледајте на ме,
Ја сам ишла у село на прело,
Опрела сам сто аршина платна.
Сакројићу драгану кошуљу,
Све се бојим да не буде кратко!...

Јакаљ код Бајине Баште,
1978.

13.

Пред' те, прење, не гледајте на ме,
Ја сам моје опрела од шале.
Опрела сам три аршина платна
Да сашијем свекрви кошуљу.
Све се плашим дуга ће јој бити.
Морам сести у свету нећељу
Да поткратим свекрви кошуљу. . .

Ерчеге код Иванице, 1979.
По певању женске групе

14.

Пред' те, прење, до зоре!
Која је највише опрела?
— Рада је највише опрела,
Посл'о јој Мирко повјесмо:
— Преди ми, Радо, кошуљу!

Ако ти штогод остане,
Ти спремај себи дарове! . . .

Косјерић, 1979.
Певала женска група на приредби

15.

Предем, канурам,
Решила сам да с' удам!
— Преди, канурај,
Па се за ме ти удај!
— Предем повјесмо,
Изаткаћу платно!
— Преди, изаткај,
Па се за ме ти удај! . . .

Приредба у Народном позоришту у Титовом Ужицу, 12. маја 1979. год.
Певала женска група из Брезове код Ивањице

16.

Попреле, попреле
Преље с вечера,
Која ће, која ће
Коју натпрести,
Млада је, млада је
Мара натпрела,
Спреми јој, спреми јој
Симо повјесмо. . . .

Штитково код Нове Вароши, 1982.

17.

Пред' те, преље, како која знате,
Газдарица прећу не прегледа!
Сутра ће нам газдарица касти:
„Да сам знала — не би прело звала!"

Злодол код Бајине Баште, 1983.
Казивала Радојка Јоксић

ПЕСМЕ УЗ ОСТАЛИ ЖЕНСКИ И МУШКИ РАД

1.

Кона кони навијала,
Чутурицу донијела:
— Здрава буди, коно моја!
Сретно наше навијање
И вратилу окретање,
Велики нам зијев био
Куда чунак пролазио! . . .

Гостиница, 1974.
Казивала Јулка Радојичић

2.

Лети, зими ја низ Дрину бродим,
Сав свој живот на Дрини проводим.
За мене је Дрина најмилија,
А сплав ми је кућа и авлија!
И мој бабо некад сплавар био,
Од њега сам занат научио. . .

Бесеровина код Бајине Баште, 1971.
Казивао Богдан Баштовановић

3.

Ој облаче, немој на копаче,
Отишло ми драго на копање,
Не однело гуња ни амрела
Па се бојим покиснуће драго! . . .
Не однело гуња ни амрела,
Убиће га она киша бела. . .
Ој облаче, немој на ораче,
Отишло ми јање на орање,
Не однело гуња ни фермена,
Већ однело силену мараму. . .

Равни код Титовог Ужица, 1972.

4.

Сретно наше навијање
И у ните увођење. . .

Рибашевина, 1971.

1.

Гледај, драги, низ поље,
Зелени се, жито је!
Савила се вита јела
До жита зелена! . . .

Рожанство на Златибору, 1963

2.

Де пожури наша мобо,
Док је за лада! . . .

Вишесава код Бајине Баште, 1982

3.

Желе мобе код два господара,
Код Илије и код Пантелије.
Илијина моба ужинала,
Пантели'на није ни ручала.
Моба мобу упремас дозива:
— Ајде, мобе, да се размјенимо,
Не би ли нам ручак донијели! . . .

Рибашевина код Титовог Ужица, 1957

4.

Жито жањем, познаје се нажањ,
Настојниче, не прави се важан!
До јуче си у надници био,
А данас се важан направио! . . .

Бураћа код Нове Вароши, 1982.

Жито клето, ће ти прође љето!
Дуга њива, није краја нема.
Ужина се за вечеру спрема . . .

Јасеново код Нове Вароши, 1982. Казивала Станика Матовић

6.

Јањин бабо мобу намобио,
Триста српа, двеста везилаца
И стотину деце водоноша.
Опет му се мало учинило.
Заустави Јању од оваца.
Ваздан моба жела и пјевала,
Ал не пјева Јања чобаница
Већ загледа куд сунце преоди.
Кад је било сунце за горицу,
Онда јесте Јања запјевала
И у пјесми Јову дозивала:
— Ој, Јоване, мој мили јаране,
Јеси л' иш'о на старо пландиште?
Њој се Јово на свирали каже:
— Јесам иш'о на старо пландиште!
— Да ли виђе на јели голуба?
Јеси ли га водом напојио?
И млијеком од овце бјелице?
Њојзи Јово на свиралу каже:
— Ја сам њега водом напојио
И млијеком од овце бјелице.
Од мобе се нико не досјећа
Шта то јесте на јели голубе,
Већ се сјети Јованова снајка.
Она иде својој свекрвици:
— Свекрвице, Јованова мајко,
У твог сина, у мога ћевера
У планини мушко чедо има! . . .
Кад ујутру јутро освануло,
Кад чобани овце појавише
Прикраде се Јованова мајка
За Јованом и за лепом Јањом.
Све се крије од јеле до јеле.
Кад су били у старо пландиште
Туј скидоше са јеле голуба.
Играју се злаћеним голубом.
Залеће се Јованова мајка
Те им оте злаћаног голуба:
Ој, Јоване о мој мили сине,
Узми Јању за бијелу руку
И поведи своме бјелом двору! . .

Биоска, око 1960
По запису проф. др Душана Недељковића

7.

Крају мобо, на крају је добро!
На крају је трава и ливада
И у трави момак и ћевојка,
Пред момчетом чаша рујна вина

Пред ђевојком димли огледало.
Све се чешља и све се огледа . . .

Забрњица код Прибоја, 1982.
Записала Зехра Јаховић

8.

Краљица се с краљем разговара:
— Шта ће наше робље робовати?
— Нек ђевојке ситан везак везу,
Удовице танку прећу преду.
А јунаци ледину копају!
— Шта ће наше робље вечесати?
— Младе цуре медене колаче,
Удовице бијеле симите,
А јунаци паучљиву пројУ!
— Бе ће наше робље коначити?
— Све ђевојке на горње чардаке,
Удовице у топле одаје,
А јунаци за плотом у жари! . . .

Субјел код Косјерића, 1962.

9.

Мобу зове Јово момче младо,
Мобу зове и моби се нада:
— Мобо моја, пораније дођи,
У пољу је презрела пшеница!
Сва је моба пораније дошла ,
Задоцнила Марија ђевојка,
Задоцнила, чешљала је мајка
Чешљала је па је сјетовала:
— Буди смерна, Марија ђевојко,
Да би тебе удомила мајка! . . .

Стапари код Титовог Ужица
1962. Записала Зорица
Линдић

10.

На моби се бирају ђевојке!
Са мобе се одводе ђевојке! . . .

Губин До код Титовог
Ужица, 1958.

11.

Напред, мобо, ја и моја жена!
Жена дрема, а ја воду носим! . . .

Грдовићи код Ариља, 1952.

12.

На крај мобо, на крају је торба
И у торби убубала проја!
Навали, мобо, пред вече,
Биће печен јарац довече! . . .

Крвавци код Титовог Ужица
1973.

13.

На крај, на крај, моја силна мобо,
На крају је вода и ђевојка!
Вода ладна , а ђевојка млада . . .

Бела Река на Златибору,
1982.
Казивала Љубица Виторовић

14.

Ој, пшенице, ситно сјеме,
Да је мени сјеме твоје
Да посијем испред двора,
Испред двора миловога,
Туда миле проћи мора! . .

Крива Река на Злат бору,
1959.

15.

Пожурите, жетеоци,
Сунце ми се крају краде,
'Оће да зађе,
'Оће да зађе! . . .

Волујац код Титовог Ужица,
1960.

16.

ПрионИ, прикидиши, мобо, за лада
Не би ли, не би ли рано пожели,
Не би ли, не би ли Мару превели
За млада, за млада Јова јарана! . . .

Буар код Титовог Ужица,
1964. Певали Перо Перишић
и Миљко Мијатовић

17.

Салети, салети, мобо, за лада,
Не би ли, не би ли рано пожели
Не би ли, не би ли рано доспели,
Не би ли, не би ли Милку превели
За млада, за млада Рада бећара!
Немој се, немој се Милка љутити,

Није ти, није ти Раде терзија,
Ниси му, ниси му ни ти везиља! . . .
Дренова на Златибору, 1960.

18.

Скупиле се ђевојке на мобу
У нећељу жито да обраде! . . .
Ојковица код Нове Вароши, 1982.

19.

Срце моје препуче од рана
Ко' но' земља око Илиндана! . . .
Гостиница код Титовог Ужица, 1957.

20.

Царица се с царем разговара:
— Шта ће, царе, моба за вечеру?
— Кољи мрава, дебелога брава!
Чудила се моба,
Од шта масна чорба!
Царица с царем разговара:
— Ће ће, царе, моба коначити?
— Старе бабе у топле подруме,
Све ђевојке на горње чардаке,
Млади момци за плотом у жари! . . .
Шљивовица на Златибору, 1959.

КОСАЧКЕ ПЕСМЕ

1.

Кад се једе
Да сам код косаца!
Кад се коси
Да сам код оваца! . . .
Шљивовица на Златибору, 1958.

2.

Кад је киша
Да сам дете!
Кад је ручак
Да сам код косаца!
Кад је сунце
Да сам код оваца! . . .
Ојковица код Нове Вароши, 1982. Записала Миланка Дробњаковић

3.

Косиле се зелене ливаде
Сваког дана око Петровдана.
Просиле се лијепе ђевојке
Сваког дана око Митровдана. . .
Равни код Титовог Ужица 1973.

4.

Коси поље, мило драго моје,
Коси поље, гледају ђевојке.
Прва вели: „Ја га волим јарко!"
Друга вели: „То је моје драго"
Трећа вели: „Удаћу се за њ'га!"
Сеча Река код Косјерића, 1961.

5.

Коси Раде зелене ливаде,
Раде коси, а ја пластим сено,
Нико не зна да се ми волемо . . .
Ојковица код Нове Вароши, 1981.
Записала Стојанка Горољић

6.

Коси Раде ливаду крај џаде.
— Коси, Раде, бог ти помогао,
Којом си сецуром оженио! . . .
Бураћа на Увцу код Нове Вароши, 1982. Записала Душанка Богићевић

7.

Косци косе, а откоса нема.
Просци просе, кући не долазе.
Ђевојка се из ливаде јавља:
— Мили боже, ће се чују косци? . . .
Да ли ће ми икад доћи просци?
— Нити има наблизу косаца,
Нити има ђевојци просаца! . . .

Бреково код Ариља, 1952.

8.

Косци косе зелену ливаду.
Јулијана ручак готовила,
Па доноси ручак на ливаду.
Проговара њезин брале Раде:
— Јулијана , моја сејо мила,
Лијеп си нам ручак зготовила,
Још љепшије лице убјелила! . . .

Јакаљ код Бајине Баште, 1977.

9.

Љето прође, почиње кошење,
Ђевојке су спремне за плаштење,
Грабуљама сено да пограбе,
Да момцима певају с ливаде! . . .

Трнава код Титовог Ужица 1959.

10.

Миле коси, а ја пластим сено,
Нико не зна да се ми волемо . . .
Да сам мала ко зелена трава,
Миле би ме косом прекосио,
Прекосио, у цепу носио! . . .

Мочиоци код Ивањице, 1980.
Записао Будимир Цукавац

11.

Ој, Иване, Иване,
Не коси де ливаде,
Не штети де отаве,
Већ 'ајдемо на море
Да сјечемо јаворе
Да правимо лађе,
Да возимо душе.
Све су душе у рају,
Само једна остала ,
Нешто богу згрешила:
Овци јање украла,
Момку цуру скудила.
Сву ноћ момак преплака,
Преплака! . . .

Рибашевина код Титовог Ужица, Певао Дамљан Градинчевић, 1981.

12.

Ој, Иване , не коси ливаде,
Не завијај росе у откосе,
Росна трава, бољеће те глава!
— Росно цвеће, бољети ме неће!

Бела Река на Златибору, 1982. Записала Милка Виторовић

13.

Ој, ливадо, ево ти косаца!
Ој, ђевојко, ево ти просаца!
Ливаду ћу данас покосити,
А довече тебе испросити! . . .

Кућани на Златибору, 1982.

14.

Ој, ливадо, ој зелена,
Што си рано кокошена,
Што си рано покошена,
Покошена у сред љета,
Кад најлепше цвеће цвета . . .

Бела Река на Златибору, 1982. Казивао Арсеније Виторовић

15.

Откуј косе
Драгане за росе,
Драгане за росе,
Откуј косе! . . .

Кратово код Прибоја, 1982.
Записао Милош Заковић

1.

'Ајд' уз гору, јаранице моја,
'Ајд' уз гору да тражимо лада! . . .

Гостиница код Титовог Ужица, 1961. Певао Драгоје Познановић

2.

Врати овце од горе, ђевојко!
Страшиво је од горе овцама,
Страшиво је и теби, ђевојко,
Доћи ће ти из горе Радојко! . . .

Заглавак код Бајине Баште, 1957.

3.

Иду путем волови
И на њима бронза,
А мој миле, рабација,
Сео па се воза!

О, мој миле, жив ми ти,
Живили ти волови,
Живила ти оба вола
И ја била твоја! . . .

Заглавак код Бајине Баште, 1983.

4.

Ја прошетах лугом зеленијем
Са ђевојком, другом невјернијем! . . .

Гостиница код Титовог Ужица, 1956.

5.

Каравиље, љубо моја!
'Ајд' уз гору, јаранице моја,
'Ајд' уз гору да тражимо 'лада
И у 'ладу да се милујемо! . . .

Церје код Бајине Баште, 1967.

6.

Каравоље, име моје;
'Оди, дођи, сејо Иванова,
'Оди, дођи, ђе ја чувам овце! . . .

Бајина Башта, 1983.

7.

Која би се сеја смиловала
Да би са мном зиму зимовала!
Која би се сеја смиловала
Да пољуби чичу Милована?

Јелова гора, вашар на Јовановој води, 11. септембра 1974.

8.

Која ли је оно ђевојка
С оне стране маше руком на ме!? . . .

Рибашевина код Титовог Ужица, 1947.

9.

Ливада је, Миљо,
Ливада је, Миљо, море,
Зажелела лада! . . .

Дуб код Бајине Баште, 1982. Казивала Цвета Божић

10.

Мало село пуно ђевојака,
Има л' коју да удаје мајка? . . .

Рибашевина код Титовог Ужица, 1978. Певао на приредби Дуле Јанковић

11.

Ој, Јело, моја горо зелена,
Кога дана најволиш јарана?
— Ђурђевдана најволим јарана! . . .

Забучје код Титовог Ужица, 1950.

12.

Ој, Милојка, милује л' те мајка?
— Миловала док сам била мала,
Сад милују по селу јарани! . . .

Љубање код Титовог Ужица, 1963. Певали Трипко Ћитић и Миленко Јокић

13.

Рабацијо, волове одмори,
Те ти моје срце разговори! . . .

Злодол код Бајине Баште, 1983. Казивао Милутин Милошевић

14.

Седам села , седам ђевојака,
Да л' ће коју да удаје мајка? . . .

Сеча Река код Косјерића, 1967.

15.

Сејо Јело, не пјевај кроз село
Кад је моје срце невесело! . . .

Никојевићи код Титовог Ужица, 1972.

16.

Сејо моја, сејо Иванова,
Крени овце низа Шаиновце,
Крени овце да ти дадем новце! . . .

Ојковица код Нове Вароши, 1982. Записала Јелка Тановић

1.

Врати овце, од горе, ђевојко,
Страшиво је од горе овцама.
Страшиво је и теби, ђевојко,
Од курјака и младих момака! . . .

Заглавак код Бајине Баште, 1983.
Записала Радина Јовановић

2.

Гледао сам беле браве
Златибором како јаве,
И пред њима чобанице
Ситно везу марамице . . .

Доброселица на Златибору, 1959. Записала Јока Ковачевић

3.

Грло моје, пјевај, што си стало,
Чијег си се говора препало!
Грло моје јасно као звонце,
Научило чувајући овце . . .

Бучје код Прибоја, 1982.

4.

Ће си, Радо, погубила стадо?
— На планини, чекајући драго! . . .

Кремна код Титовог Ужица, 1957 .

5.

Зелен бунар, зелени се вода,
Прође миле, прави се господа! . . .

Крива Река на Златибору, 1958 .

6.

Ливада је пуна петроваца,
Порасла сам, драги, код оваца! . . .

Ојковица код Нове Вароши, 1981. Казивала Вукосава Батаковић

7.

Овце моје, овце беле,
Ладовале испод јеле.
Овце моје, једног дана
Остаћете без чобана.
Остаћете без чобана,
Отићи ћу за драгана . . .

Љубање, 1959.
Записала Милеса Тамбурић

8.

Овце моје, моје бело стадо,
Чувајте се кад ми дође драго,
Око Саве куда има траве,
Око Дрине куда чува миле . . .

Кућани на Златибору, 1982.
Казивао Драгомир Поповић

9.

Овце дајем испод сваке цене,
А ливаду никако без мене . . .

Висока код Ариља, 1947.

10.

Овце моје, пребијело стадо,
Са далека познаје вас драго . . .

Драглица на Златибору, 1960

11.

Овце моје, пребијело стадо,
Вас преброји са даљине драго.
Море, драги, не броји ми стадо,
Ја сам стадо пребројала давно! . . .

Бела Река, 1982.

12.

Овце дајем на везане цене,
А ливаду који узме мене . . .

Северово код Ариља, 1950.

13.

Овце моје, овце без чобана,
Остаћете да вас чува нана,
А ја одох за мога драгана . . .

Мачкат на Златибору, 1961.

14.

Овце моје, чувајте се саме
Док се врати миле са границе,
Па ће мени онда лакше бити . . .

Маковиште код Косјерића, 1959.

15.

Овце моје, чувајте се саме,
Поред Саве куда има траве,
Поред Дрине куда нема зиме . . .

Биоска код Титовог Ужица, 1973.

16.

Овце моје, чувајте се саме,
И налаз'те куда има траве!
У ливади понајвише траве,
У ливади бунар воде ладне . . .

Бела Река на Златибору, 1981. Казивала Љубица Виторовић

17.

Овце чува Јелена
По дну поља зелена.
Овце поље прећоше
И до воде дођоше,
А Јелена не може.
Поручује Јелена
Из тог поља зелена:
— Ко ће мене превести,
Јаглук ћу му навести,
Навешћу му чарапе,
Кад их носи,
Нека се поноси! . . .

Гостиница код Титовог Ужица 1963. Певали Јулка и Момчило Радојичић

18.

Овце чувам на горњему вису,
У мог мила још пуштене нису!
Чувам овце, не носим игала,
Сву сам вуну у задругу дала . . .

Злодол код Бајине Баште, 1982. Записала Биљана Аћимовић

19.

Ој, ђевојко, с ким си ђевовала?
— Ђевовала с драгим код оваца! . . .

Дубоко код Титовог Ужица, 1971.

20.

Питала ме моја нана:
— С киме идеш за овцама?
— Не питај ме, мила нане,
Чувају се овце саме! . .

Буар код Титовог Ужица, 1963. Певали Перо Перишић и Милько Мијатовић

21.

Под бедемом овце пландовале,
Пландујући бедем поткопале.
Отисла се стена са бедема
И убила два млада чобана,
Једно Марка, а друго Маринка.
Марка жали и отац и мајка,
А Маринка по селу ђевојке . . .

Синьевац код Титовог Ужица, 1973. Певала група на приредби

22.

Разболе се млад Јоване
У планини код оваца.
Код Јована нико нема,
Само сеја Анђелија.
Сеја Јова испитује:
— Би ли, брале, штогод јео?
— Не би, сејо, ништа јео,
Већ би мало воде пио
Са бунара Пиперова . . .

Трудово код Нове Вароши, 1981. Казивао Димитрије Јеликић

23.

Чобан Раде на Јавору спава,
Будила га чобаница Мара:
— Ајде, Раде, своје стадо спаси,
Однеће га јаворски таласи! . . .

Јасеново, 1982. Казивала Миља Караклајић

24.

Чувала сам говеда шарена,
Волела сам мила из малена . . .

Мочиоци код Ивањице, 1981.

25.

Чувам овце, везем марамицу
Да пошаљем **милу на границу.**
Чувам овце, ливада ми мала,
Миле спава — неко доба дана!
Овце чувам па ми страном беже,
А милове још у тору леже.
Чувам овце по ливади мојој
И погледам кући драгановој.
Пред њом миле виксује опанке
Да изађе са мном на игранке,
Ће играју момци и ђевојке,
Ће ђевојке везу марамице,
Оне друге дуге конце сучу,
Не би ли се конци замотали,
Не би ли се момци наметали...

Ојковица код Нове Вароши 1982. Казивала Десанка Бјекић Записала Миланка Дробњаковић

26.

Чувам овце, а ливада мала,
Све се мислим да л' би је продала.
Дош'о миле и донео новце:
— Пошто, мала, ливада и овце! . . .

Качер код Титовог Ужица, 1959 .

27.

Чувам овце доле покрај џаде,
Прође пошта и у пошти Раде.
Из поште ми бело писмо баца:
— Читај, драга, кад си код оваца! . . .

Доброселица на Златибору, 1960. Записала Миљанка Ковачевић

28.

Чувам овце и говеда,
Гледа миле са двотледа.
Куд ћу овце и говеда?
Говеда ћу покрај џаде,
А овце ћу у ливаде . . .

Бела Река на Златибору, 1982.

29.

Чувам овце и седим у ладу,
Једем шећер, пијем воду ладну . . .

Кућани на Златибору, 1982. Казивала Милева Грбић

30.

Чувам овце, марамицу шарам,
Са својим се стадом разговарам . . .

Дрежник код Титовог Ужица, 1956.

31.

Чувам овце, питају ме браћа:
— Сејо Јело, ко ти овце враћа?
— О, мој брале, враћају се саме,
А од Дрине повраћа их миле . . .

Ојковица код Нове Вароши, 1982. Записала Зорица Батаковић

32.

Чувам овце откако сам дете,
Не учиних зијана ни штете! . . .

Сеништа на Златибору, 1973.

33.

Чувам овце, чувају ме браћа:
— Сејо Радо, ко ти овце враћа?
— Са планине враћају се саме.
А од Дрине повраћа их миле . . .

Палица код Бајине Баште, 1982.

34.

Чувах овце три године,
Три године, три стотине.
Рекоше ме оженити . . .
Жао чичи јарца клати,
Жао стрини сира дати.
И тако ме преварише . . .

Грдовићи код Ариља, 1948.

СВАДБАРСКЕ ПЕСМЕ

1.

'Ајде, сеје, да ми запјевамо,
Да видимо да ли умијемо,
Код нашега брала на весељу.
Мили брале, сретно ти веселье,
Све ти здраво и весело било
И у дому што се задесило! . . .
Церје код Бајине Баште,
1982.

2.

'Ајде, снајка, поздрављај се с мајком
И са братом, и са својом сејом
И са својом фамилијом целом.
Свекрвице, шири платно,
Нек се шеће жениково злато!
Свекрвице, добила си крила,
Бићеш бржа него што си била ! . . .
Околина Прибоја, 1982.

3.

Боже мили, дивна данас дана,
Дивна дана још љепших сватова,
Још са њима љепши ђувегија!. . .
Годљево код Косјерића
1978.

4.

Весели се, ђешо, код ђевојке,
Весели се, сви се веселимо!
Вране код Ариља, 1949.

5.

Весели се ђувегина мајко,
Водимо ти снају за одмјену!
Весел'те се, кићени сватови,
Благо нама, ђевојка је с нама! . . .
Буар код Титовог Ужица,
1963.

6.

Весели се ђевојачка мајко,
Да си ишла преко бијела свјета
Не би љепшег зета изабрала! . . .
Заглавак код Кадињаче,
1978.

7.

Весели се, ђувегина мајко,
Водимо ти лијепу ђевојку,
За вијенцем сунце заниједа
А под крилом сјајну мјесечину! . . .
Крушчица код Ариља, 1953.

8.

Весели се, ђувегина мајко,
Водимо ти у кућу замјену,
Пожурите кићени сватови,
Далеко је нама путовати,
Погледа нас ђувегина мајка . . .
Злодол код Бајине Баште,
1982.
Записала Милка Тимотијевић

9.

Весел'те се кићени сватови,
Весел'те се, бог вас веселио!
Весели се, ђувегина мајко,
Водимо ти снају за одмјену,
Да одмјени остарелу мајку! . . .
Јежевица код Пожеге, 1955.

10.

Весели се, лијепа ђевојко!
Весели се, ђешо, код ђевојке!
Ђевојка је струка босиока,
А момак је од злата јабука. . .
Кућани на Златибору, 1982.
Записао Предраг Грбић

11.

Весели се, лијепа ђевојко!
Благо оном ко на конак дође
И доведе лијепу ђевојку! . . .
Братљево код Ивањице, 1977.

12.

Весели се, лијепа ђевојко,
Ево теби драгог и сватова! . . .
Дубоко код Титовог Ужица,
1966.

13.

Весели се, мајко мила,
Ја сам брата оженила! . .
Бања код Прибоја, 1982.

14.

Весели се, наша мила снајка,
Теби мајка мјесто изабрала,
Како би ти често долазила! . . .
Рибашевина код Титовог
Ужица, 1952.

15.

Весели се, наша мила снајка,
Биће теби свекрва ко мајка!
Буди снајка вредногa корака,
Бриши кућу нека праха нема,
Ватру ложи нека дима нема,
Воду носи нека труња нема! . . .
Божетићи код Нове Вароши
1968.

16.

Дела, сеје, да ми запјевамо
Кад смо нашег брала сженили
И узеле ког смо најволиле!
Не кари се, наша мила снајка,
Ниси дошла за незнано драго! . . .
Доброселица на Златибору,
1960.

17.

Дела, сеје, да ми запјевамо
Код нашега брала на весељу! . . .
Трнова код Титовог Ужица,
1962.

18.

Дела, сеје, да ми запјевамо,
Код наше смо сеје на весељу!
Наша сеја, наша ружа бјела
Данас нам је победу однјела! . . .
Стапари код Титовог
Ужица, 1973.

19.

Двије сеје брала жене
Да се мало провеселе.
По избору снају изабрале,
Седам села да је љепше нема! . . .
Љубање код Титовог
Ужица, 1960.

20.

Дивна дана, дивна обичаја,
Дивна дана, дивнијих сватова,
Овим селом лепши прошли нису,
Ни провели лијепшу ђевојку! . . .
Равни код Титовог Ужица,
1968.

21.

Добро дошли, наши пријатељи,
Добро дошли, у добру нас нашли!
Јесте ли се много уморили?
Пријатељи, убила вас пада,
Поспада вам пудер и помада!
Пријатељи, залуд ваша 'вала,
Љепша сеја од вашега брала!
Наша сеја стручак босиока,
А ваш брале јабука од злата.
Јабуку се кити босиоком,
А ваш брале са нашом ђевојком! . . .
Гостиница код Титовог
Ужица, 1958.

22.

Домаћине, изводи ђевојку,
Сватови смо, за чекања нисмо,
Далеко је нама путовати,
Преко пута — некол'ко минута! . . .
Гостиље на Златибору, 1959.

23.

Домаћине, изводи ђевојку,
Сватови смо за чекање нисмо,
Молила нас ђувегина мајка:
— Довед'те ми снају за сунашца,
Не би ли ме снаја послушала,
Не би ли ме сунце огријало! . . .
Бреково код Ариља, 1952.

24.

Домаћине, износи ракије,
Да не скидам са куће баскије! . . .
Каран код Титовог Ужица,
1947.

25.

Домаћине, сретно ти весеље!
Све ти здраво и весело било!
И у дому што се задесило.
Сретни венци живели младенци!

Кремна код Титовог Ужица, 1961.

26.

Домаћин чашу пије,
Бога моли,
Амин, амин!

Кум чашу пије,
Бога моли,
Амин, амин!

Стари сват чашу пије,
Бога моли,
Амин, амин!

Сви сватови чашу пију,
Бога моле,
Амин, амин!

27.

Ђевојко, ђевојко, шећер јабуко,
Што си се, што си се рано развила?
— Разви ме, разви ме рано прољеће
И оно, и оно росно цвијеће! . . .

Бања код Прибоја, 1982.

28.

Ђевојко, ђевојко, ружо румена,
За кога си, за кога си лице бијелила?
— За мене и тебе, ој мој драгане! . . .

Буар код Титовог Ужица, 1967.
Певали Перо Перишић и Милько Мијатовић

29.

Ђевојка се сватовима нада
Од босиља направила јада . . .

Сеча Река код Косјерића, 1979.

30.

Жута дуња међу јабукама
То је снајка међу заовама! . . .

Околина Нове Вароши, 1981.

31.

Запевајте, кићени сватови,
Кад водимо лијепу ђевојку.
Леп је момак, још љепша ђевојка,
Девет села да их лепших нема . . .

Засеље код Пожеге, 1964.

32.

Јабука је полутка,
Ђевојка је ко лутка,
Стале јенђе па се чуде
Као да су луде! . . .

Качер код Титовог Ужица, 1962.

33.

Јаране, јаране, горо зелена,
Бевојко, ђевојко ружо румена...

Биоска код Титовог Ужица, 1979.

34.

Козе купус поједоше,
А јарице шеварице,
'Ајте кући, свадбарице!
Свадбарице кукућу,
Нека иду у кућу! . . .

Штитково код Нове Вароши, 1981.

35.

Лако би вас послушала,
Ал' је тешко што ја морам
Из мог села одлазити,
Туђу мајку мајком звати,
Туђег брала братом звати,
Туђу сеју сејом звати . . .
Лако би те тако звала
Кад би ми се одазвала . . .

Брајковићи код Косјерића, 1960.

36.

Мила сејо, да ми запјевамо
Код нашега брала на весељу.
Наша снаја, наша ружа бјела,
Данас нам је побједу однјела
Од момака и од ђевојака.
Кад се смије — ко да сунце грије,
Кад говори — ко да бисер броји!...

Негбина на Златибору, 1981.
Записала Светлана Ћировић

37.

Ми 'оћемо да пођемо,
А ви наске устављајте:
— Не идите до ујутру,
Ујутру ће бити боље,
Биће вина и ракије!...

Бјелуша код Ариља, 1951.

38.

Младе јенђе кукуњу,
Примичу се уз кућу,
Свака 'оће по врућу...

Бања код Прибоја, 1982.
Записао Милан Жарковић

39.

Младожења, немој бити тужан,
Лепа млада, ни ти ниси ружан!..

Рача код Прибоја, 1982.

40.

Молила нас ђувегина мајка
Да јој рано снају доведемо,
Да на вјенцу сунце донесемо...

Засеље код Пожеге, 1956.

41.

Молила нас ђувегина мајка:
По'итајте, кићени сватови,
Довед'те ми снају за раније!...

Пилица код Бајине Баште, 1982.

42.

Надаш ли се, ђувегина мајко?
Водимо ти снају за одмјену.
Кад се смије, к'о да сунце грије,
Кад говори, к'о да бисер броји,
Када иде, к'о да ветар дува...

Висока код Ариља, 1952.

43.

Наша сеја ко румена ружа!
Кад говори к'о да бисер броји,
Кад се смије к'о да сунце грије...

Кремна код Титовог Ужица, 1960.

44.

Наш је брале стручак босиока!
Наша сеја к'о румена ружа!...

Љубање код Титовог Ужица, 1958.

45.

Није нама лако запјевати
Кад дајемо злато за олово.
Злато сјајно, а олово тешко!...

Крвавци код Титовог Ужица, 1974. Певале Љубинка и Љубица Суботић

46.

Ништа љепше ни милије нема
Кад се момак по ђевојку спрема...

Губин До код Титовог Ужица, 1957.

47.

Оборите, кићени сватови,
Оборите јабуку са гране,
Одвешћете ђевојку од нане,
Одвешћете ђевојку без мане!
Оборите, кићени сватови,
Оборите зелену јабуку,
Добићемо лијепу ђевојку.
Обрађемо јабуку са гране
Одвешћемо ђевојку од нане...

Качер код Титовог Ужица, 1960.

48.

О, ви јенђе, попало вас ање,
Нисте пошле да чувате свиње!...

Околина Пожеге, 1954.

49.

О, сватови, да ми запјевамо
Код нашега брала на весељу.
Брат се жени, сеја се весели!..
Биоска код Титовог Ужица, 1959.

50.

О, сватови, што не запјевате?
Ил' пјевајте ил' нам пјесму дајте!..
Бања код Прибоја, 1982.

51.

Пјевала би, пјевала,
Ал не могу сама.
Драгана ми, драгана
Забољела глава...
Гостиница код Титовог Ужица, 1957.

52.

Пјевни де, јавни де,
Ој, мој, драгане!
К'о што 'но, к'о што но
Синоћ пјевасмо
У оној, у оној
Башчи зеленој,
Под оном, под оном
Ружом руменом!...
Гостиница код Титовог Ужица, 1955. Исто у Рачи код Прибоја, 1982.

53.

Пожурите, кићени сватови,
Време дође кући да идемо,
Рекла нам је ђувегина мајка
Да зарана снају доведемо!...
Гостиље на Златибору, 1960.

54.

По'итајте, кићени сватови,
Довед'те нам за сунца ђевојку!...
Околина Прибоја, 1982.

55.

Пријатељу плашљиви,
Ето прије на шљиви!
Ти се, прика, руком мани,
Ето је на грани!...
Доброселица на Златибору, 1959.

56.

Прије наше, ала сте на гласу,
Све би стале под земљану ћасу!..
Драглица на Златибору, 1960.

57.

Прије наше, ала сте нам беле,
Ко да сте се по тавану пеле!
Гребенима па се очешљајте,
На мочило па се огледајте,
Да видите како изгледате!...
Прије наше, ала сте нам фине,
Старије сте него наше стрине!.
Буар, Гостиница, Дубоко, 1967.

58.

Прије наше, залуд ваша 'вала,
Од сватова нико вам не ваља,
Само ваља кићен ђувегија!...
Дренова на Златибору, 1959.

59.

Прије наше, не пјевајте више,
Поплашисте у дувару мише!..
Субјел код Косјерића, 1958.

60.

Прије наше нешто су нам љуте,
Сакриле се у буџак па ћуте!...
Љубање код Титовог Ужица, 1960.

61.

Ружо моја, нећеш више цвати,
Моји ће те покидати свати!...
Равни код Титовог Ужица, 1973.

62.

Са јеле, са јеле
Беар опада!

Нама се, нама се
Снајка допада!...
Годљево код Косјерића, 1978.

63.

Свадбарице, залуд ваша 'вала,
Зашто нисте опрале астала.
По Торнику попануло иње,
Свадбарице кољаве ко свиње...
Доброселица на Златибору, 1962.

64.

Свадбарице, еј вала,
Нико од вас не ваља!
Једна цура ваљала,
Она оде са нама!
Кремна код Титовог Ужица, 1974.

65.

Свадбарице кукуњу,
Само беже у кућу.
Само беже у кућу
Да трљају обућу!..
Негбина на Златибору, 1982.
Записала Светлана Ћировић

66.

Свадбарице ћораве
Прешле преко Мораве....
Горобиље код Пожеге, 1957.

67.

Свадбарице, што ви не пјевате?
Ил' пјевајте, ил' нам пјесму дајте!
— Ми пјевамо, пјесме вам не дамо,
Наше пјесме под облаке јече,
Ваше пјесме — ко да швраке крече...
Рибашевина код Титовог Ужица, 1964.

68.

Сватови, сватићи,
Ко волови ватићи,
Шта сте стали око кола
Ко волови око тора!...
Трудово код Нове Вароши, 1982. Записао Раде Луковић

69.

Свекрвице, и ти једну кажи,
Нека једном и твоја се важи!..
Саставци код Прибоја, 1983.

70.

Све пјева, све пјева
Двоје и двоје,
Ал' моје, ал' моје
Драго најбоље!
Ђевојко, ђевојко,
Ружо румена,
Не рани, не рани
Рано на воду,
Гледаће, гледаће
Момче с планине,
Украшће, украшће
Тебе, ђевојко!
Остаће, остаће
Мајка без тебе,
К'о што је, к'о што је
Моја без мене...
Злодол код Бајине Баште, 1982. Записала Милка Тимотијевић

71.

Све пјева, све пјева двоје и двоје!
Што и ти, што и ти, Јањо, не пјеваш!?..
Кратово код Прибоја, 1982.

72.

Сејо моја, поздравља те мајка
Спремила ти јабуку од злата,
Спремила ти и овако рекла:
Да послушаш свекрву и свекра!..
Околина Прибоја, 1982.

73.

Сејо наша, наш поносе,
Ми се с тобом поносимо!..
Сеча Река код Косјерића, 1963.

74.

Снајо наша, поноси се с нама!
Што да нећеш с лепим заовама!
Бурађа на Увцу, 1981.

75.

Снајо наша, руменога лица,
Гајила те мајка за јединца!...
Драглица на Златибору, 1959.

76.

Хвала теби, ђевојачка мајко,
Кад си нама дала 'вако злато!
Младе јенђе, младости вам ваше,
Бид'те добре ви за снаје ваше!..
Околина Прибоја, 1982.

77.

Шири платно, женикова мајко,
Нек се шири жениково злато!
Околина Прибоја, 1982.

78.

Што ово, што ово,
Нико не пјева?
Није 'во, није 'во
Свадба крадена,
Већ је 'во, већ је 'во
Свадба јављена.
Свадбу је, свадбу је
Јово јавио,
Још кад је, још кад је
Анђу волио!...

Буар код Титовог Ужица,
1967. Певали Перо Перишић
и Милько Мијатовић

ПЕСМА О ЗАВИЧАЈУ

1.

Ветар дува преко Града,
Буди мајка Милорада:
— Устани де, Милораде,
Обраше ти виноградe!..

Село Косјерић, 1979.

2.

Ветар дува са Златара,
Чобаница проговара:
Е, да ми је, мајко, роде,
Са Златара 'ладне воде...
Са Златара вода 'ладна,
Пила би је, мајко, гладна!...

Драглица на Златибору, 1978

3.

Гледао сам са Голеша
Радоињу и Вранеша...

Кратово код Прибоја, 1982.
Записао Милош Заковић

4.

Златиборе, мој зелени боре,
Ја се пењем теби у вр'ове
Да ја видим све наше градове,
Понајвише лијепо Ужице
И у њему моје мило драго...

Ужице, 1942. По певању
Мића Ненадића

5.

Златиборе, моје поље равно,
У теби сам проживела славно!
Златиборе, жао ми је на те,
Што мој драги не шета низа те!...

Дренова на Златибору, 1960.

6.

Златиборе, необични дворе,
У теби се живети не море!...

Стапари код Титовог Ужица,
1967.

7.

Златиборе, шири своје гране,
Сачувај нам драгане, јаране!
.....
Златиборе, шири своје гране
Те прихвати младе партизане!...

Шљивовица на Златибору,
1974. Певали Милијана и
Лејо Ковачевић

8.

Златиборе, шта по теби расте?
Долом руже, брдом зеленкаде!
Ружа ваља и стара и млада,
Зеленкада — само док је млада!...
Златиборе, шта по теби расте?
— Зеленкаде и ђевојке младе...

Буар код Титовог Ужица,
1967. Певали Перо Перишић
и Миљко Мијатовић

9.

Златибору што припада
Ништа ми се не допада,
Само извор вода 'ладна
И понека цура млада!..

Мачкат, 1963.

10.

Киша пада, ја под бором,
Прође миле Златибором,
Гледа миле беле браве
Златибором како јаве...

Шљивовица, 1975.

11.

Лепо ти је раном зором
Прошетати Златибором.
Још је лепше у пролеће
Златибором ко се шеће...

Равни код Титовог Ужица,
1973.

12.

Мила мајко, пјевају јарани,
Чини ми се да су Голешани!...
Голеша код Прибоја, 1982.
Записао Зоран Буквић

13.

Нема лепшег цвећа од беара,
Нема лепшег села од Пеара!...
Биоска код Титовог Ужица,
1975.

14.

Ој, Голијо, гола ли си!
Ој, Јаворе, јадан ли си!
Аој, Мучњу, мучан ли си!
Тешко нама међу вама,
Тешко вама међу нама!...
Брезова, 1980 Певала група
певача

15.

Ој, Ужице, мали Цариграде,
Кроз тебе се проћи не могаше
Од момака и од ђевојака
И од оног цвјећа свакојака...
По певању Сулејмана
Џакића из Босанског Шамца,
записао Ђ. Караклајић

16.

Ој, Ужице, мали Цариграде,
Док бијаше, добро ти бијаше,
Кроза те се проћи не могаше
Од ћошака и од ћепенака,
Од момака и од ђевојака,
Од зумбула и од каранфила,
А откад те баше освојише
Све се пушиш — кан да шљивє
сушиш!..
Запис Раде Борели, 1961.

17.

Ој, Ужице, питома ружице,
Ој, Ужице, мали Цариграде,
Док бијаше, добро ти бијаше,
Кроза те се проћи не могаше
Од ћошака и од ћепенака,
Од дућана и од базрђана,
Од момака и од ђевојака,
Од зумбула и од каранфила
А откад те баше освојише,
Све се пушиш ко да шљиве сушиш!...
По запису Младена Ст.
Ђуричића, 1975.

18.

Расти боре, више куће моје,
Да се пењем у врхове твоје,
И поледам све градове доле,
Понајвише лијепо Ужице
И у њему румене џурице...
Доброселица на Златибору,
1960. Записала Миљанка
Ковачевић

19.

Са Голије, Мучња и Јавора
Гледали смо како свиће зора
Па обасја реку Моравицу
И лијепу варош Ивањицу.
Соко гњездо свио на планини
Па долете зеленој долини
И доведе младу соколицу
У лијепу варош Ивањицу.
Ивањице, шта то тебе краси?
— Моравица и њени таласи,
Моравица и околна села,
Ивањица ружом засађена!...
Ивањица, фебруара 1979.
Певала група из Буковице
на приредби

20.

Село моје, волела ти не би'
Да ми није драгога у теби!
Село моје са два и три реда,
Кад погледаш — ко варош изгледа!
Село моје, испод тебе река,
У теби ћу живети довека!...
Крива Река на Златибору,
1959.

21.

Све ми жеља жељу стиже
До Сјенице да сам ближе
Да ја видим моје цвеће
По Сјеници како шеће.

Иванићице, моје село,
Остајеш ми невеселo!
Оj, Ариљско равно поље,
Пуно туге и невоље!
Оj, Ужице, брдски крају,
Ту ме момци не познају!
Нова Варош, село мало,
Дабогда се отровало
Што у теби нема момка
Да га волим ја — ђевојка!
Баш у теби нема росе
Да зачешљам моје косе!...

Мочиоци код Иванићице, 1981.
Записао Будимир Цукавац

22.

Синоћ Ђорђе кроз Косјерић прође
И проведе коња маленога
И на коњу брата рањеногa.
Гледале га Косјерке, ђевојке!...

Косјерић, приредба 1978.
Певала мушка група из околине

23.

С Муртенице гледам доље
Мочиоце село моје!

Мочиоци, 1980.

24.

С Муртенице гледам доље
Радоињско равно поље!...

Рутоши код Нове Вароши, 1973. По певању сватова на једној свадби

1.

Дошо Шваба до Земуна.
Од Земуна — вуна вуна!
Дошо Шваба чак до Раље,
А од Раље никуд даље!...

Титово Ужице, 1962. Казивао Витомир Чворовић

2.

Друже Тито, моле те девојке
Да им пустиш на одсуство момке,
Да их пустиш неколико сати
Па их опет у команду врати!...

Рача код Бајине Баште, 1982.

3.

Зелени се отава,
Београд се отвара.
Отвара га војска млада
Друга Тита гарда!...

Радобуђа код Ариља, 1949.

4.

Златиборе, шири своје гране
Те прихвати младе партизане!
Златиборе, шири своје јеле
Те прихвати младе пролетере!

Солотуша код Бајине Баште, 1945.

5.

Јапан Русу чупа гушу,
Рус Јапану псује нану!

Бесеровина код Бајине Баште, 1971. Казивао Богдан Баштовановић

6.

Ја митраљез донио из рата.
Са њим жена подупире врата!...

Мажићи код Прибоја, 1982.

7.

Једно јутро, зора руди,
Мајка сина свога буди:
Устај сине, устај роде
Да се села ослободе
Од Немаца и Бугара
Од нашијех тих душмана!

Крива Река на Златибору, 1963.

8.

Када Јоле млад бијаше
Џевердар му цаклијаше,
Бритка сабља звектијаше,
Турске главе одсјецаше.
Сад је Јоле остарио,
Џевердар је оставио,
Бритку сабљу саломио...

Доброселица на Златибору, 1960. Записала Миљанка Ковачевић

9.

Краље Перо, изиђи на владу
Да ти видиш босу Србијанку
Како младе кулучимо цаду
Па нам Швабе ни соли не даду
Да ми јадне посолимо жару.
Дође Перо на његову владу.
Истеро је из Ужица Швабу!...
Бела вуна и вуница,
Оде Шваба из Ужица!...

Гостиница код Титовог Ужица, 1974. Певале Јулка Радојичић и Станојка Гајић

10.

Мала моја плете, везе,
А ја носим митраљезе!...

Бучје код Прибоја, 1982.

11.

Од Ваљева ука, дрека,
Ћера Мишић Пођорека.
Оћеро га преко Дрине
У три п. . . материне!..,

Титово Ужице, 1963. Казивање Витомира Чворовића

12.

Ој, Јаворе, је л' ти жао
Мајор Илић што је пао?
Мајор Илић и остали
На Јавору што су пали!
Тебе краси гроб Илића,
А Косово Обилића...

Кушићи код Ивањице, 1975. Певала мушка група на приредби

13.

О, мој миле, моја ружо,
Јеси л' ми се наоружо?
— Јесам драга, јесам роде,
Борићу се до слободе!..

Северово код Ариља, 1951. Записао Раде Вучковић

14.

Ој, Севојно, село дично,
Је ли теби необично?
Јесте, јесте, што да није,
У војсци ми све делије!
Све делије, млади момци,
Друга Тита добровољци!...

Севојно, „Партизанско прело" 1976. Певала мешовита друпа на приредби

15.

Ој, Турчине, ћелави,
Тебе Шваба превари,
Одведе те на границу
И направи касапницу!..

Бесеровина код Бајине Баште, 1969. По казивању Богдана Баштовановића

16.

Ој, Ужице, бели граде,
Ко по теби шеће саде?
Ал Бугари, ал су Немци,
Или клети љотићевци?
— Ни Бугари, нити Немци,
Већ су храбри пролетерци!..

Биоска код Титовог Ужица, 1972.

17.

Ој, Ужице, мали граде,
Где су твоје цуре младе?
— Отишле су у бригаде,
Омладинске пруге граде!.

Гостиница код Титовог Ужица, 1961. Казивао Матије Петровић

18.

Ој, Ужице, Титов граде,
Где су твоје цуре младе?
— Отишле су, мила нане,
У Титове партизане!
Отишле су, борбу воде,
Да свој народ ослободе!..

Рибашевина код Титовог Ужица, 1975. Певала мушка група на приредби

19.

Подигла се ужичка нахија
Против бесних немачких дахија.
Напред иду партизани смели,
А за њима српски народ цели.
Чврсто држе они пушке своје,
На бранику свог народа стоје.
Дрхте од њих фашистичке руље
И остале љотићевске хуље,
Дрхте од њих српски зеленаши
И остали петоклонаши.
На истоку бој се бије љути
Док фашизам сасвим не уђути,
Док не дођу правда и слобода
Целокупног раднога народа!...

„Вести", лист Ужичког партизанског одреда, број 11, од 13. октобра 1941.

20.

Ој, Хитлеру, ћелави,
Тебе Недић превари:
Измислио пољску стражу
Да заклони Дражу!...

Титово Ужице, 1983. Казивао Гојко Шкоро

21.

Процветала љубичица плава
На јастуку где друг Тито спава
Па мирише како Тито дише...
Заовине на Тари, 1965.

22.

Са планине кличе вила:
На Трешњици борба била.
Побили се партизани
И четници Пожежани.
Повикаше партизани:
— Предајте се, Пожежани,
Предајте се нашој сили,
Немачке сте слуге били!...
Казивала Милица Аћимовић
из Крчагова 1941. Запис др
Душана Недељковића

23.

Са планине, са Јелице,
Љуто бију хаубице!...
Драгојевац код Ариља, 1949.

24.

Све пјева двоје и двоје.
Не пјева Јања у мајке.
— Што и ти, Јањо, не пјеваш?
— Не могу, мајко, због тебе,
Што си ме младу удала
За оног Павла Влашића!
Код Павла добра не има.
Дан спава, ноћ хајдукује.
Кад Павлу перем кошуље,
Не перем дању с другама.
Перем их ноћу с вилама.
Не сушим дању на сунцу,
Већ сушим ноћу с месеца.
Доноси крваве кошуље!...
Годовик код Пожеге, 1957.
Казивала Даринка
Живковић записао Новак
Живковић

25.

Седам дана је молила краља
Да ми пушти брата из солдата...
Латвица код Ариља, 1960.

26.

Синоћ Ђорђе из Русије дође
И донесе поздрав ђевојкама:
— Удајте се, лијепе ђевојке,
Не чекајте момке из солдата!
Тамо су се момци иженили
Од пушака, љутијех крушака!...
Кућани на Златибору, 1982
Казивао Драгомир
Поповић, рођен 1909.

27.

Срби једу купуса,
Уздају се у Руса!
Турци једу пјевчића,
Уздају се у Немчића!...
Перућац код Бајине
Баште, 1969.

28.

Ситна књига са Јавора дође:
На Јавору више рата нема!
Тешко сеји која брала нема!...
Доброселица на Златибору,
1960.

29.

Српска сеја Бугарина клела
Што јој брата ранила граната,
Одбила му руке до лаката!
Да ј'олово, он би преболово,
Већ граната остави без брата...
Злодол код Бајине
Баште 1982.
Записала Радина
Јовановић

30.

Стигле вести из Берлина.
Узј'о Хитлер Мусолина,
А гроф Бано Рибентропа
Па се дрма сва Европа!...
Кремна 1963.

31.

Тринаест дана војска путовала
Од Ужица па до Милановца.
Нит' је јела нит' је воде пила.

Сви ми кажу: Србија је мала!
Није мала, три пут ратовала!
Рожанство на Златибору,
1964.

32.

Удаћу се за члана Партије
Па да нема куће ни авлије.
Шта ће нама кућа и авлија,
Кад нас двоје школује Партија!
Шта ће нама кућа и имање
Кад је сада колективно стање!...
Мачкат код Титовог
Ужица, 1959.

33.

Узо Фрањо Пољерека,
Метно га на крило,
Па га пита: „Како ти је
Са Србима било?
Како ти је било тамо,
Тамо преко Саве?
Да се ниси укакио
У чакшире плаве?
Да се ниси поплашио
Од каквих вампира?...
Осећа се нешто ружно
Из твојих чакшира!“...
— „Им'о би ти, мили деда,
Много казивати,
Али ко ће сада моје
Чакшире опрати?!...“
Титово Ужице, 1963.
Казивао Витомир Чворовић

34.

Устај сељо, устај роде,
Да се браниш од господе!
Од попова, мантијаша,
И осталих зеленаша!...
Ужице, 1938.
По казивању бабе Гиле
Живановић

35.

Устај сељо, устај роде,
Куцнуо је час слободе
Твоја земља сад робује.
Фашизам ти господује!
Устај сада ил' никада,
Јер твој народ љуто страда!...
Стапари код Титовог
Ужица, 1964.

36.

Шта то иде златиборском џадом?
— Иде Тито с његовом бригадом!
— Шта се оно преко поља бели?
— Оно иду млади пролетери!
Златиборе, не треба ти кише,
Хероји те са крвљу залише!...
Љубиш на Златибору,
1974.

СЛАВСКЕ ПЕСМЕ

1.

Домаћине сретна слава твоја,
Све ти сретно и весело било
И у дому што се задесило!...

Домаћине, сретна слава твоја,
Сви ти гости били у радости,
Ови овде и још ко нам дође!...

Забучје код Титовог
Ужица, 1953.

2.

Ко подиже славу божју
На данашњи дан,
На данашњи дан!

Помогла му слава божја
И данашњи дан,
И данашњи дан!

И сви свеци у години
И сам господ бог,
И сам господ бог!...

Ко подиже божју славу
На данашњи дан,
На данашњи дан!

Подиже је наш домаћин,
Помого му бог,
Помого му бог!...

Забучје код Титовог
Ужица, 1953.
Церје код Бајине Баште
1965.

3.

Куда коло 'одило,
Туда жито родило!
Опет жито родило!...
Опет жито родило!...

Прибој, 1982.
Казивао Милинко Пурић
Записала Верица Пурић

ЏСПАВАНКЕ

1.

Грличица грче,
Петар коња трче.
Дај ми, Петре, палицу
Да убијем грлицу;
Да ми грло соли да,
Да ја соли овну дам;
Да ми ован лоја да
Да ја лоја маци дам;
Да ми маца миша да
Да ја миша луњи дам;
Да ми луња коња да
Да ја коња попу дам;
Да ми поп књигу да
Да ја књигу богу дам;
Да ми бог срећу да,
А ја срећу па у врећу,
Преко прага па у кућу
Дум, дум!...

Титово Ужице, 1980.
Казивала Милица Папић

2.

Грличица грче,
Петар коња трче.
Додајте му палицу
Да убије грлицу.
Грла мени соли да,
А ја соли овну дам.
Ован мени лоја да,
А ја лоја маци дам.
Маца мени миша да,
А ја миша орлу дам.
Оро мени перо да,
А ја перо свату дам.
Сват мени коња да,
А ја коња попу дам.
Поп мени књигу да,
А ја књигу богу дам.
Бог мени срећу да,
А ја срећу па у врећу,
Преко прага па у кућу!...

Ојковица, 1982.
Казивала Косана Марковић
Записала Горица Марковић

3.

Кола, Никола
Вез'о кучку за кола,
А кучка се врднула
Па је Душку прднула!...

Дубоко код Титовог
Ужица, 1958.

4.

Љуљу, љуљу,
Малу бебу!
Папа, папа
Мало дете...

Гостиница, 1962.

5.

Љуљо моја молована,
Успавај ми Радована!
Љуљај ми га, љуљо лака,
Мога брацу, мог јунака!
Љуљај ми га, љуљо, јаче
Да се јунак не заплаче!
Љуљај ми га, љуљо мека,
Док донесе мајка млека!

Равни, фебруар 1972.

6.

Љуљу, љуљу, љушке,
На Морави крушке!
Тамо наша тетка
Колачиће пљеска
На букову листу.
Листак се провали,
Тетка се помами,
Сву ђецу подави
Само мога Рада остави...

Околина Пожеге, 1977.
Записао Момчило Тешић

7.

Љуљу, љуљу, љушке,
На Морави крушке.
Под њом седе бате
И гледају на те...
Љуљу, љуљу, љушке,

На Морави крушке,
Бе но моја тетка
Колачиће пљеска.
И мени би дала,
Али не да тетак,
Убио га петак!...

Глуваћи код Титовог
Ужица, 1978.

8.

Пада киша на миша,
Покри кућу Станиша.
Кућа ти је грабова,
Жена ти је јалова,
Родиће ти ђавола.
Баво ће се помамити,
Кућу ће ти запалити...

Гостиница, 1958.
Казивала Радмила
Радојевић

9.

Сан у бешу,
Несанак под бешу!
Несанак ти вода однијела,
За велико брдо занијела!

Кратово код Прибоја, 1982.

10.

Сије бака брашно,
Али нема на што,
Већ узела гаће.
Виче ђедо: „Шта ће!"
Тражи своје гаће!...
Сије бака брашно,
Али нема на што:
На ђедово крило.
Ђедо сипа вино
Да се веселимо...
Сије бака брашно
Па немала на што.
На ђедове гаће,
Гаће се поцепале,
А све мачке крепале...

Гостиница код Титовог
Ужица, 1954.
Глумач код Пожеге
(М. Тешић)

11.

Цуцу, цуцу кобила
Товар соли носила.
Докле га је носила?
— До попова мочила!
Подајте му сијенца
Да оздријеби ждријешца
Голема ко шијевца;
На челу му звијезда.
Да га ђеца товаре,
Да им носи ораје...

Околина Прибоја, 1982.

12.

Цуцу, цуцу на коњу!
Да ти мајку закољу!
Немој, вуче, забога,
Мајка ми је Драгана,
Сису ми је давала.
Опет рекла давати
Кад пођемо спавати...

Глуваћи код Титовог
Ужица, 1960.

13.

Цуцу, цуцу на коњу,
Вук ти мајку закољу!
У шеници у пољу!
Немој, вуче, забога,
Мајка ми је Милена,
Сису ми је давала
И опет ће давати
Кад пођемо спавати!...

Рача код Прибоја, 1982.

14.

Цуцу, цуцу, цуцана,
Седла коња Милена.
За кога га седлала?
— За шарена ђетлана!
Кад се ђетлан женио
Ласту каду водио,
Све 'тичице сватови,
Орлушине попови,
Сова очи бечи
Из букова пања.
И ја би се старала,
Ал не могу трајава...

Околина Прибоја, 1982.

15.

Цуцу, цуцу, цуцана,
Седла коња Ружана.
За кога га седлала?
— За шарена Ћетлана.
Кад се Ћетлан жењаше,
Госпу ласту вођаше,
Сви су врапци сватови,
А сватице врабице;
Шева седи на прагу,
Све јој сузе падају,
И она би у свате,
Ал' не смије од свраке...

Глумач код Пожеге, 1975.
Записао Момчило Тешић

16.

Чије је то дјете?
Што га не зовете?
Ми смо га звали,
Шећера му дали,
А оно се љути,
'Оће шећер жути...

Буар, 1964.

17.

Чува плачко говеда
И бабину јуницу.
Закла баба јуницу,
Даде плачку гузицу,
Ни је може гледати,
Ни је може продати...

Гостиница, 1957.
Глумач код Пожеге, 1975.

1.

Гори лампа и у лампи сламка,
Ње је била свекрва к'о мајка!
Мајка псује кад нико не чује,
А свекрва на сокак изађе
Па кад псује, цело село чује.

Доброселица, 1960.

2.

Гори лампа и у лампи сламка,
Никад није свекрва к'о мајка!
Није свака ни мајка једнака,
Свекрва ми горку кафу даје,
Ставља луга, убила је туга.
Мајка псује кад село не чује,
А свекрва на сокак изађе
Па кад псује — цело село чује!
Свекрвице, нашла сам ти згоду
Да те бацим с ћуприје у воду! . . .

Крајчиновићи код
Прибоја, 1982.
Казивао Миленко
Зековић
Записала Нада Зековић

3.

Вита јела, густи лад,
Жен' се миле, док си млад!
Кад остариш, миле, дико,
Не воли те нико. . .

Доброселица, 1961.
Записала Миљанка
Ковачевић

4.

Дрино,водо, бога ти једнога,
Што се синоћ криво кунијаше
Да на теби ниђе брода нема.
Ја пораних јутрос прије сунца
И на теби до три брода нађох:
Једним броде кићени сватови,
Другим броде момак и ђевојка,
Код трећега брат и сеја седе.
Сеја брату рукавице плете,
А брат сеји доламицу кроји.
Сеја брату тијо говораше:
— Удри, брате, седеф до седефа
Да не може ни јабука проћи,
Камо л' рука туђега јунака!
То слушала млађана снашица,
Заовици својој говораше:
— Заовице, луде ли си главе,
Имала сам и ја браца мога
Да удара седеф по седефу
Када мени доламицу кроји,
Ал' кад дође твога браца рука
Сасуше се пуца у њедарца!. . .

Годовик код Пожеге 1957.
Записао Новак Живковић

5.

Ђевуј,ђево, чувај ђевовање,
А и ја ћу моје момковање!
— Остави се, миле, ђевојака,
А и ја ћу младијех момака!. . .

Висока код Ариља, 1947.

6.

Зелен ора' родио,
Син је оца молио:
— О, мој бабо, жени ме,
Пролази ми време!

Гостиница, 1967.

7.

Зелен божур, танак 'лад,
Жен' се драги док си млад,
Кад остариш к'о мој деда
Нико те не гледа!. . .

Шљивовица на Златибору,
1965.

8.

Зелене се ливаде,
Момци траже 'иљаде!
Не жене се да доведу друга,
Већ се жене да одуже дуга!. . .

Околина Прибоја, 1980.

9.

Ја сам ђаво, ђавола ћу наћи.
Свекрва ће на оџак изаћи.
Свекру би се удворила лако,
Ал' свекрви не могу никако.
Језик јој је четири аршина,
Кад говори тракће ко машина.
Ој, свекрво, кукорога,
Одбићу ти оба рога
Па да идеш крњорога!

Доброселица, маја 1962.

10.

Киша иде потоком и јазом,
Женићу се, ал' нећу с миразом,
Што ће мени мираз и имање
Кад је сада колективно стање!...

Северово ко Ариља, 1952.

11.

Киша пада, у море се ствара,
Неће момци девојке без пара,
А ја немам ни сребра ни пара,
Већ ја имам мога милог брала.
Волим брата него ниску злата!

Сеча Река код Косјерића, 1977.

12.

Ливада се пољем повијаше,
Ђевојка се криво куњијаше:
— Мили брале, удати се нећу
Док не роди јавор јабукама,
Док не видим три на небу сунца!...

Гостиница, 1978.
Казивала Станојка Гајић

13.

Мајка гаји до седамнест љета
Па ме даје преко бјелог света...

Село Косјерић, 1976.

14.

Ми смо браћа, ми смо и другови,
К'о јабука кад се располови!...

Сињевац, 1973.

15.

Младо момче, не варај девојче!
Највећа је девојчка клетва,
Кол'ко куне, до мора се чује!...

Заглавак код Бајине Баште, 1964.

16.

Мој драгане, невене,
Скидај руку са мене,
Скидај руку, немаш право
Док се не венчамо!...

Доброселица на Златибору, 1960.

17.

Мој се драги шалио,
Од мајке ме просио.
Не да мене моја нана
Још годину дана!

Дубоко код Титовог Ужица, 1972.

18.

Нема брата док не роди мајка,
Ни крвника без потурчењака;
Нема ране без дубоке бразде,
Ни мезета без овнујска меса;
Нема лаже без бијеле браде,
Ни истине без момчади младе,
Ни вјештица без старије' баба,
Чинилица без усјељелица;
Нема шале без ђевојке младе,
Ни милости без зелена луга,
Ни сеира без мала ђетета...

Кремна код Титовог Ужица, 1963.

19.

Ој, ђевојко, бедријо,
И ја би' се женио,
Ал' не дају општинари,
Веле: „Још си мали!"

Даћу попу стотину
Да преправи годину
И даћу му капу ора'
Вјенчати ме мора!

Седам-осам говоре:
— Продај, миле, волове,
Продај, миле, за дукате
Па ћу поћи зате!

Слушај бабо, слушај бабо,
Ораси су скупи,
Ја л'ме жени, ја л'ме жени
Ја л' тамбуру купи,
У нешто се ударати мора!...

Буар, јануара 1983.
Певала група певача

20.

Ој, Ђевојко, јабуко са гране,
Волиш ли ме, мој мили јаране?
Питај мајку би л' те дала за ме
Или за ме, ил' за брата мога!
— Нећу за те ни за брата твога!
— А што нећеш, каква нам је мана
— Једна мана што пушиш дувана,
Друга мана, омало имања,
Трећа мана — виш куће ти страна,
А четврта — не ваља ти нана! . . .

Вране код Ариља, 1953.

21.

Под гором је једна кућа мала
И пред кућом мајка и Ђевојка
Ће спремају свадбене дарове:
Свекру бабу — мрке рукавице,
Смркло му се па му не свануло!
А свекрви свилену кошуљу,
Свиле јој се кости од болести!
Заовици свилену мараму,
Свиле јој се гује око врата! . . .

Висока код Ариља, 1952.

22.

Пружио се ланац ливадама,
Сад се жене момци 'иљадама.
Не жене се да имају друга,
Паре траже да одуже дуга,
Ал' време ће парама да проће,
Оста рђа да му главе дође! . . .

Ојковица на Увцу, 1981.
Казивала Радомирка
Гороњић

23.

Расла јела до неба,
Свекрва ми не треба,
А што ће ми, кучка стара,
Са мном да се кара!
Расла јела до неба,
Ни свекар ми не треба
А шта ће ми свекар луди
Да ме рано буди!
Расла јела до неба,
Ни Ђевер ми не треба,
А што ће ми Ђешо луди
Да се са мном суди!
Расла јела до неба,
Јетрва ми не треба,
А што ће ми јетровица,
Кућна свађалица!
Расла јела до неба,
Заова ми не треба,
А што ће ми заовица,
Кућна пањкалица! . . .

Јасеново, 1982.
Записао Димитрије Тошић

24.

Свака цура воли за јединца,
А ја волим где су четворица.
Чет'ри брата на четири стране,
К'о босиок кад развије гране,
А ја млада међу Ђеверима,
К'о но ружа међу прозорима.
Код Ђевера биће госпојица,
Код јединца — права робињица!...

Љубиш, 1976.

25.

Седам сеја, а једини брале.
Сеје брала с Милошевца звале:
— 'Ајде, брале, заклони се за ме,
Не би л' сеја погинула за те!...

Околина Прибоја, 1981.

26.

Синоћ ми је беседила нана:
— 'Ћери моја, имаш ли драгана?
— Имам, мајко, једног сиротана,
Сиротана к'о што сам и сама! . . .

Забучје изнад Титовог
Ужица априла 1959.

27.

Сунце сјену и за гору оде.
Редале се снаха и заова,
Која ли ће за гору на воду!
Свекар вели: „Што 'во нема снахе?
А заова: „Снаха ашикује!"
Дјевер сједи, снаху одговара:
— Уски пути, а широки скути!...
Забрњица код Прибоја,
1981.
Записала Зехра Јаховић

28.

Тешко земљи куда војска проће
И ћевојци која сама дође,
Прво јутро биће прекорена:
— Да си добра, не би дошла сама!
Рибашевина код Титовог Ужица 1958.

29.

Удаћу се, само не знам кад ћу,
Где год дођем, поделићу браћу!
Љубање код Титовог Ужица, 1960.

30.

Чи, су двори у зеленој гори?
Ту је скоро снаша доведена.
Прво јутро послаше на воду.
Нема снаше дуго да нам дође.
Свекар вели: „Што нам снаше нема?"
А свекрва: „И не било ти је!"
А заова: „Не ваља нам снаша!"
А јетрва: „Да је отерамо!
С неким стала па се разговара".
Девер седи, снашу одговара:
„Ћут'те, ћут'те, јадне орјаткиње,
Мислите ли ваше удавати!"
Све то снаша испод двора слуша.
Узе метлу да побрише дворе,
Дворе брише, ситну песму пева:
— Свекрвице, дуга века била
Од недеље до понедељника!
Заовице, близу се удала,
Преко мора четерес конака!
Кад ти бабо у првине пош'о
Одвуд пош'о, а тамо не дош'о!
Јетрвице, златородна била,
Народила девет ћевојака,
Од њих девет једну подгајила
И добила јеверчине нокте
Па изгребла својој мајци оке!
Драго моје, не могу га клети!
Кол'ко има на крушки крушака
Толико га згодило пушака!
Мој девере, мој златни прстене,
Међу нама прстен међа била!. . .
Титово Ужице, 1962.
Записала Савка Глигоријевић

31.

Чи' су двори у зеленој гори?
Ту је скоро снаша доведена.
Прво јутро отишла на воду.
Свекар вели: „Не би снаше с воде!"
Свекрвица: „И не било ти је!"
Јетрвица: „И не ваља снаша!"
Заовица: „Да је оћерамо!". . .
Ћевер сједи, за нашу бесједи:
„Шути, мајко, и шути, бабајко,
Мислите ли ваше удавати!
Дуго поље, боле снашу ноге,
Тешка ведра, а руке нејаке!"...
. . .
„Свекрвице, дуга века била,
Од неђеље до понеђељника!
Заовице, близу се удала,
Преко мора тридесет конака!
Кад ти бабо отишо у поде,
Колико му овдуд стопа било,
А толико отуд годиница!"...
Заовине на Тари, 1964.

32.

Чи' су двори у зеленој гори?
Онде има девет јетрвица.
Ређале се јетрве на воду.
Редак дош'о скоро доведеној.
Узе ведро па оде на врело.
Бабо вели: „А што ли је нема?"
Свекрвица: „Неће ти ни доћи!"
Заовица: „Заспала на води!"
Бувегија: „Ви је оћерајте!"
Бешо сједи, снају одговара:

„Тешко ведро, а руке нејачке,
Ведро тешко, а врело далеко!"...
Снаја дошла, пред двором слушала,
Ведро спушта, а метлу узима:
„Свекрвице, дуго не живљела,
Од нељеље до понељељника!
Заовице, близу се удала,
Три конака преко мора ода,
А твој бабо кад код тебе пош'о
Овдуд пош'о, а тамо не дош'о!
Мој драгане, тресла те грозница,
Ej, тресла те девет годиница!
Када тебе грозница пустила
Дабогда те на земљу спустила!
Мој ђевере, мој златни прстене,
Благо мајци која те родила,
Благо сеји која за те пође". . .

Јасеново, 1981.
Записала Бранкица
Тановић

33.

Чи' су двори у јеловој гори?
Ту је скоро снаша доведена.
Прво јутро на воду је пошла.
Свекар вели: „Не би с воде снаше!"
А свекрва: „И не било ти је!"
Заовица: „И ја велим, мајко!"
Бувегија: „Да је оћерамо!"
Само ђевер што је одговара:
„Дуго поље, а росната трава,
Није могла снаша да пожури".
Они мисле то нико не чује,
Ал' то снаша испред двора слуша;
Па улази у бијеле дворе:
„Свекрвице, дуго не живила,
Од недеље до понедељника,
Од зорице док изгрије сунце!
Заовице, близу се удала,
Преко мора 'иљаду конака.
Твој ти бабо у привине пош'о,
Одвуд пош'о а тамо не дош'о!
Бувегија, како ћу те клети:
Кроз кости ти трава проницала,
У трави се љуте змије легле,
Очи пиле у траву се криле!
Ој ђевере, мој златни прстене,
Међу нама прстен међа била."

Околина Прибоја, 1982.

ЉУБАВНЕ ПЕСМЕ

1.

Андријана, девојко,
Милорад ти далеко,
Иако је далеко,
Није теби одрек'о.

Околина Бајине Баште,
1982.
Записала Соња Бојић

2.

Бела ружа развила се југу,
А мој драги преволео другу.
О, мој драги, тресла те грозница,
Лечила те ужичка болница,
Возила те београдска пошта
Па да видиш кол'ко љубав кошта.

Јасеново, 1982.

3.

Бјеж' ти, пиле, преко лука,
Држ' се, цуро, комшилука,
Држ' се, цуро, свог комшије,
Удаћеш се прије!

Рибашевина, Децембра
1962.
Певао Дамљан Градинчевић

4.

Благо теби, зелена шумице,
Што се младиш сваке годинице,
А ја сада па више никада.

Мочиоци код Ивањице,
марта 1975.
Певали Никола и
Стеван Драшковић

5.

Благо теби, мој зелени боре,
Кад ти растеш на средини горе.
Усред зиме теби зима није,
Усред љета ти имадеш лада!...

Растиште на Тари, 1982.
Казивала Нада Кремић
Записала Радмила Кремић

6.

Бог убио брда и долине
Што су мене с драгим раздвојиле!

Крива Река на
Златибору, 1962.

7.

Бог убио ко је измислио
Да се косе до очију носе!

Трудово, 1981.
Казивала Ружа
Дамљановић

8.

Бог убио ону кућу горе
И прозоре што се не отворе!

Јасеново, 1981.
Казивала Миља Караклајић

9.

Болуј боле, ђевојко ђаволе!
Болуј, боле немој умријети,
Ја ћу теби понуде донети:
С мора ора, из Мисира грожђа,
Шепталије за росе обране,
Жуте крушке на меду куване,
Не би ли ми драга оздравила!...

Љубиш на Златибору 1968.

10.

Босиоче, миришеш ко цвеће,
Нема цуре која за ме неће!...

Штитково, 1982.

11.

Босиоче, од годину дана
Што завади мене и јарана!

Околина Прибоја,
Записала Босиљка Анџић

12.

Босиоче, радосниче,
Што си тако задоцнио?
— Ласно ми је задоцнити,
Мене цуре покрадоше!

Околина Прибоја, 1982.

13.

Босно моја рушевино стара,
У теби је живот за бећара!
Батковићи код Прибоја,
1981.
Казивала Рада Јаворац,
Записао М. Василић

14.

Брдом идем, вијем се ко јела.
Драги вели: „Ће си лутко бела!"
У руци му марамица бела,
У марами седам-осам ора
Ко их узме, вољети ме мора!
Околина Прибоја, 1982.

15.

Варај миле, варај оца свога,
Мене нећеш за живота мога!
Варај, миле, и ја ћу варати,
Видећемо ко ће се кајати!
Јасеново, 1981.
Казивала Деса Тошић

16.

Ведро небо, около облаци,
Знаш ли, миле, да смо ми рођаци?
Знаш ли, миле, да смо фамилија,
Твоја мајка мојој мајци прија!
Околина Бајине Баште,
1982.

17.

Ведро небо, звездице трепере,
Чујеш, драги, шта девојке веле.
Оне веле да отрују тебе.
Не пиј, драги, ладну воду с Дрине,
Ту су воду отровале виле
Па се бојим и тебе ће, миле!
Заглавак, 1982.
Записала Гордана
Мијатовић

18.

Вене цвеће, вене свака трава.
Вени, миле, да не венем сама!
Ојковица, 1981.
Записао Горан Батаковић

19.

Ветар дува, Каменица јечи,
Ој, ђевојке, чувајте се речи!
Видите ли како време дође:
Сад се просе које злато носе,
А ја немам ни сребра ни злата,
Останућу млада неудата. . .
Дуб код Бајине Баште,
1982.
Записала Нада Лукић

20.

Ветар ружу пољем повијаше,
Ружа му се криво куњијаше:
Нећу, вала, живога ми брала,
Нећу, вала, удати се млада!
Кућани на Златибору,
1981.
Казивао Драгомир Поповић

21.

Видела сам драганову мајку,
Рад' севапа дала сам јој банку. . .
Крајчиновићи код
Прибоја, 1981.
Записала Нада Зековић

22.

Видиш, миле, како сија звезда,
Наке сам ти чарапе извезла,
Беле боје, руже од кадиве,
Ја ти везла — венчане ти биле!
Дуб код Бајине Баште,
1982.
Казивала Цвета Божић

23.

Вита јело, где си ладовала?
— Ладовала бору под гранама!
Љубиш, 1968.

24.

Вита јело, стани, не љуљај се!
Мој драгане, у ме не уздај се.
Ја сам мени изабрала дику,
А он ради стално на Тавнику. . .
Кућани на Златибору,
1981.

25.

Волела сам, не знам ни кога сам.
А од сад ћу гледати кога ћу! . . .

Крива Река на
Златибору, 1960.

26.

Волела сам жути јаблан
Када ми је био драган,
А сад волим цвеће свако,
Жути јаблан баш никако
Зато што га воли свако. . .

Поблаће код Прибоја,
1981.
Записала Драгана Симовић

27.

Волим брати по ливади цвеће,
Него ићи ће ми срце неће!
Волим брати по ливади боцу,
Него плести чарапе удовцу!

Ојковица, 1981.

28.

Волим лала ко јединог брала.
По пречини — пречи ми је брале.
По вољењу — волим тебе, лале!. . .

Јасеново, 1982.

29.

Гатала ми Циганка на Сави
Да ја немам среће у љубави.
Малена сам, ал' ме срећа служи.
Малена сам, ал' ме служи срећа,
Варам момке к'о и она већа. . .

Буковик код Нове
Вароши, 1982.

30.

Гледао сам у шуми на грани
Како голуб голубицу рани.
Он је рани, а она му гуче:
— Где си био мој голубе јуче?

Рожанство на Златибору,
1967.

31.

Голуб гуче на јеловој грани,
Није љубав у шуми на грани,
Већ је љубав на лијевој страни. . .

Јасеново, 1982.
Казивала Станика Матовић

32.

Гори лампа, гори гас,
У комшије и у нас.
Мала лампа лепо сија,
Воли ме комшија!

Рача код Бајине Баште,
1982.
Записао Станимир
Милановић

33.

Гори лампа летрика,
У мог мила јевтика,
Са мном је се завадио,
Јевтику добио. . .

Пилица код Бајине
Баште, 1982.

34.

Гори фењер о шљиви,
Сви су момци плашљиви,
Само моја лола није,
Он се на ме смије. . .

Негбина на Златибору, 1981.
Записала Брана Недовић

35.

Грло моје гору разговара,
Ко ће тебе, моја лоло стара!?

Мажићи код Прибоја, 1982.

36.

Грло моје не може да пјева,
Пило воду са мутнијех врела.
Пјевај, грло, к'о што си пјевало,
Чијег си се говора препало!
Запевајте, моји ситни зуби,
Ко је засп'о нека се пробуди! . .

Бурађа на Увцу, 1981.

37.

Да је мени грло од олова
Да дозовем мила од волова. . .
Ојковица, 1981.

38.

Да је мени једна груда снега
Да пребацим милу преко брега!
Бог убио брда и долине,
Што су мога мила заклониле!
Да сам лепа као што сам мала
Све бих момке редом отровала,
Отровала сичаном и содом,
Мога мила шећером и водом! . . .
Љубање код Титовог
Ужица, 1962.

39.

Да сам лоза да савијем гране
Поред стазе где момци пролазе. . .
Бучје код Прибоја, 1982.
Записала Милка Јановић

40.

Да сам фина к'о што имам браћу
Од љепоте не би знала шта ћу. . .
Мажићи код Прибоја, 1982.

41.

Да сам млада к'о 'но вода ладна,
Ја бих знала ће би извирала,
Извирала код драговог двора
Не би ли ми драги ожеднио,
Не би л' мене у жеђи попио. . .
Стапари код Титовог
Ужица, 1963.

42.

Да ми даду момке пробирати
Ја бих знала ког бих изабрала:
Ужичана не би ни једнога,
Ужичани саме дуванџије,
Дуван пале за кућу не маре
И кад њима нећељица дође
Они седе и у дуван гледе. . .
Злодол код Бајине
Баште, 1982.

43.

Да се очи купују на тачке
Ја би' себи уз'о девојачке!
— Да су очи на везане цене
Ја би' себи купила зелене. . .
Северово код Ариља, 1949.

44.

Далеко је сунце, а још даље драго,
Не могу га чути ни виђети,
Ни по коме вјерном поздравити...
Да ти шаљем зелену јабуку,
Сатруниће — теби доћи неће!
Да ти шаљем везену мараму,
Да ти плачеш, да за мном
уздишеш. . .
Бела Река на Златибору,
1981.
Казивала Даринка
Милојевић

45.

Два су цвета у бостану расла:
Зумбул плави и бијела када.
Оде зумбул доље у пољане,
Оста када у бостану сама.
Поручује зумбул из пољане:
— Душо моја, у бостану кадо,
Како ти је у бостану самој?. . .
Буар код Титовог
Ужица, 1971.

46.

Двије су се воде претицале,
Једно Сава, а друго Морава.
Сава носи дрвље и камење,
А Морава шајку окована
И на шајки брата и сестрицу.
Братац спава, а сестрица везе.
Сеја брату тијо говорила:
— Устај, брате, Биоград изгоре!
Братац сеји кроз сан одговара:
— Нека гори, огњем изгорио,
У њему сам три љета служио:
Једно љето за свјетло оружје,
Друго љето за добра коњица,
Треће љето за љепу ђевојку. . .
Љубање код Титовог
Ужица, 1962.

47.

Двоје деце јаранило младо,
Уранило, ником не јавило.
Гледала их трава Ђетелина
Па казује бијелим овцама,
Бјеле овце свима чобанима,
А чобани њиној милој мајци.
Љуто куне лијепа Ђевојка:
— Ђетелино, попала те трава,
Бјеле овце, вуци вас поклали,
А чобане Турци заробили! . . .
Титово Ужице, 1959.
Певала Зорка Јањић

48.

Девојко моја,
Напој де ми коња!
— Не могу сама,
Попала је слана
Коњу до самара,
Мени до ђердана! . . .
Буковик код Нове
Вароши, 1981.

49.

Дођи, драги, дођи, из далека,
Комшију сам преварити рекла!
Дођи, драги, дођи, из даљине,
Све љубаве, а ја немам с киме...
Околина Прибоја, 1982.
Записао Милорад Ивковић

50.

Дођи драги суботом пополдне,
Нећеља је изашла из моде. . .
Заостро код Прибоја, 1982.
Записала Тања Лисица

51.

Дођи, миле, довече на мобу,
Друкчије те виђети не могу! . . .
Ојковица, 1981.
Записала Зорица Батаковић

52.

Дођи, миле, до зеленог глога
Ако ниси велика господа!
Скини чизме па обуј опанке
Па одиграј до мене сељанке! . . .
Кућани на Златибору, 1981.
Казивала Јованка Грбић

53.

Док сам био чобан код оваца
Нисам био жељан пољубаца. . .
Околина Прибоја, 1982.

54.

Дош'о миле па ми нешто лаже,
Сирома' је, не смије да каже.
О, мој миле, немој стално крити,
Мора неко и сирома' бити!. . .
Дуб код Бајине Баште,
1982.
Казивала Цвета Божић

55.

Дрема ми се, спавала бих, мајко!
— Спавај, шћери, не дигла се мајци!
Ја, где ти је тамна ноћца била!
— Тамна ноћца — драги долазио,
Долазио, ружу оставио. . .
Забрњица код Прибоја,
1981.
Записала Зехра Јаховић

56.

. . .
Дрина ваља дрвље и камење
Листај горо зелена,
Цвати, ружо румена!
А Морава лађу од мерџана
Листај горо зелена,
Цвати, ружо румена
И на лађи коло девојака
Листај горо зелена,
Цвати, ружо румена!
Међу њима лепи Јово седи
Листај горо зелена,
Цвати, ружо румена! . . .
Ариље, фебруара 1947.
На приредби по певању
групе девојака из Врана

57.

Дрино водо, јеси ли дубока?
Може ли те прегазит' ђевојка?
Крајчиновићи код
Прибоја, 1982.

58.

Дрино водо, поздрави сплаваре
Да не беру оне руже плаве.
Нису руже цвале за сплаваре,
Већ су руже за девојке младе...
Поблаће код Прибоја, 1982.

59.

Дуни, ветре, отуд од Овчара,
Поздрави ми мила опанчара,
Поздрави га, нек опанке шара,
Нека мене младу разговара,
Нек ми једне опанке нашара
Који вреде 'иљаду динара! . . .
Злодол код Бајине
Баште, 1982.
Записала Нада Лукић

60.

Дурмиторе, висока планино,
Са тебе се види Сарајево.
Сарајево, бехара ти твога,
Виде ли ми где драгана мога?
Отиш'о је, у далеком свету.
Послаћу му срце у пакету.
Срце моје, предвој се на двоје,
Пола мени, пола драгом моме.
Птицо ласто, шаренијех крила,
Би л' ти мени поштарица била
Да одлетиш до мојега мила.
Када дођеш у милове дворе
Из тебе ће речи да говоре. . .
Јасеново, 1981.
Записала Бранкица Тановић

61.

Ће си, Радо, изгубила стадо?
— У планини, чекајући драго! . . .
Љубиш на Златибору, 1973.

62.

Ђурђевдане, поразвиј де гране
Да поздравим по селу јаране. . .
Гостиница, 1957.

63.

Жалио се јаран код јарана:
— Мој јаране, вара ме ђевојка!
— Кад те вара шта ти приговара?
— Данас вели да ће поћи за ме.
Сутра вели: „Не смијем од нане!"
Прекосутра — оде за другога,
За другога, за рођака мога.
Мене рођак у сватове зове
Да му будем ђевер уз ђевојку.
Како ћу му, тужан, ђевер бити,
Своје злато за руку водити? . .
Гостиље на Златибору, 1960.

64.

Жао ми је, па и није в'ома
Што се другој купује болбона.
Жао ми је, али шта да радим,
Само своме срцу да досадим. . .
Ојковица, 1981.
Записала Зорица Батаковић

65.

Жути љељци опадоше,
Тај Јоване,
Тај Радоване
Ко ће љељке покупити,
Тај Јоване,
Тај Радоване!
Покупиће млада Рада,
Тај Јоване,
Тај Радоване,
Устај, болан, јаране!
Пепељ код Бајине
Баште, 1982.
Записао Миломир
Милосављевић

66.

Запевај де, грло моје бело,
Нек се чује у девето село,
Нек се чује да сам испрошена,
Испрошена и уговорена! . . .
Буар код Титовог
Ужица, маја 1966.

67.

Запјеваћу па нека се ори,
Ко је тужан нек се разговори. . .
Бучје код Прибоја, 1982.

68.

Зелени се зелен брест,
Удаћу се на јесен,
Удаћу се за дечака,
За инат момака! . . .
Биоска код Титовог
Ужица, 1963.

69.

Зелени се ливада и трава,
Благо нама, ево нам јарана,
Носе нама у марами грожђа,
Руку смиља, руку каравиља. . .
Околина Бајине
Баште, 1983.

70.

Зелени се око школе трава,
Учитеља забољела глава. . .
Брајковићи код
Косјерића, 1959.

71.

Зелен ора, не зеленио се!
Мој драгане, не оженио се!
Жен' се, драги, ако ти је време,
Узми дугу, ако нећеш мене. . .
Ојковица, 1982.
Казивала Косана Марковић

72.

Зелен ора, пожућела шума,
Ти ми, драги, не силазиш с ума! . . .
Кушићи код Ивањице, 1966.

73.

Зелени се отава,
Мене миле оставља,
Не оставља што ме неће,
У војску се креће! . . .
Пилица код Бајине
Баште, 1983.

74.

Златиборе, шири своје гране,
Сачувај нам драгане, јаране!
Златиборе, шири своје гране
Те прихвати младе партизане. . .
Љубање код Титовог
Ужица, 1959.

75.

Зрела лоза, а зелено грожђе,
Нема мога драгана да дође. . .
Сврачково код Пожеге,
1949.

76.

Играј, миле, још ове године
Догодине нећеш имат' с киме. . .
Ојковица, 1981.

77.

Иде миле путићем и пева,
У руци му марамица бела.
Дај ми, миле, марамицу белу,
Везла сам је за те у недељу!
Ја је везла, а мајка ме клела:
— Дабогда је, шћери, не донела!
Како клела, тако ми и беше,
Марамицу момци ми узеше. . .
Злодол код Бајине
Баште, 1982.
Казивала Добрила Лазић

78.

Идем цадом, а мој миле преко,
Чарапе му навезене лепо,
С обе стране два црвена цвета
Да обује кад дође из света. . .
Ивањица, 24 фебруара 1979.
Певала на приредби
женска група певача из
Ерчега

79.

Имам драгог високо и лепо,
Само ми је од куће далеко.
Драго ми је на даљи, у школи,
Тамо ми га другарица воли.
— Другарице, не имала среће,
Што си моје преволела цвеће.
О, мој драги, не имао здравља,
Зар се тако љубав заборавља?
Бери, драги, јабуке зелене
Да ти прије заборавиш мене!
Ја ћу брати цвеће зеленику,
Ја сам мени изабрала дику.

Жали, драги, жали лутко моја,
Жали, драги, жалићеш до гроба!
Ојковица, 1982.
Записала Јелка Тановић

80.

И моја је кућа покрај воде,
Покривена листом од јагоде. . .
Годљево код
Косјерића, 1977.

81.

Ишчупах стручак из земље,
Турих га драгој до себе.
Заклех је небом и земљом:
— Тако ти неба и земље,
Волиш ли кога ко мене?
— Тако ми неба и земље,
Не волим никог ко тебе,
Још мало нећу ни тебе! . . .
Три су ми мане код тебе:
Прва ми мана код тебе
Што си ми мален, премален.
Друга ми мана код тебе
Што си ми блијед, преблијед.
Трећа ми мана код тебе
Што си ми косу повио! . . .
— Што сам ја мален, премален,
Туђа ме мајка гајила.
Што са ја блијед, преблијед,
Млоге сам школе учио.
Што сам ја косу повио,
Млоге сам цуре волио. . .
Околина Прибоја, 1981.

82.

Јабука се вјетру моли
Да јој гране не поломи:
— Немој мене изломити,
Ја ћу теби род родити,
Свака грана — сто јабука,
А на вр'у понајвише. . .
Забучје изнад Титовог
Ужица, 1954.

83.

Јабуке су слаткаче,
Сео миле па плаче,
Сео миле, сузе лије
Што ме уз'о није. . .
Јасеново, 1982.
Казивала Стана Томић

84.

Ја ћевојка, гаравога ока,
Четири сам преварила момка.
Још да ми је да преварим ћака,
Не би више варала момака. . .
Трудово, 1981.
Казивала Ружа
Дамљановић

85.

Ја малена, драги друге нема,
Чекаће ме да му будем жена. . .
Братљево код Ивањице,
1978.

86.

Ја малена као мален ора',
Ко ме воли, узети ме мора! . . .
Дуб код Бајине Баште,
1982.

87.

Ја малена, мало ми година,
Опет варам газдинога сина.
Ја га варам, он ме не разуме,
Разбоље се гледајући у ме. . .
Дуб код Бајине Баште, 1982.

88.

Ја малена, милу до шајкаче,
Кад ме види мора да заплаче. . .
Ојковица, 1981.
Казивала Стојанка Вићевић

89.

Ја на брду, миле у долини,
Вићамо се једном у години. . .
Околина Прибоја, 1983.

90.

Ја посијах, Јело,
Ја посијах, Раде,
Ја посијах, Јело, Раде,
Босиљак крај паде.

Јој, Јело, Јелена,
Јој, горо зелена!

Навади се, Јело,
Навади се, Раде,
Навади се, Јело, Раде,
Те босиљак краде.
Јој, Јело, Јелена,
Јој, горо зелена!

Љубиш, новембра 1974.
Певали Владе и Љубо
Смиљанићи

91.

Јаој, моја белензуко плава,
С киме си се синоћ руковала?...

Кућани на Златибору,
1982.

92.

Ја сам лепа, ал' ме очи кваре,
Намигују саме на бећаре...

Мочиоци, 1975.

93.

Ја сам мога мила преварила,
Рекла доћи па заборавила...

Злодол, 1982.
Записала Милка
Тимотијевић

94.

Ја сам мога молила драгана
Да ме чека још годину дана,
Да ме чека још овога љета,
Старија ми моја сестра смета...
Да ме чека још ово до зиме
Док ми мајка изатке ћилиме.
— Чекај, драги, до другога љета
Док ми мајка изатке ћебета!...
Мој драгане, знаш шта има ново:
Јуче ме је други прстенов'о!
Зелен ора' преко пута пао,
Удајем се, драги, је л' ти жао?...
Удајем се, драги, на далеко,
Луд си био што си ме и чек'о!...

Ојковица, 1981.
Записала Јелка Тановић

95.

Ја сам моје питала у шали
Би ли мене за комшију дали.
Сви ми ћуте, а брале ми каже:
— Сејо моја, комшија те лаже!
— Комшије се ја одрећи нећу
Док ми мртвој не запале свећу.
Када свећа буде изгорела
Сетићу се кога сам волела...

Јасеново, 1981.
Казивао Миленко Тошић

96.

Ја се мојој свекрви не свићам,
Вала богу, често је не виђам.
Синоћ сам је видела на води,
Сину вели: „Кући је не води!"
Ој, свекрво, остаћеш проклета,
Ја ћу с милом преко бела света!

Бурађа, 1982.
Записала Станика
Богићевић

97.

Ја сам нану молила
Да би ми дозволила
Да идем за драгог мога,
Не волим другога...

Буар код Титовог Ужица,
1949.

98.

Ја сам синоћ читала читанку,
Свадила се с драгим на растанку,
Свадила се, а он опет прети
Да ја не смем другога волети...

Јасеново, 1981. Записао
Мирослав Аврамовић

99.

Ја прошетах лугом зеленијем
Са ђевојком, другом невернијем...

Трнава на Златибору, 1967.

100.

Јованка, ђевојка, ђе си синоћ била?
— Јоване, јаране, ишла у дућане!
— Јованка ,ђевојка, шта си куповала?
— Јоване, јаране, свилу и кадиву!

— Јованка, ђевојка, шта ће теби свила?
— Јоване, јаране, оћу за пешкире!
— Јованка, ђевојка, што ће ти пешкири?
— Јоване, јаране, оћу да с' удајем!
— Јованка, ђевојка, оћеш поћи за ме?
— Јоване , јаране, нећу поћи за те!
— Јованка, ђевојка, кака ми је мана?
— Јоване, јаране, што пушиш дувана! . . .

Певала мушка група певача
Гостиница, марта 1974.

101.

Јован, Јоко, црно око!
Погледај, погледај, Јово, Јоване . . .

Заостро код Прибоја, 1982.
Записала Тања Лисица

102.

Кад запјевам, драгане,
Кад запјевам, драги мој,
Ја 'вако малена.

Удариће, драгане,
Удариће, драги мој,
Суза из камена . .

Љубиш, 1973. Певали браћа Смиљанићи

103.

Кад запјевам тихо испод села,
Жао драгом, неће да вечера . .

Бучје код Прибоја, 1982.
Записала Милка Јановић

104.

Кад сам синоћ заливала цвеће
Све се прими, само ружа неће.
Мој се миле поред баште шеће,
Руке пружа да набере ружа.
Бери, миле, све редом горгине,
Сигурно сам твоја догодине! . . .

Ојковица, 1981. Записала Милосава Батаковић

105.

Калуђере, попе од Мостара,
Дај ми кључе од часних сестара! . . .

Околина Прибоја, 1981.

106.

Камен мосте, не љуљај се!
Мој драгане, не надај се!
Слава ће ти проћи,
Ја ти нећу доћи . . .

Заостро код Прибоја, 1981.

107.

Кити ми се ,мили ми се,
Плете ми се, везе ми се.
Плети вези , ђевојко,
Узећу те за брата,
Љепши , већи од мене!
— Ајд' не лажи , ђевере?,
Синот сам га виђела
И са њиме сиђела.
Води коња на воду,
Нарамљује на ногу,
Није љепши од тебе,
Није већи од тебе . . .

Миросаљци код Ариља, 1949.

108.

Киша пада, зелени се трава,
Преварих се, удадох се млада . . .

Крива Река на Златибору, 1965.

109.

Киша пада и помало снега,
Тешко оном ко конака нема.
Младо момче — он конака нема
Па долази цури под прозоре.
— Цуро моја, отвори ми врата,
Покисну ми шешир од дуката,
Прекрио би девет ђевојака
И десету тебе јараницу . . .

Руда Буква код Косјерића, 1959.

110.

Која гора , Иво, разговора нема?
— Романија, Иво, разговора нема.
Прође Павле , Иво, па је разговара
И проведе, Иво, коња маленога
И на коњу, Иво, брата рањеног . . .

Вране код Ариља, 1953

111.

Ко ли бере моје руже беле,
Ко ли бере, ко ли за мном вене?
— Миле бере, драги за мном вене . . .
Сврачково код Пожеге, 1963

112.

Комшија ми радним даном дика,
А нећељом није ни прилика...
Кућани на Златибору, 1981

113.

Косо, брено, не падај на чело,
Не квари ми моје лице бело . . .
Јасеново, 1981 Казивала
Стана Томић

114.

Косо моја над очима,
Цуре мисле — удовчина!
Мажићи код Прибоја, 1982.

115.

Косо моја, расти право,
Не прекривај око плаво! . .
Околина Прибоја, 1982.

116.

Куне нана мене и драгана
Да помремо, да се не узмемо.
Ми ћемо се венчати у рају
Кад нам 'вамо душмани не дају . .
Косјерић, децембра 1979.

117.

Лепо ти је јутром поранити
Ил' на воду или на ливаду,
На ливади откос откосити,
А код воде вијети ђевојку . .
Јасеново, 1981.

118.

Лепа мала, ја јој кажем,
Она мисли да је лажем . .
Кућани, 1982.

119.

Лепше цвеће у пролеће,
Нег' на Митровдан.
Сви се момци иженише,
А ја остах сам.
И ја ћу се оженити
Баш на Ђурђевдан . .
Ариље, 1961.
Казивао Ђорђе Жиравац из
Сврачкова

120.

Лети голуб па лети,
Под мој прозор долети
И донесе две болбоне,
Очи драганове.
И донесе две јабуке,
Драганове руке . .
Гостиница, 1949.

121.

Ливадица, ливада,
Около јасење.
Гледај драги, драгане
Па дођи до мене . .
Љубиш, 1973.

122.

Ливада је пожелила лада
К'о но мене јараница млада,
К'о но мене и мога јарана . .
Околина Бајине Баште, 1982.

123.

Ливадица, пуна петроваца
Порасла сам. драги , код оваца . . .
Ливадица, пуна петроваца,
Дођи мени, драги, код оваца!...
Ојковица, 1981.

124.

Листај, горо, нека има лада,
Нек' ладује чобаница млада. .
Нек' ладују момак и ђевојка.
Листај, горо, листа зеленога,
Чобанице, лица руменога! . .
Јасеново, 1982.

125.

Мајка Мару кроз три горе звала,
Спремила јој три товара дара.
Прво јутро свекрва је кара:

Мало Мара донела јој дара
Друго јутро свекрва је кара:
Много Мара моме сину мала,
Тражи већу, за снају те нећу!
Треће јутро свекрва је кара:
Да си добра, не би дошла сама! . . .
Љубање код Титовог
Ужица, 1960. Казивала
Горгина Ћитић

126.

Мајка сина са прозора зове:
— Ће си ,сине, мајчин разговоре! . . .
Рибашевина, 1962.

127.

Мајка сина у гори родила,
У горици под зеленом јелом.
Вучица му на бабине дошла,
Бела вила у свилу повила,
Беша му се на мору ковала,
Ковало је седам кујунџија.
Једни кују, други позлаћују,
Трећи мећу шику на бешику,
А четврти од злата јабуку . .
Околина Прибоја, 1964.
Записао Зехбо Пекушић

128.

Мала моја, ђаволе гарави,
Ја због тебе школу заборави',
Заборави' школу гимназију
Све због твојих гаравих очију . .
Пожегрмац код Прибоја,
1982.

129.

Мала плаче, хоће говедима,
Код оваца нема пољубаца . .
Добриловићи код Прибоја,
1982.

130.

Марамица и дугме,
Што да волим ја друге
Што да волим ја другога
Код комшије мога?
Пилица код Бајине Баште,
1982.

131.

Марамица на перо,
Удају ме у село.
Не дају ме за ког' оћу,
Мили боже, што ћу!
Пилица код Бајине Баште,
1982.

132.

Марамица на перо
Не дају ме у село,
Не да мени моја мајка
Да будем сељанка . . .
Горобиље код Пожеге, 1979.

133.

Марамица с перима,
Синоћ сам се верила.
Миле ми је прстен дао,
Нико није знао . . .
Пилица код Бајине Баште,
1982

134.

Мени драги рекао:
— Доста сам те чекао.
Ако теби не да нана,
А ти бежи сама! . .
Сеча Река код Косјерића,
1960.

135.

Мене моји решили да жене
Нашли цуру — не питају мене.
Добра кућа, још боља авлија,
Ал' се ћалу не допада прија.
Мојој прији попадали зуби,
Неће ћале са њом да се љуби . .
Ајде, жено , да се поделимо,
Можда ћемо боље да живимо.
Мени кућа, а теби авлија,
Теби буре, а мени ракија . .
Јасеново, 1982.

136.

Мене моји у Севојно дају,
Отишли су кућу да гледају
Добра кућа, има доста зграда,
Ал' се мени момак не допада . .
Дубоко код Титовог
Ужица, 1964.

137.

Мене моја сјетовала стрина:
— Синовице, бирај момка фина!
Немој гада, иако је газда!
Бирај момка к'о што си ђевојка!
Околина Прибоја, 1981.

138.

Месечина с вечера
Док мој миле вечера.
Док вечера и док дође,
Месечина прође . . .
Пилица код Бајине Баште,
1982

139.

Месечина сијала,
Ала сам се смијала
Како мене драги прати,
Н' уме да се врати! . . .
Пепељ код Бајине Баште
1982

140.

Мила мајко, ако умрем млада
Посади ми око гроба лада.
Нека расту зелени борићи,
Нек уздишу босански младићи! . .
Околина Прибоја, 1981.

141.

Мила мајко, и кад ме имадеш!
Одгајиш ме па ме другом дадеш . .
Околина Прибоја, 1981.

142.

Миле, лале, чарапе ти мале.
Дођи мени, чарапе промени!
Обуј, лале, иако су мале! . .
Плешћу веће ако буде среће,
Танке, плаве, партизанске праве,
С обе стране два црвена цвета
Да их носиш кад дођеш из света! . . .
Ојковица, 1982
Казивала Вукосава
Батаковић

143.

Милу коса ко врбово пруће.
Ја ћу за њ'га па нек нема куће . . .
Кућани, 1981.

144.

Мислиш, миле да за тобом летим.
Кад те видим — онда те се сетим! . . .
Дуб код Бајине Баште,
1982 Казивала Цвета Божић

145.

Ми смо мале ,оке су нам плаве,
Још да су нам мараме једнаке,
Па би биле к'о од једне мајке . . .
Злодол код Бајине Баште,
1982 Казивала Радојка
Јоксић

146.

Мој драгане, огледало бело
Нас је двоје завадило село,
Нешто село, нешто твоја нана,
Видиш, миле, имамо душмана! . . .
Ерчеге код Ивањице, 1979.
Певала женска група певача

147.

Мој драгане, очешљај бароке,
Боље ће те вољети ђевојке . . .
Кућани, 1981.

148.

Мој драгане, једини у нане,
Ја у тате па ме не да за те.
Ја ћу за те па нека ме врате! . . .
Јасеново, 1982.
казивала Ружа Тошић

149.

Мој драгане, са врх села,
Макни оком косу с чела,
Памет ми је занијела . . .
Брдо код Нове Вароши, 1982.

150.

Мој драгане, слика урамљена,
Јеси л' чуо да сам испрошена,
Испрошена и паре ми дате . ..
Могу л' , драги, паре да се врате? . . .
Дуб код Бајине Баште,
1982.
Казивала Цвета Божић

151.

Мој драгане, надо моја,
Нит се надај, нит сам твоја.

Поблаће код Прибоја,
1982.
Записала Драгана Симовић

152.

Мој драгане, воће суво,
Доста си ми овце чув'о.
Доста си ми чув'о овце,
Ни за љубав , ни за новце! . . .

Поблаће код Прибоја,
1982.

153.

Мој драгане, од голуба перје,
Наша љубав прште к'о иверје.
Иверје се покупити може,
Наша љубав — никад, не дај боже! . . .

Дуб код Бајине Баште, 1982.
Казивала Цвета Божић

154.

Мој драгане, у жутом џемперу,
Кад те видим, не тражим вечеру!
У мог мила, у мога делије,
Изгорело срце од ракије.
У мог мила, у мог ђаволана,
Изгорело срце од дувана . . .

Злодол код Бајине Баште,
1982. Записала Аница
Милошевић

155.

Мој драгане, јабуко са гране,
Ајде са мном да излечиш ране! . . .
Мој драгане, себи другу тражи,
Јер ја имам „мерца" у гаражи . . .

Околина Прибоја, 1982.

156.

Мој драгане, руже двије,
Што не служи војску прије! . . .
Што не служи шесет пете
Док сам била дете?! . . .

Крајчиновићи код Прибоја,
1982.

157.

Мој драгане, кутијо шећера,
Кад те љубим — не треба вечера! . . .
Иде момак, пјева к'о тројица,
А кад приђе — мањи но торбица! . .

Рача код Прибоја, 1982.
Записала Светлана Пурић

158.

Мој драгане, плаво слово,
Јеси л' чуо нешто ново:
Твој ме јаран прстенов'о! . . .

Мажићи код Прибоја, 1982.
Записала Мара Милошевић

159.

Мој драгане, јабуко петровко,
Неко нас је завадио горко . . .

Бучје код Прибоја, 1982.
Записала Милка Јановић

160.

Мој драгане , лепи створе,
За тобом би прешла море,
Прешла море, прешла Саву
За ту твоју косу плаву! . . .

Бучје код Прибоја, 1982.

161.

Мој драгане, плави цвете,
Не љуби ме, још сам дете! . . .

Бучје код Прибоја , 1982.

162.

Мој јаране, боле ли те ране?
— Да не боле, не б' се ране звале! . . .

Сињевац код Титовог
Ужица, 1973.

163.

Мој је драги враголан,
Раскопчао копоран,
Киша пада, вјетар дува,
Не зна да се чува . . .

Рача код Бајине Баште, 1982.
Записао Станимир Милановић

164.

Мој комшија , што си љубоморан,
Тебе волим, ал' за другог морам! . . .

Растиште код Бајине Баште, 1982.

165.

Мој Милане, кутијо,
Што си косе спустио?
Чешљај косе навише,
Ђевојка ти манише! . . .

Негбина на Златибору, 1981.
Записала Љиљана Ђенић

166.

Мој полувер оде да се боји
У Вароши у зеленој боји.
Плетем млада зелено и бело
И спремам се довече на прело . . .

Божетићи код Нове Вароши, 1982.

167.

Муртенице, јеловога лада,
Још се једна за мог мила нада . . .

Бела Река, 1982.

168.

Над Чеповом, напремасе, 'вамо,
Чујеш ли ме гаравушо тамо?
Кад ме чујеш, што не идеш 'вамо?
Коси пољe, Радомире брале! . . .

Чепово код Ивањице, маја 1979. Певала група певача на приредби

169.

На Морави танак лед,
Мој драгане, што си блед,
Када мени прстен пружâ
Био си ко ружа.
Ружа ваља и стара и млада,
Зеленкада само док је млада . . .

Шљивовица на Златибору, 1972.

170.

Нас две сеје, очи нам зелене,
Још да су нам мараме једнаке
Па би биле ко од једне мајке. . .

Село Косјерић, 13. децембра 1979. Певала женска група на приредби

171.

На сред поља јабука
Под јабуком девојка.
Дуну ветар с истока
Те обори јабуку
И уплаши девојку . . .

Годовик код Пожеге, 1964.

172.

Нас три сеје, нас три вите јеле,
Ми нећемо где се браћа деле . . .

Крајчиновићи код Прибоја, 1982.

173.

Немој ми се женити, јаране,
С ким ћу после проводити дане? . . .

Црнузи код Прибоја, 1982.
Записао Недељко Пенезић

174.

Нешто ми се пред овцама дрема.
Мој драгане, што те данас нема?
Ил болујеш, ил ти брани мајка,
Ил ти не да из села ђевојка? . . .

Негбина на Златибору, 1982.
Записала Зора Марковић

175.

Овце моје ручале па стоје,
А ја, миле, читам писмо твоје
Да ја видим шта у њему пише,
Оћемо ли љубавити више . . .

Штитково код Нове Вароши, 1981.

176.

Овце пасу свакојаку траву,
А ђевојке беру ђетелинке

Да заките по селу јаране,
Ил Милана или Милована...
Гостиље на Златибору, 1960.
Казивала Драгиња
Тодосијевић

177.

Овце чува лијепа ђева,
Овце чува, љепо пјева,
Окреће се, огледе се:
Боже мили, згодна ти сам,
Још да су ми црне очи,
Три би попа премамила,
Три би кмета раскметила,
Попадије покопала,
А кметице разудала...
Трудово код Нове Вароши
1982. Записао Миломир
Дамљановић

178.

Овце чувам, мени драги дош'о.
— Због ом, мала, ја у војску пош'о!
— Ајде, драги, сретни твоји пути,
Чекаћу те, немој се бринути!...
Околина Прибоја, 1982.
Записала Босилька Анџић

179.

Оде мала за Немачку,
Заборави љубав ђачку...
Рача код Прибоја, 1982.
Записао Гроздомир
Живковић

180.

Оj, девојко, танана конопљо,
Где си тако танана порасла?
Ил' код куће чекајући драгог,
Ил' у брду чувајући овце?
— Ја сам 'вако танана порасла
У брдима чувајући овце,
Јок код куће чекајући драгог...
Злодол код Бајине Баште,
1982. Казивала Добрила
Лазић

181.

Оj, ђевојко, душо моја,
Чим миришу њедра твоја,
Или дуњом ил јабуком
Или душом ђевојачком?
— Чим миришу, да миришу
Ти их нећеш мирисати!...
Ариље, септембра 1961.
Казивао Борђе Жиравац

182.

Оj, ђевојко, јорговане,
Ће проводиш летње дане?
— У планини, мој јаране
Ја проводим летње дане.
— Како ти је у самоћи,
Би л' се смело теби доћи?
— Доћи, доћи, мој драгане,
Да ми јарко сунце сване!...
Ерчеге код Ивањице, 1979.
Певала на приредби женска
група

183.

Оj, ђевојко , душице,
На ти букет ружице!
Кад ти букет увене
Дођи , душо, код мене
Да ти други уберем!...
Бела Река, 1982. Записала
Милка Виторовић

184.

Оj, ђевојко, верем боловала!
Ти си моје срце отровала
И по срцу ране назадала...
Кућани, 1982.

185.

Оj, ђевојко, шевтелијо,
Миле ти се оженио!
— Нек се жени , брига ми је,
Мисли миле једини је...
Негбина, 1981.

186.

Оj, ђевојко, ти се не удала
Док на мојој руци не заспала...
Висока код Ариља, 1947.

187.

Ој, ђевојко, ђе си ђевовала?
— Ђевовала с драгим код ована! ..
Биоска код Титовог Ужица,
1968.

188.

Ој, ђевојко, из Кратова
Смијеш поћи без сватова? ...
Заостро код Прибоја, 1982.

189.

Ој, ђевојко, ђевојчице,
Украшћу те од мајчице,
Украшћу те за два сата,
Нек те чува девет брата!
Ој, ђевојко, из Слатине,
Ајде мало испрати ме!
Испрати ме до по пута,
Ујела те гуја љута!
Испрати ме до по моста,
Теби хвала, мени доста! ...
Бучје код Прибоја, 1982.

190.

Ој, ђевојко, моја си до зоре,
А од зоре миле мајке твоје ...
Штитково код Нове
Вароши, 1982.

191.

Ој, драгане, више нема наде,
Мене мајка за тебе не даде.
Мене мајка другом обећала,
Обећала па ме није дала ...
Негбина на Златибору, 1981.
Записао Драгомир Ћировић

192.

Ој, ливадо, ево ти косаца!
Ој, ђевојко, ево ти просаца!
Расна код Пожеге, 1968.

193.

Ој, ливадо, зелена ливадо,
Што си тако зелена полегла?
— Ласно ми је зеленој полећи,
Синоћ су ме овце прегазиле,
Синоћ овце а јутрос ђевојке:
Три прошене, једна непрошена.
Тежа она једна непрошена,
Него оне све три испрошене ...
Ој, ливадо, зелена ливадо,
Што зелена оста некошена
Да те газе момци и ђевојке! ...
Овце пасу свакојаку траву,
А ђевојке беру ђетелинку ...
Сличне варијанте записане
у Раститу код Бајине Баште,
Кушићима код Ивањице,
Гостиници код Титовог
Ужица, Зарићима код
Косјерића и Високој код
Ариља

194.

Ој, ливадо, траво некошена!
Ој, ђевојко, оста непрошена!
Ој, ливадо, ево ти косаца!
Ој, ђевојко , ево ти просаца!
Гостиље на Златибору,
1972.

195.

О, Илија, душо најмилија,
Не воли те моја вамилија.
Не воли те моја мила нана,
Нећу ни ја да те волим сама ...
Крива Река на Златибору,
1968.

196.

О, јабуко, листа зеленога,
Ој, ђевојко, лица руменога! ...
Роге код Пожеге, 1963.

197.

О, јаране , из другога села,
Ја сам теби чарапе исплела,
Исплела сам чарапе од свиле
Баш ономе коме име Миле ...
Рача код Бајине Баште,
1981.

198.

О, јаране, црне оке твоје
Прекосутра — заједно обоје ...

Би ли чув'о данас овце моје?
Ја ћу сутра и моје и твоје,
Солотуша код Бајине Баште,
1982.

199.

Ој, Миљана, миље моје!
Омиље ми име твоје...
Ој, Миљана, миље моје!
Ђурђевдане, поразвиј де гране
Испод гране сазови јаране,
Не би л' дошло моје мило драго...
Гостиница, 1945.

200.

Ој, моја, ој, моја, ружо румена,
Што си се, што си се рано развила?
— Разви ме, разви ме рано пролеће,
Убра ме, убра ме младо девојче,
Метну ме, метну ме себи у њедра —
Ту сам ти, ту сам ти млада увела!...
Титово Ужице, 1949.
Казивао Влајко Николић,
свирач

201.

Ој, ђевојко јаранице,
Врати овце са границе!
Ће су овце пландовале
Туј су цуре ладовале.
Овце ћемо распродати,
Цуре ћемо разудати:
Младу Дану за Јована...
Ој, ђевојко јаранице,
Врати овце са границе!
На граници стража стоји
И сумњиве момке броји...
Каран код Титовог Ужица,
1962.

202.

О, мој миле, на великој даљи,
Сликај ми се, слику ми пошаљи!...
Бурађа, новембра 1982.

203.

О, мој драги , кутијо малина,
Што се молиш девојкама свима!...
Јасеново, 1982.

204.

О, мој миле, о дангубо моја,
Што дангубиш кад ја нисам твоја!...
Ојковица, 1982.

205.

О, мој миле, преко Дрине,
Пружи руку, преведи ме!...
Јасеново, 1982.

206.

О, мој миле, о мој враголане,
Што остави њиве неоране,
Неоране и незасијане...
Доброселица, 1960.

207.

О, мој миле, моја туго,
Немој бити војник дуго!...
Бурађа на Увцу, 1982.

208.

О, мој миле, зелен босиоче,
Ја због тебе остадо' сироче,
Ја без тебе сиротица бедна —
Превешћу те преко воде жедна...
Ојковица, 1982.

209.

О, мој миле, руже двије,
Што не служи војску прије,
Сад је мени најжалије...
Кућани на Златибору, 1982.

210.

О, мој миле, не дери опанке,
Нећеш мене одвести од мајке,
Ни од мајке ни од миле сеје,
Ни од моје фамилије целе...
Околина Бајине Баште, 1983.

211.

О, мој миле, из другога села,
Лепе сам ти чарапе исплела,
Исплела их — свакоразне боје
Да се знају, миле, да су твоје.

Наоколо извезена грана,
Само пази да не види нана . . .
Пепељ код Бајине Баште,
1982. Записао Миломир
Милосављевић

212.

Ој, љубави, ти си клета,
Одавно си започета,
Започета још од лани
Кад су дошли партизани . . .
Јасеново, 1982.

213.

Ој, љубави, о јевтико сува,
Ка те не зна треба да се чува!
Ој, љубави , бог те клео,
Ко те први започео?
Започело двоје младо
Чувајући бело стадо . . .
Рача код Бајине Баште,
1982. Записао Станимир
Милановић

214.

Остах, мајко, жељан ђевојака
К'о сироче нових опанака . . .
Гостиница, 1956.

215.

Откад нисмо, за милога бога,
Запјевали један до другога! . . .
Пожегрмац код Прибоја,
1983.

216.

'Оћемо ли, мој рођаче,
Запјевати мало јаче! . . .
Рача код Прибоја, 1982.

217.

Очи моје, зелене и маве,
Очи маве дођоше ми главе,
А зелене омиљеше мене . . .
Доброселица на Златибору,
1962. Записала Јока
Ковачевић

218.

Очи моје, к'о два зрна каве,
А изнад њих обрве гараве . . .
Мажићи код Прибоја, 1982.

219.

Певао би' , ал се мислим би'ли,
Туђе село па ми се не мили . . .
Буковик код Нове Вароши,
1981.

220.

Пева лола ,пролама се гора,
Ето, мајко, мога разговора!
У мог мила доста браће има,
Ала ћу се проводити с њима,
С ђеверима свуд по вашерима,
С заовама ићи по свадбама,
С јетрвама по дугим њивама! . . .
Злодол код Бајине Баште,
1983.

221.

Пева 'тица на малом растићу,
Девојка се обећа младићу,
Обећала тврду веру дала:
— Биће твоја ако рекне нана! . . .
Ојковица , 1982. Записала
Јелка Тановић

222.

Питао ме један даса:
— Где си мајци тако расла?
— Ја сам мајци лепотица,
Гајила ме Муртеница! . . .
Бураћа, 1982. Казивао
Гвозден Богићевић

223.

Под Будимом овце пландовале,
Пландујући бедем поткопале,
Са бедема отисла се стјена
Те убила двоје чобанчади
По имену Мару и Маринка.
Мајка жали своју ћерку Мару,
А Маринка по селу ђевојке . . .
Пепељ код Бајине Баште,
1982.

224.

Полећела шарка тица перја шарена
Па је пала на стоборје Хамзибегово.
Ту излази вјерна љуба Хамзибегова:
— Оj, бога ти, шарка тицо, перја шарена,
Видје ли ми Хамзибега што је код цара?
— Можда сам га и видјела, ал' га не познам!
— Селам ћеш му, шарка 'тицо, и казаћеш му:
Шћери сам му поудала све за бегове,
Синове сам оженила све од спахија,
А ја сам се подмладила као дјевојка . .

Прибој, 1983.
Казивала Везира Ћеловић
Записао Мустафа Слатина

225.

По ливади повенуло цвеће
К'о девојка кад је момак неће . . .

Годовик код Пожеге, 1954.

226.

Порасла бих као јела
Да ме није љубав смела . . .

Ојковица, 1982.

227.

Пошла Милка на прело,
Изгубила вретено.
Наш'о Раде па не да
Док не пође за њега . . .

Тврдићи код Пожеге, 1971.

228.

Пош'о драги навише,
Замотао каише,
Замотао седам реди,
Ништа му не вреди . .

Злодол код Бајине Баште, 1982.

229.

Преварих се па драгану реко',
Мислила сам: јесен је далеко . .

Злодол код Бајине Баште, 1982.

230.

Преко Дрине ћуприја од свиле
Преко Драве ћуприја од траве —
Благо мени и теби ђевојко ,
Кад су наши двори напоредо . . .

Заостро код Прибоја , 1982.

231.

Продаћу те лоло стара,
Потребно ми мало пара! . . .
Купи ми га , јаранице,
Требају ми марамице . .

Мажићи код Прибоја, 1982.

232.

Процветала јабука петровка,
Под њом седе момак и ђевојка.
Одсјекоше јабуку петровку,
Завадише момка и ђевојку . .

Кремна код Титовог Ужица, 1958.

233.

Рабацијо, волове одмори,
Па ти моје срце разговори . .

Злодол код Бајине Баште, 1982.

234.

Равно поље, жао ми је на те,
Што мој драги одшета низа те
Ја се за њим јабукама бацам,
А он за мном ни каменом неће . . .

Титово Ужице, 1961.

235.

Разбоље се млад Јоване
На планини код оваца.
Код Јована нико нема
Само сеја Анђелија
— О, Јоване , брате мио,
Би ли, болан, штогод ијо?
— Не би , сејо, ништа ијо,
Ја бих мало воде пио
Испод града Дурмитора . .

Драглица на Златибору, 1964
Казивао Милан Селаковић

236.

Развила се винова лозица,
Мој драгане, тресла те грозница
Без престанка девет годиница
Кад престала у гроб те **спустила . . .**

Прибој, 1982

237.

Расла трава ситница
Поред тије Мораве.
Колико је порасла
Све је поље прекрила
Под њом седи Цмиљанка,
Ситан бисер низала . . .

Љубиш, новембра 1972.
Певали браћа Смиљанићи

238.

Расла јела већа од облака,
Мој је драги љепши од момака. . .

Околина Прибоја, 1982

239.

Расти, боре, и зелена јело,
Расти, јело, да се састанемо! . . .

Драглица на Златибору,
1963.

240.

Расти, јело, расти на камену,
Мило ми те гледати зечену! . . .

Бучје код Прибоја, 1982.

241.

Растопи се шећер у бокалу,
Разбоље се миле у дућану.
Болуј, миле, ал немој умрети,
Сутра ћу ти понуде донети:
Суве шљиве са сирове гране,
Жуте дуње у меду куване,
Шевтелије по роси обране
И ракије три пут препецане . . .

Ерчеге код Ивањице,
фебруара 1979.
Певала женска група на
приредби

242.

Родила ме јабука петровка,
Под њом седе момак и ђевојка.
Оборићу јабуку петровку,
Завадићу момка и ђевојку . . .

Стапари код Титовог
Ужица, 1968.

243.

Ружо моја, нећеш више цвати,
Моји ће те покидати свати . . .

Латвица, код Ариља, 1961.

244.

Ружо моја, ружо од беара,
Кажи, ружо, кога момка волиш?
— Ја најволим високога момка,
Што је њему кућа крај сокака,
Више куће порасла му јела.
Расти, јело, небу у врхове
Да се пењем теби у врхове,
Да ја видим по Босни градове,
Да сазовем под гране јаране,
Да ја видим ког јарана нема . . .
Нема Рада нема Милорада.
Милорада оженила мајка,
Није Рада него Милорада . . .

Љубање код Титовог Ужица,
1959.

245.

Ружу берем, у руци ми вене,
Како живиш драгане без мене?
— Живим горко без тебе ђевојко! . . .

Сеча Река код Косјерића,
1960.

246.

Савио се ланац преко неба
Са њим момке повешати треба!
Пуше дуван, а играју карте,
Уз девојке траже иљадарке!
Није мени што он тражи спрему
Кад то треба и мени и њему,
Већ је мени што он тражи новце,
Сирома је па купује овце,

А мој отац ником не дугује
И за паре зета не купује...

Штитково код Нове Вароши, 1982.

247.

Све би момке потровала редом,
Мога мила шећером и медом.
Све би момке потровала содом,
Мога мила шећером и водом . . .

Јасеново, 1981.

248.

Све би, све би, само једно не би'
Не би' дао плаво за гараво . . .

Околина Прибоја, 1982.

249.

Свиђа ми се у Милојке
Плава коса на увојке . . .

Крајчиновићи код Прибоја, 1982.

250.

Седам-осам говоре:
Продај, миле, волове,
Продај, миле, за дукате
Па ћу поћи за те.

Паре ћемо трошити,
Ми ћемо се волити.
Пара ће нам нестати
И љубав ће престати . . .

Сеча Река код Косјерића, 1982.
Казивао Милутин Јоксимовић

251.

Сеја Јела жали брата,
Носи косе око врата.
Сеја Јела жали мене,
Носи косе расплетене.
И хаљине порушене . .

Качер код Титовог Ужица, 1959.

252.

Сејо моја, нема нашег доле,
Твој у војсци, а мој учи школе . . .

Злодол код Бајине Баште,

253.

Сејо моја, жалост да ти кажем
Да се моје оженило драго . . .

Трнава на Златибору, 1967.

254.

Сеја брала с Вишеграда звала:
— 'Ајде, брале, под јелове гране
Да нижемо бисер и мерџане . . .

Растиште код Бајине Баште, 1982.
Казивала Добрисава Кремић

255.

Сејо, Јело, кад те поведемо
Цело село не би те отело. . .

Крњача код Прибоја, 1982.

256.

Село моје волела те не би
Да ми није драгога у теби. . .

Буар код Титовог Ужица, 1958.

257.

Сердар Јоле млад бијаше,
Џевердар му цаклијаше.
Кад је Јоле остарио
Џевердар је оставио . . .

Штитково код Нове Вароши, 1981.

258.

Сив соколе, сиво перје твоје,
Јеси л' скоро у Босну летио?
Је ли тамо снијег окопнио,
Је л' порасла ђетелина трава,
Је л' с' удала Даница и Мара? . . .

Сеча Река, јануара 1982.
Певале сестре Милијана, Радмила и Наталија Јоксимовић

259.

Сиђи, Миле, у то поље равно
Да се мало од жеље гледамо . . .
Бураџа на Узцу, 1982.

260.

Синоћ мала с великим стајала
Па се мала великом допала . . .
Кућани, 1982.

261.

Синоћ ме је сјетовала нана
Да не бирам момка сиротана.
А ја ђаво па не слушам нану,
Пишем писмо милу сиротану.
Синоћ ме је сјетовао брале:
— Сејо моја, не ваља ти лале!
Синоћ ме је сјетовала стрина:
— Синовице, бирај момка фина!
Бирај момка ко што си ђевојка! . . .
Јасеново, 1982.
Казивала Ружа Тошић

262.

Ситна трава проникла,
Сва је поља прекрила,
Само једно остало.
Туне сједи Цмиљана,
Ситан бисер низала
На две игле сребрене
На два конца свилена.
Отуд иде стар на коњу:
— Помози бог, Цмиљана!
— Да бог добро, стар на коњу!
Говори јој стар на коњу:
— Има л' кол'ко до ноћи,
Могу ли ти помоћи
Ситан бисер низати
На две игле сребрене,
На два конца свилена?
Одговара Цмиљана:
— Нема много до ноћи,
Не можеш ми помоћи
Ситан бисер низати
На две игле сребрене,
На два конца свилена! . . .
Отуд иде млад на коњу:
— Помози бог, Цмиљана!
Има л' кол'ко до ноћи?
Могу ли ти помоћи
Ситан бисер низати
На две игле сребрене,
На два конца свилена?
Одговара Цмиљана:
— Има доста до ноћи,
Па ми можеш помоћи
Ситан бисер низати
На две игле сребрене
На два конца свилена . . .
Годовик, јануара 1953.
Казивала Даринка
Живковић
Записао Новак Живковић

263.

Сјајна звезда преко неба шара,
Која ли ми драгог заговара,
Да ја знадем — би је отровала,
Гују би јој за вечеру пекла
Што ми је се с драганом зарекла.
Дала би јој један шећер плави
Да се мога драгога остави. . .
Тисовица испод Јавора,
1980.

264.

Скини, миле, шајкачу са чела,
Ниси ни ти једини са села. . .
Кућани, 1982.

265.

Сломио се мост на Тари
Па не могу прећи гари . . .
Бучје код Прибоја, 1982.

266.

Снијег пао на јелове гране,
Којом ћемо пртином јаране!? . . .
Кратово код Прибоја, 1982.

267.

Снијег паде, друми западоше,
Драги драгој доћи не могаше.
Драги драгој ситну књигу пише:
— Драга моја, јеси ли заспала,
Јеси л' мени места оставила?
— Јесам, драги, и теби се надам
И теби сам места оставила,
По душека и пола јастука. . .

Јесам, драги, и сина родила
И твоје му име наденула,
Кад га зовнем да ме жеља мине ..
Трнава код Титовог Ужица,
1956.

268.

С оне стране речице
Седи двоје дечице.
Ја познајем моје дете,
Пуши цигарете. .
Јабланица на Златибору,
1958.

269.

Според горе ливаде се косе,
Мог драгана у болницу носе.
Жао ми је оне плаве косе
Што се оне у болницу носе ..
Околина Прибоја, 1982.

270.

Стара мајка Мару запиткује:
— Ко но' с тобом синоћ жубораше?
— Оно, мајко, другарица моја!
— Кад је оно другарица твоја
Што ће њојзи калпак на очима?
— Није оно калпак на очима,
Но су њојзи косе бреновање!
— Кад је оно твоја другарица
Што ће њојзи пушка о рамену?
— Није оно пушка о рамену,
Но је њојзи шарена преслица!
— Кад је оно твоја другарица
Што ће њојзи сабља о појасу?
Није оно сабља о појасу,
Но је њојзи шарено вретено!
— Кад је оно твоја другарица
Што ће њојзи чизме до кољена?
— Нису оно чизме до кољена,
Но су њојзи везене чарапе. .
Годовик, јануара 1953.
Казивала Даринка Живковић
Записао Новак Живковић

271.

Сунце јарко, не грије једнако!
Грије брда, а долине неће!
Грије момке, а ђевојке неће ..
Солотуша код Бајине Баште,
1982.

272.

Сунце јарко, селам ћеш ми мајци,
Нек ме младог под орах сахрани.
Драга ми се за другог удала
Дабогда јој змија очи испила!. .
Забрњица код Прибоја, 1982.
Записала Зехра Јаховић

273.

Сунце јарко, не сијаш једнако;
Неког грије, неког тамом бије!
Сунце јарко, далеко ћеш проћи,
Поздрави ми ко не може доћи!. .
Јасеново, 1982.
Казивала Деса Тошић
Записао Димитрије Тошић

274.

Текла вода потоком и јазом,
Траже момци ђевојке с миразом.
Момци траже нека има пара,
Макар била удовица стара.
Једне цуре, мираз их удаје,
Ја сирота, мене ће љепота!...
Кратово код Прибоја, 1982.

275.

Три ђевојке бостан посијале,
Долом дође, брдом лубенице,
По средини питоме ружице...
Равни код Титовог Ужица,
1972.

276.

Три ливаде, нигде лада нема
Само једна ружа калемљена
И под ружом клупа намештена,
А на клупи умрла девојка.
Дођ'те, момци, на жалост девојци!
Рибашевина, 1954.

277.

Три сам дана мислила у себи
Да ли би се удала, ил не би.
Удаћу се, али не знам кад ћу!
Где год одем, раздвојићу браћу.
Удаћу се, нико неће знати,
Удаћу се, нико знати неће,
Само моје на прозору цвеће.

Шта ће моје на прозору цвеће
Кад га нико заливати неће...
Ојковица, 1982.

278.

Три сам дана три јабуке брала
Док сам једну драгом изабрала...
Косјерић, децембар 1979.

279.

Три су сеје збор зборише,
Међу собом говорише
Шта би која највољела:
Најстарија говорила:
— Ја би благо највољела!
А средња је говорила:
— Ја би злато највољела!
Најмлађа је говорила:
— Ја би драгог највољела!
— Најмлађа си, најлуђа си,
Своје тајне одала си...
Гостиље на Златибору, 1960

280.

Трњинице трне,
Копривице жаре,
Момци се 'вале:
Ђевојке им мале!
Јасеново, 1982.
Казивала Деса Тошић

281.

Труни, вени, мој невене,
Кад те нема ко да бере,
А ја саде немам каде,
У туђе се село спремам,
Туђу мајку мајком зовем,
Туђу сеју сејом зовем,
Туђег брата братом зовем
Не би ли ми мили били,
Као што су моји били . . .
Ојковица, 1982. Записала
Мира Горонић

282.

Угријала месечина као бјели дан,
Отуд иде удовчина, као труо пањ!
Оће мајка за њег' да ме даде!
Очи би му извадила
да ме не гледа! . . .
Крајчиновићи код Прибоја,
1982. Записала Нада Зековић

283.

Удаде се другарица моја.
Сунце сија — ускоро ћу и ја . . .
Околина Прибоја, 1982.

284.

Удадох се, не даде ми нана!
Оставих јој стотину зијана!
Оставих јој овце затворене
И бијеле дворе затворене!
Нек се бави моја мила нана,
Нек се бави да ме заборави!
Околина Прибоја, 1982.

285.

Удаћу се од оваца
Без сватова и просаца . . .
Кратово код Прибоја, 1982.

286.

Ударало момче у тамбуру,
Тамбура му од сувога злата,
Танке жице косе девојачке,
А терзијан перо соколово.
Гледала га Ајка са чардака:
— Види, мајко, лијепа јунака!
Да ми га је у двору гледати,
На његовим груд'ма севдисати!
Каранфил би под њега садила,
А под главу румену ружицу,
Кад се буди нек мирише често,
Нек мирише, нек ме често љуби! . . .
Забрњица код Прибоја, 1962.

287.

Ударало у тамбуру ђаче.
На тамбури четир' жице танке,
Једна жица славуљак на грани,
Друга жица Белка у механи,
Трећа жица њена мајка стара,
А четврта јади из њедара.
Ударало у тамбуру ђаче,
Целог лета од мрака до света
Док му нису жице попуцале,
Танке жице тужне тамбурице . . .
Титово Ужице, 1948
По казивању свирача М.
Николића и др.

288.

Удари ме ждрака са сокака
Од милових шими опанака.
Шими миле, шими му опанци . . .

Кућани на Златибору, 1981.
Записала Снежана Грбић

289.

У ливади бунар вода ладна,
Пола ладна, пола отрована.
Отровали момци ђевојкама . . .

Здравчићи код Пожеге, 1963.

290.

У мајке су три ђевојке,
Три ђевојке зелене,
Око краја румене.
Међу собом говориле
Шта би која најволила.
Најстарија говорила:
— Ја бих злато најволила,
Благодар,
Мрсакај,
Сујле, санке,
Ђер, душо, ђер,
Ђер, ђевојко, роде мој!
А средња је говорила:
— Ја бих сребро најволила,
Благодар,
Мрсакај,
Сујле, санке,
Ђер, душо, ђер,
Ђер, ђевојко, роде мој,
А најмлађа говорила:
— Сеје моје , луде ли сте,
Злато ће се излизати,
А сребро ће потамнити.
Ја бих драгог најволила,
Драго увјек и довјека,
Крај, чане,
Крај, кочане,
Кратко од'те, кратко нос'те
Кратко гране савијајте,
Чувајте, не салом'те,
Гране јабланове! . . .

Буковик код Нове Вароши,
1982.

291.

У мог драгог једно око криво.
Нека, нека, што је намигив'о! . . .

Околина Прибоја, 1982.

292.

У мог мила кућа окречена,
А ја мислим да је од шећера.
Кад сам дошла — грча од чемера . . .

Бурађа на Увцу, 1982.

293.

У мог мила, у мога драгана
Изгорело срце од дувана.
У мог мила, у мога делије
Изгорело срце од ракије . . .

Доброселица на Златибору,
1959. Записала Јока
Ковачевић

294.

У мог мила сат на руци куца,
Дође кући — нема шта да руча . . .

Дуб код Бајине Баште, 1982.

295.

Умри, миле, и ја ћу умрети
Па ћемо се под земљом узети,
Па ћемо се вјенчати у рају,
На земљи нам душмани не дају! . . .

Околина Прибоја , 1982.

296.

У недељу прије дана
Побећи ћу за драгана,
Побећи ћу од ованца
Без сватова и просаца . . .

Севојно, 1973.

297.

Учим школу да преварим лолу,
Учим двије да преварим прије,
Учим трећу да му кажем — нећу;
Школоване варају јаране,
А ја проста — преварила доста! . . .

Дуб код Бајине Баште, 1982.

298.

Хвалила се лепе Маре мајка
Да јој Мара зору не преспава.

— Што се хвалиш, лепе Маре мајко?
Твоја Мара на ливади спава,
Везак јој се по ливади ваља,
Више злата нег бијела платна! . . .

. .

Мајка Мару преко мора звала:
— Јеси л' ,Маро, убјелила платно?
— Нисам, мајко, ни до воде дошла
А камо ли убјелила платно,
Драги ми је воду замутио . . .

Титово Ужице, 1950.
По певању свирача
М. Стефановића

299.

Цветај ружо, цветају божури,
Мој драгане, из војске пожури,
Нове сам ти чарапе испледа
Да их нема у четири села:
С обе стране расцветане гране,
У средини твоје очи плаве,
Када дођеш да чарапе носиш,
Да их носиш , њима се поносиш . . .

Растиште на Тари, 1982.
Казивао Милован Кремић

300.

Цветала ми у ливади зова,
Како живиш, миле, од аброва? . . .

Буар код Титовог Ужица,
1978.

301.

Ципелице лагане,
Чекај мене драгане,
Чекај мене до јесени
Док ме нана спреми!

Рибашевина код Титовог
Ужица, 1958.

302.

Цмиље брала Цмиљана ђевојка,
Цмиље брала, у цмиљу заспала.
Будила је остарела мајка:
— Де, устани , лијепа ђевојко! . . .

Околина Прибоја, 1982.

303.

Црне очи сада су модерне,
Само нису у љубави верне . . .

Околина Прибоја, 1982
Записала Босиљка Анџић

304.

Црне очи у драгана мога,
Како би га преварити могла . . . .

Ојковица, 1982.

305.

Чешљам косе, савијам на ружа.
Девојке ме код момака туже.
Ој, девојке, ништа вам не вреди,
Стара љубав оће да победи . . .

Негбина, 1982.

306.

Чувала сам говеда и овце,
Дош'о драги па ми даје новце.
Иди, драги, те потроши новце,
Па ти дођи да чувамо овце . . .

Сеча Река код Косјерића,
1977.

307.

Чувала сам говеда
Око брда голема.
Дођи, драги, до брега
Где ја чувам говеда . . .

Рибашевина, 1981.

308.

Чувам овце, а ливаде мале,
Давно смо се посвађали, лале.
На игранци да не говоримо,
Нека мисле да се не волимо! . . .

Штитково, 1982.

309.

Чувам овце брдом , доловима,
Отуд иде драги с воловима.
— Мој драгане, кад се отуд вратиш,
Ти мојијем овцама да свратиш!
— Ја не знадем где су твоје овце!
— По кршињу, чућеш мало звонце! . . .

Ојковица, 1982.

310.

Чувам овце, везем марамицу
Да је спремим милу на границу...
Трнава на Златибору, 1967.

311.

Чувам овце, лале ми је дошо,
Поздравља се, у војску је пошо.
— Иди, лале, војску те одслужи,
Кад се вратиш ти љубав продужи!...
Ојковица, 1982.
Записала Јелка Тановић

312.

Чувам овце, миле ми је дошо.
Поздравља се, у војску је пошо.
— Иди, миле, срећна твоја пута,
Неће доћи љепшега регрута!...
Заглавак испод Кадињаче,
1982. Казивала Божана
Секулић

313.

Чувам овце, миле обилази,
Ал не може воду да прегази.
Ја бих, миле, испод земље прошла
Па би теби код оваца дошла...
Мочиоци испод Мучња,
1978.

314.

Чувам овце, нешто ми се дрема,
Реко миле доћи па га нема...
Гвоздац код Бајине Баште
1982.

315.

Чувам овце око багрењака,
Ту је била продаја момака.
Мила мајко, што немадох пара,
Био миле за седам динара...
Злодол код Бајине Баште,
1982.

316.

Чувам овце око мале башче,
Прође миле ,проведе свираче,
Мене пита : „Шта радиш , чобанче?"
— Ништа, вала, везем ти марамче,
Везла сам га од јутра до подне
Да ми купиш за банку болбоне...
Дуб код Бајине Баште, 1982.
Записала Нада Лукић

317.

Чувам овце, око мене цвеће,
Прође драги, питати се неће.
Мили боже, шта ли сам му крива
Те он мени бога не назива ...
Злодол код Бајине Баште,
1982. Казивала Станојка
Лукић

318.

Чувам овце око нове школе,
Нисам крива што ме момци воле...
Ојковица, 1982.

319.

Чувам овце око мале луке
Око мене падају јабуке.
Две јабуке — драганове руке,
Две болбоне — очи драганове,
Ситни зуби — два низа бисера...
Кућани, 1982,

320.

Чувам овце, плетем џемпер бели,
Прође миле и ништа не вели,
Поврати се, не назива бога:
— Зашто плетеш џемпер за другога?
— Није, драги, очију ми моји',
Плетем теби да ти љепше стоји...
Није, миле, живота ми мога,
Ево мере од џемпера твога...
Пилица код Бајине Баште,
1982.

321.

Чувам овце, плетем џемпер бели,
Прође миле, ништа ми не вели.
Прође миле, не ће да се пита,
Подајте му новине нек чита,
Нека чита и нек се васпита,
Кад се врати, нека се упита...
Кратово код Прибоја, 1982.

322.

Чувам овце поред воденице,
Прође драги, свира у двенице...
Бучје код Прибоја, 1982.

323.

Чувам овце па их парадирам,
Ја за сваке момке не разбирам...
Бурађа, 1982.

324.

Чувах овце, појеловше вуци,
Орах, копах, не дадоше Турци...
Буковик код Нове Вароши,
1981.

325.

Чувам овце по брду Банату,
Прође миле, био на занату.
Ја га питам шта је научио.
— Научио да зарадим новце
И да с тобом чувам беле овце...
Ојковица, 1982.
Казивала Дрена Тановић

326.

Чувам овце, плетем бело шалче,
Дошо миле па крај мене плаче.
Плачи, миле, сада ти је касно,
Удајем се, нека ти је јасно!..
Ојковица, 1982.
Казивала Стојанка Вићевић

327.

Чувах овце три године дана,
Преварих се, узех прстен сама!...
Губин До код Титовог
Ужица, 1954.

328.

Чувам овце, уз поље погледам,
Док угледах момче неженьено
На зеленом коњу помамноме.
— Стан, зеленко, стао под ђевојком,
Баш под оном што 'но чува овце!...
Бела Река, 1982.

329.

Чувам овце у пољу код врбе,
Идем кући, сви ме моји грде,
Сви ме грде, а највише чиле:
— Синовице, не ваља ти миле,
Дуван пуши, а ракију пије,
Синовице, то за тебе није!...
Штитково, 1982.

330.

Чувам овце у пољу крај џаде,
Прође пошта и у пошти Раде.
Пошта стаде, Раде писмо баца:
— Ево, Јело, читај код оваца!
Читај писмо и прочитај цело,
Само немој да би чуло село,
Кад прочиташ у ватру га баци
Да се писмом не бришу сокаци...
Дуб код Бајине Баште, 1982.

331.

Шијем блузу, нећу је обући
Док не пођем драгановој кући...
Кратово код Прибоја, 1982.

332.

Шта би дала, ђевојчице, да довече дођем?
Дала би ти беле груди да довече дођеш!
Дала би ти очи моје да довече дођеш!
Дала би ти медна уста да довече дођеш!
Дала би ти русе косе да довече дођеш!
Дала би ти беле груди да довеече дођеш!
Дала би ти све што имам да довече дођеш!
Забучје изнад Титовог
Ужица, 1950.
Певали браћа Раде и
Милутин Вучковићи

333.

Шта би дала, јаранице млада,
Шта би дала да видиш јарана?
— Дала би, дала
И два вола плава
И четири мркоње
За драгове бркове!...
Гостиница, 1974.

334.

Шта би дала, Јело,
Шта би дала, сејо,
Шта би дала, срце моје,
Да довече дођем?...

Трнава на Златибору, јун 1967. Певале старице Миленка и Тијана

335.

Шта да радим кад се с лалом свадим?
Руке ширим да се са њим мирим!...

Ојковица, 1982.

336.

Шта се оно зелени
На срчали пенцери?
— Оно је трава,
Милосава брала,
Раду је дала...
Раде мисли — паклицан,
Љуби Миљу сваки дан,
У нељељу поваздан
И 'нако је залудан...

Гостиница, 1974. Певала Јулка Радојичић

337.

Што ливада нема лада,
Да ладујем к'о некада!...

Заглавак испод Кадињаче, 1955.

338.

Што 'но нема сеје од оваца
Да донесе воде са ливаде?...

Кућани на Златибору, 1982.

БРОЈАНИЦЕ

1.

Ан, пан,
Чара, пан,
Чара, упе
Гризеш дупе!...
Рибашевина, 1945.

2.

Где си била, јаре моје?
У купусу, газда море!
У купусу, газда море,
Меке, ке!

Ко те пусти, јаре моје?
Чобаница, газдарица!
Чобаница, газдарица,
Меке, ке!

Ко те био, јаре моје?
Чобаница, газдарица!
Чобаница, газдарица,
Меке, ке!
Гостиница, 1974.
Певала мушка група.
Записала Ана Матовић

3.

Ен, ден, ди, ну,
Са, рака, ти, ну,
Са, рака, тика тук,
Елем, белем, бук!
Карам, 1975.

4.

Енега, тенега,
Тибор, табор,
Зуза, муза,
Беж!
Гостиница, 1956.

5.

Енци, менци,
На каменци,
Ће 'но кује
Тридес' деци
Сим, бин,
Чири пин,
Чара, упе,
Једи супе!
Злодол код Бајине Баште,
1982.
Записала Олгица Симеуновић

6.

Жуте крушке опадале,
Синџири,
Синџирели,
Трумбери,
Трумбер беше,
Петре,
Босиоче мој!

Ко ће крушке покупити,
Синџири,
Синџирели,
Трумбери,
Трумбер беше,
Петре,
Босиоче мој!...

Трнава код Титовог Ужица,
1960. Казивала баба
Миленка Станчић Записала
Миленија Станчић

7.

Тупа, лупа,
Тупа, лупа,
Зелена,
Јабука,
Напоље!
Висока код Ариља, 1947.

8.

Играло се, миле мој,
Тридесет момака, ој!
Играло се, миле мој,
Од злата јабуком, ој!
Сагуби се, миле мој,
Од злата јабука, ој!
Јемцују се, миле мој,
Један за другога, ој!

За Радоја, миле мој,
Нема ни једнога, ој!
Само једна, миле мој,
Из села ђевојка, ој!
Објесише, миле мој,
Радоја и Мару, ој!
О дрвету, миле мој,
О жутој наранџи, ој!
Наранџа је, миле мој,
Дрво жалостиво, ој!
Спушта гране, миле мој,
До зелене траве, ој!
Не даде се, миле мој,
Раду објесити, ој!.

Негбина на Златибору, 1982.

9.

Које ли је доба ноћи,
Ој мени,
Ој теби,
Ој менике,
Тужној и жалосној!

Реко драги да ће доћи,
Ој, мени,
Ој, теби,
Ој, менике,
Тужној и жалосној!

Реко доћи па не дође,
Ој, мени,
Ој, теби,
Ој, менике,
Тужној и жалосној!...

Гвоздац код Бајине Баште, 1982.

10.

Не куца ли звонце од олова?
Не иде ли драги од волова?
Не носи ли у марами грожђе?
У литри јагоде?
Зелен бор,
Под јавор,
Ту је вино и ракија,
Ту је чаша и буклија,
Ту је цура самуклија.
Сама стоји па говори,
Сама сједи па бесједи:
— Ој, драгане, ране моје,
Ако ли ме не шћебуднеш
Кукаћу ти, плакаћу ти,
Мамићу те ко на воду,
Ко на воду, на ливаду,
На жуте дуње,
На и јабуке!
Не знаш ти, мајко,
Каки је момак био!
Ко га скудио,
Бог га убио!...

Гостиница, 1973.
Певала Јулка Радојичић

11.

Златиборе, шта по теби расте,
Огрија,
Омирја,
Сјајна мјесечи
Чир ми чина
Сјајна мјесечина.
Огрија,
Омирја,
Два нова дуђа,
Ћар ми ћана,
Два нова дуђана
У дуђа,
Ћар ми ћану
Нико не бија
Омир јаше,
Нико не бијаше.
Сам бија
Омир јаше
Петар и Нико
Кор ми кола
Петар и Никола
Петар ве
Омир вели
Моја је ђевој
Омир војка
Моја је ђевојка
А Нико
Кор ми кола:
Ја сам је проси
Сир ми сио,
Ја сам је просио.
Огрија,
Омирја,
Зеленкаде и ђевојке младе.

Буар изнад Титовог Ужица, 1966. Петар Перишић и Миљко Мијатовић

12.

Златиборе, шта по теби расте,
Осамнес,
Седамнес,
Шеснес, петнес, четрнес,
Тринес, дванес, једанес,
Пуна корпа шарених дивљака! . . .

Трнава на Златибору, 1967.
Певали Драган Ђоковић и
Милијан Спасенић

13.

Пошла кока на пазар,
Упрљала ножицу.
Она иде једном грму.
— Чисти, грме, ову ногу!
— Нећу!

Причекај се, јадни грме,
Ја ћу на те козу довести,
Нек те коза обрсти!
И доведе једну козу.
— Брсти, козо, овај грм!
— Нећу!

Причекај се, јадна козо,
Ја ћу на те вука довести,
Нек те вук поједе!
И доведе једног вука.
— Једи, вуче, ову козу!
— Нећу!

Причекај се, јадни вуче,
Ја ћу на те село довести,
Нек те село убије!
И доведе једно село.
— Удри, село, овог вука!
— Нећу!

Причекај се, јадно село,
Ја ћу на те ватру довести,
Нек те ватра запали!
И доведе једну ватру.
— Пали, ватро, ово село!
— Нећу!

Причекај се, јадна ватро,
Ја ћу на те воду довести,
Нек те вода угаси!
И доведе једну воду.
— Тули, водо, ову ватру!
— Нећу!

Причекај се, јадна водо,
Ја ћу на те коња довести,
Нека те коњ попије!
И доведе једног коња.
— Пиј, коњу, ову воду!
— Нећу!

Причекај се, јадни коњу,
Ја ћу на те седло довести,
Нек те седло тари!
И доведе једно седло.
— Тари, седло, овог коња!
— Нећу!

Причекај се, јадно седло,
Ја ћу на те миша довести,
Нек те миш изгризе!
Нек те мачка поједе.
И доведе једног миша.
— Гризи, мишу, ово седло!
— Нећу!

Причекај се, јадни мишу,
Ја ћу на те мачку довести,
Нека те миш изгризе!
И доведе једну мачку.
— Једи, мачко, овог миша!
— Нећу!

Причекај се, јадна мачко,
Ја ћу на те хрта довести,
Нек те хрт поједе!
И доведе једног хрта.
— Једи, хрте, ову мачку!
— Хоћу!

Стаде хрт мачку јести,
Стаде мачка миша јести,
Стаде миш седло гристи,
Стаде седло коња тарит,
Стаде коњ воду пити,
Стаде вода ватру тулит',
Стаде ватра село палит',
Стаде село вука туђи,
Стаде вук козу јести,
Стаде коза грм брстити,

Стаде грм ногу чистити
— Оде кока на пазар!...

Ојковица, 1982.
Казивала Косана Марковић
Записала Горица Марковић

14.

У мајке су три ђевојке,
Сек, сели,
Сеј, вели
Суле, мај,
Благо, дај
Мрса, кај
Мрва, рај
Суле, саке,
Оке моје,
Ђер, душо, ђер!
Све три јесу једнолике,
Сек, сели,
Сеј, вели,
Суле, мај,
Благо, дај
Мрса, кај,
Мрва, рај,
Суле, саке,
Оке моје,
Ђеер, душо, ђер!...

Брезова код Ивањице, 1979.
Певала мушка група на
приредби

15.

Мала моја, мала моја,
Не певај кроз село!
Сеча Река и Пилица,
Товарница, Гостиница
И планина до Дирека,
Шта си, мала, рекла?

Кад је моје, кад је моје
Срце невесело!
Треси ора у капу,
Терај миша у рупу,
Да не једе суво месо,
Ја сам ора стресо!...

Гостиница, 1974.
Певала мушка група на
поселу

16.

Синцирићи звече,
Иза брда јече.
Не иде ли миле од волова?
Не носи ли у марами ора?
Да почасти миљу, јараницу!
Под јавор,
Зелен бор,
Ту је чаша и буклија,
Сама стала па говори
Као вода на ливади,
Као крушке жуте,
А по среди љуте.
Видиш га, мајко,
На срцу мио
Дабогда ми, мајко,
Дабогда живио!

Трнава код Титовог Ужица,
1960. Записала Миленија
Станчић

17.

Соко паде на ливаде,
Са ливаде на тарабе.
Тарабе се поломише,
Турске куће оборише,
Елем, белем, беба, унта!
Пуче пушка без барута,
Бум!...

Злодол код Бајине Баште,
1983. Записала Олгица
Симеуновић

18.

Стара бара удара,
Цура брашно украла.
Украла је седам кила,
Осмо кило белила.
Ој, белило, белило,
Ти си ми се правило
У дикиној собици
На шареној столици.
Синцирићи звече,
Мала деца дрече!...

Вирово код Ариља, око 1954.
Казивала Василија
Ђирјаковић

БЕКРИЈСКЕ ПЕСМЕ

1.

Барабе су Шарган прокопале
Све за пивў и ракијў шљиву!...

Заостро код Прибоја,
1982.

2.

Бардачићу жути,
Што домаћин шути?
Кад домаћин шути
Сви су гости љути.
Бардачићу бокасти,
Кад ћеш мени допасти?
Кад до мене допаднеш,
Имаћеш да пропаднеш!...

Саставци код Прибоја,
1982.

3.

Дај ракије ў грло
Док се није ўмрло!

Кремна код Титовог
Ўжица, 1963.

4.

Домаћине, доме мој,
Наздрав' де ми чашом том!...
Домаћине, доме мој,
Дај ракије те ме пој!
Домаћине ове кўће,
Нећу ладне, 'оћу врўће!
Виш' кўће ти богати,
Дај ракије, бога ти!
Под кўћом ти алати,
Рећи ћу ти: „Хвала ти!"
Домаћине, доме мој,
Продај коња па ме пој!
Ја ћу краву и теле
Па ћу мене и тебе...

Бўар код Титовог Ўжица,
1967.
Крајчиновићи код Прибоја,
1982.

5.

Домаћине, пази реда,
Неко пије, неко гледа! . . .

Рача код Прибоја, 1982.

6.

Ево браће који смијў
Пити вино и ракијў! . . .

Заостро код Прибоја, 1982.

7.

Заложи, зажари,
Казанцијо стари,
Нека брже протече,
Ја се женим довече!. . .

Заглавак код Бајине
Баште, 1982.
Записала Радина Јовановић

8.

Ја ракијў и ћевојкў, мајко,
Обадвије волим подједнако. . .

Мажићи код Прибоја,
1982.

9.

Јој, што волим пити воде
Кад шљивове гране роде! . . .
Јој, да ми је мојў прију
Навадити на ракијў! . . .

Околина Прибоја, 1982.

10.

Ко не мого попити,
Не мог'о се покрити,
Ни себе, ни жене,
Ни ћечице малене! . . .

Сеча Река код
Косјерића, 1963.

11.

Колико сам попио ракије,
Потеко би поток с Романије. . .

Саставци код Прибоја,
1982.

12.

Кад ракију не би' пио
Све би' шљиве поломио. . .
Рача код Прибоја, 1982.

13.

Која жена с дукатима
Нека иде вамо!
Ми смо лоле, пијанице,
Ми попити знамо! . . .
Околина Прибоја, 1982.

14.

Кресни оком, гарава ђевојко,
Кресни оком к'о 'но код оваца!...
Јакаљ код Бајине
Баште, 1958.

15.

Казан пече,
Ракија ми тече!
Ој, ракијо, рако,
Пијем те полако.
Без ракије разговора нема! . . .
Мачкат на Златибору,
1959.

16.

Казанџија пече
У суботу вече.
Казанџија ватру наложио,
Крај казана друштво искупио.
Заложи, зажари, казанџијо стари,
Нека прије протече, ја се женим
довече. . .
Злодол код Бајине Баште,
1982.
Казивао Милутин
Милошевић

17.

Нема пјесме ни весеља
Док домаћин не запјева. . .
Батаковићи код Прибоја,
1982

18.

Ој, ракијо, рако,
Пијем те полако.
Ти ћеш мене, рако,
У кревет полако. . .
Ти ћеш мене, рако,
У јалак полако!
Ти ћеш мене, рако,
У јендек полако!
Ко пије—умријеће,
Ко не пије—и прије ће! . . .
Ој ракијо, рако,
Моје пиће слатко! . . .
Ој, ракијо ,моје слатко пиво! . . .
Дубоко код Титовог
Ужица, 1952.

19.

Од ракије ништа није
Ко умије да је пије. . .
Глуваћи код Титовог
Ужица, 1948.

20.

Ој, кафано, где ти врата стоје,
Има л' тамо фамилије моје?
Ој, кафано, кућо мала,
Ево твојих подстанара! . . .
Околина Прибоја, 1982.

21.

Пиј, пиј, наздрав' де ми,
Ој, мој драгане!
Пиј, пиј, наздрав' де ми,
Бевојко моја!
Пиј, пиј, наздрав' де ми,
О, мој домаћине!
Ил' ми дај да пијем,
Ил' ми кажи да идем!
— Волим дати да пијеш,
Него касти да идеш!
Друм, друм, у подрум,
Скочи па наточи! . . .
Трнава код Титовог
Ужица, 1963.

22.

Пијем, пићу,
Док је у бурићу!
Кад нестане у бурићу

Ја ћу прећи с оне стране
Па ћу пити из кафане!
Рожанство на Златибору,
1963.

23.

Пио,
Не пио,
Сви ме зову: бекријо!
Гостиница, 1949.

24.

Пиво ли, пиво,
Ти си мени криво!
Ти си мене водило
Куд је трње родило!
Ти си мене ваљало
Куд је било кањаво!
Јакаљ код Бајине
Баште, 1962.

25.

Пићемо, пјеваћемо,
'Оћемо, ја шта ћемо!
Попи је, бато,
Теби је дато!
Попићу је, попити
Да се нећу покрити,
Ни себе, ни жене,
Ни дечице малене!
Једна пуна, друга равна,
Обје у мене!
Од ракије ништа није
Ко умије да је пије!
Ој, ракијо, рако,
Ја те пијем слатко.
Ти ћеш мене, рако,
У јарак полако!
Ој, ракијо, рако,
Моје пиво слатко,
Ти си мене ваљало
Кад је било кањаво!
Ти си мене водило
Куд је трње родило. . .
Околина Прибоја, 1982.
Записала Босиљка Анџић

26.

Пијте, браћо, ја ћу из бокала,
За мене је свака чаша мала. . .
Рача код Прибоја, 1982.
Записао Гроздомир
Живковић

27.

Ракија нам живот враћа
Кад је пију сложна браћа. . .
Крајчиновићи код
Прибоја, 1981.

28.

Ракијице, рако,
Ја те волим јако.
Ја ћу тебе, рако,
Низ гушу полако!
Ти ћеш мене, рако,
У јалак полако! . . .
Рибашевина, 1973.

29.

Сједи баба до бабе
Док ракије добаве.
Кад ракије нема,
Свака баба дрема.
Кад ракије има,
Свака баба клима! . . .
Тубићи код Косјерића,
1979.

30.

Тешко бардаку
Кад га нађе трезвењак у мраку...
Ужице, 1944.
Казивање бабе Гиле
Живановић

ПЕСМЕ УЗ ИГРУ

1.

'Ајд' на лево, брате Стево,
'Ајд' на десно, сестро Персо!
Мало ја, мало ти,
Па ћемо се састати! . . .

Рибашевина код Титовог
Ужица, 1946.

2.

'Ајд' тамо, 'ајд' овамо!
Буди добра!
'Ајд' отамо стој!
Ту, ту, ту!
Стој, стој, стој! . . .

Акмачићи код Нове
Вароши, 1982.

3.

Ал' су лепе
Те ужичке секе,
Јој, ал' су лепе
Те ужичке секе! . . .

Ужице, 1945.
Од старих ужичких
свирача

4.

Баба Ђеда звала
Кад је врба цвала.
Бед се баби одазвао
Кад рањуше обрао! . . .

Заовине на Тари, 1983.

5.

Бирај, бирај, мала,
Кога ти је драго!
Ако нећеш никога,
Нос' те ђаво из кола!
— Ала су се изабрали,
Нису бољи ни остали!
Опанке ћеш подерати
Нећеш знати изабрати!
Оно двоје — вређа сламе
Поцркаће од тосламе!
Једно мање, једно више,
Ето попа да их пише! . . .

Крајчиновићи код
Прибоја, 1982.
Записала Нада Зековић

6.

Бритва мени,
Бритва теби,
Вукомане,
Зарија,
Козе по зијану! . . .

Ариље, септембра 1961.
Казивао Богољуб Краковић

7.

Види, види, дуга јада,
Нико му се не допада!
Окрени се лево, десно,
Изабери нешто свесно!
А што узе мога брата
Да те туче иза врата!
А што моју цуру узе
Стизале те моје сузе!
Оћерај га преко Таре
Па га продај за магаре! . . .

Крајчиновићи код
Прибоја, 1982.

8.

Гавран гаче на јели,
Питајте га шта вели.
Гавран вели, па вели
Што се Перо не жени?
Перо би се женио,
Ал' је паре попио. . .

Тубићи код Косјерића,
1960.

9.

Дођи, миле, до зелене јове
И понеси шарене болбоне! . . .

Буковик код Нове
Вароши, 1982.

10.

Дошло писмо из Босне
Да се шишке не носе,
Ај, хај, из Босне
Да се шишке не носе!
А ја носим, па носим
Па се с њима поносим,
Ај, хај, па носим
Па се с њима поносим! . . .
Равни код Титовог
Ужица, 1973.

11.

Држи ту гузату,
Прислони је уз ватру,
Ја ћу ову сувоњаву
Замотати у пољаву! . . .
Гостиница код Титовог
Ужица, 1947.

12.

'Ej, 'ајде сејо,
'Ej, 'ајде, Јело,
Да играмо ситан танац
Мучна игра!
'Ej, молићемо,
'Ej, кумићемо
Ко је сплео да расплете
Ситан танац, мучну игру!
'Ајде, сејо, бирај ти
С киме мислиш живљети!
Ако нећеш никога,
Нос'те ћаво из кола!
Ово двоје помаленi,
Вјенчаће се о јесени!
Ово двоје купус беру
Њима двома за вечеру!
Ала су нам леши пари,
Један већи, други мали!
Бевојка нам као луче,
А момак јој траље вуче! . . .
Забрњица код Прибоја,
1979.
Играла и певала група
на приредби у Равнима

13.

Заврзлама није лака,
Не играју ђеца свака!
Молила сам моју нану
Да ми реже сукњу врану,
Да ме пусти на пољану
Да научим заврзламу! . . .
Јасеново код Нове
Вароши, 1981.

14.

Зец воли купус,
Купус воли росу,
А ја волим моју малу
Дебелу па босу! . . .
Бања код Прибоја, 1982.

15.

Игра баба до бабе
Док ракије добаве!
Кад нестане шљиве,
Ниће бабе живе!
Игра чича до чиче
Док ракије дотиче! . . .
Љубиш на Златибору, 1970.

16.

Играла сам до драгана,
Скакала сам до тавана! . . .
Каран код Титовог
Ужица, 1972.

17.

Ио, Ранђијо,
Ја би с тобом ноћио
За качицу кајмака
Па да видиш ајнака!
Миросаљци код Ариља,
1949.
Казивање Дојчила Ђукића

18.

Ја посијах лубенице
Покрај воде Студенице,
Сено, слама,
Сено, слама,
Зоб, зоб, зоб!
Зоб, зоб, зоб!
Навади се баба Дора
Па покраде троја кола,
Сено, слама,
Сено, слама,

Зоб, зоб, зоб!
Зоб, зоб, зоб!
Ја уватим бабу Дору
Па окренем дупе мору,
Сено, слама. . .
А петице у гредице,
— Плаћај, баба, лубенице!
Сено, слама. . .
Да сам знала не би крала,
Сено, слама. . .

Гостиница код Титовог
Ужица, 1974.

19

Ја сам млади радикал,
Платим коло па играм!
Ја сам млади радикал,
Водим коло за динар! . . .

Буковик код Нове
Вароши, 1982.

20.

Кад се Циго зажели
Печених колача
Он пошаље Циганку
По селу да врача.
Грми, сева
Време се мења
А Циганке варошанке
Још из села нема. . .
. . . .
Баци ђаволи,
Професори још гори,
А директор понајвећи,
Ал то не смем рећи. . .

Ужице, 1946.
По казивању бабе Гиле

21.

Мала башча, мала башча,
Пуна паклицана.
Волесмо се, волесмо се
Ја и моја Цана.
Од суботе, до недеље
Па до паклицана. . .

Здравчићи код Пожеге,
1963.

22.

Ниђе зрна кукуруза,
Па ни гра' па ни гра',
А драги се уватио
Па игра, па игра! . . .

Вране код Ариља, 1961.

23.

Ој, ђевојко, душо моја
Бе но синоћ с тобом стоја',
Бе но синоћ с тобом стоја',
Остаде ми сабља моја,
Сабља моја и марама,
У марами огледало.
Огледај се до јесени,
О јесени ајде мени! . . .

Тубићи код Косјерића,
1962.

24.

Ове две до мене,
Обадвије румене!
Ове две до мене,
Нећу да их кажем! . . .

Буковица код Ивањице,
1978.

25.

Ој, ђевојко, у коси,
Купи свилу па носи,
Ако нећеш носити,
Ја те нећу просити! . .

Волујац код Титовог
Ужица, 1967.

26.

Ој, тата, тата,
Тако ти неба,
Жени ме, тата,
Жена ми треба!

Гостиница код Титовог
Ужица, 1948.
Певао Стојко Максимовић

27.

Опа, цупа, до зоре,
Мене ноге не боле!
Мрдни, ђево, куковима,
Ко но чича брковима! . . .

Играла сам до Љубише,
Замало ме не убише! . . .
Шимичићи, опанчићи,
Са два прста каишчићи! . . .
Удри ногу о ногу,
Ето миша под ногу! . . .

Титово Ужице, 1964.
Казивао Мирослав
Верговић, учитељ

28.

Опа, цупа, чизме моје,
Још код куће имам двоје,
Ал ни једне нису моје,
Већ су мога пашенога! . . .

Латвица код Ариља, 1961.

29.

'Оће лола, 'оћу ја,
А шта ћемо — то се зна! . . .

Рибашевина код Титовог
Ужица, 1947.

30.

Посија ђедо
Три лије лука,
Ој, тука, тука,
Три лије лука! . . .

Гостинаца код Титовог
Ужица, 1950.

31.

Чујеш,чујеш, чујеш, секо,
Обући се лепо!
— 'Оћу, 'оћу, 'оћу, брале,
Купи ми шалале! . . .
Знаш ли, знаш ли, знаш ли мала,
Шта си обећала?
Обе, обе, обећала
Па ми ниси дала! . . .

Каленић код Пожеге, 1964.

32.

Промиче момче кроз село,
Намиче шајку на чело.
Види га, мајко, леп момак,
Сврати га, мајко, на конак!
— Мани се ћери, момчета,
Момчету треба вечера!
Момчету треба вечера,
И бела, мека постеља!
— Моје му груди постеља,
А медна уста вечера! . . .

Дубоко код Титовог
Ужица, 1966.

33.

Тера баба бика
Преко Јеловика
Све се село свика
Да јој виде бика! . . .

Варда код Косјерића, 1952.

34.

Тодор Тоди подвалио,
Ништа није устварио! . . .
Коза кози подвалила,
Црвен купус посадила! . . .

Љубање код Титовог
Ужица, 1958.

35.

У колима Танкосава,
Танко је се опасала,
И на руке белензуке,
И минђуше, превијуше,
И иглице, чикалице!
Чик, миле, поскочи,
Да ти видим очи! . . .

Дренова на Златибору,
1960.
Записала Иванка Браловић

36.

Учитељу, учитељу,
Лутко мољована,
Пусти ђаке, пусти ђаке
Низ нове сокаке!
Да видимо, да видимо
Кога ђака нема!
Нема ђака, нема ђака
Радоја јунака! . . .

Забучје изнад Титовог
Ужица, 1951.
По певању свирача М.
Ненадића

37.

Шеварчићу шумнати,
Научи ме играти,
Шумнати, шумнати,
Научи ме играти!...

Злодол код Бајине Баште,
1982.

Записала Снежана Јоксић

38.

Шиш, пиле, шушумиле.
Шта су цуре изумиле,
Изумиле бели цвет
Па се кити цео свет!...

Ариље, септембра 1961.

Казивао Борђе Жиравац

1.

А шта кажеш, мала моја,
Стигли миши до Прибоја,
Једу жито, гризу вреће,
Причувај се и тебе ће...
Рача код Прибоја, 1982

2.

Благо оном што рано полуди,
Сав му живот у весељу прође...
Кремна, 1966.
Казивао Иван Станић

3.

Бог убио пудер и помаду,
Стару цуру направио младу!...
Крајчиновићи код
Прибоја, 1982

4.

Боже мили, чуда великога,
Кад се жени који куће нема,
Цуру проси која среће нема.
На далеко запроси Ђевојку
По имену Дебељуцу Мару.
Он је проси — сами му је дају!
Оде момак свате сакупљати.
По избору свате сакупио:
Све ваљаре и воденичаре,
Ме'анџије, ситне дућанџије,
Који не зна шта је дангубити.
Сакупи се свита и сватови,
Све у чоси, а голи трбуси.
Добрије' се коња до'ватише,
Све два пјешке, трећи коња нема,
А четврти јаше на опанке.
И пођоше Ђевојачком двору.
Угледа их Ђевојачка мајка
Па дозива Дебељуцу Мару:
— Пуцај, Маро, ево ти сватова!
Пуцај боље, ево их уз поље!
Пукни жешће, ево их уз љешће!...
У то доба стигоше сватови,
За готову собру посједаше.
На собри је свега доста било,
А највише ништа не бијаше.
Повадише кићене чутуре,
Двије празне, трећа кола нема
И туне се свати обредише.
Ал запева неко од сватова:
— Време доће да се кући пође!
Домаћине, изводи Ђевојку!
Ал да видиш добра домаћина,
Одмах кућни дирек извадио
Док дебелу Мару избавио.
Узја Мара на коња врањчића.
Наместише Мару на самару
И пођоше Ђувегином двору.
Кад су мало измакли од куће
Поче Мара нешто да шапуће:
— Стани, куме, држ' коња, Ђевере,
Да отпуцам роду на пооду
Што су мене, куме, обједили
Да их нисам добро послушала!
Јој, кад пуче Дебељуца Мара,
Не знаде се шта би од самара.
Пуче Мара као магарица,
Под њом прште нова самарица,
Па главари Ђевера по глави,
А крстина кума по прсима.
Све су јенће у сламу засуте!
Тад повика кићен Ђувегија:
— Боже, Маро, опаке ти пушке,
Убила би међеда са крушке!
Боже, Маро, опака ти пркна,
Убила би жировнога крмка!...
Ивањаца, 1979.
Казивао Светозар
Богдановић Сицим из
Сивчине код Ивањице

5.

Боже мили, чуда великога,
Кад пођера ћорав сакатога,
Сакат бјежи да га не ухвати,
Ћорав пита колико је сати!...
Трудово код Нове Вароши,
1981.

6.

Боже помози,
Удри попа по нози,
Попадију по челу
Да не скита по селу
Да не купи бира
Ко крмача жира...

Милићево Село, 1953.

7.

Валила се Рожанка ђевојка:
— Имам драгог црепуље ми шара.
Кад црепуљу лијепо нашара,
У Ужицу прода за стопара,
Кад не шара — нема ни стопара!...

Годовик код Пожеге,
1958.

8.

Велике су муке на јунаку
Синџир гвожђе и тамница клета,
Луда памет гора од обоје,
А зла жена гора од све троје!...

Заглавак код Бајине
Баште, 1969.

9.

Виђех чудо и нагледах га се:
Бе иђаше патка поткована,
А бијела гуска оседлана,
На курјаку капа од самура,
На међеду зелена долама,
На пијевцу ковчали чакшире,
На лисици три ниске ђердана,
А на зецу свилене димије!
Не чудим се патки поткованој,
Ни бијелој гуски оседланој,
Ни курјаку капом од самура,
Ни међеду зеленој долами,
Ни лисици с нискама ђердана,
Ни пијевцу ковчали чакшира,
Већ се чудим зецу димијама,
Куд се вере, како не издере!...

Годовик код Пожеге, око
1952.
Записао Новак Живковић

10.

Волим плаво, волим и гараво,
Смеђе, риђе и све што наиђе!...

Бања код Прибоја, 1983.

11.

Волио сам све до прије
Ученице гимназије,
А сад волим из ината
Ученице са заната...

Околина Прибоја, 1982.

12.

Враг се жени, ђаво се удаје,
Кукавица шаље благослове!...

Бесеровина код Бајине
Баште, 1968.

13.

Гимназијо, господ те убио,
У теби ми драги изучио,
Изучио четири разреда
Па дошао да чува говеда,
Измодир'о бијеле опанке
Па сад дош'о да воли сељанке!...

Мажићи код Прибоја,
1983.

14.

Гусле моје, гусле јаворове,
Подапете кожом од јарета,
А по кожи коњиц од дрвета,
По коњицу длака од ждребета,
А по длаци прсти од момчета:
— Загудите сада ко некада!...

Кремна код Титовог
Ужица, 1966.

15.

Дабогда се претурила на ме
Приколица пуна — удовица!...

Добриловићи код Прибоја,
1982.

16.

Десет сати удара,
Тамница се отвара.
У тамници нико нема,
Само један попо дрема.

Ајде попо напоље,
Да видимо како је,
Како наша снаша
Љуби кочијаша,
Кочијаш се поноси
Неће капу да носи.
Ја му дадох шубару,
Он је баци у бару.
Ја му дадох фес,
Он о земљу — трес!...

Ојковица код Нове
Вароши, 1981.
Записао Љубивоје
Горољић

17.

Док ја ваздан копам бос,
Миразуша дигла нос.
Прошла би јој кола сена,
Испод носа њена...

Мокра Гора, 1961.

18.

Док двојица тестеришу,
Четворица тефтеришу!...

Севојно, 1979.
На једној приредби

19.

Дођи, миле, довече,
Биће вруће погаче,
Укувала моја нана
Има седам дана...

Злодол код Бајине Баште,
1982.

20.

Дођи, мала, код мене у зору
Да гледамо те-ве у колору!
— Немам када! Од четири до седам
Тај ти програм код комшије гледам!

Околина Прибоја, 1982.

21.

Дошо драги да ме проси,
Једва траље носи...

Губин До код Титовог
Ужица, 1956.

22.

Друже Тито, ти си нама дика,
Ал' имамо много нерадника,
Три радника, седам настојника!
Друже Тито, не може се више,
Двоје ради, а петоро пише!
Друже Тито, пиши друго писмо,
Оно прво ни виђели нисмо!...

Титово Ужице, 1963.

23.

Еј, да ми је међед бити
Да и мене закон штити!...

Околина Прибоја, 1983.

24.

Женићу се само са миразом,
Седам коза и на јарцу бронза!...

Вране код Ариља, 1961.

25.

Због ом, дико, одок у џандаре!
Послаћу ти слику из џандара!...

Буар код Титовог
Ужица, 1952.

26.

Због ом,мала, и алали,
Доста смо се миловали.
Нема више миловања,
Губим право школовања!...

Заостро код Прибоја, 1982

27.

Златиборе, питај Тару
Шта дугујем конобару!...

Кратово код Прибоја,
1982.

28.

Играла сам до драгана,
Скакала сам до тавана.
Играла сам до Љубише,
У'ватише, пољубише!...

Ојковица, 1981.
Записала Вукосава
Батаковић

29.

Иде киша на миша,
Покри кућу Станиша!
Кућа ти је грабова,
Жена ти је јалова,
Родиће ти ђавола!
У кашику музи,
У лулици вари,
Те ђавола рани,
Баво ће се помамити,
Кућу ће ти запалити...

Сврачково код Пожеге,
1952.

30.

Иде момак — пјева ко тројица,
А кад приђе — мањи но торбица!...

Рача код Прибоја, 1982.

31.

Имала сам јаглуче,
Отело ми мангупче,
Па ме пита моја тета:
— Где су ти јаглета?...

Буковик код Нове Вароши,
1981.

32.

Ја сам чудо видио:
Бува ватру пири!
О, сестрице Јелице,
Да чувамо овце!
Још сам чудо видио:
Рак на коњу свири!
О, сестрице, Јелице,
Да чувамо овце!

Још сам чудо видио:
Баба врапца жири!
О, сестрице Јелице,
Да чувамо овце!

Још сам чудо видио:
Гуску зауздану!
О, сестрице . . .

. . .

Вола оседлана . . .
Пуж се с биком туче . . .
Коза кола вуче . . .
Мрав бркове суче . . .
Коњ на грани спава . . .
Мува товар носи . . .
Вук на путу проси . . .
Рода жабу служи . . .
Миш се с мачком дружи . . .

Гостиница код Титовог
Ужица, 1974.

33.

Ја удовац, а жена ми жива,
Ја у Нишу, она у Љубишу! . . .

Кућани на Златибору, 1982.
Записала Славица Поповић

34.

Једна бака с Волујака
Чува ћерку од курјака.
Чувала је не чувала,
Браћа су је миловала! . . .

Заостро код Прибоја, 1982.
Записала Тања Лисица

35.

Јој, кака је кад се скине
Густа магла са планине! . . .

Бања код Прибоја, 1982.

36.

Кад се жени који куће нема,
Цуру проси која среће нема.
За годину просио ђевојку,
А за другу скупио сватове,
А за трећу пош'о по ђевојку.
Кад дођоше свати до Мораве
Подигоше барјак од пољаве.
Угледа их ђевојачка мајка . . .

. .

Мало затим стигоше сватови.
За готову собру заседоше.
Вина траже, а ракије нема,
Сира траже, хлеба понестало,
Ћасе крње а кашике кусе . . .
Туј су били три бијела дана . . .

Трудово код Нове Вароши
1981.
Записао Миломир
Дамљановић

37.

Кад си мала обрве чупала,
Што ме ниси на мобу позвала? . . .
Рача код Прибоја, 1983.
Записао Светозар Матовић

38.

Кад се жени оца од Мораве
Разапео чадор од пољаве! . . .
Околина Пожеге, 1947.

39.

Кад се оре, поп не море!
Кад се копа, нема попа!
Кад се бије попа није!
Кад се пије, попу двије
И опет му право није . . .
Засеље код Пожеге, 1955.

40.

Ковач кује, ковачица преде,
У ковача голо дупе зебе . . .
Грдовићи код Ариља,
1949.

41.

Ко од тора не одмиче,
Живи исто ко говече!
Јабланица, 1966.

42.

Куку мајци, куку оцу,
За шушкавац дадох овцу!
Куку мајци, куку леле,
За ципеле дадох теле! . . .
Поблаће код Прибоја, 1982.
Записала Драгана Симовић

43.

Ласно ти је пјану запјевати
И будали жену оћерати,
Луду момку скудити ђевојку,
Удовици сјести до бећара,
Домаћици крај пуних нађава,
Чобанину крај пуна котара...
Тешко вуку кога 'тице ране
И јунаку кога жене бране!
Тешко овци с вуком ратујући,
А нејаком с јачим се бијући!
Тешко ватри од љескове гране,
Тешко баби од зетове ране!
Тешко соли у мршавој чорби,
А јабуци у циганској торби!
Тешко селу куда војска прође
И ђевојци која сама дође.
Прво јутро биће прекорена:
Да си добра, не би дошла сама!
Тешко долу ће се вода слива
И ђевојци која ружно снива!

Тешко капи на манитој глави
И чизмама на кривим ногама!
Тешко звону на шугаву јарцу,
Брковима на слинаву старцу!
Мор-долами на грбава леђа,
А прстену на прсту кањаву!
Тешко пјевцу на леду стојећи,
А телету за пећи лежећи!
Тешко злату на кањаву врату!
Тешко томе ко памети нема! . . .
Забележено у Кремнима,
Рибашевини, Рожанству и
Заглавку 1962 — 1978.
По певању гуслара Милана
Ђурђића, Гвозденије
Дубљанин, Влада
Смиљанића и Драгише
Ковачевића

44.

Ласно ти се младу оженити,
А још брже кућу раскућити!
Ласно момку косу продужити,
А ђевојци сукњу поткратити!
Ласно ј' другом делити оцене,
Трговцима подизати цене!
Ласно ти је преварити дете,
Богатима ићи на банкете!
Ласно оном ког шефови мазе,
Критизеру измишљати фразе!
Ласно ти је када други вуче,
Ал' је тешко кад нерадник буче!
Тешко ђаку када нема књига,
Наставнику због народних брига!
Тешко самцу код зле газдарице,
Домаћици крај скупе пијаце!
Тешко ери путујући возом,

Возачима послујући с ДОЗ-ом!
Тешко ти је стећи запослење
И добити стамбено решење,
А ко стекне кућицу и плату
Шиша редом — сваког по занату!
Певао на приредби гуслар
Трипко Трипковић из Росића
код Косјерића

45.

Мајка Мују шишала на струју.
Неста струје стаде дрека Мује!
Поблеће код Прибоја, 1982.
Записала Драгана Симовић

46.

Мала моја с Бољанића
Од телета мисли — фића.
Мане руком да јој стане,
А теле јој репом мане! . . .
Бучје код Прибоја, 1982.

47.

Мала моја, мој белају,
Спремаш ли се за удају? . . .
Забрњица код Прибоја, 1982.

48.

Мала моја нешто гунђа,
Неће да јој стоји пунђа.
— Ошишај се како треба,
Скини с главе тог јастреба! . . .
Околина Прибоја, 1982.

49.

Мала моја — ноге ко у зеца!
Није важно — биће брза деца!
Заостро код Прибоја, 1982.

50.

Мала моја овце чува
У шушкавцу па се дува.
Мала моја, куку оцу,
За тергалку дала овцу.
За тергалку — ништа није,
За шушкавац дала двије! . . .
Крајчиновићи код Прибоја, 1982.
Записао Зоран Буквић

51.

Мала моја овце чува
У шушкавцу па се дува
И обула беле штикле,
На то овце не навикле! . . .
Заостро код Прибоја, 1982.

52.

Мала моја чешља пуњу,
Само прави главу луђу! . . .
Заостро код Прибоја, 1982.

53.

Мала моја пуши „дрину“,
А ја мотам у новину . . .
Рача код Прибоја, 1982.

54.

Мена моја мајка клела
Да не узмем учитеља.
Учитељска школа проста,
Учитеља има доста! . . .
Поблаће код Прибоја 1982.
Записала Драгана Симовић

55.

Мисли мала да сам на занату,
А ја берем кукуз у Банату.
Мисли мала да сам у Канади,
Ја на Увцу крепавам од глади . . .
Црнузи код Прибоја, 1982.
Записао Недељко Пенезић

56.

Млади момци, ала сте на гласу,
Сви би стали у земљану ћасу!
Погледајте преко кола момци
На којој је помада девојци! . . .
Бучје код Прибоја, 1982.
Записала Милка Јановић

57.

Моја мала обукла шушкавац,
А отац јој кука к'о кукавац . . .
Кремна код Титовог Ужица, 1967.
Казивао Милинко Поповић

58.

Мој драгане, мој балване,
Отисни се низа стране! . . .
Околина Прибоја, 1982.

59.

Мој се лале у кавани 'вали:
Родила му љетина к'о лани,
Сва му слама у кутију стала,
А 'шеница — непуна шибица! . . .
Ојковица код Нове Вароши, 1981.
Записала Вукосава Батаковвић

60.

Моји синоћ вечерали пуре,
А ја нећу — држим се културе! . . .
Батковићи код Прибоја 1982.
Записао Миодраг Засилић

61.

Молила се млада мома
Да не оде за малога.
Бог јој даде још мањега.
Послаше га за козама.
Сви козари козе јаве,
Њеног малог није нема.
Отуд иде коза стара,
Коза стара криворога,
Кривог рога, криво каза:
— Ено малог, заврзо се
У зло дрво купиново.
Она не ће веровати.
За њом иде млада коза,
Млада коза праворога,
Правог рога, право каза:
— Ено малог у потоку!
Ће је коза ногом стала,
Ту се мали заглибио
Нађоше га, донјеше га,
Турише га у прочевље —
Скочи жижа, опржи га!
Турише га на полицу —
Дође маца, огребе га.
Турише га на буњиште —
Дође кока, укљуну га . . .
Крива Река на Златибору, 1958.

62.

Наша снаја сва је од најлона,
Њена спрема пола милиона!
Девићи код Ивањице, 1975.

63.

Не гледајте ђевојке на збору,
Но гледајте ђевојке на двору.
Свака цура на збору лијепа,
Још када је близу апотека! . . .
Бучје код Прибоја, 1982.
Записала Милка Јановић

64.

Нема боље цуре од Босанке
Кад сланином намаже опанке!
Витка стаса, ко буре од гаса!. . .
Батковићи код Прибоја, 1982.

65.

Неће гара да обећа
Док се плата не повећа! . . .
Мажићи код Прибоја, 1982.

66.

Нит' сам фина, ни одвише ружна,
Нит' сам паре за помаду дужна!
Румена сам и помало бела,
Таква ми је фамилија цела! . . .
Бучје код Прибоја, 1982.

67.

. . .
Нити грми, нит се земља тресе,
Нит пуцају на граду топови,
Већ весеље код нашег ковача:
Липсала му кобила бјелава,
Крмача му мијове појела,
А ђевојка родила ђевојку . . .
Годовик код Пожеге, око 1956.
Записао Новак Живковић

68.

Ништа љепше од наше сељанке
Кад сланином намаже опанке!

Када љуби, цвокоћу јој зуби,
А мишићи — не можеш јој прићи. . .
Буковик код Нове Вароши, 1981.

69.

Ноћас ми се догодила штета:
Побегла ми жена из кревета! . . .
Мажићи код Прибоја, 1982.

70.

Огријала месечина
Као бео дан,
Отуд иде старо драго
Труло као пањ.
Скувајте му лонац скроба
Нек се нагрушка!
Донес'те му бреме сламе
Нека се ваљушка!
А ја одох цвеће брати
— Стој! — драги не да.
Седи туне, мој враголе,
Цвеће сам ти ја!
— Ниси цвет, но си слеп,
Убио те бог! . . .
Брезова код Ивањице, 1979.
Певала група жена на приредби

71.

Ожених се и добих мираза:
Седам коза и на јарцу бронза,
Двије овце и на њима звонце,
Једна крава без иједног рога! . . .
Кућани на Златибору, 1981.
Казивао Драгомир Поповић

72.

Ој ђевојко, кака си ко буре.
А што ниси ко остале цуре! . . .
Јасеново код Нове Вароши, 1982.

73.

Ој, свекрво, кукорога,
Одбићу ти оба рога
Па ћеш ићи крњорога!
Ој, свекрво, добила си крила,
Бићеш бржа него што си била!
Нећеш знати куд ћеш полетети!
Ој, свекрво, добила си згоду,
Свако јутро да идеш на воду . . .
Негбина на Златибору, 1982.
Записала Брана Недовић

74.

Опанчићи потковани,
Каишчићи лаковани,
Пијавице од жице,
Доћи миле и срце! . . .
Штитково код Нове Вароши, 1982.

75.

Отишла је моја прија
У планину да се скија.
Набавићу и ја скије
Да се спустим поред прије! . . .
Биоска код Титовог Ужица,
Певали мушкарци на приредби
1982.

76.

Ој, ђевојко, из Бобова,
Узми буквар, учи слова!
Кад научиш једно слово,
Разгицај се низ Бобово! . . .
Заостро код Прибоја, 1982.
Записала Тања Лисица

77.

Пијем вино ракија ми горка,
Код куће ми жена к'о ђевојка! . . .
Кућани на Златибору, 1982.

78.

Питај, гара, конобаре
Где осташе моје паре! . . .
Рача код Прибоја, 1982.

79.

Пише драги да је на занату,
А он бере тикве по Банату. . .
Заостро код Прибоја, 1982.

80.

Пјевац коку зајмио по чичку:
— Стани, коко, да ти видим — око! . . .
Околина Прибоја, 1982.

81.

Певац пева на прагу,
Буди сна'у санану:
— Устај, сна'о, санана,
Свекрва је устала,
Три вретена напрела
И четврто почела,
Свекар кућу обрисо,
Ђевер воде донио! . . .
Све ђевера терала
Преко девет плотова:
— Моли бога, ђевере,
Што те нисам стигнула,
Кожу би ти скинула
Па однела на пазар
И викнула: „Један, два,
Ево коже ђеверске! . . .

Средња Река код Ивањице, 1979.
Певала група на приредби у Ивањици

82.

Пожежанке, фине цуре,
Неће момка без матуре! . . .

У аутобусу између Титовог Ужица и Пожеге, 1977.
Певала група младића

83.

Попела се баба на бандеру,
Бога псује, нестало јој струје! . . .

Рача код Прибоја, 1982.

84.

Побратим се побратиму хвали:
— Имам жита више него лани,
Два кошића биће до Божића,
Двије овце и на њима звонце,
Једног јарца и једног магарца! . . .

Дубница код Косјерића, 1959.

85.

Попих једну, попих двије,
'Оће жена да ме бије.
Немој мене, жено, туђи,
Сутра ћу ти дрва вући! . . .

Околина Прибоја, 1982.

86.

Преварих се, ожених се мали,
Па ме жена с кревета обали.
Чекај, жено док порастем већи
Нећеш моћи с кревета утећи! . . .

Пожегрмац код Прибоја, 1982.

87.

Процвиљело пиле у јајету:
— Не смијем ти на свијет изаћи,
Појешће ме сеоске јајаре! . . .

Глумач код Пожеге, 1956.

88.

Пушио сам „драву",
А сад пушим „неретву",
Носио сам шубару,
А сад носим беретку! . . .

Кремна код Титовог Ужица, 1964.

89.

Разбоље се младо неудато.
Долази јој младо нежењено:
— Болуј, душо, ал немој умрети,
Ја ћу теби понуде донети,
С мора смокве, из Мостара грожђе,
С јаблан дрва румених јабука,
Сувих шљива са сирових грана,
Шевтелија за росе набраних
И јабука зубом нагризених . . .

Божетићи код Нове Вароши, 1981.

90.

Расла тиква на буњишту.
Чувале је до две прије.
Прија прију прекорева:
— Бог т' убио, моја пријо,
Каку си ми ћерку дала!
Како нам је допанула
Сваком име нађенула.
Свекра зове — Јарац Брада,
А свекрву — Торбоноша,
Свог девера — Вудбатина,
А заову — Заврзана . . .
Видла разбој па се чуди:
— Каке су то накараде!

Видла ните па се смије:
— Како је то горе-доле!
Видла брдо па говори:
— Како је то набијало! . . .
Годовик код Пожеге, око 1955.
Казивала Даринка Живковић

91.

Рекоше ме оженити.
Чича рече вола клати,
Стрина рече сира дати.
Жао чичи вола клати,
Жао стрини сира дати.
Ја се реших сам женити.
Прођох село, разбих чело.
Прођох друго, сломих уво,
Прођох треће, сломих плеће.
У четвртом — чујте муку —
Ја уганух леву руку.
У петоме — а шта могу —
Ја ишчаших десну ногу.
У шестоме коло игра
И у колу млада мома,
Аршин дуга, два широка,
А тешка је триста ока.
Ја је просим, браћа дају,
И још уз њу пар волова
И гвоздена нова кола,
Све са шалом и алалом! . . .
Натоварим младу мому
И потерам своме дому.
Кад уз брдо —дери вола,
Кад низ брдо — ломи кола,
Једва стигох своме дому.
Позвах пола комшилука.
Свако носи по конопац,
Свако носи по чабреник.
Увезасмо младу мому,
Увезасмо конопцима,
Понесмо је на моткама.
Ал' одједном — нуто јада,
Све се мотке поломише,
Конопци се покидаше,
Једна мома доле паде.
С тешком муком унесмо је,
Положисмо на постељу,
А мома се разбољела,
Не може се с места маћи,
Акамоли пословати.
Позвах бабе и врачаре,
И врачаре и гатаре:
Аја! Ништа не помаже!
Тад набавих маст од дрена.
Мазах мому свако вече,
Мазах уздуж и попреко.
Брзо мома оздравила,
Па се мома развреднила,
Ће ја оком, она скоком,
Ће ја гледом, она вредом . . .
Никојевићи код Титовог Ужица, 1974.

92.

Реци, мала, реци своме лоли,
Јеси л' ишла Мијатовић Јови,
Је л' ти Јово преписао траву
Да излечиш будаласту главу?
Романијом покрепале краве,
Све им Јово почупао траве! . . .
Крајчиновићи код Прибоја, 1982.
Записала Нада Зековић

93.

Рите моје, што ме срамотите,
Ја у колу, а ви око кола!...
Гостиница код Титовог Ужица, 1946.

94.

Сагорела фабрика кармина,
Шта ће цура која није фина!...
Кратово код Прибоја, 1982.

95.

Свака сека на вашеру лепа,
Радног дана свака замазана!...
Губин До код Титовог Ужица, 1954,

96.

Свако село угурсуза рани,
А Висока пет 'гурсуза рани:
Два Сарића и два Ратковића
И петога Ратка Ојданића...
Висока, код Ариља, 1947.

97.

Свако село ућурсуза рани:
Кремна равна попа Радована,
Заовине Михаила Бана,
Мокра Гора Тошића Тодора,
А Биоска Станића Недељка,
Крива Река носатога Вељка,
А Трнава Маркића Анђељка...

Певао гуслар Милан
Ђурђић на једној
приредби 1963.

98.

Свекрва ми села у прашину
Па ме пита: „Имаш ли машину?"
А ја мислим свекрва се шали —
— Је л' машина што се ватра пали?

Доброселица на Златибору,
1959.
Записала Јока Ковачевић

99.

Свекрвице, нашла сам ти згоду:
Двије канте да идеш на воду!...

Заостро код Прибоја, 1982.

100.

Скидај снашу са коња
А са коња на рало,
А с'рала свекрви у крило!...

Рибашевина код Титовог
Ужица, 1955.
Казивао Драгољуб Лазић,
свирач

101.

Суботом пијанка,
Недељом игранка,
Понедељак — мамурлук,
Уторак — баксузлук,
Среда — пазарни дан,
Четвртак — како да знам,
Петак — турски светац!...

Бања код Прибоја, 1982.
Записао Милан
Жарковић

102.

Удаћу се, благо мојој мајци,
Остаће јој нови пироћанци!...

Кратово код Прибоја,
1982.

103.

У комшије ноге кокошије,
Куд се креће — познати се неће!...

Забрњица код Прибоја,
1982.
Записала Нада Зековић

104.

У мог стрица бијесна јуница,
Снијег пада, она се обада!...

Крњача код Прибоја,
1982.

105.

Цуцу, мила драгана,
Што ми ниси казала
Да ми драги болује,
Да му носим понуде:
У чутури погаче,
У решету ракије,
Да се драги насмије!
Да му носим мушицу
Да поврати душицу...

Заглавак код Бајине
Баште, 1968.

106.

Цуцу, цуцу, цуцана,
Седла коња Ружана.
За кога га седлала?
— За шарена ћетлана!
Кад се ћетлић женио
Голуб чизме обуо,
Сврака чешља золуфе,
'Ође јенђа да буде,
Миш припас'о кецељу,
'Ође кувар да буде...
Скочи маца с тавана
Па ухвати кувара.
Врисну кума лисица,
Оде свадба — до клинца!...

Гостиница код Титовог
Ужица, 1974.
Певала Јулка Радојичић

107.

Цмиљ босиље, не круни се на ме,
Није мени до чега је теби.
На смрт ми се разбољело драго,
Бол болује, оће умријети,
Ваља мени понуде однети:
Суве шљиве са сирове гране
И јабуке прије сунца бране
Шевтелије по роси кидане,
У решету ракије,
У чутури погаче,
Од лисице сисице,
Од гаврана млијека...
Ето моме драгану
Најбољега љека...

Косјерић, 1959.
Певала Милојка Симић,
Записао Владан Симић

108.

Чува мала говеда по гају,
Псује бога што се обадају...

Бучје код Прибоја, 1982.

109.

Шарен кревет ко шарена ружа,
Пита нана ко на њему спава.
— Чича с краја, а ја до дувара,
У средини ко памети нема...

Буар код Титовог Ужица,
1963.

110.

Шиш, пиле, шигу миш,
Ајде,мала, да видиш:
Како јаре броји паре,
Како теле прави скеле,
Како пиле копа жиле,
Како ђедо бабу таба,
А ђевојка с брда гледа
Вољела би него меда...

Гостиница код Титовог
Ужица, 1974.
Певала Јулка Радојичић

111.

Што ћу, мајко, го и бос,
Миразуше дигле нос,
Провуко би кола сена
Испод носа њена...

Губин До код Титовог
Ужица, 1954.

ЗДРАВИЦЕ

1.

Вала ти, домаћине!
Да имаш виластих волова,
Рунастих овнова!
Волови ти букали,
Душмани ти кукали!
Чеде ти се појиле!
Овце ти се 'иљадиле
Па се поносио:
К'о зец брзином,
К'о лисица мудрином! . . .
Ко ти нашо ману
Мануо ти празном вређом
Пред твојом кућом,
Иско ти жита у зајам,
Даво ти чељад у најам! . . .

Ојковица код Нове Вароши, 1982.
Казивао Десимир Стефановић, рођен 1907.
Записао Милорад Стефановић

2.

'Вала ти, домаћине!
Сретна слава, сретни твоји гости!
Живели у радости!
Бог ти помогао,
Нико ти ништа не могао!
Која била, сретна била!
Ову чашу попити,
Богу се замолити!
Сретна ова док не стигне нова !. . .

Крајчиновићи код Прибоја, 1982.

3.

'Вала ти домаћине!
Да те бог сачува:
Празне торбе,
Длакаве чорбе,
Кучке жуте,
Мотике тупе,
Жене бекрије што ништа не крије,
Крњава лонца,
Глогова колца,
Тјесна сокака,
Бјесна јунака!. . .
Ја је пијем доље, она иде горе!
Здрав си, домаћине!. . .

Бајина Башта, 1982.
Записао Драган Живановић

4.

'Вала ти, домаћине!
Ти мене примакао чашом,
Тебе бог сваком срећом!
Примак'о ти:
Во у путу,
Коњ у тегу!
У пољу ти рађала шеница,
А кући дечица!
Да бог живи тебе и твоје куће
И добре среће!
Вала, домо!
Попи, дроњо!. . .

Околина Прибоја, 1982.

5.

Вала ти, домаћине!
Прасиле ти се крмачине!
Имо свиња
Па досадио комшијама свима!. . .

Заглавак код Бајине Баште, 1982.
Записала Милунка Панић

6.

Да род буде користан!
Краве нам се телиле,
Жене ћецу рађале!
Од фабрике до фабрике ишли и радили,
Срећу кући доносили!. . .

Вилово код Нове Вароши, 1982.

7.

Да си ми жив, Столе!
Не бој се контроле!
Ко нам замерио, себи нашкодио!
Ко пије — опет да пије!
Ко даје — да му се да!
Ово пиће није за младиће.
За њих је боље да раде.
Примакни прасеће — за руководеће!
Ко нам приговара — себи проблем ствара!
Прве чаше у здравље наше!
Тура друга — љубав дуга!
Ко нам о злу мислио,
На списку незапослених висио!
Донеси виски да будемо блиски!
У наше име, а на рачун фирме!...

Негбина на Златибору,
1982.
Записала Љубинка
Кузељевић

8.

Да смо живи и здрави!
Подигнимо пуне чаше
Увек орни и чили,
Вредни к'о мрави!
Који шта нема,
Нека му се набави!...

Трудово код Нове
Вароши, 1982.

9.

Домаћине, ко ти мио
Сретан ти био!
Ко те мрзио низ брдо клизио,
Ко уш милио,
Ко псето цвилио!
Ко ракију пеко сва добра стеко!
Како зарадио, тако и наплатио!
Шта ћемо даље — наздравље!...

Радоиња код Нове
Вароши, 1983.

10.

Домаћине, сретна слава!
Сви ти гости били у радости!
Часног ми крста, попићу до малог прста!
Домаћине, ко ти нашо ману
Мануо празном вређом пред твојом кућом!
Ја више нећу — бојим се клећу!...
Ти мајарко, и отац и мајко,
Боља си од бога!
Бог узме памет и више не враћа
А ти си мени сто пута узимала и вратила!...

Негбина на Златибору,
1982.
Казивао Виден Селаковић

11.

Домаћине, сретно ти весеље!
Све ти сретно и весело било!
Домаћине, донеси ракије,
Да не скидам са куће баскије!
Домаћине, донеси нам вина,
Домаћица да ти роди сина!...

Заглавак код Бајине
Баште, 1982.

12.

Домаћине, сретан ти колач и буклија!
Колико се у овај колач самљело зрнаца,
Толико у нашег домаћина оваца!
Колики га млин млио, толики ти сир био!
Колико га гонила ријека, толико имао млијека!
По бусу бусато!
По трсу трсато!
По класу класато!
Куда рало одило, туда жито родило!
Било ти снопова к'о највећих попова,
А стогови к'о највећи борови!
Овце ти поље притиснуле!
Пчеле сунце засјениле!

Крајчиновићи код
Прибоја, 1982.

13.

Живео газда, имао вазда
Вина и ракије и људи 'ваките!...
Ко шљиву садио, милионе зарадио!
Ко шљиву пеко, милионе стеко!

Ко шљиву сушио, бог га угушио!...
Сачувај нас боже:
Из небеса стријеле,
Из мрака стијене,
Жене бекрије која ништа не крије!..
По једну, по двије
Душмане бог да побије!
Душман нам био дебео ко конац,
бијел ко лонац!
Бог му дао дукат од сто ока,
Нити га могао носити ни трошити,
Већ с њим сио па просио!
Душману гавран са куће не силазио,
А поп из куће не излазио!...
Да је чаша флаша, да је флаша буре,
Да је буре море — пио би до зоре!
Него, ово је шиша покојнога Миша.
Он је из ње пио док је жив био
И нама оставио!

Крајчиновићи код
Прибоја, 1982.

14.

Здрав буди, кућни домаћине!
Пун ти био обор оваца, а немао
јагањаца!
Дао ти бог пуну главу памети, а
не знао шта радио!

Јасеново код Нове
Вароши, 1982.
Казивао Станко Аврамовић

15.

Здрав буди, домаћине!
Куд год одио, лијепо вајдио!
Лијепу љубу испросио
Па се свукуд са њод поносио!
Ко ти зло мислио о коцу висио,
Био црњи од лонца и тањи од конца!
Пред кућом ти била барица,
По њој пасла кравица,
Крава била воткиња, а жена
роткиња!
Здрав буди, Јово, око соколово!

Кућани на Златибору,
1982.

16.

Здрав буди, Османе
Ако ти штогод остане!
А как'е си среће, ништа ти остати
неће!
Пили прву за помози боже,
Другу за у бољи час,
А света тројица — жива Богородица,
Бе си пила ту и помогла,
Добро дала, муке не дала!
Ову ћу чашу попити па да се нећу
покрити!
У здравље домаћина и његове
задруге!
За здравље оваца,
Доста новаца!
Сретна здравица кад се тели
кравица!
Сретно ждријебе кад се шљиве
ријебе!
Живели па се веселили!

Дуб код Бајине Баште,
1983.
Казивао Страјин Божић

17.

Здрав да си ми брате домаћине!
Бог те сачувао од душмана,
Слаба кантара,
Трула моста,
Нежељена госта,
Скупљене вреће,
Зле среће!
Душман ти се кроз чибук
провлачио,
У лули ноге прекрстио!
Нека си ми здрав, брате домаћине
И прости на шали!

Бураћа код Нове Вароши,
1982.

18.

Здрав си, брате, јопет!
Не био проклет!
Кад имао пити, све ће добро бити!
Здрав си, брате, кад набасах на те!

Кад станемо пити — ракије ће бити,
Кад нестане — ми ћемо из меане!...
Кућани на Златибору,
1982.
Казивао Драгомир
Поповић

19.

Здрав си, домаћине!
Прасиле ти се крмачине,
Мале деветоро, велике десеторо!
Велике туко па на таван вуко,
Што не мог'о, ја ти помог'о!
Ја читати не умијем, попити умијем!
Сиротиња се сваком јаду научила:
Воли ракије но воде,
Попије па оде!
Домаћине, нека ти помогне моја чита!

Помози боже
Љети и зими,
Чичи и стрини,
Јесени и прољећу,
Младима у цвијећу!
Дај боже фину одјећу,
Младу у кућу
Нека трља приглавке о траву
А чарапе младожењи о главу!...
Заостро код Прибоја, 1982.

20.

Здрав си, домаћине!
Прасиле ти се крмачине,
Мале четрнестеро, а велике осамнестеро!
Мршаве ранио па се од зла бранио,
Дебеле туко па на таван вуко!
Кад шћери удаво, пшеницу продаво!...
Драглица на Златибору, 1982.

21.

Здрав си, газда, газдурино моја!
Ко ти о злу мислио, о греди висио!
Бог те послао на пусте лугове да купиш дугове!
Нити дугове искупио, нити се дому вратио!
Код куће ти стог, на њему бог,
Неком делио капом, неком шаком,
А тебе врећом и сваком срећом!
Хвала ти, домаћине!
Дубоко орао,
До земље влачио,
Високо жњео, ниско везао!
Срећа ти навалила,
Сваки ти прозор и врата одвалила!...
Вилови код Нове Вароши,
1982.

22.

Здрав си и помози боже!
Ову на растанку ћу попити
Таман да ће се опити!
Часног ми крста,
До малог прста!
Ову ћу попити и домаћину очитати:
Домаћине, за здравље твоје,
Твога ћара и твојијех добара:
Среће,
Кесе,
Оваца,
Новаца,
Кола и волова!
Здрав си, домаћине,
Прасиле ти се крмачине,
Мала петоро, велика десеторо!
Пијем двије, трећој се надам!...
Златибор, јуна 1967.
Записао Љубиша Р. Ћенић

23.

Здрав си, кућни домаћине!
Здрав ти свак у кући био!
Као овај ора, тако ти обор пун био!
Пун род,
Пуни кошеви,
Пуно конопљиште,
Пуна кућа,
Пуна врећа,
Пуне чаше
И све остале среће!
Како овај ора тврд
Онако ти тврдо семе,
Под њим здраво теме!
Овце блејале,
Козе вречале,
Коњи њискали,

Волови рикали,
Пчеле се ројиле,
Невесте младе јунаке рађале!
Здрав, домаћине био
И пријатеље часно гостио!..

Негбина на Златибору, 1982.
Казивао Вучета Ћировић.
Записао Драгомир Ћировић

24.

Здрави сте, моји гости!
Ову чашу ћу наздравити за почетак свим гостима:
Чаша прва, чаша друга пуна!
Ову чашу ћемо попити, богу се замолити!
Бог нам мио па нам на помоћи био!
Сви моји гости овде, на мојој слави,
Вазда долазили, доста љета и година!
Што пили и напијали, све у знање божје
И славе коју домаћин слави!
Домаћине, што ти фали
Света богородица ти дала:
Трмака,
Крмака,
Волова,
Овнова,
Јањаца,
Челица,
Овчица бјелица,
Синова,
Шћери,
Среће и здравља!
Шљиве садио,
Милионе зарадио,
Ракију пек'о,
Милионе стек'о!
Ко те мрзио, бог га угушио!
Душман ти био дебел к'о конац,
А широк к'о на ватри лонац!
Бог му дао дукат од стотину ока!
Ни' га могао носити ни потрошити,
Него, на њега сио, ноге прекрстио
И на њему просио!...

Бања код Прибоја, 1982.

25.

Здрави сте, кумови, пријатељи и комшије!
Добар глас донијели, а још љепши понијели!
Да дочекамо да славимо доста љета и година!...
— Домаћине, здравуј се!
Сретна ти слава, сретни ти гости!
Да буду у радости!
Здрави и весели били!
Да роди година и љетина,
Шеница бјелица и рујни виногради!
Све здраво и весело!

Кратово код Прибоја, 1982.

26.

Кад смо код нашег брата, домаћина, на слави,
Да му бог помогне и да му да:
У пољу род,
У кући слогу и здравље!
Род из поља терао с воловима, тракторима, камионима
И опет не мого сав род савити у своју кућу,
Него остало и тици у гори да се прехрани
До светог Ђорђа!...
Ја, Марко, најмлађи мајчин син,
На око нисам богзнакако фин,
Да ми је име Боре — ћеро би моторе!..
Ове даље приче ђеце се не тиче!
Здрав си домаћине!...

Околина Прибоја, 1982.
Записала Тања Лисица

27.

Ко славу славио ове године, славио и догодине,
Пуно љета и година!
Увек славио, никад не заборавио!
Хвала ти, домаћине!
Сретна ти слава и буклија!
И сретан колач!
Сретан био онај ко га ломио!...

Саставци код Прибоја, 1982

28.

Ова рака и села Шљивака!
Ко шљиве пек'о, милионе стек'о!

Ко шљиве сушио, сушиле му се и ноге и руке!
Бог му дао воштане ноге и лојане руке
Па не мог'о ни у ладу ни на сунцу!
Ова ракија не може да се плати!
Нека те, домаћине, увјек срећа прати!
Увјек у кућу уврати! . . .

Ојковица код Нове Вароши, 1981. Казивао Момчило Тановић

29.

О, боже, помози и развесели!
Среће придјели!
У прву чашу, у бољу срећу,
Још двије па трећу!

Јасеново код Нове Вароши, 1982. Казивао Петроније Тошић

30.

Ову пили, здрави били,
Ове године па и догодине!
Пуно љета и година!
Здрав си, домаћине!
Прасиле ти се крмачине,
Кад клао, и мене звао!. . .
Здрав си, ако ти шта остане,
А остаће ти шипак,
Јер, код кога је допало, бели је пропало! .

Добриловићи код Прибоја, 1982.
Записао Мирко Ружић

31.

Помози, боже, овесели,
Удај и ожени!
Где пили ове године, дај боже и догодине!
Боже, кад ти се овако лијепо моли,
Дај свакоме ко год шта воли!
Тако ти твоје воље, спусти ме међу оне боље!
Жив био ко пио!
Ова боца мога оца,
Он пио, ја наследио! . . .

Сеништа на Златибору, 1983.

32.

Помози боже, овесели!
Весеље међу људима,
Међу младим женама! . . .
Да бог да вашим снашама
Реуму у ногама
Да не могу ићи за вама
Кад идете туђим женама! . .

Брдо код Нове Вароши, 1982.

33.

Помози боже, увесели боже!
Сретно јутро и на јутру срећа!
Бог нам мио на помоћи био!
Првом чашом и добром срећом нашом!
Прву пили, добро били!
Другу за сретан час!
Трећа, света тројица
И њена помоћница
Да буду на помоћи и по дану и по ноћи! . . .
Волови ти букали, а унуци их стукали!
Живели, мили роде, и нек имаш ракије к'о воде!
Ракију продав'о, шћери удав'о,
Пријатеље добио,
Кумове н е мјења'о
И живели, помози боже! . . .

Бања код Прибоја, 1982.

34.

Прва за помози боже!
Друга за божји час!
Трећа — света тројица!
Четврта — добродошлица!
Пета за здравље домаћина!
Шеста за здравље комшија!
Седма за здравље кумова!
Осма за здравље пријатеља! . . .
Прву пити , другој се надати!

Заглавак код Бајине Баште, 1982. Казивао Миломир Јоксић

35.

Прва чаша, за помози боже!
Друга, за у бољи час!
Трећа, света тројица!
Четврта, света тројица и њена помоћница!

Пета, добродошлица!
Шеста, за здравље домаће!
Седма, за здравље кумова дома!
Осма, за здравље комшија и пријатеља дома!
Девета, за здравље свих који су дошли и нису!
Каран код Титовог Ужица, 1958.
По казивању Живорада Ђурића

36.

Прва, друга, трећа,
Домаћину срећа! . . .
Злодол код Бајине Баште, 1982. Записала Снежана Јоксић

37.

Прва чаша, љубав наша!
Спомена бога и овога дома!
Прву ћемо попити, богу се замолити!
Помого нам бог и овај лијепи дом!
Ко славио ове године, славио и догодине,
Пуно љета и година!
Увек славио, никад не заборавио!
Хвала ти, домаћине!
Сретна слава и буклија
И сретан колач! . . .
Околина Прибоја, 1982.
Записала Младенка Андић

38.

Срећна ти слава!
Славио доста љета и година!
Све у здрављу и весељу!
Имао с ким и имао с чим!
Славу славио, слава ти помогла!
Среће ти дала, а муку не дала!
Злодол код Бајине Баште, 1982. Казивао Миломир Јоксић Записао Радољуб Јоксић

39.

Сретна ти слава!
Бистра ти глава
И тврда брава!
Заовине на Тари, 1958.

40.

Сретна ти слава!
Жива ти глава!
Славио доста љета и година!
Имао с ким и имао с чим!
Званим и одабраним!
Славу славио, слава ти помогла!
Бог ти дао свега што зажелио!
Ко год дош'о, добро те наш'о
У здрављу и весељу!
Ко ракију пио — здрав био!
Живели сви под овом гредом
У свакој братској љубави и весељу! . . .
Негбина на Златибору, 1982.
Казивао Страјин Селаковић

41.

Срећан дан, срећно весеље!
Све здраво и весело било!
Да нам да бог
Да не саставимо два зла у дому! . .
Сеништа на Златибору, 1982.

42.

Чаша ти пуна, рука ти дуга!
Срце ти весело, веселио те бог,
У овај дом, под овај кров!
Вала ти, домаћине!
Прасиле ти се крмачине:
Мале петоро, велике десеторо!
Кад их клао и мене звао!
Кад их дизо и ја стизо!
Виш' куће ти зелен бор,
Помог'о ти Господ Бог!
Под кућом ти велике странчине,
По њивама се играле јарчине!
У ливади ти велике долине,
По њима се играле рогате волине!
Сретна ти слава, отелила ти се крава,
Отелила бика, теби парника!
И ову флашу — фину снашу,
Сретну срести у густој чести
Па јој се примаћи,
Све у здрављу и весељу! . . .
Бучје код Прибоја, 1982.
Записала Милка Јановић

НЕКОЛИКО ЕПСКИХ ПЕСАМА

1.

Сан старца Радована

Овце чува старац Радоване,
Овце чува у Шарган планини.
Овце пасу, а бију чактари.
Гладни гракћу са јела гаврани.
Једно јутро добро уранио,
Уранио у свету нељељу,
Уранио зору преварио,
Из торова овце изгонио.
Кад је било дневи око подне
Нешто старца на планину зваше.
Он се диже Шари у врхове.
Ал су јеле разасјале гране.
Ту је заспо санком дебелијем.
Чудиле се на струзи планинке:
— Хвала богу, хвала јединоме,
Што нам нема старца Радована,
Што га данас на попасак нема!
Нек' бог знаде, добро бити неће!
Ил' су њега погубили Турци,
Ил' су овце рашћерали вуци?! . . .
Кад планинке у вијећу биле,
Покликнула вила из планине,
Покликнула старца пробудила:
— Устај, море, старац Радоване,
У Шари ти овце омркнуше,
Поклаће их вуци и бајуци,
Већ је јарко на западу сунце,
Чекају те на струзи планинке! . . .
Скочи старац, к'о да се помами,
Па кад виђе на западу сунце
Грлом викну девет добри' паса
Те му овце у крдо скупише.
Крену стадо старац Радоване
И за стадом низ Бару попјева.
Дође старац струзи на торове.
Питају га на струзи планинке:
— Шта је, бабо, старац Радоване,
Због чега си данас задоцнио?
Јесу ли ти све на броју овце?
Планинкама старац бесједио:
— Јесу мени све на броју овце,
Него данас у Шарган планини
Нешто мене на планину зове
Па се дигох Шари у врхове,
Ал' с' од јеле распасале гране,
Ту сам заспо санком дебелијем! . . .
И да не би из облака виле,
Шћах у Шари ноћцу преноћити!
. . . Не жалите што сам преноћио
Јер сам диван санак ја уснио,
Диван санак, а у диван данак,
Баш у свету царицу нељељу.
Усних санак на врх Шарган хлада
Ће се небом колју двије војске:
Једна војска — гавранови црни,
Друга војска — соколови сиви.
Љута змија водиш гавранове.
Крсташ соко сиве соколове.
Љуто су се тице завадиле,
Једна другој вади очи живе.
Гавранима перје опадаше,
Ко црн снијег по земљи падаше.
Крсташ оро змију у'ватио
Те јој оба ока извадио,
Те се змија по земљи увија,
Гавранове води наопако! . . .
Кад је тако санак испричао
Стаде им га 'вако толмачити:
Двије војске што се небом клаше.
Биће покољ по земљици прној.
Што је соко змију уватио
Те јој оба ока извадио
Те се змија без очи' увија,
То ће царе надбити султана,
Узети му двије земље дивне,
Узети му сву Маћедонију
И сву славну , сву Србију стару.
По њима ће отварати школе
И подићи цркве манастире,
Зулума нас турског избавити! . .
Кад то чуше лијепе планинке,
Љубе красног старца Радована:
— Бог те чуо, бабо Радоване,
Доживио и цара видио,
Усред Скопља цара — господара! . . .

Саставци код Прибоја, 1982.
Казивао Милорад Миковић,
Записао Славољуб Миковић

2.

Деца бана од Кремана

Боже мили, чуда великога,
Кад'но Турци Кремна по'араше,
По'араше, ватром попалише,
Из Кремана робље одведоше:
Један ланац младијех момака,
Други ланац младих ђевојака,
Трећи ланац — старо и нејако,
Отераше преко воде Дрине.
Отераше краве и волове,
Отераше овце и јагањце.
Овце блеје — земљица се тресе!
Краве ричу — небо се пролама!
Јадна Кремна ватром попалише.
И све би им, брате, опростио,
Но су горе јаде починили
Што су бану дворе по'арали,
По'арали, ватром попалили,
Из ризнице благо однијели!
И то би им, брате, опростио,
Но су бану тугу учинили,
Те су бану ђецу заробили.
Заробише Рада и Радмилу,
Малог Рада од четри године,
А Радмилу од осам година.
Одведоше ђецу преко Дрине,
Преко Дрине, воде валовите,
Одведоше у Стамбола града.
Дадоше их паши од Стамбола.
Он је деци пос'о налазио:
Малом Раду да му чува ћурке,
А Радмили по пољани овце.
Чува Раде по авлији ћурке.
Тако траја осам годиница.
Порастоше ђеца у Стамболу.
Но да видиш малене Радмиле:
Једно вече кад дојави овце,
Она оде брату на вијење,
Па се своме брату жалијаше:
— Богом брате, мали Радомире,
Ово више трпљети не могу,
Мени, брате, Турад досадише,
Корећи ме Турад за овцама! . . .
Да им будем вјереница љуба! . . .
Но, чујеш ме, брате Радомире,
Дела, брате, да се послушамо,
Да бјежимо из Стамбола града,
Да бјежимо у Кремна бијела,
Нашем бабу од Кремана бану! . . .
То рекоше па се послушаше.
Ал' говори малена Радмила:
— Ти си стално код пашина двора,
Ти укради 'леба кукурузна,
Јер ће нама успут затребати!
У томе се зора заплавила.
Уста Рада да отвори овце,
Мали Раде ћурке и кокошке
И он краде 'леба кукурузна.
Кад је било на заходу сунце,
Дође Рада и дојави овце.
Кад је своје затворила овце
И кад било вече по вечери,
Натрпаше 'леба у торбице.
Побјегоше ђеца из Стамбола.
А много су ђеца путовала,
Три мјесеца и некол'ко дана.
Кад им неста 'љеба у торбици
Из земље су вадили корење
Те су себи храну на'одили.
До Дрине су воде доходили,
И ту су се ђеца зачамала,
На чамцу се ђеца превозила.
Кад су Дрину воду прегазили,
Онда вели малена Радмила:
— Турску земљу ми смо оставили,
Сад у српску земљу улазимо.
Па их ево сентом и свијетом!
Кога сретну на друму широку
Питају га за Кремна бијела
И за баба, од Кремана бана.
Свако њима пута казиваше
До на Шарган високу планину.
Кад су били на Шарган планини,
А кроз оне превелике јеле,
Кад су били на помол Кремнима,
Тад застаде малена Радмила.
Окрену се на све четри стране
Па говори своме брату Раду:
— Седи, брате, под зелену јелу,
Чини ми се да је Шарган пусти,
Ја познајем какве су му јеле,
Ја сам 'вуда повраћала овце
Кад сам била код мог милог баба!
Он је им'о осам чобаница
Што чувају овце и говеда,
Па су оне мене позивале

Те сам њима повраћала овце!...
Поседаше под зелену јелу.
Погледаше у Кремна бијела.
Ал' да видиш чудо у Кремнима:
Сазво бане превелику мобу
Па он жање 'шеницу бјелицу.
Бјеше бану триста жетеоца,
Бјеше бану двеста везиоца
И стотину ђеце водоноша
Што су моби воду доносили.
Многа моба бјеше у Кремнима,
Али нема пјесме и весеља,
Нити има свирке од борија.
Онда вели малена Радмила:
— 'Ајмо, брате, у поље широко
Да видимо чија је 'но моба,
Чија моба, кога л' господара,
Те се онде ни пјева ни свира.
Дигоше се са Шарган планине
Па их ево у поље Кремнима.
Кад су дошли у поље широко,
Но да видиш малене Радмиле
Она моби бога називаше.
Њојзи моба бога прихваташе.
Мобу пита малена Радмила:
— Чија ј' моба, ког ли господара,
Те се овде ни пјева ни свира?
Вели њојзи превелика моба:
— Ово ј' моба бана од Кремана,
На моби се не пјева ни свира
Јер су бану двори порушени,
Јер су бану ђеца поробљена,
Заробљени Раде и Радмила,
Мали Раде од четри године,
А Радмила од осам година.
Заробише Турци од Стамбола,
Отераше у Стамбола града
Ево има осам годиница!...
Сва су Кремна редом порушена,
А највише нашег бана двори!..
Све то слуша малена Радмила
Па запита превелику мобу:
— Имате ли' љеба бијелога,
Путујемо из земље далеке
Па смо млади много огладнили!
Вели њима превелика моба:
— Овде нема 'љеба бијелога!
Сад ће ручак под бановом кулом,
Искаћемо од банове љубе
Да вам даде' љеба бијелога,
Јер је она срца милостива,
Многога је 'љебом наранила
Ради Рада и ради Радмиле.
Кад је било око пола дана
Зову с куле превелику мобу
Да ручају под бијелом кулом.
Кад су били под бијелом кулом
И кад моба села за трпезу,
Онда рече малена Радмила:
— Је л' слободно мало запјевати,
Да ја бану развеселим дворе?
Вели њојзи превелика моба:
— Немој пјеват' бану у авлији!
Ако чује од Кремана бане
Он ће наске свију погубити!
То не слуша малена Радмила,
Већ запјева танко, гласовито:
— Вила гњездо 'тица препелица,
У Кремнима, у пољу широку.
Док је гњездо 'тица савијала
Два је 'тића у њем одгајила.
Враг донесе орла преко Дрине
Те је њима гнездо баталио
И у'вати два 'тића нејака,
Однесе их преко воде Дрине,
Однесе их у Стамбола града
Па их даде паши од Стамбола.
Тамо били осам годиница
Док су тамо 'тићи поодрасли.
А када се снаге до'ватили
И кад су им крила поодрасла.
Сјетише се свога завичаја
И Србије своје почосите,
У Србији бијелих Кремана.
Побјегоше из Стамбола града.
Много дана млади су лутали
Док су Дрину воду пребродили,
У Србију земљу доодили
И дођоше у Кремна бијела
Да обнове своје старо гњездо!...
Том се јаду нико не досјећа.
Досјети се том банова љуба
Па је ево са горњих чардака.
Гледа љуба двоје ђеце младе.
— Одакле сте, двоје ђеце мале?
Вели њојзи малена Радмила:
— Мила мајко, сладак родитељу,
Зар си наске, мајко, прежалила?

Ми смо, мајко, Раде и Радмила!
Знаш ли, мајко, није било давно,
Кад си сина Рада опржила
Кад је био од годину дана,
По маленој и десници руци? . . .
Па раскопча брата Радомира,
Заврну му руке уз рукаве,
Показа јој ожиљак на руци.
Позна мајка своју ђецу младу
Па истрча на бијелу кулу.
Собом води Рада и Радмилу.
Изведе их на бијелу кулу,
Нахрани их 'љебом бијелијем
Па их врати доље међу мобу.
Па испали топа аберника,
Даде абер на четири стране,
Јер ту није од Кремана бане,
Отиш'о је у лов на планину.
Таман бане сео на Митровцу,
Да он пије воде са извора
Када зачу топа аберника.
Скочи бане на ноге лагане,
Мисли бане — ударили Турци
Па му робе превелику мобу
И харају Кремна пребијела.
Викну бане на своје делије:
— Чујете ли топа аберника!
Сигурно су ударили Турци!
'Ајмо, браћо да Кремна бранимо
Од Турака, од душманске руке!
Кад је био на Гавран планини,
Он узима дурбин од биљура
Па окрену у Кремна бијела.
Гледа бане своју бјелу кулу.
Види бане чудо невиђено:
Око куле коло поиграва!
Мисли бане — шта је и како је.
Па га ево у Кремна бијела.
Кад је био под бијелу кулу
Сусрете га вјереница љуба.
Запита је од Кремана бане:
— Шта је, љубо, шта се догодило
Те ти бијеш топом аберником?
Говори му љуба поносита:
— Господару, од Кремана бане,
Нас је данас огријало сунце,
Дођоше нам Раде и Радмила!
Кад их виђе од Кремана бане
Проли сузе низ бијело лице
Грли бане двоје ђеце младе.
Уведе их у бијеле дворе.
Кад се мало бане одморио
Он повика свирке и борије.
Сазва бане сва Кремна бијела.
Чини бане велико весеље,
Чини бане пуних седам дана,
А када се заврши весеље
Свако оде својој бјелој кули,
Оста бане с вјереницом љубом
И са њима двоје ђеце младе. . .

Доброселица на Златибору,
5. маја 1962.
По казивању Маринка
Ковачевића

3.

ТУРЦИ РОБЕ ЗЛАТИБОР

(почетак неке песме)

. . .

Чујте, браћо, и другови моји,
Једна песма сад пред вама стоји,
Стара песма, од старог земана.
Испевана најновијих дана
Од крвавих битки и мегдана.
Послушајте, јесте давно било,
У хиљаду и осмој стотини
Тринаестом љету и години.
Турска војска преко Увца пређе,
Силе турске Србе нападоше.
Робе, бију и Србе пљачкају.
Много Срба Турци заробише,
Златибором стада запленише.
Стоји блека бијелих оваца,
Стоји рика крава и волова,
Стоји писка српске сиротиње!
Но, да видиш једног храброг тића
По имену Стева Бимбашића
Из Гостиља села маленога. . .

Гостиље на Златибору, 1960.

4.

СТРЕЉАЊЕ НА БУКОВИМА

(28. јула 1941)

Чујте, браћо, и другови моји,
Једну песму да вам ратник броји,
Од сељака једног самоука,
Што је моја написала рука.
Немам, браћо, великога знања,
Нити имам великог имања,
Немам средње нити више школе,
Ал ме опет сви другови воле,
Јер сам и ја српски ратник био
Па сам песму писат' научио.
Ову песму умијем да слажем,
А истину — све ћу да вам кажем.
Чујте, песму, браћо моја драга,
Кад нам народ код Букова страда.
У хиљаду деветој стотини
Четрдесет и првој години,
То је било двае'ст осмог јула
Кад су наша браћа изгинула.
Кад Србију Немци прегазише
И Хитлеров зулум поставише.
По Србији на дужности били,
Велик' српски плијен задобили.
На све стране патроле крстаре,
По селима пљачкају и пале.
Једног дана у патролу пошли
Па увече на Букове дошли,
На Букове у густа јелака —
То је било испред сама мрака,
Јер су пошли до Ваљева града.
Ту погибе један изненада.
Ту се неко сакрио у шуму.
Једног Немца погуби на друму.
Од патроле било их је троје.
Ко га уби, не познајем ко је.
Исте ноћи кад је зора била
На Букове долетела вила.
Кад мртвога видела војника
Из свег гласа с Букова повика,
Кличе вила од тешкијех јада:
Да нам народ овде не настрада.
А од виле зачула се вика
Па ражанског зове председника:
— Председниче, 'ајде, брзо амо
Да мртвога леша затрпамо,
Да са пута уклонимо гада,
Да наш народ овде не настрада.
То не била пребијела вила,
Него су то два путника била
И они су председника звали,
Са Букова вијести му дали.
Тога јутра кроз Јелак су зашли,
Мртвог леша покрај пута нашли.
Председника за то известише
Па у страху путем продужише.
Ал су Немци много пре изашли,
Мртвог леша крај пута су нашли,
А кад мртва леша пронађоше
По ражанским селима зађоше,
Па Мрчиће село опколише,
А излаз на друму затворише.
Мили боже, да ли ти је знати
Када Немци стадоше хватати
Од Букова, ћуприје камене,
Па хватају момке и жењене.
Много људи радише на џади,
Пут радише фашистичкој влади,
Неко пешке, неко с воловима
Што вукоше камен Буковима.
Тога дана бејаху на путу.
Неку веру имадоше круту
Кулучаре да хватати неће.
Ал да видиш јада и несреће:
Хитлеровци за то и не маре,
Похваташе редом кулучаре
Од Букова па све до Каоне.
Натрпаше пуне камионе.
Од Букова ојадише Доње,
Заиђоше у Мрчиће Горње,
По кућама њиховим зађоше,
Где год кога сељака нађоше
Терају га из њиве и луке,
Сваком, брате, завезаше руке.
Похваташе и старе и младе,
Отераше и босе и гладне,
Похваташе много јединаца.
Старце враћај, а младе бирају.
На Каони кола паркирају
Па наредбу ту чекају даљу,
У Косјерић јединице шаљу.
Од Мрчића Ражану прођоше
Па у варош Косјерић дођоше.
Косјериће варош опколише,
А излаз на друму затворише.

Онда прво затвору одоше.
Из затвора људе изведоше.
Што год беше у затвору људи,
Ко осуђен и коме се суди.
Па из радњи похваташе људе.
И ко спава њега Немци буде.
Истераше босе на улицу.
Похваташе као на удицу.
Голо, босо брзо постројише
И на брзу руку пребројише,
Камионе људством напунише
Па цираде озго натурише
Усред љета, као усред зиме,
Да се не би поздравили с киме!
Од „Скрапежа" кретоше кафане
На Букове, а преко Ражане,
Па хватају редом око џаде
Све сељаке што у пољу раде.
Пахваташе који траву косе,
Хитлеровци тиме се поносе.
Похваташе и ко жито жање,
Само Срба мање да остане.
Похваташе који сено пласти —
Хитлерове наредише власти.
Камиони све јуре по путу.
Ретко који човек у капуту.
Маса људи и боси и голи.
Не помаже ни ко им се моли.
Ту не вреде ни молба, ни паре.
Одоше за бању Дивчибаре!
Камиони преко пальбе зују,
Дивчибарци раде, а не чују.
Љотићевци пристали уз Немце
Па се брзо развише у стрелце.
До Жујана воде опколише,
Трипковића браћу заробише,
Из Росића, лијепога села,
Ту их црна судбина довела.
Ухватише три рођена брата.
Деца плачу: „Где се спремаш, тата?"
— Ћути, сине, више тате нема!
Сад за њега гробница се спрема!
Сунце греје, велика врућина.
Ухватише ту оца и сина
Из лијепа села Брајковића.
И са њима Благоја Савића.
Једног сина мајци спотакоше.
Родитељи тужни остадоше.
Туне њега заробише Немци.
Син му оста од седам месеци.
Још сâм с места не зна да се креће,
Ал' он оца запамтити неће.
Једна мајка ту за сином иде.
Још не знаде шта ће с њим да биде
Па му носи трошка и капута,
Да му спреми за његова пута.
Док се Немац на њу исколачи
Па јој руком за натраг означи.
По немачки он јој нешто псује:
„Ми имамо шта њему следује!
Не треба му ни пара ни леба,
Ми имамо све што њему треба!"
На њу очи издражи крваве,
Машингевер пушта изнад главе.
Ту се мајка кукајући врати.
А Немци их стадоше бројати.
Код Стублића воде постројише.
Камионе људством напунише,
Па цираде опет натурише.
Похваташе и младо и старо,
На Букове отераше право,
На Букове у густа Јелака.
Четри сата бијеше до мрака.
Све по десет сташе одбрајати
И за једног њиног набрајати.
Букови су огрезли у тами.
Неће људи да излазе сами,
Но их Немци кундацима туку.
Радивоју одсекоше руку.
Радивоје доста снажан био,
На колима шипке изломио,
Јер он неће изаћи на лепо,
Сву цираду рукама исцепо.
Њему обе руке исекоше
Па свезаше, на друм избацише.
Док двојица први изљегоше,
За бандеру Немци их свезаше
Од осталих јаде да гледају
Како ће их Немци да стрељају,
Па да они причају по селу
Да су Немци злочинци на делу.
Из кола их с муком изгонише.
Покрај пута све их постројише.
Уз обале окретоше главе
Па их нижу као дивље браве.
Док официр швапски проговара
Па доведе једнога жандара.
Аутy га доведе на врата

Да замени немачког џелата.
Ауту се на папуче пење
Па му чита неко наређење:
— Чујеш, Србеш, речи ове листе
Ти да стрељаш ове комунисте!...
Жандар стао, мисли: „Боже, шта ћу,
Како своју да стријељам браћу?!“
Па је Немцу вако изјавио
Да му је се метак заглавио.
Па он вади метак из лежишта
Па не може да учини ништа.
Онда седе на камен крај пута
Па у себи нешто прошапута:
— Ја одавде сад морам бјежати,
Своју браћу не могу стрељати.
Он Немцима заварао очи
Па са пута у грање заскочи,
Па побеже у буквиће мале.
Меци звижде кроз букове гране,
Ал жандару не зададе ране.
Неком срећом одатле утече
Па у село спусти се увече. . .
Да вам сада за стрељање кажем,
Све истину, ништа да не лажем.
Сад викнуше немачке џелате
Који носе сви аутомате.
Па кад Немци стадоше стрељати,
Јадни људи масовно кукати! . .
Све им с леђа пуштају рафале.
Сви падају мртви у канале.
Мртав пада један до другога.
Кукњава се зачула до бога.
Један од њих храбра срца био,
Јуначки је њима говорио:
— Хитлеровци, фашистичког рода,
Крвопилци нашега народа,
Чин'те с нама што вам драга воља
Што год знате радите са нама,
Без слободе смрт је увек боља,
Победа је у нашим рукама!
А ви ћете борбу изгубити!
Комунисти вама ће судити! . . .
Док га џелат погоди у груди.
Мртав паде где и они људи.
Кад последњих десет избројише
И стотину равну набројише,
Један Немац испрека погледа:
Син од оца одвојит се не да.
Он за руку стаде оца вући
Па му вели: „Одмах иди кући!“
Тада синак своме оцу рече:
— Шта ћеш, тата, без мене довече?
Од жалости отац зажмирио,
Над сина је руке раскрилио.
— Нећу никуд ја од тебе, сине,
Са тобом ће отац да погине!
Док их џелат погоди у леђа
Из лакога пушкомитраљеза.
Попадаше мртви крај канала,
Осташе им ситна деца мала.
Ситна нејач — куд ли је пристала!
Јер су данас без оца остала.
Оца нема да их хлебом храни
За њих горки сад настају дани.
Од последњих десет стријељаше.
По телима мртвим заиђоше.
Где год кога нађоше да дише
Из пиштоља њега домирише.
Јарко сунце сад жалост озрачи,
Ведро беше па се наоблачи
Кад сто Срба одједном пропаде.
Отвори се провала облака,
Ал највише од густа Јелака.
Киша пада, а и мућа сева,
Крв сапира са мртвих лешева
Па канали пуни крви теку —
Зле судбине у двадес'том веку!
Ту стотину мртвих заноћише
И никога свога видет' више!
Кад ујутру јутро освануло,
Јарко сунце с истока грануло,
Па обасја по зеленој трави,
Па и она кобну вијест јави.
Док се зачу јаук и кукање
Са Букова, низ буково грање.
На све стране кукњава се слеже,
Стотинама у гробницу леже.
Деца жале своје родитеље,
Тужне мајке синове рођене,
Сестре цвиле, своју браћу жале,
Од жалости косу расплетале.
Сам председник сазвао кметове
Па им даје заповести нове:
Сваки по свом селу заиђите,
По неколко сељака нађоше
По неколко повед'те сељака,
Хајте право у густа Јелака!
Немој нико ништа да се плаши,

Ту су људи изгинули наши,
Да ми нашу браћу сахранимо.
Тад кметови по селу заћоше,
По неколко сељака нађоше.
Тад се људи сакупише редом,
Неки ћуте, неки плачу гредом,
Док дођоше у густа Јелака
И сто мртвих нађоше јунака.
Усред лета сваком дрхте уста
Од жалости и кукања пуста.
Са свих страна људи се састаше
Те гробницу овде ископаше,
Своју браћу овде сахранише,
Њиним телом земљу нахранише.
Сад за другу милост и не знају,
Него само да им даће дају.
Ето, браћо, све је тако било!
Сад немачко сломило се крило.
Никад, браћо, џабе не седите,
Већ у песми дане проводите,
Па кад дође ноћ и дуга зима
Отпевајте ову песму свима,
Помените све наше војнике,
Па и наше верне савезнике.
Они много труда заложише
Те душману крила саломише.
Нек нам живи име нашег Тита
Што очисти земљу од бандита,
Који народ правим путем води
Те живимо мирно у слободи!
Сад слободно правимо весеље,
Неко свадбу, а неко насеље.
Нема Немца да се више плашиш,
Где год дођеш ту су људи наши.
Сад наш народ свуд слободно шета,
Нема Немца да му више смета!
Сад да видиш Савеза бораца:
Добровољно скупише новаца,
У Јелаку спомен подигоше,
На камену слова урезаше,
А около гробље оградише
И по гробљу цвеће посадише.
И док траје у Јелаку цвећа
Овај спомен нека народ сећа.
Ко год, браћо, на Букове дође
Поред овог споменика прође.
Капу скини па му се поклони.
Клупа има — седи па одмори!
Мало ниже и чесма постоји,
Одмори се и воде напоји!
Па пред спомен можеш лепо стати,
Име наше браће прочитати,
Па ћеш онда најјасније знати
Да слободу ваља поштовати! . . .

Росићи код Косјерића,
1978.
Испевао гуслар Трипко
Трипковић

5.

ЕПОПЕЈА КРЕМАНА

Ој, другови, послушајте мене:
Песму певам ради успомене
О тешкоме добу и времену,
О креманском огњу и пламену,
О сјећању ових тешких дана,
О херојској борби партизана
У новембру четрдесет треће
Што је Кремна заборавит неће.
Кад два врана загракташе 'тића
Баш на шанцу Карађорђевића,
На бугарском тврдом положају,
Ваке гласе кроз грактање дају:
Није чудо што се Немци бију,
Јер цео свет мисле да добију,
Већ око шта вам Бугари гину
Кад су Немци на престолу њину?
Сташе клети бугарску Софију,
Ту проклету српску крвопију
И вијерну Хитлерову слугу
Сиротињи што намеће тугу.
Још овако гавранови кличу,
Команданта положаја вичу:
— О, Генове, из Софије града,
Много ли си починио јада!
Шта од српске чиниш сиротиње,
Презиреш их као животиње!
Зашто мучиш сиротињу клету?
Какву чиниш на њима освету?
Чуј, Генове, црн ти образ био,
Није српски народ заслужио
Да се гуши сам у својој крви!
Сиротиња пишти као црви!
Није шала недељицу дана,
А некмоли годиница равна

Како си им дош'о у посету.
Ал ти Срби спремише осветy!
Ето на те војске партизана
Који чисте земљу од душмана!
Сад ће стићи Крајишници љути
Што су свакој борби навикнути.
Носе теби даре свакојаке
Да освете браћу и рођаке,
Па ти сада што год хоћеш ради,
Ми остасмо у потпуној нади
Да ћемо се напојити крви,
А гласе ти донијесмо први!
Па одатле 'тићи полетеше,
Златибору оба одлетеше.
А кад бише на Бранешком пољу
Отпочеше оба да се кољу.
Не бију се што су жељни боја,
Веће зато, мила браћо моја,
Златибору наговештај дају:
И тамо ће жртве да падају.
У том сунце до запада дође,
Мало не би па и ноћца дође.
Онда месец пусти бледе зраке,
Док ево ти грмљавине јаке.
Небесима муње запараше
Те бугарске шанце прошараше.
Ал то нису муње и громови,
Партизански то бију топови
Са Шаргана, високе планине.
Ал да видиш бугарске дивине:
Поскакаше хитро у ровове,
Потпалише убојне топове
Па и они топовима тучу,
Ал не знају да су у обручу.
Стан' да видиш Крајишнике младе
Како сплетке Бугарима граде.
Митраљезе пустили са бока,
Не дају им отворити ока.
Шарац коси, а топ земљу стреса
А шрапнели бију из небеса.
Па и пушке, ђаволасте, мале,
Па и оне на посо се дале.
Јаук стоји по шанцу Бугара
Па се затим сва у бекство дала.
Сви хитају у Ужице право.
Како ко зна — тако се спашав'о.
Мало затим неко време стаде,
Борба сама по себи престаде.
А бугарске стигле јединице
Код Немања, доле у Ужице,
Па казују швапском команданту
Све о томе крвавоме рату.
Стаде цика швапског команданта:
— Зар сте зато дошли ми на врата!
Зар та шака људи тамо што је
Да ми квари све послове моје!?
Команданти нек овамо дођу,
Пред њима ћу поставити воћу!
Скупише се официри многи
И пукова команданти строги,
А Шваба им проговара ти'о:
— Ко се српске крви пожелио
Сутра рано, чим осване зора
Да се крене преко ових гора!
Кољи, вешај, мало и велико,
За то неће одговарат нико!
То свакоме нека је у души
Како српски народ да се руши.
Не штедите ни жене ни људе,
Сваки војник нек судија буде
Па нек суди како који знаде!
Не чувајте ни девојке младе!
Зато сваки оружје у руке,
Мучи Србе и вешај хајдуке!
Нек поштују вести из Берлина,
Да оставе Маркса и Лењина!
Кад изјутра у Ужицу граду
Бугарија спремна за параду!
Многа војска из Ужица креће.
Боже мили, куд ли ће и где ће!?
Та се љута змија обавила,
Шљивовицу село прегазила.
Кад прођоше преко Шљивовице
На кременске стигоше равнице,
Положаје уредише прве.
Одатле ће да с' бију и крве.
Одмах затим отворише ватру.
Партизане мишљаху да сатру.
Грми тенак, бацач земљу стреса,
Авиони бију из небеса,
Па топови калибара разних,
Њих стотину на једног се празни.
Са равнице стално зијевају.
Партизани одмора немају,
Већ пуштају брзе митраљезе,
Бугарију по прсима везе.
Сташе много хуктати гранате
И по земљи изводит занате,

Бугарију бацати по зраку
Јер имаду експлозију јаку.
Расипљу се по земљи шрапнеле,
Обарају компаније целе.
Фијук стоји малене парчади
Од топова мале брђанчади.
Брзометке пушке зацикташе,
Партизани млади закликташе
Па осуше ватру из плотуна.
Код Бугара већ отпоче буна,
Већ почеше губити морала,
Ал имаду љута генерала.
У ватру их натерује живу.
Отпочеше снажну офанзиву.
Команде се оре на све стране
Те соколе младе партизане:
— Напред, друже, јуриш на душмана!

Да чистимо земљу од Германа!
Не жалимо крви ни живота!
Погинути — то није срамота.
Који падне, зна за што је пао,
За слободу да је живот дао.
Крајишници, соколови сиви,
Том херојству свако им се диви.
Кад стадоше на нож ударати,
Крви својом земљу заљевати.
Усред овог најжешћега боја
Паде сестра Лековића Воја
Из малена места Ивањице.
Црна земља покри њено лице.
И осамнест младих партизана
Бранећ' своју земљу од душмана.
Баш уочи Аранђела свеца
Двадесетог новембра месеца.
Кад осамн'ест паде соколова
Од бугарског праха и олова,
Деветн'есто крило узданице
Што погибе крај саме станице
По имену Лековић Дарина
Што Српкиња одгаји Србина.
Ухватила бијаше бусију
Па тамани клету Бугарију.
На њуте им јуришају чете
Па на тиња соколовог лете.
Налијећу као гладни вуци,
Ал' соколу збројовка у руци
Па све рафал за рафалом пали
По двадесет одједаред свали.

Ал' јој срећа дуготрајна није,
Њојзи младој неста муниције.
Виђе млада да гинути треба,
Ал' се опет ништа не колеба.
У хитрини две бомбе одшафи,
Једну баци, а другу остави.
Другу меће на бијеле груди.
Успава је да се не пробуди.
Партизана ту број беше мали,
Не беху се ни оријентисали,
А помоћ им још стигла не беше
Те Бугари Кремна заузеше.
Бугарије беше врло много,
Ко би њике избројати мого,
Па се они растурише свуда.
Покољ праве и велика чуда.
Нема пера, нема веште руке
Да опише све народне муке.
Људи беже, жене децу носе,
А Бугари сустижу па косе.
Ту се многа поправише чуда,
Ал побећи не можеш никуда.
Поста много удовица младих,
Много јада, много сирочади.
Сестре многе расплетоше косе,
Јер им браћу куршуми разносе.
И Јована ухватише старца
Што је увек био код оваца,
Старца Јова од стотину љета.
Крвницима његов живот смета.
И његовог унука и сина,
Као Турци старог Вујадина.
Још пет браће Врачарића села.
Црна им је судбина донела
Баш на лице своје славе свете
Њине главе са рамена лете.
Па Томића до два брата мила.
Оба мајци нежењена била.
Томић Стева и његову снајку.
Многу српску ујчелише мајку!
Па у земљу не копају њике,
Неће своје да море војнике,
Већ их мећу у ђубре крај штале
Па се онда међу собом хвале
Да су своју испунили вољу
Као што су на Овчијем пољу.
Крајишници што падоше млади
Над њима се мртвим зулум ради
Не дају им копати гробнице,

Већ да 'тице пију њино лице
И да псине вуку кости њине.
На све стране црни глас се чује
Како мајка сина оплакује.
Оплакује сина и огњиште,
'Место куће гледа на згариште.
Црни дим се под небеса диже,
А у куће модар пламен лиже.
Жене, деца, лутају по гори,
А кућа им у пламену гори.
Да ли видиш, боже са висине
Шта Бугари од народа чине:
Све пљачкају што до руке дође
Па и оно изгорело гвожђе.
Пошто Крємна опустише села,
Окретоше пут другијех села.
Окретоше златиборском вису,
Јер ту покољ извршили нису.
Прегазише поља и планине.
Кад дођоше усред Чајетине
Зачуше се крици и јауци
Кад стигоше из Софије вуци.
Жељни српске крви код нејачи
Хитлерови вјерни помагачи!
Тад се крете бугарска армада
Па их ето насред Палисада.
Ту су шанце укопали своје,
Јер се увек партизана боје.
Све ровове пуногa профила,
Наоколо бодљикава била,
У средини бункери готови,
У њима су смештени топови.
Покрај њике гомиле граната
Што чувају положају врата.
Пошто шанце утврдише јаке
Опет српске цвијељају мајке.
Златиборе, дочекао — шта си?
Да крвничка застава те краси,
Ти се више именом не дичи,
Него вилу нагоркињу вичи.
Нека вила разавије крила
Ако ј' икад на мукама била,
Па нека се вине под облаке,
Нек' потражи витезе, јунаке.
То су они што их Тито води
Путем славе части и слободи.
Кад је вила разумела гласе
Одмах дужност примила је на се,
Па се вила под облаке вину
И остави Златибор планину.
Када дође до ријеке Лима
Бе планина на све стране има,
Ту је вила крила одморила
И 'ладне се воде напојила,
Па се опет под облаке диже
И на једну узвишицу стиже.
Окрете се на четири стране
Па се спусти на јелове гране.
Ту покликну танко, гласовито,
Гласовито, само једовито:
— Соколови, млади партизани,
Да л' вас мајка отаџбина рани?
Па још вила из облака кличе;
Она вођу пролетера виче
Што народни устанак прогласи
Да се зрачак слободе не гаси:
— Друже Тито, вођо пролетера,
Мене мука и невоља тера
Те сам прешла преко многих гора
Да ти кажем патње Златибора
Над њиме се замрачило сунце,
Зави тамом поља и врхунце,
Јер су дошли вуци из Софије,
Те злогласне српске крвопије.
Пале, кољу, вешају и бију,
Где год дођу плач и тугу сију.
Српске мајке у црно завише.
Сиротињу под ноге ставише.
Свукуд чујеш јадикове гласе.
Српско име 'оће да угасе.
Већ похитај што се може прије
На глас ове црне погибије
Те спасавај у животу што је,
'Ајд у помоћ миле браће своје!
Златибор те у загрљај прима
Као мајка јединога сина,
Те утири сузе и јецаје
И народне тешке уздисаје!
Када Тито зачу њене речи
Одговара — сва планина јечи:
— Другарице са високих гора,
Ја сам жељан виђет' Златибора!
Знаш ли, вило, није било давно,
Ево има три године равно,
Кад сам, вило, у Ужицу био
Знак слободе заставу развио!
Ја пркосим Риму и Берлину
Што ја браним своју домовину,

И Софији, њином десном крилу!
На ме, вило, опремише силу:
Сто педесет хиљада војника.
То је вило, сила превелика.
И то им се учинило мало
Па Хитлеру одмах на ум пало:
Обраћа се Љотићу и Дражи
Па и њине присталице тражи.
Они, вјерни своме господару
Као светац богу у олтару,
Ударише на ме са три стране
У намери да нас дотамане.
Ја сам моро оставити тада
Мог Ужица, омиљеног града.
Ал не одох, вило, кукавички,
То Батаљон говори раднички,
Кадињача — и она ће касти
Ко је пао на том пољу части.
Кад се сетим Јерковић Душана
И онијех дичних партизана
Кадињача што ми их прогута,
Нека им је слава по сто пута!
Компартији рекоше и роду
Како треба мрети за слободу.
Иди, вило, засади им цвеће
Које никад увенути неће!
Чек! Још ово да ти кажем, вило:
— Крваво је коло се развило.
На све стране чују се јецаји
И народни тужни уздисаји.
Но, и пушке пламте осветничке
И јачају снаге устаничке.
Нагло тешки попуштају ланци
И јачају снаге и устанци.
Слободна је Лика и Банија,
А још мало биће и Србија.
Ја сам моје развијао снаге
На све стране наше земље драге.
Удариће моји пролетери
На те љуте бугарске звијери.
То су, вило, ко' цинови прави!
Срп и чекић сија им на глави
И свијетла звезда петокрака!
Кад то зачу вила из облака
Подиже се на лагана крила
Па одлеће где је прије била.
Када вила Златибору приће
Пролетерске јединице виће,
Па се вила изнад њике свија
Из груди јој песма се извија.
Где узрасли Обилићи нови
И Рајићи, сиви соколови,
Синђелићи који мрети знаду
И живи се у ропство не даду.
Сад да видиш пролетерске чине
Кад прођоше брда и планине,
На Златибор високи стигоше,
Знак слободе — заставу дигоше.
Бугарима приступише близу
Ал' им још'те не шаљу авизу,
Већ им прво одступницу секу
Да не могу никуд да утекну.
Исекоше телефонске жице
И гвоздене руше железнице.
Под мостове потурише мине —
Па куд мислиш, црни Бугарине!
Похваташе друмове и кланце
Па пошто им припремише ланце
Зацикташе пушке устаника
А топова већ отпоче рика.
Митраљези почеше да везу,
Ал Бугари стално на опрезу.
Брзом ватром отпочеше тући
И да огањ просипају врући.
Хаубице брзом ватром пале,
Митраљези пуштају рафале.
Пушчане се ватре једва чују.
Топови се само довикују.
Земља дрхти, небо одјекује
Јака сила силу дочекује.
Сва брежина долину дозива.
Долина се брежини одзива.
Палисад се сав у огањ створи
Па би реко да Златибор гори.
Борба траје недељицу дана.
Нит се има одмора ни сана.
Бугари се укопали јако,
Не дају се покренути лако.
Ал тактика пролетера вешта:
Спремају им замке и клијешта.
Команданти младих партизана
Међу собом израдише плана:
Јединице једне да с' повуку,
Да Бугаре из шанца извуку.
Кад Бугари у потеру крену
Наћи ће се одмах у пламену.
Па када је јутро освануло,
Јарко сунце с истока грануло,

Нигде таме и нигде облака,
А топови бију без престанка.
Пролетерске спремају се чете
На Бугаре као да налете.
Одједаред — одступати сташе.
Бугари се у потеру даше.
Оставише утврђења јака,
А не знају, кукала им мајка,
Шта их чека иза сваке јеле
Да ће срца парати им стреле
Од врућијех челичнијех зрна
Да им дође зла судбина црна.
Сад да видиш пролетере — цине:
Ускочише у ровове њине.
Што се деси Бугара — побише
И оружје њино заробише.
Осуше се ватре и плотуни.
Бугарска се потера узбуни.
О потери и не мисле више,
Већ се шанцу своме пожурише.
Јоште нису свесни догађају
Па хитају своме положају.
Док синуше муње испријека.
Свака даје ране без лијека,
И Палисад отвори чељусти
Па на њике живи огањ пусти.
Из ровова осу ватра јака
Ко јесења киша из облака.

Потекоше крвави потоци.
Црвене се планински обронци.
Сав Златибор тад притиште тама
И по њојзи крв се лије сама.
Усред ових потока од крви
Рањеници пиште као црви.
Сваки виче: „Где ли си, Софијо,
Смртне ли сам ране задобио!"
Нит' Берлина има нит' Софије
Да самртне ране им превије.
Гавран крилом са јеле им маше
Па им гракће: „То су бриге наше!"
Сав бугарски отпор ту се сруши.
Одмах затим борба се заврши.
Сунце јарко пусти зраке јаке
Те разгони таму и облаке.
Боже мили, ја страшних чудеса
Кад се тама диже у небеса.
Од лешева броја не имаде.
Кол'ко их је — то Софија знаде!
Ал и наших доста оде 'тића
Код Милоша и код Синђелића.
Нек' је слава палим херојима!
Нек' је хвала живим друговима!...

Кремна код Титовог
Ужица, 1963.
Испевао гуслар Милан
Ђурђић

СПИСАК ПРИЛОГА

1. Титово Ужице (панорама, из туристичког проспекта) — — — — — 12
2. Регион Титово Ужице — административна подела — — — — — 19
3. Ужички крај — традиционална подела — — — — — — — — 15
4. Пријепоље (панорама, из туристичког проспекта) — — — — — 24
5. Амблем „Сусрета аматерских група“ са мотивом „Извика“, рад Николе Петронијевића, теракота — — — — — — — 41
6. Женска и мушка група певача „на бас“ из села Косјерића, на приредби „Чобански дани“ на Граду, 1980. — — — — — — — 50
7. Женска група певача „на глас из Ерчега, на приредби у Ивањици, марта 1981. — — — — — — — — — — — 54
8. Нова Варош (панорама, из туристичког проспекта) — — — — — 64
9. Запис Гаја Кондића из Гостинице, око 1925. године — — — — — 66
10. Жетелачка моба на Дрмановини код Косјерића, 1948 — — — — 73
11. Дрвена волујска кола на путу у Бабинама — — — — — — — — 78
12. Дрвена кола на путу у Ковиљу код Ивањице, јуна 1966. — — — — 79
јуна 1966. — — — — — — — — — — — — — 79
13. Стадо оваца на Златибору — — — — — — — — — 83
14. Чобанице са овцама у Бабинама, октобра 1969 — — — — — — 84
15. Свадба у Гостиници код Титовог Ужица, новембра 1963. — — — — 91
16. Ариље (панорама, из календара МОСИ) — — — — — — — 96
17. Стихована тужбалица из цркве у Белој Реци — — — — — — 105
18. Ивањица (панорама, из календара МОСИ) — — — — — — — 112
19. Певачи „извика“ Перо Перишић, Миле Јоксимовић и Милько Мијатовић, на „Пастирском сабору“ у Сврљигу — — — — 116
20. Косјерић (панорама, из туристичког проспекта) — — — — — — 123
21. Прибој (панорама, из туристичког проспекта) — — — — — — — 130
22. Ужички крај — распрострањеност гуслара и епског певања, мапа — 134
23. Лик гусларке Гвозденије Дубљанин на производу „Златиборка“ — — — — — — — — — — — — 138
24. Лик гусларке Гвозденије Дубљанин на производу „Ужичка природна клековача Златиборка“ — — — — — — — 138
25. На гусларском поселу у Лесковцу, јуна 1972. — — — — — — 143
26. Друштво Терзића и Милекића — орно за зврчку — — — — — — 154
27. Ужички крај — распрострањеност лирских песама, пословица загонетки и легенди — — — — — — — — — — 196
28. Коло на Тргу партизана у Титовом Ужицу — — — — — — — 223

CRÉATION ARTISTIQUE ORALE POPULAIRE DE LA RÉGION DE UŽICE

Dans cet ouvrage, on a présenté la tradition populaire orale de la Serbie du sud-ouest — la région de Užice. La région de Užice se distingue par de nombreux et divers aspects de création artistique orale populaire. Cette tradition populaire est conservée par les immigrés de Herzégovine, Monténégro et de la Bosnie de l'est, principalement après la seconde grande migration des peuples plus anciens, vers la région du nord, à partir de la seconde moitié du XVIIIe, jusqu à la fin du XIXe siècle. Cet héritage artistique oral est conçu sous l'influence du pays d'origine (l'Herzégovine), par suite du mélange des différents intérêts, des immigrés et de l'ancienne population de cette région.

A cause des conditions géographiques, des façons de commercer, de la structure de la population et des circonstances culturo-historiques spécifiques, la création artistique orale du peuple de Užice se distingue par des éléments originaux, qui lui permettent de se différencier des traditions populaires des autres régions de la Serbie, du Monténégro et de la Bosnie et Herzégovine, qui l'entourent.

Les chansons populaires lyriques de la région de Užice représentent des oeuvres de plus grande valeur. et par conséquent, on leur consacre ici la plus grande attention.

On présente la chanson au public soit en la chantant, soit en la racontant simplement, les »gusles« lui servent rarement d'accompagnement. Dans cette région, le chant est très archaique. Le chant individuel de la population ancienne, garde toujours des éléments antiques.

Dans cette oeuvre, les chansons lyriques sont divisées en chansons mythiques, ballades, chansons rituelles, chansons de travail pastourelles, chansons de noce, shansons patriotiques, chansons de guerre, chansons de fêtes religieuses, berceuses, chansons de famille et chansons sociales, chansons d'amour, chansons de danse et chansons burlesques.

La détermination et la délimitation de certains groupes de chansons, ne sont pas suffisament claires. Beaucoup de chansons lyriques de cette région sont en même temps des chansons rituelles et de travail, pastourelles, d'amour, patriotiques, et même burlesques.

Comme supplément du texte principal, on a présenté des exemples de chansons rassemblées pendant plus de 30 ans dans la région de Užice.

A une courte présentation de chansons épiques on a joint des des données de la tradition de »gusle« en Užice.

Une partie de cet ouvrage, rédigée à part, a été consacrée au court conte populaire de tradition burlesque, ce qui est reconnu comme qualité fameuse de la population de cette région.

Les parties ou l'on présente les proverbes, les maximes et les devinettes, sont un peu plus courtes. A chaque création artistique on a joint de nombreux exemples.

A la fin on a présenté quelques légendes de cette région. Les légendessur les localités sont les plus nombreuses, et les légendes consacrées aux personnages du passé sont particulièrement importantes.

С А Д Р Ж А Ј

СТРАНА

I Увод — — — — — — — — — — — — — — — — 9

II НОСИОЦИ НАРОДНОГ УМЕТНИЧКОГ СТВАРАЛАШТВА,
Становништво ужичког краја — — — — — — — — — — 23

III ОБЛИЦИ И САДРЖАЈИ УСМЕНОГ НАРОДНОГ СТВАРАЛАШТВА
У УЖИЧКОМ КРАЈУ — — — — — — — — — — — — 33

НАРОДНЕ ПЕСМЕ — — — — — — — — — — — 35

Лирске народне песме — — — — — — — — — — 37

Неке специфичности ужичке кајде — — — — — — — — — — 40

Прелазак на новији стил певања — — — — — — — — — — 48

Певање „на бас“ у ужичком крају — — — — — — — — — — 49

Савремено певање у ужичком крају — — — — — — — — — — 52

Певачи и групе певача у ужичком крају — — — — — — — — — — 52

Врсте лирских песама у ужичком крају — — — — — — — — — — 55

1. Митске или најстарије песме — — — — — — — — — — 57

2. Баладе или жалостиве песме — — — — — — — — — — 61

3. Обредне песме — — — — — — — — — — — — — — 64

4. Песме уз рад — — — — — — — — — — — — — 67

а) Прељске песме — — — — — — — — — — — — — 68

б) Песме уз остали женски и мушки рад. — — — — — — — — — — 71

в) Жетелачке песме — — — — — — — — — — — — — 72

г) Косачке песме — — — — — — — — — — — — — 76

д) Рабацијске песме — — — — — — — — — — — — — 77

5. Чобанске песме — — — — — — — — — — — — — 80

6. Свадбене и сватовске песме — — — — — — — — — — — — — 85

7. Песме о завичају — — — — — — — — — — — — — 94

8. Ратне песме — — — — — — — — — — — — — — 98

9. Славске песме — — — — — — — — — — — — — — 100

10. Успаванке — — — — — — — — — — — — — — 101

11. Породичне и социјалне песме — — — — — — — — — — — — 106

12. Љубавне песме — — — — — — — — — — — — — — 108

13. Бројанице — — — — — — — — — — — — — — 114

14. Бекријске песме — — — — — — — — — — — — — — 117

15. Песме уз игру — — — — — — — — — — — — — 118

16. Шаљиве песме — — — — — — — — — — — — — 121

17. Здравице — — — — — — — — — — — — — — 125

IV ЕПСКЕ НАРОДНЕ ПЕСМЕ И ГУСЛАРСКА ТРАДИЦИЈА
У УЖИЧКОМ КРАЈУ — — — — — — — — — — — 133

V УЖИЧКА КРАТКА ШАЉИВА НАРОДНА ПРИЧА — — — — — 147

а) Хумористички дух Ужичана — — — — — — — — — — 148
б) Хумор, зврчка, анегдота — — — — — — — — — — 150
в) Мајстори шале и зврчке — — — — — — — — — — 152
г) Богатство и разноврсност зврчки и анегдота
(неки примери) — — — — — — — — — — — 156

VI ПОСЛОВИЦЕ И ИЗРЕКЕ У УЖИЧКОМ КРАЈУ — — — — — 156
VII НАРОДНЕ ЗАГОНЕТКЕ — — — — — — — — — — 185
VIII БРЗАЛИЦЕ — — — — — — — — — — — 193
IX НАРОДНЕ КЛЕТВЕ — — — — — — — — — — — 195
X ЛЕГЕНДЕ У УЖИЧКОМ КРАЈУ — — — — — — — — — — 197
XI Закључак — — — — — — — — — — — 213
Литература и извори — — — — — — — — — — 227

БЕЗ ИЗВОРА НЕМА ВОДЕ — — — — — — — — — — — 231

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ — — — — — — — — — — — 233

XII ЛИРСКЕ ПЕСМЕ

Најстарије или митске песме — — — — — — — — — — 237
Баладе — — — — — — — — — — — — — — 242
Неколико обредних песама — — — — — — — — — — 251

Песме уз рад

а) Прељске песме — — — — — — — — — — — 251
б) Песме уз остали женски и мушки рад — — — — — — 253
в) Жетелачке песме — — — — — — — — — — — 254
г) Косачке песме — — — — — — — — — — — 256
д Рабаиџјске песме — — — — — — — — — — 258

Чобанске песме — — — — — — — — — — — — 260
Свадбарске песме — — — — — — — — — — — — 263
Песме о завичају — — — — — — — — — — — — 270
Ратне песме — — — — — — — — — — — — — 273
Славске песме — — — — — — — — — — — — 277
Успаванке — — — — — — — — — — — — — 278
Породичне и социјалне песме — — — — — — — — — — 281
Љубавне песме — — — — — — — — — — — — 286
Брјенице — — — — — — — — — — — — — 316
Бекријске песме — — — — — — — — — — — — 320
Песме уз игру — — — — — — — — — — — — 323
Шаљиве песме — — — — — — — — — — — — 328
Здравице — — — — — — — — — — — — — 340

XIII ЕПСКЕ ПЕСМЕ — — — — — — — — — — — 347
Списак прилога — — — — — — — — — — — — 360

TABLE DES MATIÈRES

PAGE

I Introduction — — — — — — — — — — — — — — 9

II LES ACTEURS DE LA CRÉATION ARTISTIQUE POPULAIRE,
La population de la région de Užice — — — — — — — — 23

III LA FORME ET LE CONTENU DE LA CRÉATION ARTISTIQUE POPULAIRE DANS LA RÉGION DE UŽICE — — — — — — — 33

CHANSONS POPULAIRES — — — — — — — — — 35
Chansons populaires lyriques — — — — — — — 37
Quelques particularités de la chanson de Užice — — — — — — 40
Passage á une nouvelle façon de chanter — — — — — — — — 48
Le chant »grave« dans la région de Užice — — — — — — — — 49
Le chant moderne dans la région de Užice — — — — — — — — 52
Les chanteurs et les groupes de chanteurs de Užice — — — — — — 52
Les différentes chansons lyriques — — — — — — — — — — 55
1. Chansons mythiques ou les plus vieilles chansons — — — — — — — — 57
2. Ballades ou complaintes — — — — — — — — — — — — 61
3. Chansons rituelles — — — — — — — — — — — — 64
4. Chansons de travail — — — — — — — — — — — — 67
a) Chansons de toile — — — — — — — — — — — — 68
b) Chansons des autres travaux des hommes et femmes — — — — 71
c) Chansons de moisson — — — — — — — — — — — — 72
d) Chansons de fauchaison — — — — — — — — — — — — 76
e) Chansons de charretier — — — — — — — — — — — — 77
5. Pastourelles — — — — — — — — — — — — — — 80
6. Chansons de noce — — — — — — — — — — — — — — 85
7. Chansons patriotiques — — — — — — — — — — — — 94
8. Chansons de guerre — — — — — — — — — — — — — — 98
9. Chansons de fêtes religieuses — — — — — — — — — — — — 100
10. Berceuses — — — — — — — — — — — — — — — 101
11. Chansons sociales et chansons de famille — — — — — — — — 106
12. Chansons d'amour — — — — — — — — — — — — — — 108
13. Chansons de shapelet — — — — — — — — — — — — — — 114
14. Chansons d'ivrogne — — — — — — — — — — — — — — 117
15. Chansons de danse — — — — — — — — — — — — — — 118
16. Chansons burlesques — — — — — — — — — — — — — — 121
17. Toasts (comme genre littéraire) — — — — — — — — — — 125

IV LES CHANSONS ÉPIQUES ET LA TRADITION DE »GUSLE« DANS LA RÉGION DE UŽICE — — — — — — — — — — — — 133

V LE COURT CONTE BURLESQUE POPULAIRE DE UŽICE — — — 147
a) L'esprit humoristique des habitants de Užice — — — — — — 148
b) L'humour, les bobards, l'anecdote — — — — — — — — — 150
c) Les experts en plaisanterie et en bobards — — — — — — — 152
d) La richesse et la variété des bobards et des anecdotes (quelques exemles) — — — — — — — — — — — — 156

VI LES PROVERBES ET LES MAXIMES DE LA RÉGION DE UŽICE — 156

VII LES DEVINETTES POPULAIRES — — — — — — — — 185

VIII LES VARIATIONS SUR LES JEUX DE MOTS — — — — — 193

IX LES MALÉDICTIONS POPULAIRES — — — — — — — — 195

X LES LÉGENDES DE LA RÉGION DE UŽICE — — — — — — — 197

XI Conclusion — — — — — — — — — — — — — — 213

Bibliographie et sources — — — — — — — — — 227
SANS SOURCE IL N'Y A PAS D'EAU — — — — — — — — 231
NOTES D'INTRODUCTION — — — — — — — — — — 233

XII CHANSONS LYRIQUES
Les plus vieilles chansons ou chansons mythiques — — — — — — 237
Ballades — — — — — — — — — — — — — — — 242
Quelques chansons rituelles — — — — — — — — — — 251

CHANSONS DE TRAVAIL
a) Chansons de toile — — — — — — — — — — — — — 251
b) Chansons des autres travaux des hommes et femmes — — — — 253
c) Chansons de moisson — — — — — — — — — — — 254
d) Chansons de fauchaison — — — — — — — — — — 256
e) Chansons de charretier — — — — — — — — — — — 258
Pastourelles — — — — — — — — — — — — — — 260
Chansons de noce — — — — — — — — — — — — — 263
Chansons patriotiques — — — — — — — — — — — — 270
Chansons de guerre — — — — — — — — — — — — — 273
Chansons de fêtes religieuses — — — — — — — — — — — 277
Berceuses — — — — — — — — — — — — — — — 278
Chansons sociales et chansons de famille — — — — — — — — 281
Chansons d'amour — — — — — — — — — — — — — 286
Chansons de shapelet — — — — — — — — — — — — 316
Chansons d'ivrogne — — — — — — — — — — — — — 320
Chansons de danse — — — — — — — — — — — — — 323
Chansons burlesques — — — — — — — — — — — — — 328
Toasts (comme genre littéraire) — — — — — — — — — — 340

XIII CHANSONS EPIQUES — — — — — — — — 347
Appendice — — — — — — — — — — — — — — 360